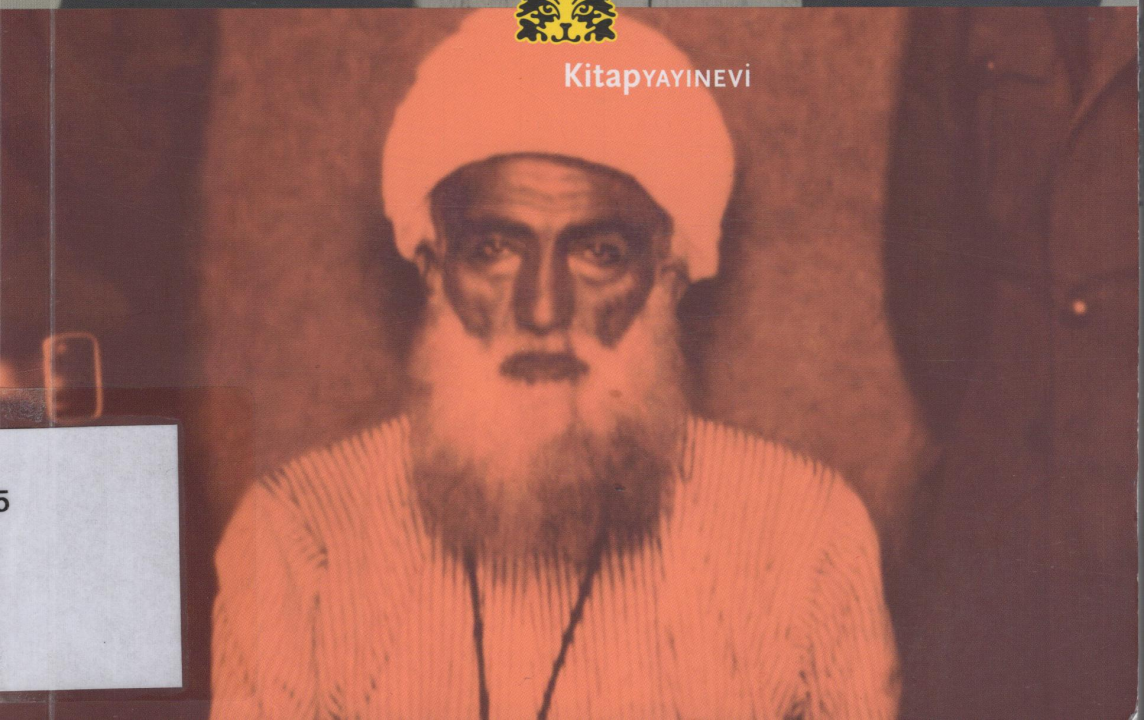


Mahmut Akyürekli

Şark İstiklâl Mahkemesi

1925 – 1927

Kitap YAYINEVİ



ŞARK İSTİKLAL MAHKEMESİ
1925-1927

KİTAP YAYINEVİ
TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ – 86

ŞARK İSTİKLAL MAHKEMESİ; 1925-1927 / MAHMUT AKYÜREKLİ

© 2013, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

YAYINA HAZIRLAYAN
GÖKHAN GENÇAY

DİZİN
FİLİZ ÖĞRETMEN

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂĞITHANE
SERTİFİKA NO. 12055
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
NİSAN 2013

ISBN 978-605-105-112-3

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KAĞITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO. 12348
T: 212 294 65 55 F: 212 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Şark İstiklal Mahkemesi

1925-1927

Mahmut Akyürekli

Kitap Yayınevi

İçindekiler

Kısaltmalar 6
Önsöz 7
Giriş 9

I- İstiklal Mahkemeleri 13
İstiklal Mahkemeleri'nin Kuruluşu ve Yapısı 13
Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri 16
İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri 18
Şark İstiklal Mahkemesi 22

II- Şark İstiklal Mahkemesi Kararları 27
İlamların Yapısı ve Üslubu 27
İlamların İçeriği 31
Kararlardaki Hafifletici Sebepler 35

III- Şeyh Said Ayaklanması'yla İlgili Kararlar 39
İlk İdam Kararı: Siverekli Şeyh Eyüp 39
Dr. Fuat Davası 42
İlk Toplu İdam Kararı 45
Seyit Abdülkadir Davası 48
Şeyh Said - Şark İsyanı Davası Karar İlamı 55
Şeyh Said'in Parasının Yağmalanması 74

IV- Devam Eden Olaylara İlişkin Kararları 76
Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey'in İdam Kararı 76
Şeyh Ali Rıza ve Şeyh Hüseyin'in Yargılanması 83
Pütürge Merdis Olayları 83
Batman Köprüsü Baskını 84
Silvan ve Hazro Olayları 85
Hasenanlı Halit Bey Davası 88
Hakkari Çölemerik (Culemerg) Baskını 89
Haco Bin Haci Davası 90
Dersim Koç Uşağı (Koçan) Çemişgezek Baskını Davası 90

Layihalar 100

V-Siyasi Suçlar ve Kürtler Dışındaki İsyan Sanıkları 102
Hoca İbrahim Ethem Efendi Davası 102
Laleşli Çerkes Binbaşı Mehmet Nuri Davası 104
Siyasi Suçlar ve TPCF Şubelerinin Kapatılması 105
Gazeteciler Davası 109
Matbuat Suçları 116
Kürtler Dışındaki İsyan Sanıkları 117
Ismarlama İki Dava 119

VI-Karar Analizleri 121
Tartışma Yaratan Davalar 121
İdari Suçlar 122
Askeri Suçlar 124
Adli Suçlar 125
Casusluk Davaları 126
Suç ve Suçlu Profili 128
Kadın Sanıklar 131

Sonsöz 133
Ekler: 1- Şark İstiklal Mahkemesi Heyeti 135
2- Bakanlar Kurulu Kararı 142
3- Şark İstiklal Mahkemesinin İdam Kararları 144
4- Resimler 161
Dizin 164

Kısaltmalar

CHF	:	Cumhuriyet Halk Fırkası
TPCF	:	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TBMM-A	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
BCA	:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
ŞİMKDFT	:	Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri
A.g.dft.	:	Adı geçen defter

Önsöz

İstiklal Mahkemeleri, yakın tarihimizin en önemli kurumları arasında gösterilebilir. Tarihsel açıdan son derece hayati kararlara imza atmış böylesi bir kurum üzerine çokça spekülasyon yapılıyor olmasına rağmen, birkaç hatıra ve bir iki yüzeysel inceleme dışında, İstiklal Mahkemeleri ile ilgili ciddi çalışmalar ortaya konamamıştır. Oysa İstiklal Mahkemeleri, tarih, sosyoloji, psikoloji, siyaset ve yönetişim alanlarında onlarca doktora çalışmasına konu olabilecek bir başlıktır ve döneme ilişkin muazzam materyaller içermektedir.

1920'li yılların Türkiye'sini tanıyıp kavrayabilmek için, İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluşu, çalışma yöntemi, yargılama usûlleri, yetkileri, kapatılma süreci ayrı ayrı, özenle ele alınıp incelenmelidir. Özellikle İstiklal Mahkemeleri'nin ikinci dönemi (1923-1927), Türkiye demokrasisi adına ibretle araştırılması, ders çıkarılması gereken bir tarihsel geçmişe denk düşer. İstiklal Mahkemeleri, cumhuriyetin ilk yıllarında iktidar mücadelelerinin araçları olarak işlev görmüştür. Bu mahkemeler, kurulan rejimin korunup güçlenmesi için Fransız Devrim Mahkemeleri benzeri bir misyon üstlenmiştir. Dolayısıyla, Fransız Devrim Mahkemeleri'ne özgü uygulamalara imza atmak hedef alınmıştır.

Bu mahkemelerin siyasi hırsların ve kariyerist tutkuların aracı olarak nasıl idare edildiklerini de bilmek gerekir. Ülkenin en acılı yılları olarak nitelenen o dönemde hukuk, hukukçu olmayan kişilere emanet edilmişti. Asker kökenli milletvekillerinin çoğunluğu oluşturduğu rejim mahkemelerinde Mustafa Kemal'in istekleri doğrultusunda karar vermek esastı. Mahkeme üyelerinin seçiminde aranan şart, sadece bundan ibaretti.

Duruşmalar açık yapılsa da, genellikle hükümler önceden veriliyordu. Mahkemeler hükümlerin icrası için delil ve gerekçe bulmakla görevliydi. Mahkeme kararlarının halk arasında "sanığın idamına, tanıkların bilahare dinlenmesine," biçiminde alaya alınmasının sebebi de, önceden verilmiş hükmü meşrulaştırmak için sergilenen şahit bulma komedyasıydı.

Siyasi suçlardan yargılananların birçoğu, uydurma suçlarla mahkemeye sevk edilmiş insanlardan oluşuyordu. Cumhuriyet rejimine ve

Mustafa Kemal'e muhalif olan herkes potansiyel suçluydu ve İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanabilirdi. Muhalifler ya korkutulup sindiriliyor, ya idam ediliyor veya pişmanlığa yönlendiriliyordu. Mahkemelerde ortaya konulan senaryo, bu hedeflere yönelik icra ediliyordu. İkinci dönem İstiklal Mahkemeleri, korku, sindirme, yok etme işlevlerini üstlenmiş müesseselerdi. Mustafa Kemal, bu mahkemeler sayesinde, bütün rakip ve muhaliflerini kolayca tasfiye edebiliyordu; dahası, henüz mahkemeye yolu düşmemiş olanların yüreklerine korku salma şansına da sahip oluyordu.

İstiklal Mahkemeleri'nin en bilinen örneklerinden Şark İstiklal Mahkemesi, doğuda gelişen Şeyh Said Ayaklanması sırasında yakalanan isyancıları yargılamak üzere kuruldu. TBMM, söz konusu isyanı gerekçe göstererek, Şark İstiklal Mahkemesi'nin kurulması kararını almıştı. Ancak mahkeme başka bazı görevleri de üstlenmişti. Doğudaki feodalizmi yok etmek, İslamcıları ve Kürtleri sindirmek, muhalif İstanbul basınını susturmak, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın sonunu hazırlamak, bu ekstra görevlerden birkaçıydı.

Türkiye tarihinin önemli bir dönemine ışık tutacak olan İstiklal Mahkemeleri'nin dava dosyaları, karar metinleri, sorgu ve yargı evrakı yazışmaları, kısaca bilcümle mahkeme evrakı, uzun bir süre, TBMM mahzenlerinde çuvallar içinde tutularak açılacakları günü bekledi. Bu evraklar, bir iki torpilli araştırmacı dışında kimseye gösterilmedi. Gerekçe bilindikti: "Tasnif dışı."

Şark İstiklal Mahkemesi'nin gerekçeli kararları ve hükümlerinin transkripsiyonlarını bir dostum vasıtasıyla edindim. Kendisine zarar vermemek için adını saklı tuttuğum bu dostuma, kitabın tamamlanmasında bana yardımcı olan eşim Kevser Akyürekli'ye, konu üzerine çalışırken teknik açıdan destek veren Hakan Demirkıran ve Bucan Kankotan'a gönülden teşekkür ediyorum.

Giriş

Milli Mücadele yıllarında asker kaçaklarını yargılamak üzere kurulan bu olağanüstü mahkemeler daha sonra rejimi oturtmak, korumak, muhalifleri sindirmek için çalıştırılmışlardır. İstiklal Mahkemeleri bu yapısal özelliğinden dolayı, Türkiye hukuk tarihinin en enteresan mahkemeleri olarak anılırlar. Bu mahkemelerde adalet dağıtılmaz, devrim hukuku uygulanırdı. Dolayısıyla bu mahkemelerin kararlarında adalet aramak beyhude bir çaba olacaktır.

Mensuplarının birçoğunun hukukçu olmadığı bu mahkemelere, meclis kararı gerekmeksizin idam cezalarını uygulama yetkisi de verilerek korku ve dehşet salma misyonları görünür hale getirilmişti.

Nitekim, İzmir suikastında on yıl ağır hapis cezasına çarptırılan Halis Turgut ve Canpolat Bey, cezaya itirazlarını canlarıyla ödemişlerdi. Cezaları aynı celse içinde ve hiçbir ek suçlama veya belgeye ihtiyaç duyulmadan anında idama çevrildi ve infaz edildi. Mahkemenin uygulamaları bu denli acımasız ve keyfiydi. Elazığ'daki Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan *Cumhuriyetçi Vatan* gazetesinin sahibi Ahmet Emin Yalman bu mahkemeyi "...takım takım ölüm cezaları veren ve hükümlerini kimseye sormadan, kimseye hesap vermeden yürüten korkunç ihtilal mahkemesi..."şeklinde tanımlıyor.[1]

İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluşunu, yapısını, çalışma tarzını esas konumuz olarak seçmememize rağmen, mahkemelerin uygulamaları ve teşkili hakkında temel bilgilere sahip olmadan bu mahkemelerin verdiği kararların çözümlemesini yapmanın mümkün olamayacağını gördük. Hal böyle olunca da, Şark İstiklal Mahkemesi'nin kararları üzerine çalışırken, İstiklal Mahkemeleri'nin genel yapısı hakkında, fazla derine inmesek de, incelemeler yaptık. Ulaştığımız bilgileri özetleyerek okurlarımıza İstiklal Mahkemeleri'nin yapısal niteliklerini aktarmayı amaçladık.

Şark İstiklal Mahkemesi'nin üyelerini tanımak ve onlar hakkında bilgi sahibi olmak için, bu mahkemenin kuruluşundan kapanışına kadar

1 Yalman, Ahmet Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt 3 (1922-1944), Rey Yayınları, İstanbul 1970, s. 179.

görev yapmış tüm üyelerinin biyografilerine ulaştık. Bunları da okurlarımızla paylaştık.

1923 yılından sonra inşa edilen ulus devletin Kürt halkıyla ilişkisinin kopmasına neden olan, Şeyh Said hadisesini tam manasıyla kavrayabilmek için, bugüne kadar inceleme şansına sahip olamadığımız İstiklal Mahkemesi kayıtlarının en önemli başvuru kaynakları oldukları malûm. Şark İstiklal Mahkemesi kayıtları, Şeyh Said'in yazışmaları gibi, hareketin maksadı ve seyri hakkında zengin veriler sunan belgeler içermektedir. Şark İstiklal Mahkemeleri, Kürt halkıyla Türkiye devletinin ilişkilerinde önemli rol oynamaktadır.

Şark İstiklal Mahkemesi'nin Diyarbakır 'da göreve başladığı 16 Nisan 1925 tarihinde verdiği ilk kararından,[2] görevinin sona erdiği 1 Mart 1927 tarihine, 798 numaralı sonuncu karar ilamına kadar, bütün kararlarını tek tek inceleyerek çözümlemeye çaba sarf ettim. Döneme damgasını vurmuş önemli karar metinlerini, o günkü dile sadık kalarak bire bir alıntıladım. Satıraralarında gizli kalması muhtemel bilgilere, herkes kendi bakış açısı ve birikimiyle görsün, anlasın ve yorumlasın düşüncesiyle, orijinaline sadık kalarak yer ayırmayı tercih ettim.

Karar analizleri bölümünde, kişilerin memleketlerini, künyelerini, atfedilen suçlarını, aldıkları cezaları, sürgün edildikleri şehirleri tablolar halinde hazırladım. Suç ve ceza kategorilerine göre tasnif ederek rakamları ortaya serdim.

Bu çalışmanın en önemli dayanağı ve kaynağı, TBMM arşivinde bulunan Şark İstiklal Mahkemesi karar defterinin transkripsiyonudur. Başvurduğum bir başka kaynak ise, TBMM oturumlarının zabıtlarıdır. Resmi arşiv belgeleri dışında, ulaştığım kaynaklardan sadece birinci el olanları kullandım veya alıntıladım.

Mevcut mahkeme karar ilamlarını incelerken, Şeyh Said İsyanı'nın önemli aktörlerinden biri olan, Şeyh Said'in bacanağı Binbaşı Kasım (Ataç)'ın el yazısı hatıratlarına da ulaştım.Bugüne kadar yayımlanmamış olan bu hatırat çok özel bir dile sahipti ve Osmanlıca olarak kaleme alınmış-

2 Şark İstiklal Mahkemesi'nde göreve başladığının ikinci gününde 1 ve 2 numaralı dosyaların duruşmalarını yaptı. Siverekli Şeyh Eyüp ve Dr. Fuat hakkında tek celsede idam kararı verdi.

tı. Çalışmamda bu hatıratı değerlendirmememin yanlış olacağını düşündüm ve ondan da istifade ettim.

Yargılamalardan nasibini almış Ahmet Emin Yalman'ın *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim* adıyla yayımlanmış hatıratı, keza Eşref Edip Ferghan'ın *İstiklal Mahkemeleri'nde Sebillürreşat'ın Romanı*, Şark İstiklal Mahkemeleri'nin Savcısı Ahmet Süreyya Örgeevren'in *Şeyh Said İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi*, mahkeme üyesi Avni Doğan'ın *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası* gibi hatırat türü, birinci elden kaynaklara da başvurdum. Karar ilamı metinlerini okurken satıraralarını anlamak için bu hatıratlardan yararlandığımı belirtmeliyim.

Ortaya bir derleme koymayı amaçlamadığımın, kaynak oluşturmayı hedeflediğimin de altını çizmeliyim. Bu çalışmanın, meclis mahzenlerindeki dosyalar tamamen gün ışığına çıkana kadar, araştırmacıların kullanabileceği nitelikli bir kaynak olmasını arzu ediyorum.

Mahkeme kayıtlarında isyan bölgesi olarak anılan yerleri gezerek, söz konusu olayların günümüze yansımalarını da anlamaya çalıştım. Kararlarda adı geçen önemli şahıslar hakkında sözlü tarih çalışmalarına ağırlık verdim. Bölgenin o günkü gerçekliğini hissedebilmek için isyanın odağı olarak nitelenen Piran'ı ziyaret ettim. Yirmi beş yıldan uzun bir süredir bölgede bu konu ile ilgili yaptığım çalışmalardan istifade ederek, mahkeme kararlarındaki mantığı, savunmalardaki çelişkileri ortaya koymaya, yanlışları ve doğruları birbirinden ayırmaya gayret ettim.

Yargılanan mahkûmların veya mahkeme heyeti üyelerinin yazdığı hatıratlar dışında, hiçbir çalışmadan, yazılmış hiçbir makaleden, yayımlanmış hiçbir kitaptan alıntı yapmadım. Çalışmam boyunca hatıratlardaki anektotların rehberliğinde yol aldım. Karar ilamı metinlerinde karşılığı olmayan anektodlara itibar etmedim. Çalışma süresince, karar defteri ilamlarının suretleri benim yegâne birinci el kaynağım oldu. Kaynaklarımı iyi kullanarak bir başvuru eseri ortaya koyduğumu düşünüyorum.

Mahkeme kararlarını incelerken; mahkemelerin kuruluşu, görevleri, yapısal özellikleri vb. üzerine okumalar da yaptım. Konuya tam manasıyla vâkıf olmak adına yaptığım okumaları anmamak, zihnimi açan bazı eserleri zikretmemek haksızlık olacaktır. Taha Akyol'un *Atatürk'ün*

İhtilal Hukuku,[3] Prof.Dr. Ergün Aybars'ın *İstiklal Mahkemeleri*,[4] Uğur Mumcu'nun *Kürt İslam Ayaklanması*,[5]Azmi Nihat Erman'ın *İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri*, [6] Ahmet Turan Alkan'ın *İstiklal Mahkemeleri ve Sivas'ta Şapka İnkılâbı Duruşmalar*, [7] Metin Toker'in *Şeyh Said ve İsyanı*, [8] Behçet Cemal'in *Şeyh Said İsyanı*,[9]Cemal Madanoğlu'nun *Anılar(1911-1938)*,[10] Mahmut Goloğlu'nun *Devrimler ve Tepkileri*,[11], Ali Kılıç'ın *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, Şevket Süreyya Aydemir'in *Tek Adam*,[12] çalışmaları bu eserler arasında öne çıkanlardır.

Gönül rahatlığıyla ifade etmek isterim ki, bu çalışmada *Dersim Kürt Tedibi 1937-1938*,[13] adıyla yayımlanmış diğer çalışmam gibi birinci el kaynaklar kullanılarak hazırlandı. Her karar metninin üzerinde olay mahali ve suç terminolojisi çerçevesinde bire bir çalışmalar yaptım. Mahkemenin verdiği her kararı, mahkeme nezdinde suç teşkil eden olayları dönemin gerçekliği çerçevesinde idrak ederek çözümlemek tam üç yılımı aldı.

Bu ülkenin geçmişinden kaynaklanan tarihi sorunlarına ışık tutmak ve geleceğin inşasına katkı sağlamak adına gösterdiğim gayretin ürünü olan bu kitapta, tarafsız bir bakış açısıyla gerçekleri nakletmeye özen gösterdim.

3 Akyol, Taha. *Atatürk'ün İhtilal Hukuku*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.
4 Aybars, Ergün. *İstiklal Mahkemeleri*, Zus Kitabevi, İzmir, 2006.
5 Mumcu, Uğur. *Kürt İslam Ayaklanması 1919-1925*, umag Vakfı Yayınları, Ankara, 2008.
6 Erman, Azmi Nihat. *İzmir Suikasti ve İstiklal Mahkemeleri*,Temel Yayınları, İstanbul, 1971.
7 Alkan, Ahmet Turan. *İstiklal Mahkemeleri ve Sivas'ta Şapka İnkılâbı Duruşmaları*, Ötüken Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2012.
8 Toker, Metin. *Şeyh Said ve İsyanı*, Bilgi Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1994.
9 Cemal, Behçet. *Şeyh Said İsyanı*, Sel Yayınları, Atatürk Kütüphanesi, 12. baskı, İstanbul, 1955.
10 Madanoğlu, Cemal. *Anılar (1911-1938)*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982.
11 Goloğlu, Mahmut. *Devrimler ve Tepkileri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 2011.
12 Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968.
13 Akyürekli, Mahmut. *Dersim Kürt Tedibi (1937-1938)*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

Birinci Bölüm

İSTİKLAL MAHKEMELERİ

İstiklal Mahkemelerinin Kuruluşu ve Yapısı

İstiklal ilk bakışta, Milli Mücadele yıllarında asker kaçaklarını yargılamak için kurulmuş mahkemeler olduğu söylenebilir. İşin bir boyutu bu olmakla birlikte,1923'ten sonra, İstiklal Mahkemeleri, gerektiğinde bütün muhalefeti veya karşı güçleri ortadan kaldırma, sindirme, susturma amaçlı devrim mahkemeleri olarak kullanılmıştır. İstiklal Mahkemeleri'nin kurulma önerisi Dr.Tevfik Rüştü tarafından ortaya atıldı. Rüştü, düşüncesini Mustafa Kemal'le paylaştı ve anlaşılan onun da aklında böyle bir proje olmalı ki, Mustafa Kemal de bu öneriyi olumlu karşıladı ve mahkemelerin kuruluşu için gerekli çalışmalara hemen başlanılmasını istedi.

Dr. Tevfik'in teklifi "ihtilal mahkemeleri kuralım," şeklinde olmuştu ve kanun teklifi de öncelikle ihtilal mahkemeleri adıyla hazırlandı. Daha sonra bu hususta çalışmalar yapıldıktan sonra, 2 Eylül 1920'de verilen kanun teklifi, "Firar Ceraimini İrtikâp Edenler Hakkında Kanun Tasarısı" biçiminde meclise sunuldu. Mecliste yapılan görüşmelerde son şeklini alan tasarı, "Firariler Hakkında Kanun"[1] olarak 11 Eylül 1920 tarihinde TBMM'de çoğunluk oyuyla kabul edilerek yasalaştı. Bu yasa, savaş zamanı şartları göz önüne alınarak hazırlanmıştı. Askerlikten firar girişimlerinin önüne geçmek, firarileri yargılamak amaçlanıyordu.

Kurulması planlanan mahkeme sayısı on dört olarak belirlenmişti. Ankara, Kayseri, Konya, Sivas, Maraş, Kastamonu, Eskişehir, Bitlis, Mamüratülazizi, Isparta, Diyarbakır, Refaiye, Erzurum ve Van mahkemelerin kurulacağı bölgeler olarak seçilmişti.[2] Her İstiklal Mahkemesi, kendine yakın vilayetlerde de görev kapsamına girecek suçlara bakmakla yükümlüydü. Mahkemeler bölgesel planlamayla kurulmuştu, fakat zamanla bütün yurt sathını kapsayacak şekilde iller paylaştırıldı ve mahkemelerin görev alanı genişletildi.

1 TBMM Zabıtı Ceridesi, 3. cilt, 57. içtima, 2. IX.1336 (1920), s. 465.
2 TBMM Zabıtı Ceridesi, 4. cilt, 67. içtima, 19. IX.1336 (1920), s. 193.

Mustafa Kemal'in kurulmasını onayladığı mahkemeler bu mahkemeler değildi. O daha kapsamlı yargılama yetkisine sahip mahkemeler istiyordu. Zaten Dr.Tevfik' in önerdiği mahkemeler de kapsamlı ihtilal mahkemeleri modeline sahipti. İlk etapta arzulanan olmadı. Şartlar geliştikçe mahkemelerin yetki ve görev alanlarını genişletecek bir kurgu gerekliydi. Nitekim bu çerçevede ilk adımı Mustafa Kemal'in telkiniyle İsmet Paşa attı.

İsmet Paşa, mahkemelerle ilgili çalışmalarını yoğunlaştırdı ve meclis bu doğrultuda ikna edildi. 26 Eylül 1920' de yasanın birinci maddesinde değişiklik yapılarak İstiklal Mahkemeleri'nin kapsamı genişletildi. 29 Nisan 1920' de çıkarılan "Hıyanet-i Vataniye Kanunu"nda belirtilen suçlar mahkemenin görev kapsamı içine alındı. Bu kurgu, İstiklal Mahkemeleri'nin ihtilal mahkemelerine dönüştürülmesi sürecinin ilk adımıydı.

Hıyanet-i Vataniye (vatana ihanet) kavramı, başlangıçta savaş zamanlarında casusluk yapan ve düşmanla ittifak kuran kişileri tanımlıyordu, fakat bu tanım daha sonra öyle bir hal aldı ki, hemen hemen her muhalif hareket ve şahıs bu tür suçlamalarla yargı önüne çıkarıldı. Devrim kanunlarına muhalefet de bu kapsamda ele alındı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası tüzüğünün 6. maddesindeki "Fırka Efkar ve itikadat-ı diniyeye hürmetkârdır,"[3] (Parti dini düşüncelere ve inanca saygı gösterir) ifadesi "dini ve mukadesat-ı diniyyeyi âlet ittihaz ederek ahali arasına nifak ve şikak ilkasına tebessüs," olarak Hıyanet-i Vataniye suçu çerçevesinde ele alındı, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Şark İstiklal Mahkemesi bölgesindeki şubelerinin tümü kapatıldı.

Mahkemelerin kapsamının genişletilmesine rağmen sayıları azaltıldı. On dört il yerine yedi ilde; Ankara, Pozantı, Diyarbakır, Konya, Kastamonu, Sivas ve Isparta'da İstiklal Mahkemeleri kuruldu.[4] İlk yargılamalarda hızlı kararlar verilerek emsal oluşturmak isteniyordu. İlk uygulama örnekleriyle asker kaçaklarının önüne geçmek de amaçlanıyordu. Diğer mahkemelerin hantal yapısı ve kararların kesinleşmesi için uzun bir süre gerekmesi nedeniyle bu tip özel mahkemelere ihtiyaç duyulmaktaydı. İstiklal Mahkemeleri, bu amaca hizmet etmek için kuruluşuna karar verilmiş

3 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Parti Programı, madde: 6 (Ek:2).
4 TBMM Zabıtı Ceridesi, 4. cilt, 68. içtima, 20. IX.1336 (1920), s. 212.

özel mahkemelerdi. "Firariler Hakkında Kanun" kapsamında kurulan bu mahkemeler, 31 Temuz 1922'de "İstiklal Mehakimi Kanunu" adıyla yeni bir kanun kapsamında ele alındı. Mahkemelerle ilgili geçmişteki düzenlemeler bu kanunla birlikte ortadan kalktı.[5]

Mahkemelerin baktıkları suçlar, yargı metotları, üyelerinin seçimi, yetki ve salahiyetleri öylesine değişti ki, Mustafa Kemal haricinde hiç kimseye karşı sorumluluğu olmayan, dilediğine dilediği gibi muamele eden, herhangi bir fiili istediği suç kapsamında ele alan, korku saçan kurumlara dönüştüler. Bu aşamadan itibaren, İstiklal Mahkemeleri gerçek anlamda Fransız İhtilal Mahkemeleri gibi çalışmaya başlamışlardı. Şimdi hedef muhalifler veya karşı- devrim yapma ihtimali olan şüphelilerdi. Bütün bunlara Mustafa Kemal karşıtları da eklenince, istenen hedefe ulaşılmış olundu. Dr. Tevfik'in önerdiği de böylesi bir mahkemeydi esasında. Mustafa Kemal, her zaman olduğu gibi, bu konuda da istediklerini tedricen başkasının talepleriymiş gibi meclisten geçirtmiş ve uygulamaya koymuştu. 1923'de İstanbul'da kurulan İstiklal Mahkemesi'nin, Ankara ve Şark İstiklal Mahkemeleri pratiği göz önüne alındığında, aynen 1793 Fransız İhtilal Mahkemeleri modeline sadık kaldığı açıktır.

İstanbul, Ankara ve Şark İstiklal Mahkemeleri'nde ayrı zamanlarda yargılanmış olan Eşref Edip, İstiklal Mahkemeleri'ni anlatırken, Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanırken gördüğü resme dikkat çekiyordu: "Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri resmen heyete dahil değildi, fakat mahkemede önemli bir mevkiye sahipti, kapitülasyonlar devrindeki mahkemelerde bulunan konsolosluklar gibi heyetin içindeydi."[6] Bu ifadeyle Mustafa Kemal'in ihtilal hukukunun nasıl uygulandığı anlatılmak isteniyordu. Şark İstiklal Mahkemesi'nde Mustafa Kemal'in yaveri yoktu, orada bu kontrol görevi Mustafa Kemal tarafından Ali Saip'e verilmişti.

Ali Saip, mahkeme reisi olmasa da, reisler hep onu hesaba katarak karar vermek zorundaydı. Ancak mahkemenin son döneminde, Elazığ yargılamaları sırasında reislik görevini de resmen üstlendi. Şark İstiklal Mahkemesi'nce Ankara'yla yapılan görüşmelerde iki şifre kullanılıyordu.

5 TBMM Zabıtı Ceridesi, 22. cilt, 94. içtima, 31. 8.1336 (1922), s. 444-456.
6 Edip, Eşref. *İstiklal Mahkemeleri'nde Sebilürreşad'ın Romanı*, Beyan Yayınları, 2002, İstanbul, s.50.

Biri mahkeme başkanına ait olup Başvekâletle iletişimde kullanılırken, diğer şifre Mustafa Kemal ve Ali Saip arasında kullanılan iletişim şifresiydi. Diğer mahkeme mensupları bunu kullanamıyordu. Ali Saip, Mustafa Kemal'in talimatlarını bu şifre vasıtasıyla alıp uyguluyordu. Eşref Edip, "...O zaman İstiklal Mahkemeleri Ali Saip gibi kara vicdanlı bir insan kasabının eline idi,"[7] tespitini yaparken, bir mahkûmun psikolojisiyle Şark İstiklal Mahkemeleri'ndeki yargının keyfiyetini ve gaddarlığını tasvir etmişti.

Bu yapılanma öyle boyutlara ulaştı ki, bir noktadan sonra İstiklal Mahkemeleri, inkılâpların korku ve sindirme yoluyla halka dayatılmasına hizmet eden, Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarını güçlendiren, Mustafa Kemal ve partisinin rakip ve muhaliflerini bertaraf etmeye yarayan, keza Mustafa Kemal'in otoritesinin mutlaklaştırılmasını sağlamak üzere inşa edilmiş ihtilal mahkemelerine dönüştü.

Tarihçi ve araştırmacılar bundan dolayı bu mahkemeleri iki dönem olarak tasnif eder ve her dönemi ayrı ayrı değerlendirirler. Benim kanaatime göre, bu tasnif isabetli olduğu gibi konunun anlaşılması için de gereklidir. Dolayısıyla, biz de bu çerçevede mahkemelere kısaca bir göz atarak, asıl konumuz olan Şark İstiklal Mahkemeleri'ne geçeceğiz.

Diğer İstiklal Mahkemeleri'nin yer ve isimleri değişse de, Ankara İstiklal Mahkemesi kuruluşundan itibaren kesintisiz olarak 1927 yılına kadar görevine devam etti. Diğer İstiklal Mahkemeleri ise, ihtiyaç duyulduğu süre boyunca, 1927 yılının 7 Mart'ına kadar ihtilal mahkemeleri olarak işlev gördü. Bu tarihten sonra fiili yargılama yapılmasa da "İstiklal Mehakimi Kanunu," 4 Mayıs 1949 tarihine kadar yürürlükte kaldı.

Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri

Birinci dönem İstiklal Mahkemeleri'nin yargılamalarında, asker kaçaklarının yarattığı kargaşayı sona erdirmek, yurtta sükûnet ve güven ortamı sağlamak amaçlanmıştı. Bu dönemde, on ile elli kişilik gruplar halinde çeteleşmiş asker firarileri, Milli Mücadele'yi sekteye uğratan kötü örnekler konumundaydılar. Bu gruplar, sık sık köy ve kasabaları basarak soygun yapıyorlardı. Askere gitmek, cephede ölmek anlamına geldiği için,

7 Edip, Eşref. s.154.

askerlik çağındaki birçok insan için asker kaçağı olarak dağda yaşamak veya yakalanılması halinde hapse atılmak daha çok tercih edilen olasılıklardı.

Halkta iktidarın amaçladığı milli bilinç yoktu. Birinci Dünya Savaşı'nda kaybedilmiş koca bir imparatorluktan geriye pek bir şey de kalmamıştı. Üst üste alınan yenilgiler halkın mücadele azmini kırmış, her ne olursa olsun yaşamak için çare arar hale getirmişti. Halk nezdinde devlet kurumunun kimin elinde olduğu hiç önemli değildi. Dolayısıyla Ankara'daki muktedirler, yeni macera heveslileri gibi algılandığı için onlara pek güven duyulmuyordu; Anadolu'da ümitsizlik hâkimdi.

Asker kaçaklar öylesine çoğalmıştı ki, taburlar üç-beş kişiye kadar düşmüştü. Bir taraftan da, düşmanla cephede mücadele ederken, lojistik destek sağlanıp ikmal yapılmadığı taktirde savaşı sürdürmek mümkün değildi. Asker kaçakları çapulculuğa bulaşmış, büyük tehlike arz eden çetelere dönüşmüştü.

İç güvenlik tehlikeye girmişti. Savaşacak asker bulmak kadar, yiyecek ve giyecek bulmak da zorlaşmış, Ankara hükümetinin halkın elindekine ümit bağlamaktan başka çaresi kalmamıştı. Asker kaçaklarının kurduğu çeteler, kasaba ve köyleri basarak halkın elindekileri alınca durum daha da kötüleşmişti. Buna çare bulmak için kaçakçılık ve yağmaya engel olmak gerekiyordu. Ayrıca casusluk olayları ve düşmanla işbirliği girişimleri de yaşanmaktaydı. Bütün bu sorunlarla baş edebilmek için, 1 Mayıs 1920'de "Hiyanet-i Vataniye Kanunu"[8] çıkarıldı. Hemen arkasından da "Firariler Hakkında Kanun" yürürlüğe kondu. Bu kanunlar çerçevesinde kurulan İstiklal Mahkemeleri, birinci dönem İstiklal Mahkemeleri'ydi.

İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluşu sırasında İsmet Paşa, mahkemelerin on dört bölgeye kurulmasını talep etmişti. Ancak ekonomik ve fiziki imkânsızlıklar nedeniyle bu sayı çok bulundu. Kastamonu, Eskişehir, Konya, Sivas, Isparta, Kayseri, Ankara, Diyarbakır, Pozantı mıntıkası olmak üzere dokuz bölgede mahkemelerin kurulması yeterli görüldü. Bunları Cizre ve Amasya'da kurulan iki İstiklal Mahkemesi takip etti. İlaveten kurulan bu iki mahkeme ancak iki ay yaşayabildi. Mahkemelerin kurulmasıyla birlikte, kısa zamanda amaçlanan hedeflere ulaşıldı.

8 TBMM Zabıt Ceridesi, 1. cilt, 8. içtima, 1.5.1336 (1920).

Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü bu tarihsel süreçte, binlerce asker kaçağı, bozguncu, yağmacı, zararlı cemiyet kurmakla itham edilenler, casuslukla suçlananlar bu mahkemelerde yargılandı. Bu dönemde görev yapan İstiklal Mahkemeleri'nin baktıkları en önemli davalar, Yeşil Ordu ve Komünist Partisi davası, Çerkes Ethem ve Kuvay-ı Seyyare davası, İngilizlerin teşvikiyle kurulan Kuvay-ı İnzibatiye davası, Mustafa Sagir'in de içinde olduğu casusluk davalarıdır. Birinci dönem İstiklal Mahkemeleri'nin, Ankara İstiklal Mahkemesi hariç, görevleri 17 Şubat 1921'de sonlandırıldı.

Eskişehir ve Kütahya yenilgileriyle birlikte yaşanmaya başlayan kaos döneminde eski hastalıklar (askerden firar etme, yağmacılık, casusluk) tekrar nüksedince, kapatılan mahkemelerin yerine, 24 Temmuz 1921'de, bu kez Kastamonu, Konya ve Samsun'da üç İstiklal Mahkemesi açıldı. Bu sırada yeni bir dönem başlamış, meclisin sahip olduğu bütün yetkileri içeren Başkomutanlık rütbesi, 5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal'e verilmişti. Mutlak otorite konumunda olan Başkomutan'ın emriyle, mevcut İstiklal Mahkemeleri'ne Yozgat İstiklal Mahkemesi de ilave edildi ve İstiklal Mahkemeleri'nin sayısı dörde çıkarıldı. Çalışmalarına kesintisiz devam eden Ankara İstiklal Mahkemesi'ni de sayarsak, bu dönemde beş İstiklal Mahkemesi'nin aktif olarak faaliyetlerini sürdürdüğü görülüyor.

20 Temmuz 1922'de, yine Ankara İstiklal Mahkemesi istisna tutularak, diğer dört İstiklal Mahkemesi kapatıldı. Aslında İstiklal Mahkemeleri'nden vazgeçildiği söylenemezdi; yapılması amaçlanan şey, yeni bir düzenlemeyi uygulamaya koyarak İstiklal Mahkemeleri'ni daha etkin ve kalıcı hale getirmekti.

İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri

20 Temmuz 1922 tarihinde, birinci dönem İstiklal Mahkemeleri, üyeleri geri çağrılmak suretiyle kapatılmıştı. Bu tarihten sonra, İstiklal Mahkemeleri bu kez özgün adının verildiği "İstiklal Mehakim-i Kanunu" ismiyle yeni bir kanun teklifi meclise sunularak gündeme geldi. 31 Temmuz 1922'de bu kanun mecliste kabul edildi. Bu yasa çerçevesinde İstiklal Mahkemeleri yeniden dizayn edildi. Savaş sonrası yıllarda da bu mahkemelerin işlev görebilmesi için bazı değişiklikler yapıldı. Bu amaç

doğrultusunda savcıların yetkileri genişletildi. O zamana kadar varlıklarını sürdüren eski İstiklal Mahkemeleri yeni kanun uyarınca, 1 Ağustos 1922 'de resmen kapatıldı.

Yeni kanuna göre kurulan ilk mahkeme, 7 Mart 1923'de açılan, Diyarbakır merkezli Elcezire İstiklal Mahkemesi'dir. İkinci dönem İstiklal Mahkemeleri'nin ikinci temsilcisi, İstanbul İstiklal Mahkemesi ise, Cumhuriyet döneminin ilk İstiklal Mahkemesi olarak 8 Aralık 1923'te açıldı. İstanbul İstiklal Mahkemesi, görev ve yetkileri genişletilmiş yeni İstiklal Mahkemeleri'nin somut bir örneğiydi.

Yeni dönem İstiklal Mahkemeleri, zaman içinde, rejim karşıtlarının, hilafet taraftarlarının, muhalif basın organlarının, siyasi muhaliflerin, Mustafa Kemal'in gelecekteki olası rakiplerinin ve tehlikeli addedilen herkesin yargılandığı mahkemelere dönüştü. Bu mahkemeler genç Cumhuriyet'in adalet kurumlarının en önemli parçaları olarak işlev gördü. İdam kararını onama ve uygulama yetkisine de sahip olan İstiklal Mahkemeleri, "Devrim Mahkemeleri" sıfatını hak edecek şekilde yeniden düzenlendi.

10 Aralık 1923'te göreve başlayan İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin en mühim davaları, Gazeteciler Davası ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e düzenlenen suikastin davalarıydı. Bu davalarda çok ciddi cezalar verilmedi ve ceza alanlar da daha sonra affedildiler. İstanbul İstiklal Mahkemesi, basını sindirmiş ve İstanbul'a rejimin otoritesini hissettirerek vazifesini tamamlamıştı. Göreve başladığından tam tamına elli beş gün sonra, 5 Şubat 1924'te görevini başarıyla sonlandırdı. İstiklal Mahkemeleri aracılığıyla başlatılan bu sindirme hareketlerinin esas amacı, uygulanması planlanan devrimlerden müspet sonuç almak ve karşı- devrim girişimlerine fırsat vermemekti.

Bu süreçte Hilafet kaldırıldı ve gündelik hayatı doğrudan etkileyecek yeni devrimler uygulamaya konuldu. Devrimler bir zincir halinde arka arkaya gelirken, doğuda birtakım olayların yaşandığı bilgisi Ankara'ya ulaştı. Şarkta bir isyan vuku bulmaktaydı. Bu olayların gerçek bir isyana mıyoksa farklı dinamiklerin rol aldığı bir provokasyona mı denk düştüğü tartışmaları bir kenara bırakıldığında, yaşananların Mustafa Kemal nezdinde, sindirme operasyonları için istenen ortamı yarattığı açıktı. O dönemde

muhalefet safları da ziyadesiyle güçlenmişti. Muhalifler tarafından kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da rejim için bir tehlike teşkil etmekteydi. Şeyh Said İsyanı, tam da bu çalkantıların yaşandığı günlerde patlak verdi.

Sunulan bu fırsat, rejim güçlerince hemen değerlendirildi ve devrim karşıtlarının örgütlenmesi ve Şark İsyanı, son İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluş gerekçesi oldu. Böylece Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlüğe girdi. Biri Ankara'da, diğeri isyan bölgesinde olmak üzere, iki İstiklal Mahkemesi kuruldu. 7 Mart 1925'te Ankara ve Şark İstiklal Mahkemeleri'nin savcı ve üyeleri seçildi. Üyeler kısa bir süre içinde göreve başladılar. Bu iki mahkemenin üyeleri şu mebuslardan oluşuyordu:

Ankara İstiklal Mahkemesi Üyeleri:
Mahkeme Reisi: Afyon Mebusu Ali,
Savcı: Denizli Mebusu Necip Ali,
Aza: Gaziantep Mebusu Kılıç Ali,
Yedek Aza: Rize Mebusu Ali,
Aza: Reşit Galip.
Şark İstiklal Mahkemesi Üyeleri:
Mahkeme Reisi: Denizli Mebusu Mazhar Müfid (Kansu),
Savcı: Karasi Mebusu Ahmet Süreyya Bey (Örgeevren),
Aza: Urfa Mebusu Ali Saip (Ursavaş),
Aza: Kırşehir Mebusu Lütfi Müfid (Ödeş),
Yedek Aza: Bozok Mebusu Avni (Doğan).

Ankara İstiklal Mahkemesi'ne seçilen mebuslardan ikisinin ön adı, diğer ikisinin de adı Ali olduğu için, bu mahkeme "Dört Aliler Divanı" olarak ünlendi. Ankara'da yargılamalar devam ederken İzmir'de suikast teşebbüsünün teşekkülü ortaya çıktı. Bu konu, Ankara İstiklal Mahkemesi'nin görev alanına giriyordu ve mahkeme süratle İzmir'e geçti. Suikastçılar sorgulandı ve yargılamaları yapıldı.

Şark İstiklal Mahkemeleri'nde de göreceğimiz gibi, İzmir Suikastı Davası gerekçe gösterilerek muhalefet köşeye sıkıştırıldı. Kazım Karabekir Paşa da dahil, birçok Milli Mücadele kahramanı bu yargılama safhaların-

dan geçti. Yargılananlardan bazıları idam edildi, bazıları da kılpayı ölümden kurtuldu.

Bu dönemde kurulan İstiklal Mahkemeleri'nin bir özelliği de, seyyar olarak ihtiyaç görülen bölgeye gidip yargılama yapmalarıydı. Binlerce mahkûmu muhtelif bölge ve vilayetlerden taşımak o zamanın şartları ve imkânlarıyla mümkün değildi. Hem kolluk kuvvetlerinin sayısı yetersizdi, hem de maddi şartların uygunsuzluğu sanıkları nakletmeye izin vermiyordu. Yargılanacak binlerce sanık mahkemeye çıkarılmayı beklemekteydi. Anadolu'da doğru dürüst otoyol veya demiryolu yoktu, dolayısıyla tren veya otomobillerle bu kadar insanı bir yerden bir yere taşımak mümkün değildi. İnsanlar bulundukları bölgelerden yaya veya at sırtında mahkemelere taşınıyordu. Davalarda binlerce kişinin yargılandığı düşünüldüğünde, bu mahkûmları bir yerden bir yere götürmek için on binlerce jandarmanın gerektiği açıktı. Nakiller esnasında mahkûmların kaçma ihtimali de yüksekti. Nitekim Divan-ı Harbi Örfî Mahkemeleri'nde yargılanan mahkûmlar nakledilirken, birçok firar vakası ve yolda baskın yeme olayları yaşanmıştı. Bu olayların önemli örneklerinden biri, Azadi örgütü kurucularından Hasananlı Halit Bey'in Bitlis'e nakli esnasında kaçırılmasıydı. Halit Bey, Şark İstiklal Mahkemesi nezdinde yakalanmayan sanıklar arasındaydı; yakalanmadığı gibi, ciddi problem çıkaran mahkûmlardan biriydi ve gıyaben yargılanıyordu.

Mahkûmları taşımaktansa olay ve isyan mahallerine dört kişilik mahkeme heyetinin gitmesi hem daha ekonomik, hem daha güvenliydi. Ayrıca mahkeme heyetinin bir şehire ulaşması o bölgede yargılamaları yaparak hükümlerini icra etmesi, bölge halkı üzerinde de otorite kurulmasını sağlıyordu. Otoriteyi güçlendirmek ve rejimin varlığını hissettirmek, karşı-devrim hayallerinin de önüne geçilmesine hizmet ediyordu.

Ankara İstiklal Mahkemesi, İzmir dışında, Sivas, Kastamonu, Erzurum, Rize, Kayseri, Giresun başta olmak üzere, birçok ilde yargılama yaptı. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin en önemli işi, Şapka Devrimi başta olmak üzere, gerçekleştirilen devrimlerin halk nezdinde kabul görmesini sağlamak ve muhalefeti sindirmekti. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin baktığı davaların en önemlisi ise, hiç şüphesiz, İzmir Suikastı Davası'ydı.

Şark İstiklal Mahkemesi

Şark İstiklal Mahkemesi de, aynen Ankara İstiklal Mahkemesi gibi, ihtiyaç olan illere gidip yargılamalar yapıyordu. Şark İstiklal Mahkemesi, Diyarbakır ve Elazığ'ın dışında, Urfa ve Malatya illerine de giderek yargılamalar yaptı. Çabakçur, Muş ve Hınıs'ta da mahkemenin çalıştığı söylense de, buralarda yargılama yaptıklarına dair elimizde bir kayıt yoktur. Meclis mahzenlerindeki klasörler açıldıkça, bu konular hakkında daha çok belge ve bilgiye ulaşacağız.

Şark İstiklal Mahkemesi'nin kurulma nedeni Şark İsyanı olduğu için, bu mahkemede bakılan davalar da çoğunlukla isyanla alakalı davalardı. İsyancıları yargılamakla görevlendirilen Şark İstiklal Mahkemesi'nin üyeleri, 4 Nisan 1925'te isyan bölgesine doğru yola çıktılar. Mahkeme heyetinin üyelerinin her birine, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından (şahsi parasıyla alınmış) Ford marka otomobil hediye edilmişti.[9] Heyet, 12 Nisan 1925 akşamı Diyarbakır'a ulaştı. 14 Nisan günü Diyarbakır Divan-ı Harp'teki isyanla ilgili evraklar teslim alınarak fiili yargılamalara başlandı. Yargılamanın her celsesi filme alınıyor ve sanıkların fotoğraflar çekiliyordu.

16 Nisan'da, Şeyh Said'in yakalanma haberi mahkeme heyetine ulaştı. Aynı gün yapılan yargılamalarda Siverekli Şeyh Eyüp ve Dr. Fuat hakkında idam kararı verildi ve takip eden gecenin sabahında infazları gerçekleştirildi.

Şeyh Said yakalandığına göre, devletin otoritesi ve gücü iyice vurgulanmalıydı. İlk idamlar da bu çerçevede sergilenen kararlılık gösterileriydi. Mahkeme, Diyarbakır'daki en önemli dava konumunda olan, Şeyh Said ve arkadaşlarının davasıyla ilgili[10] kararını 28 Haziran 1925'te verdi. Diyarbakır'daki işleri toparlayan mahkeme, buradaki son duruşmasını da 5 Temmuz 1925'te tamamlayarak Elazığ'a taşındı.

Şark İstiklal Mahkemesi'nin Elazığ'da verdiği ilk kararın tarihi ise, 18 Temmuz 1925'tir. 1 ve 10 numaralı davalar çerçevesinde, 156 numaralı dosya incelenerek yargılama yapılmıştı. Bu dosyanın karar ilam numarası 72'dir. Sanık, Madenli, Van Hudut Taburu'ndaki Birinci Bölük'te askerken firar edip isyana iştirak eden Osman bin Ahmet'tir. Osman idam cezası almıştır.

9 Örgeevren, Ahmet Süreyya. *Şeyh Said İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi*, Temel Yayınları, 2.Baskı. İstanbul, 2007, s. 89.
10 ŞİMKDF, ilam:69, s. 131.

Elazığ'daki yargılamalar devam etmekteyken, 3 Temuz 1925'te, Savcı Ahmet Süreyya Bey, bilinmeyen bir nedenle izne ayrılarak Ankara'ya gitti; geri dönüşü de oldukça uzun sürdü. Yozgat Mebusu Avni Doğan mahkemenin yedek üyesiydi. Ahmet Süreyya Bey'in olmadığı dönemlerde savcılığa Avni Bey vekâlet ediyordu.

Şark İstiklal Mahkemesi'nin üyeleri 27 Eylül 1341 (1925) tarihinde kısa bir tatil için Ankara'ya dönmüşlerdi. Bu vesileyle Elazığ'daki duruşmalara, 20 Kasım 1925 tarihine kadar ara verildi. Bu seyahat esnasında, Mahkeme Başkanı Mazhar Müfit Bey, 2 Kasım 1925'te istifa ederek vazifesinden çekildi.[11] Mazhar Müfit'ten boşalan mahkeme başkanlığına Hacim Muhittin Bey seçildi.

Hacim Muhittin, Şark İstiklal Mahkemesi ilk kurulduğunda da başkanlığa seçilmişti. O günlerde, "Uzun süreli yolculuğa ve sürekli yorucu bir çalışmaya sıhhi durumum müsait değil, TBMM'nin verdiği vazifeyi (şimdilik kaydıyla) yapamayacağım," diyerek görevi kabul etmemişti. Ancak yeni dönemde böyle bir mazereti yoktu ve bu makama oturacaktı.

Hacim Muhittin, ilk dönem İstiklal Mahkemeleri'nden biri olan Konya İstiklal Mahkemesi üyeliğine seçilmiş ve mahkeme başkanı olarak çalışmıştı. Bu konuda tecrübeli olmasının yanı sıra Mustafa Kemal'in de güvenini kazanmış bir yol arkadaşıydı.

19 Kasım 1925'te, izinden dönen mahkeme heyeti Elazığ'daydı, fakat yeni başkan göreve başlamamıştı. 20 Kasım 1925'te duruşmalara başlandı. İlk duruşmalarda başkanlığa Lütfi Müfit vekâlet ediyordu. Lütfi Müfit'in başkanvekilliğindeki mahkeme üç karar ilamına imza atı. Bunların içinde biri çok önemliydi. Mahkemenin hem eski başkanı, hem de yeni başkanı bu karara imza atanlar arasında olmak istemiyordu. 22 Kasım 1925 tarihli, 145 numaralı bu karar ilamı, Dersim eski mebusu ve Terakkiperver Fırka üyesi Hasan Hayri Bey'in idam kararıydı.

Bu kararı alan heyete Lütfi Müfit vekâleten başkanlık yaptı. Hasan Hayri Bey'in idam kararıyla birlikte Şark İstiklal Mahkemesi'nde bir kritik infaz daha geride bırakılmıştı.Hacim Muhittin Bey, Hasan Hayri'nin

11 *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem,* III.Cilt, Türkiye Büyük Milet Meclisi Vakfı Yayınları, No:6, s. 462.

idamını takip eden 24 Kasım günü Elazığ'a intikal ederek, 25 Kasım 1925' te görevine başladı.[12] Hacim Muhittin, mahkeme başkanı olarak aynı gün 147 numaralı ilamla ilk idam kararına da imza attı. İdamdan nasibini alan, "Genç vilayetine tabi Oğnut nahiyesi Hacıyan[13] Kariyesi'nden yetmiş yaşında rençper Hacı Ahmet bin Seyyit" oldu. Mahkeme, Elazığ'daki çalışmalarına kaldığı yerden devam ediyordu. Alınan seri idam kararları, ağır mahkûmiyet cezaları sayesinde bazı grupların vur-kaç eylemleri dışında sükûnet sağlanmış, bölge halkı sindirilmişti. Maksat hasıl olduğundan, devam eden yargılamalarda 1926 yılına doğru yumuşama ve toleranslı davranma işaretleri görüldü. 1925Eylül'ünde mahkeme tatile girdi ve mahkeme heyeti Ankara'ya döndü. Bu süreçten sonraki davalarda değişim yaşanması, Mustafa Kemal'in mahkeme heyetine daha yumuşak davranmaları konusunda telkinde bulunduğu izlenimi veriyordu. Nitekim bu yumuşama, Basın Davası'ndan itibaren daha net biçimde hissedilmeye başlanmıştı.

25 Kasım 1925'te Hacim Muhittin'in mahkeme reisliği görevine başlamasıyla bu yeni anlayış daha da belirginleşti. Önceleri ihbarları delil kabul eden mahkeme, daha hassas davranarak bu kez ihbarları delillere dayandırmaya gayret etti. "Bahsi kanaat hasıl olacak şekilde delil olmadığından beraatine," şeklindeki ifadeler içeren kararlar çoğalmıştı (Karar: 156).

Hacim Muhittin, 4 Kasım 1926 tarihine kadar 523 karara başkan olarak imza attı. 5 Kasım 1926'da mahkeme yargılamaya ara verdi, üyeler ara tatilden istifade ederek Ankara'ya döndüler. Ankara dönüşünde gelenek bozulmadı ve mahkeme başkanı bir kez daha değişti. Hacim Muhittin Bey'in görevden çekilme talebi 22 Kasım 1926'da kabul edildi. Yerine, mahkeme üyelerinden, Revanduzlu bir Kürt olan Ali Saip (Ursavaş) başkanlığa getirildi.

Daha önceki reislerin yetkilerini sembolik olarak niteleyen Eşref Edip, "Mahkemenin asıl başı Ali Saip. Bütün kudret ve nüfuz onun elindedir; reis ve azalar ona tabidir,"tesbitiyle Ali Saip'in mahkemedeki gücüne vurgu yapmaktadır. Eşref Edip'in "Müthiş cellattır," "dediği Ali Saip, 26

12 Örgeevren, Ahmet Süreyya. *Şeyh Said İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi*, Temel Yay, 2007, İstanbul, s. 282.

13 Hacıyan Kariyesi: Bingöl ili, Karlıova ilçesi, Hacılar köyü.

Aralık 1926 tarihinde, 670 numaralı Koçan Tedibi dava duruşmasında başkan olarak ilk kararına imza attı. Bu kararla yüz elli dokuz kişiye gözünü kırpmadan idam cezası verdi. Bu karar ilamı, aynı zamanda Şark İstiklal Mahkemesi'nin bir seferde verdiği en fazla sayıda idam içeren davanın karar ilamıydı. Böylece Ali Saip, şöhretine uygun davranmış olmuştu; Eşref Edip haklıydı, o gerçekten de müthiş bir cellattı.

Ali Saip, Şark İstiklal Mahkemesi'nin en sert ve en tavizsiz üyesi sıfatını taşıdığı gibi, Mustafa Kemal'le gizli ve özel şifresi olan bir zattı. "Mahkemenin iki yüzü vardır, biri resmi yüz, diğeri ise içyüzü. Reis Mazhar Müfit (Kansu) mahkemenin resmi yüzünü idare ediyordu, Ali Saip (Ursavaş) ise içyüzünü.Bunun gibi Ankara'nın da iki şifre var. Biri mahkeme reisliğine mahsus, diğeri Ali Saip'in şahsına. Görünürde reis Mazar Müfit (Kansu),hakikatte mahkemenin diktatörü Ali Saip.Herkes bunu biliyor; mahkeme reisi, azaları, savcısı, kalem memurları, gazeteciler, hatta halk..."" Mahkemenin diktatörü[14] Ali Saip reis olarak mahkemenin başına geçince, Eşref Edip'in içyüzü dediği hal resmileşmiş oldu. Ali Saip'ten boşalan üyeliğe, TBMM II. Dönem Kocaeli Milletvekili İbrahim (Tolon) seçildi. 3 Ocak 1927 tarihinde İbrahim Tolon yeni görevine başladı.

Mahkeme heyetinde dikkat çeken görev değişiklikleri de oluyordu. Başkanın olmadığı oturumlarda savcı da dahil bütün üyelerin sırayla mahkeme başkanlığı yapması çok sıradan bir uygulamaydı. Savcı sadece başkanlığa vekâlet etmiyor, gerekirse üye olarak da hükme iştirak edebiliyordu. Savcının sabah mahkeme başkanı, öğleden sonra mahkeme üyesi, bir gün sonra da iddia makamında olduğu oturumlar sıradan vakalardı.[15]

1927 yılına girerken yargılamaların önemli bir kısmı aradan çıkarılmıştı. Mahkeme, daha hızlı kararlar alıyordu. 26-27-28 Şubat tarihlerinde yirmi iki dava dosyasının yargılamaları hızla yapılarak karara bağlandı. Mahkeme son kararını 1 Mart 1927'de verdi.

Şark İstiklal Mahkemesi heyeti, evraklarını toparlayıp, bunların ilgili mercilere intikalini sağladıktan sonra, 7 Mart 1927 tarihinde Ankara'ya

14 Edip, Eşref. İstiklal Mahkemeleri'nde Sebilürreşad'ın Romanı, s. 105.

15 26 Ocak 1927 tarihinde sabah savcı Avni Doğan, öğlen mahkeme başkanı, öğleden sonra mahkeme üyesi, bir sonraki duruşma gününde ise tekrar iddia makamında görev almıştı.

döndü. Şark İstiklal Mahkemesi, iki yıl içinde 956 dosya incelemiş, 128 ara kararla bazı dosyalar birleştirirerek, 798 ilam hükmünde gerekçeli karar vermiştir. Üç adet de layiha ilamı vardır. Şark İstiklal Mahkemesi, 89 davada 5022 kişiyi yargılamıştır. 36 kişi, birden fazla dava dosyasında mahkeme huzuruna çıkmıştır. Bunlar da eklendiğinde, yargılanan kişilerin sayısı 4986'dır.

Şark İstiklal Mahkemesi'ndeki yargılamalardan, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve muhalif gazeteciler de Şeyh Said meselesini tahrik ettikleri gerekçe gösterilerek nasiplerini almışlardı. Ölüm korkusuna düşen muhalif gazeteciler, Mustafa Kemal'e telgraflar çekerek bağlılıklarını bildirmek zorunda bırakılmışlardı. Mahkeme saldığı korku vasıtasıyla, gazeteciler ve diğer muhalif güçlerin biatını sağlamaya muktedir olmuştu. Kürt şeyhleri ve ağalarının birçoğunu idam ederek doğuya rejimin acımasızlığı gösterilmiş, bu şekilde Kürtlerin sindirilmesi yolunda ciddi başarı kaydedilmişti.

İkinci Bölüm

Şark İstiklal Mahkemesi Kararları

İlamların Yapısı ve Üslubu

Karar ilamları iki bölümden ibarettir. Birinci bölümün en üstünde dosya numarası, dava ve ilam numaraları bulunur. Bunların hemen altında, solda mahkeme reisi ve heyetteki kişilerin isimleri yazılıdır. Savcının ismine karar ilamlarında yer verilmemiştir.

Bir önceki duruşmadaki heyetle yargılamaya devam ediliyorsa "Heyeti hâkime karşısına ber sabık," diye yazılırdı. Bir önceki mahkeme heyeti, yargılamaların ileri safhalarında bu durumu anlatmak için "Heyet-i sabıka" ibaresini kullanmıştır.

Mahkeme heyetinde değişiklik varsa, ilk duruşmada heyet üyelerinin adları tekrar yazılırdı. Metin kısmında ise, sanıkların künyelerine veriliyordu. Sanık künyelerinde, aynı sanık için bazen "Ahmet bin Hasan," bazen de "Hasan oğlu Ahmet" kimliklerinin yazıldığı olmuştur. Sanıkların yaşları veya doğum tarihleri hakkında bilgiler de, farklı biçimlerde dosyalara yansıyordu. Sanıkların bazı belgelerde "70 yaşında Hasan bin Ali" şeklinde kaydedildiği de olmuştur; "Molla Mustafa oğlu 1330 tevellütlü İbrahim" şeklinde kaydedildiği de. Bazı karar ilamlarında veya sanık bilgilerinde, yaş ve doğum tarihi bilgisi kayda dahi alınmamıştır.

Karar metninde sanıklara atfedilen suçlar sıralanır, deliller ortaya konulur, şahitlerin şehadeti ve suç ortaklarının ifadelerine gönderme yapılırdı. Sanık suçlu bulunup ceza almışsa "mücrimiyyetlerine" (suçlu bulunmuş) şeklinde yazılıyor; beraat etmiş ise, "ademi mesuliyetlerine" (sorumlu tutulmamalarına) veya "beraatlerine karar verildi," şeklinde sonuç nitelikli cümleler ekleniyordu. Verilecek cezalar hakkında yapılan görüşmelerde "Cihet-i cezaiyyesi hakkında dahi müzakere-i keyfiyet olundukta, " yazılarak başlayan ikinci bölüm karar ilamının hüküm kısmıdır, yani sonuçtur.

İdam cezaları verildiğinde bu sonuç çoğunlukla, "45. maddenin 1. babının birinci faslının zeyl-i ahiri ahkâmına tevfiken idamına karar verildi," cümlesiyle ifade ediliyordu. Hapis cezalarında ise, "... maddesinin

müzeyyel madde-i kanuniye hükmüne tatbiken bidayet-i tevkiflerinden itibaren,...sene mahkûmiyetlerine karar verildi,"[1] biçiminde yazılırdı.

Karar suretlerindeki tarihler, ilk başlarda Hicri ve Rumi olarak belirtiliyordu. Aylar da Ramazan, Şaban gibi Hicri takvime göre yazılıyordu. Daha sonra Rumi takvime ait aylar da kullanılmaya başlandı. Mesela, "2 Kânunuevvel 1341 ve 1343" şeklindeki kayıt, Hicri takvime göre kaydedilmiştir. 1925 yılının sonlarına doğru Hicri yıl kaydı tamamen kaldırılmıştır. 1 Ocak 1926 tarihinden itibaren ise, kararlar Miladi takvime göre tarihlendirilmiştir.

Kararın hem gerekçe hem de hüküm bölümlerinin altında mahkeme heyetinin imzaları ve unvanları yer alıyordu. Mahkeme heyetinde karara katılmayanlar, şerhlerini gerekçeleriyle birlikte kararın altına yazdırırdı. Mahkemelerde bu tip kararlara çok rastlanmasa bile, bazı örnekleri vardır.[2]

Karar suretlerinin bazılarında layihaya rastlansa da, bu tür karar suretlerinin sayısı çok azdır. Ek duruşma talep etme imkânı olmadığından, temyiz veya üst mahkeme gibi organlar da mevcut olmadığından kararlar beklenmeden infaz ediliyordu. Dolayısıyla layihayı gerektirecek bir sebep ortada yoktu.

Şark İstiklal Mahkemesi'nde toplam üç karar layihası tanzim edilmiştir. Layihaların ikisinde, kararlar idama çevrilen mahkûmlara ait iken, bir diğerinde ise casusluktan hüküm giymiş bir mahkûmun beraatini içerir.

Mahkeme evrakı üç ayrı numaralandırma ile tasnif edilmiştir. Dosyalar, "DOSYA: 1,2,3..." şeklinde sıralanıyordu. Davalar da "D: 1,2,3..." şeklinde belirtiliyordu. Karar numaraları, " İLAM NO: 1,2,3..." biçiminde not ediliyordu. Her karar ilamında dosya numarası verilirdi. Bu dosyalar birleştirilmiş dosyalarsa, numaraları birarada yazılarak veriliyordu. Karar ilamı suretlerinde, hangi dava ile ilgili ilam olduğu "D" rumuzuyla belirtilmiştir (D:1,D:85 gibi).

Aynı dava için birden fazla dosya ve birden fazla kararın mevcut olması da olasıdır. "Dosya:134, D:20/147" numarası konulmuşsa, 134 numaralı dosyadaki evraklar, 20.dava çerçevesinde yargılanmış, 147. kararla sonuçlanmış anlamına gelmektedir. Dosya hanesinde, ilam 69'da oldu-

1 Kalebentlik, hapis cezaları, kürek mahkûmiyeti bu kapsamda verilen cezalardı.

2 TBMM Arşivi, Tasnif Dışı İstiklal Mahkemeleri Evrakı, *Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri*, ŞİMKDFT, ilam:363, s. 549

ğu gibi, birden fazla dosya numarası (130,74,87,83,,82,72,59,71,59...) yazılı olup davalar birleştirildiğinde, birden fazla dava numarası da yazılabilir; yine 69. kararda "D:9/1,9/6 "şeklindeki örnekte olduğu gibi.[3]

Mahkemenin verdiği idam kararları temyizi olmayan kararlardı. Alınan kararların gereğinin yapılması için dosya, o şehrin savcılarına ulaştırılırdı. Mahalli savcılıklar, aldıkları talimat gereği, aynı gün içinde infazları uygulardı.[4]

İlam metinlerinden anlaşıldığına göre, yargılama esnasında mahkeme heyeti, bazı kişilere hitap ederken üslubuna dikkat etmeye çalışmıştır. İsyanın ana davası olarak bilinen Şeyh Said ve arkadaşlarının yargılandığı, 69. karar ilamının verildiği davadaki ilam metninde, Şeyh Said'in adı, Şeyh Said olarak kaleme alınmıştı. Ancak mahkeme esnasında yüz yüze kendisiyle konuşulur veya ifadesi alınırken, ona "Şeyh Said Efendi" şeklinde hitap edildiği, mahkeme savcısı Ahmet Süreyya'nın hatıratında belirtiliyor.[5]

Haneli Salih Bey, Mustafa Bey gibi kişilere bey, ağa veya efendi hitabıyla nazik davranıldığı görülmektedir. Bu hitap şekli, karar ilamlarının metinlerinde de aynen yer almıştır. Yine karar metinlerinde "Eşerf Edip Beyler" şeklinde, çoklu nezaket ifadelerine rastlamak da mümkündür.

Dr. Fuat'a ait karar ilamı bu manada dikkat çekicidir. Zabıtlarda kendisinden bahsedilirken veya hitap edilirken "Fuat Efendi "denilerek, saygınlığı vurgulanmıştır.[6] Kararlarda fazlasıyla "efendi" ve "bey"li hitap şekline rastlamak mümkün olsa da, sanıklara genelde "Ali bin Ahmet "veya "Şeyh Şerif bin Şeyh Mustafa" gibi isim ve künyeleriyle hitap edilmiştir.

İlk üç kararda suç isnatı olarak, "Şeyh Said ve rüfeka-yı makasıt ve mesafsi olan eşhasın müstakil Kürdistan teşkilini te'min ve Türkiye Devlet-i Cumhuresini inhilâl ve inkisama sevk etmek üzere," veya "Kürt hadise-i isyaniyyesi," gibi ibarelerin kulanılması sebepsiz değildi. Bu cümlelerin kullanılmasındaki niyet, hareketin İslami karakterini görünmez kılmak, böylece de, başta Nakşi gruplar olmak üzere, Anadolu'daki dindar halkın tepkisinin önüne geçmekti. Olayın temelleri Kürtlük üzerine kurularak,

3 ŞİMKDFT, ilam:69, s. 131.
4 Örgeevren, Ahmet Süreyya. *Şeyh Said İsyanı ve Şark İstikjlal Mahkemesi*, s. 110.
5 Örgeevren, a.g.e., s. 195.
6 ŞİMKDFT, ilam: 2, s. 4.

isyanın İslami temaları tamamen arka plana atılmak isteniyordu. Bu anlayışın yansımaları, isyanla ilgili dava metinlerinde açıkça görülmektedir. İsyan hareketi karar metinlerinde, bazen çeteci, bazen gerici, nifakçiyun(nifakçı ayrılıkçı) hareket olarak tanımlanmıştır. 156. karar sürecine kadar, Şeyh Said'ten çeteci olarak bahsedilmiştir.

Bu kararlarla mahkeme, Şeyh Said ile hareket eden grubu "asi, serkeş güç" olarak tanımlamış; isyanın maksadının müstakil bir Kürdistan teşkil etmek olduğu şeklinde hüküm vermiştir. Halbuki yargılama boyunca, Şeyh Said müstakil bir Kürdistan emel ve gayesi ile ilgili bir söz sarf etmediği gibi, mahkeme heyetinin bütün ısrarlarına rağmen bu suçlamayı kabul etmemiştir. Yargılamaların devam ettiği süreçteki karar metinlerinde, Şeyh Said hareketi için "irtica, mürteci, hilafet taraftarı, inkılâp karşıtı gericiler" sıfatları da kullanılıyordu.

Ulus devletin mimarlarının 1924'ten 1938'e kadar devam eden süreçte muhalifleri sindirmek adına yürüttükleri bu politik manevra, kararlara da yansımıştır. Buna en açık örnek ise, İzmir suikastı davasıdır. Suikast girişiminin ardından Mustafa Kemal ve arkadaşları, konuyla ilgili veya ilgisiz olduklarına bakmadan muhaliflerin tümünü bertaraf etmiş ve sindirmişlerdi.

Şeyh Said olayında da, bazen Kürtlük, "müstakil bir Kürdistan kurmak," bazen irtica, şeriat ve halife yandaşlığı gerekçe gösterilerek bölgedeki tüm muhalifler etkisiz hale getirilmişti.

Şark İstiklal Mahkemesi'nin ilk duruşmalarında kullanılan dil, görece daha yumuşaktır. İsyandan bahsedilirken en başta "Şeyh Said meselesi" denilirken, bir başka kararda olaylar "Şeyh Said'in hareketi bağiyanesi"[7] (serkeşlik hareketi) olarak tanımlanabiliyordu. İsyan, karşı-devrim olarak algılanmış olmalı ki, bir kısım ilamlarda "Şeyh Said'in İhtilalcuyanesi" ifadesi de kullanılmıştır.[8]

İsyanın tesiri azaldıkça mahkemenin dili sertleşti. Şeyh Said'in parasını alan askerlerin yargılandığı 90 numaralı ilamda dil ziyadesiyle ağırlaşmış, "Şey Sait gibi bir hain" ifadesi kullanılmıştır. Şeyh Said'e "hain" denildiğini bu ilamda görürüz. Şeyh Said'in idamından sonra ise, halk ara-

7 ŞİMKDFT, ilam: 55, s. 104.
8 A.g.dft., ilam:149, s. 288.

sında gücünün zayıflamasına, etkisiz hale getirilmiş olmasına paralel olarak, mahkeme kayıtlarında "Şeyh Said çetesi" ibaresi kullanılmaya başlanmıştır.[9]

Söz konusu kayıtlarda isyancılar tanımlanırken, "isyana iştirak eden zazalar"(karar: 143) veya "kelekçiler" ve "hamalar" gibi ifadeler tercih edilmiştir.

İlamların İçeriği

Mahkemenin kuruluş gayesi Şark İsyanı, diğer adıyla Şeyh Said İsyanı'ydı. Mahkemedeki yargılamalarda ise, Şeyh Said hadisesi sonrasında meydana gelen diğer ayaklanmalar bir bütün olarak ele alınmış gibi gözüküyor. Bazı davalarda bu hadiseler müstakil olaylarmış gibi kayıtlarda yer buldu; "Hazro ve Gerzan hareket-i ihtilaliyesi" gibi. Aslında mahkemenin kanaati de, bu kalkışma ve hadiselerin Şeyh Said olayının devamı oldukları yönündeydi. 497 numaralı kararda bahse konu olan kalkışma, "Şeyh Said İsyanı'nın zeyli uzantısı " olarak mütalaa edilmişti. Keza bu olaylar, 543 numaralı kararda, "Şeyh Said İsyanı'nın bir zeyl-i memdudu olan Hezo harekat-ı isyaniyesine" olarak zabıtlara geçmiştir.

Şark İstiklal Mahkemeleri kapsamında Reşkotan, Bicar, Beşiri, Hazo, Hizan, Gerzan olayları birer isyan olarak değerlendirilmiş, ona uygun bir muameleye tabi tutulmuştur. Eruh, Pervari, Hakkari, Çölemerik (Culemerg), Şemdinli olayları da baskın ve işgal olarak değerlendirilmiş, liderlerine isyan sergerdesi (lideri) muamelesi yapılmıştır. Koçan aşireti lideri İdare İbrahim'in, 1926 yılında Çemişgezek bölgesinde başlattığı olaylar da "Kürt kalkışması" çerçevesinde algılandığı için, isyanın lider ve failleri Şark İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmışlardı.

359 karar ilamı, hakkında hüküm verilen sanık sayısı en fazla olan dava olarak kayıtlarda yer bulmuştur. Bu davada yargılanan kişi sayısı 337'dir. Bu, Pütürge olayları olarak bilinen hadiseyle ilgili verilen kararın ilamıdır. Pütürge (Kahta) Merdis aşiretine mensup Merdis Nahiye Müdürü Şükrü Ağa, onun kardeşi Nuri Ağa ve Hacı Derviş Ağa'nın beraber başlattıkları ayaklanma, Gerdiş'in yakılması olayı olarak dava kayıtlarına geçmiştir. Olaylar resmi kayıtlarda Şapka Kanunu ile ilişkilendirilse de, daha sonra

9 A.g.dft., ilam:158, s. 304.

bölgede yaşananlarda Kürt kimliğine dönük içeriklerin de mecut olduğu ortaya çıktı. 359 numaralı bu davanın devamı niteliğindeki 544 numaralı davadaki karar hükmüne göre, Pütürge olayları net bir isyan eylemidir. Şükrü ve Nuri Ağa, 544 numaralı dosya kapsamında tekrar yargılandı ve idam cezasına çarptırıldı; cezalar da hızla infaz edildi.

13 Şubat 1925'te, Piran'da başlayan hadise ise, 15 Nisan 1925'te Şeyh Said'in Binbaşı Kasım tarafından teslim edilmesiyle son bulmuştu. Fakat bölgedeki olaylar sona ermiyor, başkaldırı eylemleri 1926 yılına kadar devam ediyordu. Mahkeme kararlarından anlaşıldığı üzere, isyan geniş bir sahaya yayılmıştı. Yargılamalar devam ederken de bölgedeki olaylar alevleniyordu. Yukarıda bahsi geçen olayların hiçbiri, Şeyh Said hareketiyle eşzamanlı olarak gerçekleşmedi. Organize nitelik taşımayan bu olaylar, küçük birlikler tarafından bastırıldı ve isyana katılanlar İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanarak cezalandırıldılar.

Asker olup isyana iştirak etmiş olan kişiler ise, "daha esel," yani daha sakin olduğu gerekçe gösterilerek Divan-ı Harb-i Örfi'ye gönderiliyordu. Gönderilme gerekçeleri şöyle kaleme alınmıştı: "Divan-ı Harb-i Örfi'ce rü'yeti esbabı sibutiyyenin cem'î noktasından daha eshel bulunmasına binaen makam-ı iddianın muvaf ık-ı nef s-ül emr görülen talebi veçhile işbu evrakın ait olduğu mahkemeye li-ecl-i irsal Müddel umumilik makamına luzûm-u tevdiine vicahen ve müttefikan karar verildi."[10]

Bu kişiler gönderildikleri Divan-ı Harp'te tek celsede idama mahkûm ediliyorlardı. İnfazları da askeri makamlarca yapıldığı için, haklarında daha fazla bilgiye ulaşmak mümkün değildi.[11] Şark İstiklal Mahkemesi'nin Divan-ı Harp'e gönderdiği eski askerler dışında, pek çok kişi de Divan-ı Harp'lerde yargılanarak ölüme mahkûm edildiler. Hakkı Bey bin Mahmut'un Lice Divan-ı Harb-i Örfisi tarafından idama mahkûm edildiğini gösteren 85 numaralı karar da bu duruma dair bir örnektir.

İstiklal Mahkemesi'nin 92'den 100'üncü kararına kadarki 8 ilamında, toplam 33 kişi, Diyarbakır Divan-ı Harb-i Örfi'ye gönderildi.[12] Gerek-

10 Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri, ilam: 92, s. 204.
11 Bu konuda daha fazla bilgi için Genelkurmay ATESE arşivlerindeki evraklar incelenmelidir.
12 A.g.dft., ilam:100, dosya: 118, s. 210.

çeler aynıydı ve bunlar karar metninde şöyle kayda geçirilmişti: "Dinvan-ı Harb-i Örfîce rü'yeti esbab-ı subutiyyenin cem'i noktasından daha eshal bulunmasına binaen ber-veçh-i talep evrak-ı mezkûrenin ait olduğu mahkemeye li-ecl-il irsal Müddeî-i Umumîlik Makam-ı filisine lüzûm-u tevdiine vicahen ve müttefikan karar verildi."

Bazı kararlarda aynı sanığa birden fazla suç isnadı da yapılmıştır. Casusluk, isyana iştirak veya feren zimethal (ikinci derecede ilgili) olmak veya yağmacılık gibi çoklu suçlarla yargılanan sanıkların sayısı bir hayli fazladır. Birden fazla suç ile yargılanan sanıkların davaları arasında en dikkat çeken karar ilamları, casusluk suçlamalarının olduğu kararlardır. Bu kararlarda sanıkların casusluktan ceza almadıkları, cezaların genellikle isyana iştirak etmekten verildiği görülmektedir (Süryaniler bu duruma istisna oluştururlar).

Bu tür davalardan biri de, Musul'un Revanko köyünden Osman oğlu Şeref'e açılmıştır. Şeref,casusluk la yargılanır. Fakat cezayı isyanla ikinci dereceden alakadar olmaktan alır. 15 sene cezaya çarptırılan Şeref'in yaşı da küçüktür. İstiklal Mahkemeleri'nin yetkileri o kadar büyüktür ki, sanıkların yaşına bile karar verdikleri olmuştur. Nitekim mahkeme, Şeref'in 21 yaşında olduğuna karar verir ve yeni yaşından dolayı cezası 2,5 yıl tenzil edilir. Şeref, 12,5 yıl ağır hapis cezasını çekmek üzere Sivas'a gönderilir.[13]

Karar ilamlarında hükmün dayanağı "isyana fiilen iştirak etmek"se idam," ikinci dereceden isyanla alakadar olmak" ise 10-15 yıl kalebentlik veya kürek mahkûmiyeti cezaları çıkmaktadır. Yardım ve yataklık, isyancıların yanında bulunmak, silahsız olarak isyana iştirak, isyancılarla işbirliği gibi suçun ağırlık ve durumuna göre 1 yıl ile 10 yıl arası hapis veya kürek cezaları da verilmiştir.

Karar ilamlarında, isyana fiilen iştirakten verilen idamlarda veya ikinci dereceden katılmaktan verilen cezalarda önceleri 45. ve 47.maddeler uygulanırken, 10 Temmuz 1926 tarihinden sonra verilen kararlarda yeni Türk Ceza Kanunu hükümleri uygulanmıştır. Bu kararlarda yeni kanun hükümleri uygulansa da "eski kanunun 45. maddesine göre" denilerek eski ve yeni kanunlar beraber çalıştırılmıştır. 690 numaralı karar ilamı,

13 A.g.dft., 601 numaralı kararın, 576 numaralı dosya kapsamında, 523 numaralı karar layihası.

yeni uygulamanın somut bir örneğidir. Bu örnek, eski kanunun 45. ve 47. maddelerinin İstiklal Mahkemeleri'nin nihayetine kadar yürürlükte kaldığını da göstermektedir. Yeni Türk Ceza Kanunu ile birlikte, kalebentlik cezalarının sürgüne dönüştürüldüğü de karar ilamlarında görülmekte. İlamlarda işletilen maddeler, yeni Türk Ceza Kanunu'nun 15-28-56-61-64-65-117-125-149-158-168-169-296-283-264-286-213-225-303-493-495-283-448. maddeleridir.

Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılan kişilerin sayısı oldukça fazla olduğundan, mahkûmları koyacak yer bulunamamıştı ve bu ihtiyaca yönelik Elazığ'daki metruk Ermeni kilisesi hapishaneye dönüştürülmüştü. Buna rağmen yer ihtiyacı tam manasıyla karşılanabilmiş değildi. Bu nedenle firarilerin davaları sonraya bırakılmış, tutukluların yargılanmasına öncelik verilmişti. Mahkeme karar aldıkça hüküm giyen mahkûmlar cezalarını çekecekleri illere sevk edilerek, yenileri için yer açılmaya çalışılıyordu.

Hüküm giymiş mahkûmların cezalarını çekecekleri iller, Kürt nüfusun yaşamadığı, isyan bölgesinin dışındaki Anadolu vilayetleriydi (Sinop, Zonguldak, Kayseri, Tekirdağ, Sivas, Kastamonu, Çorum,Tokat, Niğde,Yozgat,Isparta, Afyon, Konya, Bozok). Hükümlüler verilen cezaları çektikten sonra da, bu illerde mecburi ikâmete tabi tutuluyorlardı; isyan bölgesine geri dönüşleri yasaklanmıştı.

Mahkeme heyeti, karar alırken hep uyum içinde değildi. Heyet içinde, bazen silahların çekildiği tartışmaların yaşandığı da oluyordu.[14] Kararların tamamı oybirliği ile alınamıyordu. Buna rağmen, kararlarda muhalefet şerhine de fazla rastlanmıyordu. Oybirliği ile alınmayan ilk karar örneği, 5 numaralı ilamdı. Siverekli, 42 yaşındaki, tüccar Terzizade Osman oğlu Abdurrahman'a "isyanı övmek" fiilinden 15 sene kürek cezası verilmiş, bazı hafifletici sebeplerden kürek cezası kalebentliğe çevrilmiş, Abdurrahman cezasını çekmek üzere Sinop'a gönderilmişti. Mahkeme reisi, Abdurrahman'ın mahkûmiyetinden yana değildi, fakat diğer üyeler mahkûmiyetten taraf olunca, reis düşüncesini karar metnine şerh olarak yazdırmıştı. Reisin şerhi şöyleydi: "Mazmun aleyhine tefenühat ve haraket-i vakası isyanı mürevvir ve mülzim bir şekilde olmayıp sarhoşluktan

14 Doğan, Avni. Kurtuluş Kuruluş ve Sonrası, Dünya Yayınları, İstanbul,1964, s.171.

mütevellit ve bunda da bir kastı cürümü gayr-ı mevcut idiğinden mücrimiyet kararına muhalifim." Alkollü bir esnafın şeriatçıların propagandasını yapmaktan hüküm giymesi, mahkeme heyetinin hukuk anlayışının da bir göstergesidir.

Mahkeme üyeleri arasında ortak bir hukuk anlayışından, yargı usûlü ve uygulamaları hakkında düşünce birliğinden söz etmek olanaksız. Mahkemenin ilk dönem savcısı Ahmet Süreyya hariç, diğer üyelerin hiçbiri hukukçu da değildi. Hukuki altyapıya ve bilgiye sahip olmayan mahkeme heyeti üyelerinin tamamı mebuslardan oluşuyordu.[15]

Kararlardaki Hafifletici Sebepler

Mahkeme, katı ve sert tutumundan sonuç almıştı. İsyan bölgesinde birtakım küçük olaylar dışında herhangi bir başkaldırı alameti kalmamıştı. Bu sonuçtan memnun olunması nedeniyle olsa gerek, Kasım 1925'ten sonra cezalarda ciddi bir düşüş göze çarpıyor. 140. ilamdan itibaren yumuşama daha da belirgin olarak görülüyor. Geçmiş dönemde idam cezası verilmiş bazı suçlara, bu tarihten sonra, 10-15 yıl arası değişen ağır hapis cezaları verilmekle yetinilmiş.

"Cehalet, umumun cereyanına kapılma, feodal baskı, farkında olmadan isyana iştirak, inançsal baskı," gibi gerekçeler, halkın lehine hafifletici sebepler olarak değerlendirilmiş. Özellikle 150. ilamdan sonra, yumuşama emareleri giderek belirginleşmeye başlıyor. Önceki kararlarında 70 yaşındaki ihtiyardan, isyan bölgesinde bulunan 12-13 yaşındaki çocuklara kadar, şeklen de olsa, isyana dahil olduğu addedilen herkese ağır cezalar veren mahkemenin tavrında ciddi bir değişim yaşanmaya başlamıştı. Mahkemeler, bulundukları mahalde isyancıların baskı ve tesiri altında olduklarına kanaat getirdikleri halktan insanları yargılarken hafifletici sebepleri öne çıkartıyorlardı. Mahkeme kayıtlarında, "Maznunun mezkûr usata iltihakı vaziyet-i ictimaiyyeyi idrak edememesi ve usâtın o mıntıkada te'sir-i manevisi itibariyle cereyan-ı umumiyeye tebniyyejinden inbias eylediği anlaşılarak bu cihet hakkında asbâb-ı muaffife-i takdiriyeden" veya "munderecatı ve cereyan-ı tahkikat ve muhakemât ile raertebe-i sübûta vasıl olmuş ve yal-

15 Doğan, Avni. Kurtuluş Kuruluş ve Sonrası, s, 171.

nız seviye-i idrak ve irfan ve vazi- yet-i ictimaiyyeleri hadise-i isyanın cereyan-ı umumîsine kapılmış oldukları anlaşılmış olduğundan," ifadelerine sık sık rastlanmaya başlanmıştı. Bu kayıtlardan anlaşıldığı üzere, vaziyetin ciddiyetini anlamadan, umumi cereyana kapılma, mahkemelerde hafifletici bir gerekçe olarak kullanılmıştı.

Hafifletici sebeplerin gündeme geldiği kararların hemen hemen hepsinde, özellikle "saliki cehalet, umumun psikolojisi, isyancıların baskısı," şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Cezalar daha da aşağı çekilmiş, özellikle "ikinci dereceden isyanla alakadar olanların" cezaları üç sene hapse kadar indirilmiştir. Bu durum toplumun rahat bir nefes almasına sebep olmuştur. Cezaları hafifletilen kişilerin çoğunun, okur yazar olmayan, şeyh ve ağaların idaresine tabi cahil köylüler olduğu açıktır.

Mahkeme, bölgenin feodal ve dini yapısını göz önünde bulundurarak, beyler, ağalar, şeyhler ve mollaların nüfuzunun bölge halkına itaat etmeyi bir kültür gibi dayattığı kanaatine sahip olmalıdır ki, halkın etki altında kaldığına hükmetmiştir. Bu hususta bazı karar ilamlarına şu ifadelerle not düşülmüştür: "... yalnız merkumunun öteden beri aldıkları terbiye neticesi vaziyetleri ve isyanın o sahada tevessü ederek cereyan-ı umumiye kapılmış olmaları haklarında esbâb-ı muhaffife-i takdiriyyeden addi ile olveçhile esbab-ı muhaffife-i takdiriyye."[16]

"Yedinden olmadan isyana tevasül"... "Elinde olmadan isyana kalkışmak" anlamına gelen bu ifadeyle, bazı kişilere hapis benzeri ağır cezalar verilmeden, idare-i örfiye dışına çıkarılmalarına karar verilmiştir. Elinden olmadan veya tesir altında kalarak isyana iştirak etmek olarak tanımlanan bir diğer dava ise, babasıyla beraber yargılanan Palu'nun Naceran köyünden Keko oğlu Şaban'ın davasıdır.

Davaya ilişkin ilamda "Şaban'ın babasına tebaiyet suretiyle iltihak ettiği anlaşılmış ve bu cihet merkum hakkında esbab-ı muhaffifeti takdiriyyeden addedilmiş olmakla,"denilerek evladın doğal olarak babasına itaat etmesi gerekir kanaatiyle Şaban, 3 yıl ceza alırken; babası aynı davada, gıyabında idama mahkûm edilmişti.[17]

16 Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri, ilam: 722, s. 1072.
17 A.g.dft., ilam:365, s. 552.

Tabi oldukları veya hizmet ettikleri insanların manevi tesirinde kalmak, onlarla konumları gereği birlikte hareket etmeye mecbur olmak gibi haller de hafifletici sebep olarak değerlendirilmişti. Kolağası Kerem'in hizmetkârı Abdullah ve Hasenanlı Halit'in hizmetkârı Diyadin'in davalarındaki hüküm gerekçeleri bu tip kararların en tipik örneğidir. "Her ikisinin (Halit ve Kerem'in) hasbel cehale hareket-i vakıalarının istihdah ettiği gaye-i hakikiyeyi idrake muktedir olmamak ve isyan zailinin devam müddetince kerem ve Hamit gibi iki serperdi usattan tesiri manevisi altında harekete kısmen mecbur olmak gibi halatın haklarında esbabı muhafifer-i takdiriye," şeklinde verilen bu hükümde, hafifletici sebeplerle iki hizmetkâra idam yerine, 10 yıl kürek cezası verilmiş; o cezalar da üç sene kalebentliğe çevrilmişti.

Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de silah altına alınıp savaşmış, devlete hizmet etmiş insanlar da hafifletici sebeplerden faydalanmışlardı. Bu yetkiyi istediği kişi lehine kullanmak mahkemenin inisiyatifine bağlıydı. Hafifletici sebepler göstermenin kanuni altyapısı yoktu ve mahkeme heyeti açısından zorunlu bir uygulamaya denk düşmüyordu. Dolayısıyla, genele yönelik, sistemli bir uygulamadan söz edilemez. Hafifletici nedenler göstererek cezaların düşürülmesi, herkese yönelik olsaydı, idamların yüzde sekseni hafifletici sebep kapsamına girerdi.

İsyanda hem fail, hem de elebaşı olanların birçoğu 1914-1918 Kafkas Cephesi "Gönüllü Milis Alayları"nın komuta kademesinde görev almış insanlardı. Şeyh Şerif, Fakıh Hasan, Şeyh İbrahim, Kâmil Bey, Baba Bey, Nuh Bey, Hasenanlı Halit Bey,Hacı Sadık gibi isimlerin hepsi Çabakçur, Pasinler veya Kafkas Cephesi'nde savaşmış gazilerdi. Komuta kademesinde yer almasalar da, özellikle Genç,Göynük (Karlıova),Varto, Hınıs, Çabakçur,Maden ve Palu halkına mensup, 27 yaşın üstündeki hemen hemen herkes bu savaşta Gönüllü Milis Alayları'na katılmış, bir şekilde savaşa dahil olmuştu.

Bu insanlar 1925-1927 yılları arasında Şark İstiklal Mahkemesi'nde isyan ve hıyanet-i vataniye suçlamalarına muhatap olan asilerdi. Mahkeme heyeti, bu kişilerden Kafkas Cephesi'nde veya başka bir cephede vatani görevini yapmış olduğunu tespit edebildiklerine bazen toleranslı davranmıştır. Alınan kararlarda bu hizmetler gerekçe gösterilerek, cephede savaşmış olmak hafifletici sebep kapsamında ele alınmış, eski askerlerin cezalarında indirime

gidilmiştir. Bu tür ceza indirimlerinin karar ilam suretlerinde pek çok örneği vardır. Tabii, bu indirimlerin genel manada geçerliliği yoktur. Hafifletici sebepler, lider konumunda olmayanların karar ilamlarında yer almıştır.

Gazi konumunda olduğu için idamdan kurtulanlardan biri de 1 numaralı davanın 29 numaralı dosyasından yargılanan "Bakırmadeninin Seray Mahallesi'nden merkepçi, otuz yaşında, Mehmet bin Mahmut" tur. Mehmet, Kafkas Cephesi'nde savaştığı için idam cezası, 47.madde[18] uygulanarak, 11 nolu ilamla, idama bedel 15 yıl küreğe çevrilmiştir.[19]

1925 Kasım'ına kadar, isyana iştirak edenler hakkında uzun uzadıya araştırma yapmaya gerek görülmeden, kolaylıkla idam cezası veriliyordu. İdama mahkûm edilenlerden bazıları tutuklu bile değillerdi. Firarda olan bu sanıklar hakkındaki hükümler gıyaplarında verilmişti. Yakalandıklarında tekrar mahkeme heyeti karşısına çıkarılan bu şahısların aldıkları idam cezaları, kalebentlik veya hapis cezasına çevriliyordu. 430 numaralı ilam suretinde bahsi geçen Genç Vezelanlı Timur oğlu Haydar da bu durumdan istifade eden isimlerden biriydi. Bu hususta diğer örneklere 429 -430- 431 karar ilamlarının içeriklerinde rastlanıyor.

Yargılamalar ilk yılını doldurmaya başladıkça, yumuşama eğilimi giderek arttı, mahkemeler tolerans göstermeye başladı. İsyan esnasında Varto ve Elazığ baskınlarını gerçekleştirmekten sanık birçok insan, isyan liderlerinin kendilerini zorla baskına dahil ettiğini gerekçe göstererek suçsuz olduklarını iddia etmiş; mahkeme de, bu iddianın gerçekliğini araştırmaya niyet etmemiş ve isyana katılan sıradan insanların beraatine karar vermişti.

Kasım 1926'dan sonra ise, davalar birleştirilmek suretiyle seri kararlar verilmeye başlandı. Mahkeme, bütün bu yumuşama emarelerine rağmen, kapanacağı tarihten bir gün öncesinde bile idam kararları almaktan geri durmadı. 778 numaralı ilamla, 27 Şubat 1927 günü, "Midyatlı Melik Berhum (Süryani) Haco ile irtibat" ve "Fransızlar lehine casusluk" suçundan yargılanan Melik hakkında verilen karar, Şark İstiklal Mahkemesi'nin aldığı son idam kararı oldu.

18 47.maddenin uygulanması, hafifletici sebeplerle cezanın idam yerine idama bedel kabul edilen cezalara çevrilmesiydi.

19 Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri, s. 20.

Üçüncü Bölüm

ŞEYH SAİD AYAKLANMASI'YLA İLGİLİ KARARLAR

İlk İdam Kararı: Siverekli Şeyh Eyüp

Şark İstiklal Mahkemesi'nin kurulmasına sebep olan olayların ilki, tarihte Piran Olayları olarak adlandırılır. Aslında sözü edilen isyanın tohumları, eski Bitlis Mebusu Yusuf Ziya ve Cıbıranlı Halit Bey'in Azadi örgütü davasından yakalanıp tutuklanmalarıyla atılmıştır.

Şeyh Said'in de aynı dava ekseninde Hınıs'ta ifadesi alınmış, fakat tutuklanmasına gerek görülmemişti. İfadesinin alınmasından tedirgin olan Şeyh Said, hissettiği bu rahatsızlıklık nedeniyle baba ocağı Palu'ya, oradan da kardeşi Şeyh Abdurrahim'in yaşadığı Piran'a gitti.[1] Piran'da[2] bir anda gelişen veya bir anda gelişmiş gibi görünen bir hareketin içine dahi oldu ve bu hareketin başına geçti.

Artık isyan başlamıştı... Olayların başladığı tarihten iki ay sonra, 14 Nisan'ı 15 Nisan'a bağlayan gece, Şeyh Said, bacanağı Kasım tarafından, Çarbühür (Abdurahman Paşa) Köprüsü'nde 35. Alay'ın 2. Taburu'nun 3. Bölüğü'nün 1. Takımı'na teslim edildi. Teslim alınan Şeyh Said'in mahkeme huzuruna çıkarılması isteniyordu. Şeyh Said'in yakalandığı haberinin Diyarbakır'a ulaşmasıyla birlikte, mahkemenin verdiği idam kararlarının infaz edilmesine hızla başlandı.

Şark İstiklal Mahkemesi'nin idam kararlarının infazından önce, ilk infaz haberi Bitlis Divan-ı Harp'ten geldi. Şeyh Said'in ifadesinin de alındığı Azadi[3] davasından tutuklu Cıbıranlı Halit Bey ve Bitlis eski Mebusu Yusuf Ziya, örgüt lideri oldukları iddia edilerek kurşuna dizildi. Halit Bey, aynı zamanda Şeyh Said'in kayınbiraderiydi.

1 Örgeevren, Ahmet Süreyya. s. 38.

2 Piran: Bugünkü Diyarbakır ilinin Dicle ilçesi.

3 Azadi örgütü. Türkçe'de "Özgürlük" anlamına gelen Kürt siyasi örgütü. 1923 yılında Cıbıranlı Halit, Hasenanlı Halit, Mutkili Hacı Musa, Bitlis Mebusu Yusuf Ziya gibi Kürt aydınları tarafından kuruldu. Azadi, bağımsız Kürdistan'ı kurmayı amaçlayan ilk siyasi Kürt örgütüdür.

İsyan sonrasında Diyarbakır'daki Divan-ı Harb-i Örfi tarafından tevkif edilmiş ve sorgusu yapılmış Şeyh Eyüp ile Dr.Fuat'ın evrakları da yeni kurulan Şark İstiklal Mahkemesi'ne devredildi. İlk idam kararı ise, 22 Ramazan 1343, yani 16 Nisan 1925 tarihinde verildi. Kararın muhatabı mahkûm Siverekli rençper Şeyh Mehmet Eyüp bin Halit'ti. Bu karar, mahkemenin 2 numaralı dosyasına ait, 1 numaralı davasının, 1 numaralı kararıydı.

Kararda Şeyh Mehmet Eyüp'e atfedilen suç, "Şeyh Said ve arkadaşlarının müstakil bir Kürdistan teşkilini ve Türkiye Cumhuriyeti'ni bölmek üzere oluşturulan Şark İsyanı'na bilfiil iştirak ve isyan faillerinden olmak"tı. Eyüp'ün Şeyh Said'le ilişkisi bir mektuba dayandırılıyordu. Siverek Belediye Reisi Mehmet Emin Efendi tarafından çekilen ihbar telgrafı, sanığın söz konusu suçları işlediğine delil olarak kabul edilmişti.[4] Şeyh Eyüp, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ateşli bir taraftarıydı. Bu nedenle Şeyh Eyüp'ün davasının, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın isyan bölgesindeki faaliyetlerine son vermenin gerekçesi olması amaçlanıyordu. Partinin Siverek'te kurulması görevini üstlenen Dr. Fethi Efendi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Urfa Genel Sekreteri'ydi. Dr. Fethi, isyanın gerçekleştiği tarihte Siverek'e gelmiş, Şeyh Eyüp'ün misafiri olmuştu. Partinin örgütlenme çalışmalarını da buradan yürütmüştü.[5] Bu durum mahkeme heyetince biliniyordu. Siverek Belediye Başkanı, konuyla ilgili mahkemenin ihtiyaç duyduğu bilgi ve istihbaratı mahkemeye ulaştırmıştı. Zaten Dr. Fethi Bey de yargılanması esnasında bu çalışmalarını inkâr etmedi. Dr. Fethi, Şeyh Eyüp'ün evinde kalıp parti çalışmalarını burada sürdürdüğünü onaylamış, Şeyh Eyüp bunu bizzat doğrulamıştı. Tek başına bu bile, Şeyh Eyüp'ün idam cezası alması için yeterliydi.

Şeyh Eyüp'ün idam edilmesiyle sonuçlanan davanın karar metni şu şekilde kaleme alınmıştı:

4 Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri, s. 2.

5 Bu konu Mustafa Kemal'e aktarılmıştı. Mustafa Kemal, *Nutuk*'ta yer alan "Şarka gönderdikleri katib-i mesullerinin teşkilat ve tahrikatını bulacaktır," "Hatta Şeyh Eyüp nezdinde bulunan kâtibi mesulleri," şeklinde ifadelerle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na yüklenmiştir. (*Nutuk*, M.E.B Basımevi, II. cilt, 1920-1927, s. 892.)

HÜLASA-İ KARAR DOSYA NO: 2, D.1 / 1, İLAM NO: 1
Reis: Mazhar Müfit, Aza: Ali Saip, Aza: Avni Bey

Hıyanet-i Vataniye fiilinden dolayı maznunun aleyh olan Siverek ahalisinden kırk bir yaşında rençber Şeyh Mehmet Eyyûp bin Halid hakkında icra kılınan muhakeme neticesinde: Maznununaleyh Şeyh Mehmet Eyyüp'un Şeyh Said ve rüfeka-yı makasıt ve mesafsi olan eşhasın müstakil bir Kürdistan teşkilini te'min ve Türkiye Devlet-i Cumhuresini inhilâl ve inkisama sevk etmek üzere vücuda getirdikleri Şark isyanına bil-fiil iştirak ile isyanın amil ve faillerinden olduğu kendisinin evvel ve ahir sebk eden müevvel ifadatı ve isyanın mürettipleri ile muhasere ve suver-i sâire ile irtibat te'sis ederek tasmim ve tasavvur gerdelleri olan amil-i iftirakcuyaneyi teshil ve tesr-i eylediği dosya meyanında mevcut mekatib ve evrak-ı sâire-i müteaddide münderecatı ve merkumun Şeyh Said avanesi ile teşvik-i mesaide bulunduğu ahvâl-i hususiyye ve ruhiyyesine yakinen vâkıf ve muhitinde mühim bir mevki-i ictima-i sahibi bulunan Belediye Reisi Mehmet Emin Efendi tarafından keşide edilmiş olan telgrafnâme müfadı ve zabıt verakaları ve evrak-ı sâire-i dava müeddası gibi yekdiğerini müeyyed delail ve emarât-ı kanuniyye ile mertebe -i sübûta vâsıl ve o suretle kanaat-ı vicdaniyye hâsılolduğundan ber-mûcib-i talep maznunun aleyh merkum Şeyh Mehmet Eyüp'ün ol-veçhile mücrimiyyetine vicahen ve müttefikan karar verildi.
22 Ramazan 1343 ve 16 Nisan 1341

(İmza) (İmza) (İmza)

Cihet-i cezaiyyesi hakkında dahi müzakere-i keyfiyet olundukta: Mücrim Merkum Şeyh Mehmet Eyyüp Bin Hâlid'in hareket-i' vakıasına tevafuk eden Kanun-u Ceza'nin 45.maddesi delaletiyle Kanunu Mezkûr'un 1. babının 1. faslına müzeyyel madde-i kanuniyye hükmüne tevfikan idamına, kezalik vicahen ve müttefikan karar verildi.
22 Ramazan 1343 ve 16 Nisan 1341

(İmza) (İmza) (İmza)[6]

6 Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri, ilam:1, s. 2-3.

Mahkeme o gün yargılamalarına ara vermeden devam etti. 16 Nisan 1341 tarihli, 2 numaralı kararın hükmü de idamdi. Şeyh Eyüp'ün idama mahkûm edildiği bu tarihte, 2 numaralı ilamla Dr.Fuat'ın akıbeti de aynıydı.

Dr. Fuat Davası'na ait ilam, mahkemenin verdiği en önemli kararlardan biriydi. Tıp doktoru olan Dr. Fuat, Kürt ulusal hareketinin önemli simaları arasında sayılan bir entelektüeldi. Kültürlü bir aydın kimliğine sahip Dr. Fuat, genç yaşına rağmen,Diyarbakır başta olmak üzere, bölgenin tamamında saygı duyulan bir isimdi. Tipik bir Osmanlı münevveri görüntüsüne sahip olduğu için de, Dr. Fuat Efendi olarak anılmaktaydı. Bu saygınlığı mahkeme heyetince de takdir edilmiş olmalıdır ki, idamla yargılanmasına rağmen, gerek mahkeme esnasında gerekse zabıtlarda kendisinden bahsedilirken "Fuat Efendi "denmiştir.

Dr. Fuat Efendi'nin idam gerekçesi de Şeyh Eyüp'ün idam gerekçesinden çok farklı değildi. Kısmi ifade ve üslup farkı söz konusuydu yalnızca. İkisi de, "memleketi bölmek, müstakil bir Kürdistan kurmak, isyana iştirak etmek" şeklinde özetlenebilecek bir suçun muhataplarıydı.

İlgili kararda görüleceği gibi, bağımsız bir Kürdistan kurmayı kendisine gaye edinip bu amaç için siyaseten çalışma anlamına gelen, "müstakil bir Kürdistan teşkilini kendisine gayesi hayat ve meşgale-i siyaset ihtar eden..." ifadesi kullanılmış, gerekli bilgiler verildikten sonra ise, Dr. Fuat Efendi'nin isyana iştirak edenlerin yanında yer alması ve kendi el yazısıyla yazdığı mektup, suç delili olarak gösterilmişti. Dr. Fuat'ın siyasi görüşlerini mahkeme huzurunda da inkâr etmediği belirtilmiş ve 45. maddenin 1. babı referans gösterilerek idama mahkûm edilmişti.

Dr. Fuat Efendi aslında rejim muhalifi bir Türk münevveriydi; en azından kendisini öyle tanımlıyordu.[7] Hilafet taraftarı İslamcı bir anlayışa sahipti ve bu nedenle hilafetin kaldırılışını hazmedemiyordu. Mahkeme savcısı Ahmet Süreyya hatıratında, "Yüksek bir tahsil görerek doktor olmuş, Türk olduğu söyleyen bir gencin mahkemece aleyhine verilen ölüm cezasını kanunen hafifletmeye imkân verecek hukuki ve kanuni, gözden

7 Örgeevren, Ahmet Süreyya. s. 109.

kaçmış, bir sebep bulunup bulunmadığını aramak üzere müddeiumum (savcı) sıfatıyla, ben de idamını talep etmiş olmama rağmen ona ait bütün dosya ve evrakı gözden geçirdim. Fakat mahkeme kararının verdiği cezanın hafifletilmesini mucip olarak hukuki ve kanuni hiçbir sebep bulamamıştım," diye yazmıştı. Süreyya, sanki İstiklal Mahkemeleri'nin bütün davaları hukuka uygunmuşçasına, Dr. Fuat için üzüldüğünü de aktarmıştı.

Mahkemedeki keyfi uygulamalar o kadar barizdi ki; mahkeme üyesi Ali Saip, Eminönü'nde kendisine pahalı bir şişe kolonya sattığına inandığı eczacıyı bile Elazığ'a getirterek isyanla ilişkilendirmekte bir sakınca görmedi.[8]

Karar ilamında Dr. Fuat'ın silahlı kalkışmaya iştirak ettiğine dair herhangi bir delil yer almamıştı. Buna rağmen idam kararı verildi. Dr. Fuat Efendi'yi idama götüren iki sebepten biri, Ferit Paşa'ya gönderdiği mektuptu; diğeri sebep ise, Şeyh Said güçlerinin Diyarbakır'a hücum ettiği 7-8 Mart gecesi Kürt milli kıyafetleriyle, başına bağladığı yüksek başlıkla (kolos)[9] dolaştığının sabit olmasıydı.

Mektubun içeriği mahkeme tarafından yorumlandı ve Kürt milli kıyafeti giydiği de sabit görüldü. Bunlar idam cezasını kaçınılmazdı kılıyordu! Mahkemede süren duruşmalara seyirci de alınıyordu. Subaylar, subay eşleri, Cumhuriyet Halk Fırkası mensupları ve basın mensuplarından oluşan bir grup, her zaman duruşmaları takip ediyordu. Dr. Fuat ve Şeyh Eyüp hakkında mahkemenin verdiği kararlar dinleyiciler tarafından alkışlanmaktaydı.[10]

İdam edildiği sırada 37 yaşında olan Dr. Fuat'ın idam kararında "vatana ihanet" suçlamasına özel vurgu yapılmıştır. Dr. Fuat, Siverekli Şeyh Mehmet Eyüp ile aynı maddeden, yani 45-1'den idam cezası aldı. İlk iki karar ilamının verildiği dava, 1 numaralı davanın iki dosyasıdır.

> HEYET-İ HAKİME (BER SABIK), DOSYA: 1, D.l /2, İLAM NO: 2
> Müstakil bir Kürdistan teşkili maksadıyla hiyanet-i vataniyyede bulunduğu iddiasıyla maznunun aleyh olan Diyarbekir'de mütevellit ve mukim 37 yaşında müstakil tabip Fuat Efendi Bin Hacı İbrahim

8 Yalman, Ahmet Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim Cilt.3 (1922-1944)*, s. 187.
9 Kolos: Kürt milli aksesuarlarındandır. Kumaştan yapılır ve erkekler başlarına sarar.
10 Örgeevren, *Şeyh Said İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi*, s. 109.

hakkında icra kılınan muhakeme neticesinde: Maznunun aleyh Doktor Fuat Efendi'nin müstakil bir Kürdistan teşkilini kendisine gâye-i hayat ve meşgale-i siyaset ittihaz eden ve bu sebeple memleket dâhilinde Türk camiâ-i siyasiyyasini ve Türk hükümetine karşı müsellah bir kıyam ve isyan vücuda getirmek için sarf-ı mesai edenler meyanında bulunduğu ve bu meyanda Kürt hadise-i isyaniyyesini tertip, teşvik ve teshil eylediği kendisinin evvel ve âhir sebk eden ikrar ve itirafat-ı müevvelesi ve suret ifadatı ve amâl-i iftirakcuyaneyi mutazammın hatt-ı destiyle muharrer mektubun elde edilmesi ve zabıt verakaları ve evrak-ı tahkikiyye müeddası ve şahitlerin aled-derecat ve maal kasem vuku bulan ihbar ve şahadatı ve maznunun aleyhin bu kabil ef'al ve harekatla me'luf olduğunun evrak-ı dava müfadı ile ikrarından münfehim olması gibi yekdiğerini müeyyed delail ve emarat-ı kanuniyye ile mertebe-i sübûta vâsıl ve ol-suretle kanaat-ı vicdaniyye hâsıl olduğundan maznunun aleyh Fuat Efendi'nin ol-veçhile ber-veçh-i meşruh hiyanet-i vataniyye fiilinin mürtekibi olmak üzere mücrimiyyetine vicahen ve müttefikan karar verildi.
22 Ramazan 1343 ve 16 Nisan 1341 (1925)

(İmza) (İmza) (İmza)

Mabad-ı Cihet-i cezaiyyesi hakkında dahi müzakere-i keyfiyyet olundukta: Mücrim-i merkum Doktor Fuat Efendi Bin Hacı İbrahim'in hareket-i vakıâsı Kanun-u Ceza'nın 45. maddesi delaletiyle Kanun-u Mezkûr'un 1. babının 1. faslına müzeyyel madde-i kanuniyyeye tevafuk etmekle Madde-i Mezkûre hükmüne tevfikan idamına kezalik vicahen ve müttefikan karar verildi.
22 Ramazan 1343 ve 16 Nisan 1341 (1925)

(İmza) (İmza) (İmza)[11]

3 numaralı dosya kapsamındaki, 3 numaralı ilam, Diyarbakır Savebi köyünden Mehmet bin Hüseyin hakkındadır. İdam kararının gerekçesi ise,

11 Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri, s. 3-4.

"kuva-yı bağiye kumandanı Şeyh Said'in emir ve kumandasında hareket eden ve gâye-i amalleri müstakil bir Kürdistan teşkili ile Türk vatanın inhilâl ve inkisama sevkten ibaret..." şeklinde belirtilir. Yani, asilerin kumandanı Şeyh Said'in emir ve kumandasında, bağımsız Kürdistan kurmaya niyet ederek, Türk vatanını bölmek ve parçalamak isteyen kişilerle hareket etttiği ve Türk askerleriyle çatışmaya girdiği için idam mahkûm olmuştur.

Mahkemenin verdiği üç kararda da hüküm idam olunca, bölge halkı korku ve dehşete kapıldı. İnfazlar da büyük bir hızla yapılmıştı. Temyizi olmayan bu mahkemelere infaz yetkisinin de verilmesi, onları ölüm makinelerine dönüştürdü.

İlk Toplu İdam Kararı

Şark İstiklal Mahkemesi'nde alınan ilk toplu idam kararı, 2 numaralı dava dosyasında yer alan 18 kişi hakkında verilen 19 numaralı ilamdır.[12] Bu kararda, suçlu bulunan 3 kişi henüz 15 yaşını doldurmadığı için, kanunun 40. maddesi tatbik edilmiş, "berâ-yi ıslah-ı nefs" için cezaları 5 yıl hapse indirilmiştir.

> HÜLASA-İ KARAR: İLAM NO: 19 D: 2/19, DOSYA NO: 23
> Reis: Mazhar Müfit Efendi, Aza: Ali Saip Efendi, Aza: Lütfi Müfit Efendi
> Diyarbekir'e usâtın taarruz ettikleri gece müsellahan ve suver-i müessirede âsilere iltihak ve bunların gayesine iştirak eylemek cürümleriyle maznunun aleyhim olup mevkuf bulunan Hazro'nun Cami mahallesinde mukıym 19 yaşında rençber Mahmut bin Molla Süleyman ve Bîcar nahiyesinde mukıym 56 yaşında rençber Ahmet bin İskender ve Bîcar'ın Mestan Karyesi'nde sakin hamal 50 yaşında Ahmet bin Haydar, ve yine Bîcarın Tohlaç Karyesi'nden amele 53 yaşında Mehmet bin Haydar ve Lice'nin Marek Karyesi'nden 32 yaşında rençber Ali bin Ahmet ve Lice'nin Holin Karyesi'nden 15 yaşında rençber Yusuf bin Mustafa ve Bîcar'ın Putyan Karyesi'nden 25 yaşında rençber Mehmet Ali bin Mehmet ve Bîcar'in Huşur

12 A.g.dft., s. 38.

Karyesi'nden 35 yaşında rençber Mehmet bin Garneşir ve Bîcarfin Mestan Karyesi'nden 20 yaşında rençber Abdülkerim bin Haydar ve Lice'nin Kom Karyesi'nden 19 yaşında rençber Halil bin Hacı Mehmet ve Bîcar'in Mürtaza Karyesi'nden rençber 37 yaşında Mehmet Şerif bin Nimet ve karye-i mezkûreden 15 yaşında rençber Ali bin Mehmet ve Bîcar'in Mestan Karyesi'nden 35 yaşında rençber Osman bin Haydar ve Kargınn kazasının Kelle mahallesinden 19 yaşında rençber Mehmet bin Ahmet ve Bîcar'in Hazân Karyesi'nden rençber 27 yaşında Emin bin Mehmet ve Genç'in Köprü Karyesi'nden rençber 15 yaşında Arif bin Mahmut ve Bîcarın Bahşat Karyesi'nden rençber 40 yaşında Hasan bin Veli ve Bîcar'ın Mestan Karyesi'nden 30 yaşında rençber Ahmet bin Hasan ve mezkûr karyeden rençber 32 yaşında Abdullah bin Mehmet ve Çapakçur'un Musyan Karyesi'nden rençber 19 yaşında Halil bin Süleyman ve Muş'un Gülâhavli Karyesi'nden değirmenci 20 yaşında Şerif bin Ömer ve Şirvan'ın Gırdkân Karyesi'nden rençber 32 yaşında Fakr Hasan bin Cihangir ve Muş'un Seyyitbey Karyesi'nden rençber 36 yaşında Mehmet bin Ali ve Diyarbekir'in Cami-i Kebir mahallesinde mukıym Bicârlı 15 yaşında rençber Mustafa bin Ahmet ve Çapakçur'un Güldar Karyesi'nden 37 yaşında rençber Halef bin Ömer ve mezkûr karyeden 36 yaşında rençber Reşit bin Kahraman ve Çapakçur'un Dodan Karyesi'nden değirmenci 20 yaşında Ahmet bin Abdülhamid ve Derik'in Rupan mahallesinden rençber 35 yaşında Sinon bin Ömer nâmun eşhastan Mestan karyeli Abdullah bin Mehmet'in vuku'u vefatına mebni merkum hakkındaki Hukuk-u Umumiye davasının sukutu karargîr olduktan sonra diğer muharrer-ul esâmi maznunun aleyhim haklarında icra kılınan muhakeme-i aleniye neticesinde;

Müstakil bir Kürdistan teşkili ve Türk vatanını parçalamak maksadı ile din ve şeriat kisvesi altında, Vilâyat-ı Şarkiye'de vukua getirilen isyanın rüesâ-yi âmillerinden Şeyh Said ve avenesinin işbu mekasid-ı leîmanelerinin saha-i husule iysâli için vesait-i muhtelife ile bir hayli

kuvvetler ceml ve tedarik ettikten sanra mükerreren vâki olan müzakerâtta beynlerinde takarrür ettirdikleri veçhile gaye-i amallerinin sürat-i mümküne ile netice-pezîr olmas bi-eyyi--hal sevkulceyş noktasından mühim bir mevki olan Diyarbekir'in zabt ve istilası için 7-8 Mart 1341 gecesi Diyarbekir'e kuvâ-yi külliye izam kılınmış ve öteden beri usâtın perverde ettikleri âmâl ve mekasidine pey-rev olarak münhasıran bu husus için sarf-ı mesâi eden maznunun aleyhimden Mahmut bin Molla Süleyman ve Ahmet bin İskender ve Ahmet bin Haydar ve Mehmet bin Haydar ve Ali bin Ahmet ve Yusuf bin Mustafa ve Mehmet Ali bin Mehmet ve Mehmet bin Garneşir ve Abdülkerim bin Haydar ve Halil bin Hacı Mehmet ve Ahmet Şerif bin Nimet ve Ali bin Mehmet ve Osman bin Haydar ve Mehmet bin Ahmet ve Emin bin Mehmet ve Arif bin Mahmut ve Hüseyin bin Veli ve Ahmet bin Hasan'ın fiilen ve müeellehan usâta iltihak ve Diyarbekir taarruzuna iştirak ile müsademe ve Türk askerine karşı silah istimalettikleri merkumundan Mahmut bin Molla Süleyman'ın evvel ve âhir tayian ve serahaten sebk eden ve diğerlerinin de huzur-u mahkemede bir kısmının musarrahan ve diğer kısmının da müevvelen vukubulan ikrar ve itirafları ve merkumundan kısm-ı küllisinin esna-yi müsademe veya müsademeyi müteakip mahal-i cürümde derdest ve istîsal edilmeleri ve zabıt verakaları ve evrak tahkikiye münderecatı gibi yekdiğerini müeyyit delail ve emarat-ı kanuniye mertebe-i sübuta vasıl ve ol suretle kanaat-i vicdaniye hasıl olduğundan maznunun aleyhim merkumunun ol veçhile vatanın inkısam ve izmihlalini mucip îkal edilen ef'al ve harekât-ı isyaniye ve cinayetkâraniyenin müştereken ve müttehidan îkaına teşebbüs eylemek fillerinin mürtekipleri olmak üzere mücrimiyetlerine ve diğer maznunun aleyhim Halil bin Süleyman ve Şerif bin Ömer ve Fakr Hasan bin Cihangir ve Mehmet bin Ali ve Mustafa bin Ahmet ve Halef bin Ömer ve Reşit bin Kahraman ve Ahmet bin Abdülhamid ve Sino bin Ömer'in mabihizanları olan ef'al-i müddea-bihada aslen veya feran dahi ve iştiraklerine dair temin-i vicdana kâfi delil ve emâre-i kanuniye tehassul edememiş olduğundan onların da beraatlerine ve sebeb-i ahardan dolayı mevkuf

bulunmadıkları takdirde tahliye-i sebillerine vicahen ve müttefikan karar verildi.
11 Şevval 1343 ve 5 Mayıs 1341

(İmza) (İmza) (İmza)

Hüküm:
Cihet-i ceza iyeleri hakkında dahi müzakere-i keyfiyet olundukta: Mücrimun-u merkumun Mahmut bin Molla Süleyman ve Ahmet bin İskender ve Ahmet bin Haydar ve Mehmet bin Haydar ve Ali bin Ahmet ve Yusuf bin Mustafa ve Mehmet Ali bin Mehmet ve Mehmet bin Garneşir ve Abdülkerim bin Haydar ve Halil bin Hacı Mehmet ve Mehmet Şerif bin Nimet ve Ali bin Mehmet ve Osman bin Haydar ve Mehmet bin Ahmet ve Emin bin Mehmet ve Arif bin Mahmut ve Hüseyin bin Veli ve Ahmet bin Hasan'ın hareket-i vakıalarının tevafuk eden kanun-u cezanın 45. maddesi delaletiyle birinci babının birinci faslına müzeyyel madde-i kanuniye ahkâmına tevfikan idamlarına. Ve ancak bunlardan Yusuf bin Mustafa ve Arif bin Mahmut ve Ali bin Mehmet'in 15 yaşını ikmal etmemiş oldukları anlaşılmakla kanun-u mezkûrun 40. maddesine tatbikan ve ibtida-yi tevkiflerinden itibaren berâ-yi ıslah-ı nefs beşer sene müddetle hapislerine kezalik vicahen ve müttefikan karar verildi.
11 Şevval 1343 ve 5 Mayıs 1341

(İmza) (İmza) (İmza)

Seyit Abdülkadir Davası

Seyit Abdülkadir, isminden de anlaşılacağı üzere, Hz.Muhammed'in soyundan geldiği söylenen bir aileye mensuptu. Büyük dedesi, Nehrili Seyit Taha olarak tanınan, nüfuz sahibi bir tarikat şeyhiydi. Babası ise, İran'a karşı isyan etmiş Şeyh Übeydullah'tı.

Abdülkadir'in babası Şeyh Übeydullah, II. Abdülhamid döneminde Mekke'ye gönderilmişti. Bu dönemde Abdülkadir de babasıyla birlikte Mekke'ye gitmişti. Babasının vefatının ardından Abdülkadir Mekke'den

İstanbul'a döndü. İstanbul'da Meclis-i Ayan üyesi olan Abdülkadir, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Şura-yı Devlet (Sayıştay) Başkanlığı'na getirilmiş kabiliyetli bir yöneticiydi.

Abdülkadir, vilayet-i sitenin[13] Ermenilere terk edilmesi meselesinde Damat Ferit ile ters düştü. Bugün Doğu Anadolu'da yaklaşık 16 vilayetin sınırlarına karşılık gelen bu toprakların Ermenilere verilmemesi için mücadele etmeye başladı. Bu doğrultuda, birtakım Osmanlı münevverleri ile ilişkiye geçerek Kürt Teali Cemiyeti'ni kurdu. Cemiyetin birinci amacı; söz konusu toprakların Kürtlere ait olduğunu savunmak ve kendi topraklarının Ermenilere verilmesini önlemekti.

Kürt Teali Cemiyeti, esasen bu amaçla kurulmuştu. Cemiyetin kurucuları arasında Sabit Sağıroğlu gibi Türk münevverleri de vardı. Daha sonra İmparatorluk zayıflayıp, Osmanlıcılık fikri kan kaybetmeye başlayınca, Türkçülük akımı güç kazandı. Bu atmosferde, Kürt Teali Cemiyeti ve diğer Kürt kulüpleri de milliyetçi bir çizgiye doğru savruldular. Bu dönüşüm birdenbire gerçekleşmedi; 1918'de başlayan, 1924 yılına kadar devam eden bir sürecin sonucuydu.

Hilafet, farklı milliyetleri birbirine bağlayan, birarada tutan manevi bir ortaklıktı. Hilafet var olduğu müddetçe, Kürt milliyetçiliği temelinde örgütlenen muhalif akımlar gelişemedi ve zayıf kaldılar. 1924 yılında hilafet lağvedilince, artık sahip çıkacakları bir ortak değerin kalmadığına inanan Kürtler, aldatıldıklarını, kullanıldıklarını düşünmeye başladılar. Seyit Abdülkadir de böyle düşünen Kürtlerden biriydi.

Seyit Abdülkadir'in bu safhadan sonra İslami bir Kürt devleti fikrine angaje olduğunu birçok tarihçi belirtmektedir. Bazı kaynaklara göre ise, eğer Şeyh Said İsyanı patlak vermeseydi, Seyit Abdülkadir'in ilkbaharda İslami bir Kürdistan kurmak için Hakkâri'ye geçeceği kesindir.

Şeyh Said İsyanı başlayınca, hilafet yandaşı olduğu bilinen Abdülkadir, Ankara hükümeti tarafından an be an takip edilmeye başlandı. Şark İsyanı sebebiyle harekete geçen devlet güçleri, adım adım takip edilen Seyit Abdülkadir'in yargılanmak üzere Diyarbakır'a götürülmesi kararını aldı.

13 Vilayet-i site: Bugünkü idari taksimatta, Anadolu'nun Kayseri'den doğuya doğru on dört vilayetini içine alan, Türkiye'nin üçte birine denk düşen bir bölge.

Abdülkadir'in beraberinde, oğlu Seyit Mehmet ve yıllardır hizmetinde olan Palulu Kör Sadi de yer alıyordu.

Abdülkadir'in Şeyh Said'le yegâne ilişkisi, Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza'nın kendisini olayların başlamasından birkaç ay önce ziyaret etmesinden ibaretti. Nitekim, isyanla ilişkisi somut delillere dayandırılamadı. Kürdistan kurma emel ve gayesi taşıdığı, yanında bulunan Kör Sadi'nin İngiliz ajanı Temple'la görüşmesinin Seyit Abdülkadir tarafından planladığı[14] ve İngilizlerle müstakil bir Kürdistan kurmak için temaslarda bulunduğu gerekçesiyle yargılandı ve idam edildi. Mahkeme safhasında aleyhinde en çarpıcı ifadeyi, yıllarca baktığı Kör Sadi verdi. Ancak bu ihanet bile Kör Sadi'yi idamdan kurtaramadı; o da Seyit Abdülkadir'le birlikte asıldı.

Bu kararda başka bir uygulama daha göze çarpar. Birbiriyle ilgisi olamayan birtakım sanıklar, farklı gerekçelerle mahkeme huzuruna çıkarıldı. Muallim ve gazeteci Bitlisli Kemal Feyzi, İstanbul Aksaray'daki Valide Camii Şerifi Kürsü Şeyhi Silifkeli Hoca Askeri Efendi ve Diyarbakırlı Mebusin-i Sabıka'dan Nakip Bekir Sıtkı Bey de aynı davada yargılananlar arasındaydılar.

11, 53, 54, 55, 59 ve 70 numaralı dosyalar birleştirildi,4 numaralı davanın 32 numaralı karar ilamıyla, tek seferde birçok kişinin yargılanmasının önü açıldı. Yargılananlar bölgenin ileri gelenleri, ünlü şahsiyetleriydi. Bir kararla, tek seferde ve bu kadar çok idam cezası verilmesi, toplum üzerinde büyük bir tesir bıraktı. Farklı suçlardan, farklı deliller üzerinden yargılanan bu insanların hepsi de Hıyanet-i Vataniye ile suçlandılar. Haklarında 45. maddenin hükümleri uygulandı ve hepsi de idam edildi.

HÜLASA-İ KARAR: DOSYA NO: 53-11-54-55-70-59
İLAM NO: 32, D:4/32
Reis: Mazhar Müfit Beyefendi, Aza: Ali Saip Beyefendi, Aza: Lüffi Müfit Beyefendi
HEYET-İ SABIKA:

14 İngiliz ajanı Temple: İstanbul'da bir zabit olan Nizamettin'in İngiliz ajanı Mr.Temple rolünde Kör Sadi'yle Türk istihbaratının temas kurmasını sağlanmış ve defalarca görüşmüştü. Onun bütün ısrarına rağmen Abdülkadir görüşmeyi reddetmişti. Kör Sadi'nin Abdülkadir adına hareket ettiğini söylemesinin dışında, Abdülkadir'in bu kişiyle teması hakkında elimize ulaşmış bir belge yoktur.

Kürt ihtilâli ve isyanı ile alâkadar ve isyanın amil ve muharriklerinden bulundukları iddiasıyla maznunun aleyhim olan Dersaadet'te Suadiye'de "338" numaralı hanede mukim mülga ayân azasından ve Şüra-yı Devlet Reisa-i esbakı ve mefsuh Kürdüstan Teali Cemiyyeti Reisi 75 yaşında Şemdinanlı Seyyid Abdülkadir Efendi bin Abdullah ve mahtumu aynı hanede sakin 46 yaşında Seyyid Mehmet Efendi bin Abdülkadir ve mumaileyhimanın hanelerinde misafireten mukim 30 yaşında Hoşnev Aşireti Reisi Erbilli Nafiz Efendi bin İsmail ve İstanbul'da Aksaray'da, Sofular mahallesinde Şeftâli sokağında 16 numaralı hanede sakin 36 yaşında Kürt cemiyetleri âzasından Palulu Abdullah Sadi Efendi bin Mehmet Sait ve asiye-i istiklâl ile müteşekkil Kürt Cemiyeti mensubu ve daîmi ve muayyen bir ikametgâhı gayr-ı mevcut olup müstakilgerlik gayesini, istihdafen bazı asi şeyhler ile öteden beri tevhid-i mesai ve bu gaye için aşair-i mutiayı idlal ve mütemadi bir surette isyana tahrike sayl eylediği iddiasıyla kezalik maznunun aleyh bulunan ikametgâh-ı muayyenesi gayr-ı mevcut 34 yaşında muallim, dava vekili ve gazete muhariri Bitlisli Hayranizade Kemal Feyzi Efendi bin Reşit ve öteden beri milli Kürtçülük cereyanı taraftarlarından bulunup vatanın inhilâl ve inkisamına badi olacak müstakil bir Kürdistan teşkil ve tesis etmek maksadıyla ve tertip ve ika edilen Kürt isyanında alâkadar oldukları iddiasıyla kezalik maznunun aleyhim bulunan Diyarbekir'in Hoca Ahmet mahallesinde sakin 33 yaşında rençber Asitaneli Cemil Paşazade Ekrem Bey bin Kasım ve 20 yaşında Ahmet Bey bin Mustafa ve Derik kasabasının Mahmudan mahallesinde mukim 36 yaşında rençber Derikli İlyas Efendi bin Hacı Osman ve Diyarbekir'in Cami-ül-esvet mahallesinde sakin 38 yaşında Vükelâ-yı deaviden Diyarbekirli Hacı Ahti Mehmet Tevfik Efendi bin Abdülkerim ve Derikli İlyas nam şahsın hanesinde idama mahkûm Doktor Fuat ile içtima ve Şeyh Said'in müşavir sergedelerinden Hanili Mustafa Bey ile isyana dair muhabere ettiği iddiasıyla keza maznunun aleyh olan Diyarbekir'in Defterdar mahallesinde mukim 35 yaşında mebusin-i sabıkadan Nakip Bekir Sıtkı Bey bin Hacı Mesut Efendi ve isyanla alâkadar ve maznun Derikli İlyas

Efendi'nin vasıta-i muhaberesi olmak ve bila vesika İdare-i Örfiye mıntıkasında seyahat etmek fiillerinden dolayı kezalik maznunun aleyhim bulunan Derik kasabasının Mahmuden mahallesinde sakin 41 yaşında rençber Kado nam-ı diğer Abdülkadir bin Şeyhmus ve kaza-ı mezkûrun Dilogân Karyesi'nde mukim 30 yaşında mumaileyh İlyas Efendi'nin nâzırıSino bin Resul ve Diyarbekir'in Kavas Cafer mahallesinde sakin 35 yaşında çekirge mücadele memuru Rıfat Efendi bin Abdülkadir ve yine Derik'in Dilogân mahallesinde mukim 45 arasında rençber Hüseyin bin Seyyit ve kavlen hiyanet-i vataniyyede bulunduğu iddiasıyla mazmunun aleyh olan İstanbul'da Aksaray'da Valide Cami i Şerifi Kürsü Şeyhi Silifkeli 35 yaşında Hoca Askeri Efendi bin Molla Mehmet'ten görülen lüzum-u kanuniye binaen Ekrem ve Nakip, Bekir Sıtkı Bey'ler haklarındaki davaların tefriki karargir olduktan sonra, diğerleri hakkında icra kılınan muhakeme-i aleniyye neticesinde: Maznun-u aleyhimden Seyyid Abdülkadir Efendi'nin öteden beri gaye-i hayat ve meşgale-i siyaset ittihaz eylediği müstakil bir Kürdistan teşkili emelini perverde edip Vilayet-i Şarkiyye'nin Türk ecza-yı Memalikinden tefrikini istihdaf ve bu umniyyenin husulü için itâ eylediği talimat dairesinde diğer maznunun aleyh Palulu Abdullah Sadi Efendi'nin haiz olduğu bu salahiyyet üzerine Mister Temple namı verilen zat ile müzakerata bil-ibtidar aynı makasıt ile vükua getirilen Şark İsyanı'nı tevai ve rica-i milliyye-i güzideye suikast ve binetice Kürdistan istiklalinin teshili ve hudutların tahdidi ile Bahr-i Sefitte muhreç mesaili ve kabinenin teşkili ve kendisinin Kürdistan'a suret-i hareketi ile Kürdistan Kralı ilanı ve iş bu hususatın saha-i fiil ve hakikate faili için İngilizlerin nakdî muavenetini te'min hakkında müzakere ve müşaverede bulundukları ve diğer maznunun mahtumu Seyyit Mehmet Efendi'nin de müstakil Kürdistan teşkilinin tesri-i husul ve muvaffakıyyetle netice pezir olması için pederinin emir ve talimatı dairesinde müzakerat ve teşebbüeat-ı vakiaya fiilen iştirak ettiği ve diğer maznunun aleyh Kemal Fevzi Efendi'nin dahi hadise-i isyana tekaddüm eden karip zamanlarda Kürdistan ve havalisi ile memalik-i sairede gezerek ahaliyi ihtilal ve isyana tahrik ve Kürt

istiklali hakkında enva' propaganda yaptığı ve diğer maznunun aleyh Hacı Ahti Mehmet Tevfik Efendi'nin de gerek isyandan evvel ve gerekse isyandan sonra öteden beri meşgul olduğu Kürdistan istiklâli için sarf-ı masaî ve Kürtlerle meskun havaliyi dolaşarak bu amal-i hainanenin husulü ve isyanın hudusu emrinde ahali beyninde teşvikat ve telkinat ve bir hayli içtima'lar akdiyle müzakerat bulunduğu ve diğer maznunun aleyh Hoca Askeri Efendi'nin dahi Şeyh Said tarafından vukua getirilen isyan ve ihtilal-i hazırı tervicen dini alet ittihaz ederek hiyaneti vataniyyede bulunduğu kendilerinin evvel ve âhir sebk eden itirafat-ı müevveleleri ve bunlardan Abdullah Sadi Efendi'nin huzur-u mahkemede mesbuk ikrar-ı sarihi ve şuhudun maal kasem ve aledderecat vuku bulan şahadat ve ihbaratı ve meyan-ı evrakta mevcut müteaddit zabıt verakaları, mekatip ve evrak-ı tahkikiyye-i saire mündereçatı ve maznun-u aleyhimden Hoca Askeri'nin ma-zanna-i su'ı ve sabıka-i mükerrere eshabından olması ve diğer maznunun aleyh Seyid Abdülkadir ve mahtumu Seyit Mehmet Efendi'lerin hanesi ile üzerlerinde bizuhur muhteviyatı iki çuvaldan ibaret olan evrakın kısm-ı küllisi müfidinin Kürtlük ve Kürdistan'a dair ve bir çoğunun âmâl ve teşebbüsat-ı fiilyetlerini havi ve hin-i derdestinde yakmak, suretiyle kısmen imhasına tevessül ettiği kasait ve meşaidi havi ve dinsizlik ve şeriat ile medreselerin ilgasından dolayı Türk milletinin erkân-ı güzidesini tekfirden bahis bulunması ve mumaüileyh Seyyid Abdülkadir'in derdestinden sonra hanesinde külliyyetli miktarda esliha ve sâir alât-ı nariyye zuhur etmesi ve Meclis-i Ayan Azalığı'nda bulunduğu müddetçe münhasıran Kürdistan mukadderatı hakkında teşebbüsatta bulunduğunun evrak-i mevcude müfadından anlaşılması delaili ile vâsıl-ı mertebe-i sübût olduğundan ol-veçhile maznunun aleyhimden Seyyid Abdülkadir ve Seyyid Mehmet ve Palulu Abdullah Sadi ve Kemal Fevzi ve Hacı Ahti Mehmet Tevfik Efendi'lerin müttehiden ve müştereken Türk vatanının vilayat-ı şarkiyye aksamını tefrik ve müstakil bir Kürdistan teşkili hususunun teshil ve temini için tasavvur ve teşebbüsat-ı fiiliyyeye iştirak eylemek ve diğer maznunun aleyh Hoca Askeri Efendi'nin de dini ve mukaddesat-ı diniyyeyi âlet

ittihaz ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni gayr-ı meşru göstererek bu suretle Meclis'in ve hükümetin meşruiyyetine karşı halkı isyana tahrik etmek suretiyle hiyanet-i vataniyyede bulunmak fiillerinin mürtekibleri olmak üzere mücrimiyyetlerine ve diğer maznunun aleyhim Cemil Paşazade Ahmet Bey bin Mustafa ve Nazif Efendi bin İsmail ve Derikli İlyas Efendi bin Osman'ın isyan ve ihtilâl-i hazırda aslen veya fer'an zî-methal olduklarına ve diğer maznunun aleyhim Derikli Kado nam-ı diğer Abdülkadir bin Şeyhmus ve Sino bin Resul ve Rıfat bin Abdülkadir ve Hüseyin bin Seydo'nun dahi mabihizanları olan efal Derikli İlyas Efendi'nin vâsıta-i muhaberesi olmak ve bilâ vesika İdare-i Örfiye mıntıkası dâhilinde seyahat etmekten ibaret olup mumaileyh İlyas Efendi'nin masumiyeti tebeyyün eylemesine mebni fer'in asla tabiiyyeti kaide-i mu'tenabihasına ve merkumun bilâ vesika seyahatlerine dair de kanaat bahş-ı vicdan delailin adem-i tahassulüne binaen onların dahi beraetlerine ve mumaileyhim Ahmet Bey ve Nafiz ve Derikli İlyas Efendiler ile merkumun Kado nam-ı diğer Abdülkadir ve Sino ve Rıfat ve Hasan'ın sebeb-i ahardan dolayı mevkuf bulunmadıkları takdirde tahliye-i sebillerine vicahen ve müttefikin karar verildi.

30 Şevval 1343 ve 23 Mayıs 1341

(İmza) (İmza) (İmza)

Cihet-i cezaiy'yeleri hakkında dahi müzakere-i keyfiyet olundukta: Mücrimun-u mumaüileyhimden Seyyid Abdülkadir Efendi bin Seyyid Abdullah ve mahtumu Seyyid Mehmet Efendi bin Seyyid Abdülkadir ve Palulu Abdullah Sadi Efendi bin Sait ve Bitlisli Kemal Fevzi Efendi bin Mehmet ve Hacı Ahti Mehmet Tevfik Efendi bin Osman'ın hareket -i vakıalarına temas eden Kanun-u Ceza 'nın 45. maddesi delaletiyle Kanun-u Mezbur'un 1.babının 1.faslına mizeyel madde-i kanuniyye ve diğer mücrim Hoca Askeri bin Molla Ahmet'in dahi hareketine tetabuk eyleyen Hiyanet-i Vataniyye Kanunu'nun 2. maddesi ahkamına tevfikan idamlarına kezalik vicahen ve müttefikan karar verildi.
30 Şevval 1343 ve 23 Mayıs 1341

(İmza) (İmza) (İmza)

Ondan fazla dava dosyasının birleştirildiği 69 numaralı karar ilamı, Şark İstiklal Mahkemesi'nin kuruluş gayesinin asli dayanağıdır. Bu karar metni, Şeyh Said ve arkadaşlarının yargılanarak idamla cezalandırıldığı davanın ilamıdır. Dolayısıyla, en önemli dava dosyaları (54, 59, 61, 68, 71, 72, 74, 81, 82, 83, 87, 130 numaralı dosyalar) bu dava ile D:9/1 ve D:9/6 'da birleştirilmiştir. Toplam altı zarfta muhafaza edilen bu evraklar halen meclis mahzenlerinde korunmaktadır. Şeyh Said'in mektupları, yazışmaları, talimatları ve ifade tutanakları da bu zarfların içindedir.

Şeyh Said, bu davanın en önemli şahsiyetidir. İsyanın lideri olarak yargılandığından, mahkeme kararı onun fikirleri üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. Kararda Şeyh Said'e isnat edilen suç, "Güya dini ve şeri," yani şeriat esaslı İslami, şeklinde yer almıştır. İsyanın asıl gayesinin şeriat olduğu bu cümleyle ortaya konmuş, devamında ise, "ve fakat herhalde müstakil bir Kürdistan hükümeti teşkil ve tesis eylemek," ifadesiyle de Şeyh Said'in kurmayı düşündüğü şeriat esaslı hükümetin Kürdistan olacağı öngörüsüne yer verilmiştir. Bu hususta kesin bir ifade kullanılmaktan imtina edildiği de görülmektedir.[15]

Şeyh Said, bütün baskılara rağmen, yargılama süresince iddianamedeki "müstakil bir Kürdistan kurma" suçlamasını kabul etmedi.[16] Mahkeme heyeti, karar metnine bu ifadeyi bir şekilde koymak için çok uğraşmış olmalı ki, "fakat herhalde müstakil bir Kürdistan teşkil ve tesisi" ibaresini suç hanesine ilave etmiştir.

Bu davada Kürtlerin önemli entelektüellerinden Haneli Salih Bey de yargılananlar arasındaydı. Farsça, Arapça, Fransızca, Kürtçe, Zazaca ve Türkçe dillerini bilen Salih Bey, onurlu bir Müslüman entelektüeli olarak tanınırdı. Şeyh Şemsettin'in ifadesi alınırken, Şeyh Said ve Haneli Mustafa Bey'le birlikte, en fazla müteessir olanlardandı. Ne o, ne de Şeyh Said, Şemsettin'in geçmişindeki olumsuzluklardan haberdar değillerdi.

Savcı Ahmet Süreyya, geçmiş mahkeme kayıtlarının belgeleriyle Şeyh Şemsettin'i sorguladığında ortalık gerilmişti. Olayların esası ortaya

15 Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri, ilam:69, s. 131.
16 Örgeevren, Ahmet Süreyya. *Şeyh Said İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi*, s. 188-189.

çıkmış, hadise netleşmişti. Bu konu çalışmamızın kapsamı dışında olduğu için detaylarına girmeyeceğiz.

Şeyh Şemsettin geçmişte de yargılanmıştı. Bu yargılamaların sonucunda beraat kararı çıkmış olsa da, yargılanma süreci, kutsal bir davanın kavgasını verdiğine inanan ve kendisini mücahit olarak gören Şeyh Said ve arkadaşlarını üzmüştü. Savcı Ahmet Süreyya, anılarında, "bu şahsın peçeyle gezdiğini, müritlerinin yanına sürünerek yaklaştıklarını, onun yüzünü görmeyi arzuladıklarını, 'Hakkın Nur'unu Göster', diye yalvardıklarını, onun da peçesini, saniyelik bir zaman dilimi süresince kaldırarak müritlerini mükâfatlandırdığını,"[17] yazar.

Salih Bey ise, medreselerde yetişmiş, yıllarca müftülük yapmış bir insan olarak, büyük bir âlim olduğuna, kutsal bir davanın neferliğini yaptığına inanıyordu. Nitekim, şeriat için bu kıyamda yer aldığını mahkemede açıkça ifade eden sanıklardan biriydi kendisi. Müstakil bir Kürdistan kurma suçlamasını ve savcılığın bu içerikteki iddianamesini Salih Bey'de, Şeyh Said gibi, kabul etmemişti. Fakat Kürt milli kimliğini savunduğunu da inkâr etmiyordu.[18] Ziya Gökalp'la sohbetlerinde bu konulara değindiğini mahkeme huzurunda da açıkça anlatmıştı.[19] Ama mevcut davanın Kürtlükle alâkalı olmadığı kanısındaydı. İdam cezasını aldıktan sonra kaleme aldığı beyitlerle, kendisini ve davasını en anlaşılır şekilde geleceğe aktarmasını bilecek kadar da şair ruhlu ve zeki bir insandı.

Aslında Salih Bey'in şiiri, Şark İsyanı'nın amaç ve maksadını ortaya koyuyordu. Şark İsyanı kendiliğinden başlamış olsa da, devamında olaylar kontrolden çıkmış ve bir karşı-devrim teşebbüsüne dönüşmüştü. Hilafetin tekrar tesisi, medreselerin açılması, şeri hükümlerin ihdası, isyanın amaçları arasındaydı. Mahkeme süresince de, Şeyh Said ve arkadaşları bu çizgiye sadık kaldılar. Başlangıçta olay dini hassasiyetler üzerine inşa edilmişti. Olayların gelişimi sonucunda isyanın Kürdi bir karakter kazanmış olduğu açıktı. Bu değişimin yaşanmasında Azadi örgütünün rolü göz ardı edilemez.

17 Örgeevren, a.g.e., s. 273.
18 Örgeevren, Ahmet Süreyya. s. 173.
19 A.g.e., s. 174.

Bu davada (69 numaralı ilam kapsamında)[20] yargılanan insanların kültürel kimliklerine, eğitimlerine, aidiyet ve geçmişlerine bakıldığı zaman, olayların farklı etkenlerden kaynaklandığı, hedeflerin çok belirgin olmadığını söylemek mümkündür.

Haneli Salih Bey'in şiirini aktararak okura bu hususta bir düşünme payı bırakmak istiyorum:

Gerçi enzar-ı ehibbadan dahi dûr olmuşuz.
Rahmeti mevlaya yaklaşmakla mesrur olmuşuz.
Hak yolunda müflis u hane-harab olduksa da,
Bu harabiyetle biz manada ma'mur olmuşuz.

Ehli hakkız, korkmayız idamdan berdardan,
Çünkü te'yidi ilahi ile mensur olmuşuz.
Hakimi Mübtil yedinden madrubin olduksa da,
Emri Hakla şarrı gara hakkını ifaya memur olmuşuz.

Kul bize zulmen mucazat etse de perva etmeyiz,
Şüphemiz yoktur ki, indi İllahta me'cur olmuşuz.
Salih'im, ehl-i salahım. Dine can kıldım feda,
Lütfü hakla taşnegan-ı ab-ı Kevser olmuşuz.

Hanili Salih Bey'in kaleme aldığı başka şiirlerinin mevcut olup olmadığını bilmiyorum, fakat kendisinin büyük bir söz ustası olduğu aşikâr. Yukarıdaki gazel onun son sözleri olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Şeyh Şerif, bu davanın bir başka renkli ismidir. Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1918) Milis Alayları'nda kaymakamlık yapmış,[21] Çabakçur Cephesi'nde sergilediği kahramanlıkları efsane olmuş biriydi Şeyh Şerif, Ruslara karşı aktif biçimde savaşmış bir gaziydi. Kimlik ve kişilik bilgileri zabıtlara geçilirken mesleği sorulduğunda, "okur ve harp ederim," şeklinde cevaplamış, bu cevabıyla mahkeme heyetini etkilemişti. Bu sözlerine karar ilamının gerekçe kısmında aynen yer verilmiştir.

20 ŞİMKİDFT., s. 131.
21 Örgeevren, *Şeyh Said İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi*, s. 231.

Savcı, Şeyh Said ve arkadaşlarını kastederek ona, "Bunların İngilizlerle işbirliğini biliyor muydun?" diye sorunca,"Böyle bir şey görseydim ben bunları vururdum,"demiştir. Bu yanıttaki kararlılık ve samimiyet, dış bağlantı iddialarını çürütecek mahiyettedir.[22] Elazığ Cephe Kumandanı olarak tanınmasına rağmen, mahkeme heyetinin baskılarına direnmiş, kumandanlık sıfatını kabul etmemişti. Şeyh Şerif'in kumandanlığı kabul etmemesi, suçunu inkâr etme kaygısından ziyade, olayların planlı ve örgütlü biçimde uygulamaya geçirilmediğini vurgulamak istemesinden kaynaklanıyordu. Elazığ'ın işgali sırasında, kumandan rütbesini sahiplenmese de, liderler arasında yer aldığını inkâr etmedi. Şeyh Şerif, Elazığ'a girdiğinde Elazığ eşrafıyla görüşmüş, valilik görevini Beyzade'nin torunu Nuri Efendi'ye teklif etmişti.

Şeyh Şerif dahil, bu davanın sanıklarının çoğu Rus Harbi'nde cephede savaşmış gazilerden oluşuyordu. Modanlı Fakılı Hasan olarak bilinen Hasan Fehmi de bu gazilerden biriydi. Hasan'ın üç biraderi de cephede hayatını kaybetmişti. Hacı Sadık Bey de milis birliklerinin örgütlenmesinde emeği geçen insanlardan biriydi.

Baba ve Kâmil kardeşler, babaları Cıbıranlı Mirlivay Halit Bey'le[23] birlikte, Ruslarla savaşa savaşa Pasinler'den Göynük- Seği hattına kadar çekilen aşiret Milis Alayları Kumandan Vekilleri ve Zabitleri'ydi. Şeyh İbrahim ve kardeşi Şeyh Abdullah da, babaları Şeyh Halit'in kurduğu Milis Alayları'nda Kafkas Cephesi'nde savaşmış gazilerdi.

Kısacası, bu olayların içinde yer alan lider grubun hemen hemen hepsi, altı yıl önce Ruslara karşı Çabakçur -Muş- Bitlis hattında, 2.Ordu'nun Çanakkale'den Çabakçur'a (Bingöl) gelişine kadar, iki yıl boyunca fedakârca savaşmış öznelerdi.[24]Bir devrin kahramanları (1914-1918), İhanet-i Vataniye Kanunu çerçevesinde yargılandı ve vatana ihanetten idama mahkûm edildiler.

22 A.g.e., s. 260.

23 Miralay Halit Bey: Büyük Halit olarak da bilinir. Azadi örgütünün kurucusu Cıbıranlı Binbaşı Halit Bey'in babası Mahmut Bey'in yaşıtıdır. Göynük Tokliyan'da (Bingöl-Karlıova'nın Toklular köyü) bulunan Cıbıran 36. Hamidiye Aşiret Alayı'nın komutanı olup, 1914 yılında Pasinler'de şehit düşmüştür. 1925 Şark İstiklal Mahkemesi'nde Şeyh Said'le beraber idam edilen Baba ve Kâmil Beylerin babasıdır.

24 Doç. Dr. Mehmet Evsile. *I. Dünya Savaşı'nda Aşiret Mensuplarından Oluşturulan Milis Birlikleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı:36, Cilt: XII, Kasım 1996.

Bu davada yargılananların çoğu şeyh ve mollalardı. On dört şeyh, sekiz molla, iki de müftü bu davada yargılananlar arasındaydı. Halktan birkaç insan davaya dahil edilse de, yargılananların büyük bir kısmını dini itikatleri güçlü insanlar oluşturuyordu. Hacı Halit bin Hacı Yusuf gibi birçoğu, mahkeme kayıtlarına hacı olarak geçmişlerdi. Sanıklar arasında emekli veya muvazzaf askerlerin sayısı on üçtü. Bunlardan altı tanesi Osmanlı subayıydı. Muvazzaf olup isyana iştirak edenlerin çoğu, bölgede görev yapan jandarma erleriydi. Beş memur, iki savcı, bir kaymakam, bir vali bu dava dosyası kapsamında yargılandı. Şeyh Said'in hizmetkârları Çerkes ve Maksut da sanıklar arasında yer alıyorlardı.

Şeyh Said'in mahkemede sarf ettiği "Gazetelerin yayınlarından etkilendim," mealindeki sözleri üzerine, muhalif basın mensupları olarak bilinen gazetecilerin de yargılanmak üzere Diyarbakır'a getirilmeleri istenmişti. Şeyh Said'in davası sürerken, bölgede yaşanan olayların hassasiyeti göz önüne alınarak, gazeteci sanıklardan Edip Eşref, Velid Ebuziyad, Sabri Ethem, Fevzi Lütfi ve Abdülkadir Kemali'nin davaları ana davadan tefrik edilmişti. Gazetecilerin davasının ayrılması hükmüne karar ilamında da yer verilmişti.

Bugüne kadar bilinenlerin aksine, mahkemede kırk yedi değil, kırk dokuz sanık hakkında idam kararı verildi. Çabakçur Kaymakamı Hüseyin Hilmi Bey, "mahalli muhtelifede vatanperveranesi sebk etmiş," mealen "vatanperver bir insan olduğu" gerekçesiyle, 47. maddedeki hafifletici sebeplerden faydalanmıştır. Böylelikle idam cezası, 15 yıl hapse çevrilmiştir. Haneli Salih Bey'in oğlu olan Hasan bin Salih, on beş yaşını doldurmamış olduğundan 40. madde uygulanmış ve cezası, idam cezasına bedel 10 yıl hapse çevrilmiştir. Dolayısıyla, idam cezası verilen sanık sayısı kırk dokuzken, idam edilen sanık sayısı kırk yedidir.

69 numaralı karar ilamında, Haneli Salih Bey'in oğlu dışında, "isyana iştirak etmek" suçuyla yargılanan çocuklar da mevcuttu. İlamdan anlaşıldığı kadarıyla, 15 yaşını henüz doldurmamış üç çocuk ve üç de kadın sanık, yargı huzuruna çıkarılmıştır.

241. karar ilamında yer alan, 11 yaşındaki Molla Mustafa oğlu İbrahim Şark, İstiklal Mahkemesi'nin en küçük hükümlüsüydü.[25] 69 numaralı

25 Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri, ilam: 241, s. 398.

karar ilamında ceza alan diğer çocuklar ise, 13 yaşındaki Hasan bin Yusuf ve 13 yaşındaki Örfi bin Mahmut'tu. Bu iki çocuk, "isyana iştirak"ten ceza almış ve 3 yıllık cezalarını çekmek üzere Adana'ya gönderilmişlerdi.

İdam cezası alanlar hakkındaki hükmün gerekçe kısmında, "müstakil bir Kürdistan kurmak" ve "bu gaye ile isyan etmek" cümleleri yer almaktadır. Bu suçlar, 45. madde referansıyla, vatana ihanet kapsamında ele alınmıştı.

Olayların özeti karar suretinde kayda geçirilmiştir. Devamında ise, "ihtilal emelini yerine getirmek için silahlı olarak isyana iştirak etmek," "isyan esnasında verilen vazifeyi yapmak," "isyanın faili olmak," suçlarından, İhanet-i Vataniye Kanunu'nun 45. maddesine istinaden idamla cezalandırılmışlardır. Bu kararda, çocukların dışında, "isyanla ikinci dereceden alâkadar olmak" suçundan dört kişi daha 10 yıl küreğe mahkûm edilmiş, Genç Valisi İsmail Hakkı Bey de 1 yıl ceza almıştır.

69 numaralı kararın bir başka önemli özelliği de, İstiklal Mahkemesi görev alanının içinde yer alan tekke ve zaviyelerin kapatılmasını kapsamasıdır. Bu kapatma kararı, kısa bir süre içinde, yurt genelindeki tekke ve zaviyelerin kapatılmasının da gerekçesi olmuştur.

İsyan bölgesindeki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası şubelerinin kapatılması kararı da, emsal teşkil eden bir başka hükümdür. 69. karar ilamındaki bu hükümler neticesinde, tekke ve zaviyelerle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın bütün şubelerinin kapatılması uygulamasına başlanmıştır.

69. karar ilamı, karar defterinin 131. sayfasından başlar, 156. sayfasında sona erer. Bu ilam, Şark İsyanı ana davasının ilamı olduğu için, mahkemenin en uzun karar gerekçesi metnidir. Önemi itibariyle, bu karar ilamı metnini olduğu gibi aktarmak gerekiyor. Karar metni şöyle:

DOSYA NO: 130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71
İLAM NO: 69 --- D.9/1 - 9/6 (1-6. zarflarda)
Şeyh Said ve Arkadaşlarını Yargılayan Mahkeme Heyeti:
Savcı: Ahmet Süreyya (Örgeevren), Reis: Mazhar Müfit (Kansu), Üye: Ali Saip (Ursavaş), Üye: Lütfü Müfit (Ödeş)
HEYET-İ SABIKA (Önceki Heyet)

Güya dini ve şer'i ve fakat her halde müstakil bir Kürdistan hükümeti teşkil ve tesis eylemek emel ve maksadı ile Hükümet-i Cumhuriyye aleyhine fiilen müsellehan kıyam eyledikleri iddiasıyla maznunun aleyhim olup mevkuf bulunan Hınıs kasabasında mukim ve bil-vasıta ticaretle muştagil 61 yaşında Palulu Şeyh Mehmet Sait Nakşibendi bin Şeyh Mahmut ve Genç vilayetine tâbi Mellekan Karyesi'nde mütevellit ve mukim medrese ve postnişin 38 yaşında Şeyh Abdullah bin Şeyh Mahmut ve Varto'nun Gümgüm Karyesi'nde mukim mütekaid ve Cıbıranlı aşiretinden Külan Karyeli 41 yaşında Binbaşı Kasım Bey bin Ahmet ve Diyarbekir'in Hoca Hasan mahallesinde mütevellit ve mukim rençber Diyarbekirli 36 yaşında Şeyh İsmail bin Şeyh Hasan ve aynı mahallede mütevellit ve mukim Diyarbekirli 30 yaşında Şeyh Abdüllatif bin Şeyh Hasan ve Bükilan Karyesi'nde mütevellit ve mukim 52 yaşında Hacı Halit bin Hacı Yusuf ve Genç'in Melekan Karyesi'nde sakin rençber Şuşar'ın Kırıkan Karyeli 55 yaşında Molla Abdülhamid bin Nadir ve Oğnut nahiyesinin Kanireş Karyesi'nde mütevellit ve mukim rençber Cıbıranlı aşiretinden 58 yaşında Kâmil Bey bin Halit ve Kargapazar Karyesi'nde mütevellit ve sakin rençber 30 yaşında Reşit bin Hacı Ahmet ve Varto'nun Kerkerut Karyesi'nden mütevellit ve mukim Cıbıranlı aşiretinden süvari binbaşılığından muhreç rençber 55 yaşında İsmail bin Ali ve Muş'un Gırvas Karyesi'nde mütevellit ve sakin tahsil-i ilimle müştagil 30 yaşında Molla Emin bin Hacı Halit ve Varto'nun Hacıbey Karyesi'nde mütevellit ve mukim postnişin 70 yaşında Şeyh Ali bin Şeyh Musa ve Oğnut nahiyesinin Kargapazar Karyesi'nde mütevellit ve mukim ağavattan sabıkalı 28 yaşında Mehmet Ağa bin Halil ve nahiyye-i mezkûrenin Toklıyan Karyesi'nden ve Cıbıranlı aşiretinden sabıkan Aşiret Alayı Kumandan Vekili 30 yaşında Baba Bey bin Halit ve Baskan Karyesi'nde mütevellit ve mukim rençber Cıbıranlı aşiretinden 36 yaşında Baskanlı Reşit bin Ahmet ve Varto'nun Diyadin Karyesi'nde mütevellit ve mukim rençber aşiret-i mezküreden 33 yaşında Timur Ağa bin Esat ve Gümgüm kasabasında sakin rençber sabık Varto Varidât kâtibi Hınıslı 33 yaşında Abdüllatif Bey bin Kâmil ve Muş'un

Bağlıisa Karyesi'nde mukim rençber Cıbıranlı aşiretinden 55 yaşında Mehmet bin İbrahim ve 47 yaşında Süleyman Bey bin İbrahim ve Sultan Karyesi'nde sakin kıdemli yüzbaşılıktan mütekaid ve aşiret mektebinden mezun 41 yaşında Bahri Bey bin Müslim ve Varto'nun Tepe Karyesi'nde mukim Zorabat Karyeli 33 yaşında Şeyh Cemil bin Şeyh Mustafa ve Hınıs'ın Kolhisar Karyesi'nde sakin Şeyh Said'in hademesinden 20 yaşında Çerkes bin Yusuf ve Tekman nahiyesinin Cedek mezrasında mukim rençber 20 yaşında Maksut bin Mehmet ve Genç'in Oğnut nahiyesinin Kargapazar Karyesi'nde mütevellit ve mukim rençber 40 yaşında Halit bin Mehmet ve Malazgirt kasabasında mukim Malazgir Müdde-i Umumisi Muş'lu 46 yaşında Abdülmecit Beyefendi bin Süleyman ve Palu'da mukim Diyarbekir'in Tanıklı Karyesi'nden okumak ve harp etmekle meşgul olduğunu söyleyen 44 yaşında Şeyh Şerif bin Şeyh Mustafa ve Şenik Karyesi'nde mütevellit ve mukim sabık jandarmalardan 39 yaşında Süleyman bin Hasan ve 40 yaşında rençber Ali Badan Bin Hüseyin ve Çapakçur'da mütevellit ve sakin değirmenci 50 yaşında Yusuf bin Müslim ve 37 yaşında Hasan bin Mahmut ve Musyan Karyesi'nde mütevellit ve mukim Yamaç aşireti rüesasından imam ve muallim 49 yaşında Molla Cemil bin Halil ve Daraini'nin[26] Rutican nahiyesinin Ceman Karyesi'nde mütevellit ve sakin rençber 20 yaşında Nimet bin Haydar ve Rutican'da sakin rençber Pirnaklı 55 yaşında Ahmet bin Mehmet ve Genç vilayetinin Modan Karyesi'nde mütevellit ve mukim Şeyh Said'in Daraini inzibat memuru 35 yaşında Fakıh Hasan Fehmi bin Hacı Süleyman ve Daraini'de mukim Genç jandarma mülhakı mülâzım-ı evvel Diyarbekirli 31 yaşında Mehmet Mihri Efendi bin Maksut ve Bitlis'in Taş mahallesinde mütevellit ve mukim Sıhhıyye Kâtibi 28 yaşında Niyazi Beyefendi bin İsmail ve Lice'de mütevellit ve mukim Silvan jandarma efradından 19 yaşında jandarma Ali bin Hasan ve Bitlis'in Kızılmescit mahallesinde mütevellit ve mukim 35 yaşında tüccar Mehmet Salih Efendi bin Faris ve Kürt ihtilali âmil ve kuman-

26 Darahini: 1925 Türkiye idari yapılanmasında Genç vilayetinin merkez ilçesi. Bugünkü idari yapılanmada ise Bingöl vilayetinin aynı adı taşıyan Genç ilçesi.

danlarından olduğu iddiasıyla maznunun aleyh Genç vilâyetinin Valer nahiyesinde mütevellit ve mukim rençber 60 yaşında Hacı Sâdık Bey bin Hüseyin ve öteden beri Kürtçülük cereyanı taraftarlarından olup vatanın inhilâl ve inkisamına badi olacak müstakil bir Kürdistan teşkil ve te'sis etmek kastı ile tertip ve ika olunan Kürt isyanında alâkadar bulunmak fiili ile maznunun aleyh Diyarbekir'de mukim rençber Dersaadetli 33 yaşında Cemil Paşazade Ekrem Bey bin Kasım ve yine isyan hadise-i ahiresi mürettip ve muharrikleri meyanında bulunmak ve Kürtçülükle maluf olmak maddesinden maznunun aleyh Diyarbekir'de mukim, zürra 35 yaşında Cemil Paşazade Ömer Bey ve yine hadise-i isyanda alâkadar olmak fiilinden maznunun aleyhim Diyarbekir'de mukim keza Cemil Paşazade Cevdet,Kadri ve Memduh ve Muhittin Beyler ve yine Derikli İlyas nam şahsın hanesinde idama mahkûm ve maslup Doktor Fuat ile içtima ve Şeyh Said'in müşavir sergedelerinden Hani'li Mustafa Bey ile isyana dair muhaberatta bulunduğu iddiasıyla maznunun aleyh Diyarbekir'in Defterdar mahallesinde mütevellit ve mukim 35 yaşında nakib-ül eşraf Bekir Sıtkı Bey bin Hacı Mesut Efendi ve keza isyan hadisesi amil ve faillerinden oldukları iddiasıyla maznunun aleyhim Çapakçur'da mukim Çapakçur Müftüsü 53 yaşında Şeyh İbrahim Efendi bin Şeyh Halit Efendi ve Çan meşayihinden rençber 34 yaşında Şeyh Ali Efendi bin Şeyh Halit Efendi ve 48 yaşında Şeyh Celâl Efendi bin Şeyh Halit Efendi ve Çapakçur'da sakin meşayihten 70 yaşında Şeyh Hasan Efendi bin Ahmet Efendi ve 55 yaşında rençber Süleyman bin Demirci Ömer ve 80 yaşında rençber Ali nâm-ı diğeri Arap Abdi bin Rüstem ve 60 yaşında rençber Süleyman bin Ahmet ve 26 yaşında rençber Süleyman bin Şerif ve Çapakçur jandarmalarından 24 yaşında Hamit bin Şerif ve Çapakçur'da sakin rençber 35 yaşında Halit Nadir bin Nadir ve rençber 27 yaşında Lice'nin Kaya mahallesinden jandarma Tahir bin Mehmet ve Çapakçur'un Velvâre Karyesi'nden 60 yaşında Ahmet bin Selim ve Çapakçur'da sakin Halk Fırkası Reisi 34 yaşında Rüştü Efendi bin Süleyman ve Çapakçur Kaymakamı Ahlatlı 36 yaşında Hüseyin Hilmi Bey bin Sultan ve

harekat-ı isyaniyyenin mühim amillerinden ve usâtın Daraini inzibat zabiti Hasan Fakıh'ın mahiyetinde kâtiplikle hizmette bulanmak fiilinden maznunun aleyh Lice'nin Kaya mahallesinde mukim Genç Tahrirat Kalemi Sermüsevvidi 44 yaşında Tahir Efendi bin Mehmet ve rüesa-yı usâttan olduğu iddiasıyla maznunun aleyh Çapakçur'un Garip Karyesi'nden 31 yaşında Mehmet Bey bin İzzet ve yine isyan hadisesi amil ve mürettiplerinden olmak ve usata riyaset etmekle maznunun aleyhim Hani nahiyesinde mütevellit ve mukim eşraftan 53 yaşında Mustafa Bey bin Hacı Ali ve meşayihten 57 yaşında Şeyh Abdullah bin Şeyh Ali ve Cafer Tayyar Baba Dergâhı mütevellisi 60 yaşında Şeyh Ömer bin Şeyh Bekir ve 50 yaşında Şeyh Adem bin Şeyh Mehmet ve mezbûrundan Mustafa Bey ile birlikte hareket eden 50 yaşında zevcesi Kadriye Hanım bint-i Şeyh Yunus ve kerimesi 18 yaşında Hamide Hanım bint-i Mustafa ve hizmetçisi 40 yaşında Hatice bint-i Ali Şeyh ve Hafidi 14 yaşında Örfi bin Mahmut Bey ve hademesi Hanili 13 yaşında Hasan bin Yusuf ve yine harekât-i isyâniyye âmillerinden ve usât rüesasından bulundukları iddiasıyla maznunun aleyhima Hani'de mütevellit ve mukim eşraftan 55 yaşında Hanili Salih Bey bin Sait ve oğlu 14 yaşında Hasan bin Salih Bey ve yine usâta iltihak ve isyana iştirak maddesinden maznunun aleyhim Gümgüm kasabasında sakin Cıbıranlı aşiretine mensup Külan Karyeli 80 yaşında Binbaşı Kasım Bey'in pederi Ahmet Ağa bin Süleyman ve 14 oğlu 27 yaşında Ali bin Ahmet Ağa ve diğer oğlu Cündi bin Ahmet Ağa ve yine usâta muavenet etmek ve isyanda bu suretle alâkadar olmak fiilinden maznunun aleyhima Bakırmadeni'nin Arapmeydanı mahallesinde mukim Meclis-i Umumi Azası'ndan 31 yaşında Kadri Efendi bin Hasan Fahri ve Bakırmadeni'nin Peyran Karyesi'nde mütevellit ve sakin imam 65 yaşında Molla Mahmut bin Reşit ve yine Şeyh Said meselesi ile alâkadar olmak fiilinden maznunun aleyh Silvan'ın Gundiyan Karyesi'nde mukim rençber Diyarbekirli 60 yaşında Şeyh Şemseddin bin Şeyh Yusuf ve Genç vilâyetinin Valer Karyesi'nden Genç Müftüsü 69 yaşında Hacı İlyas Efendi bin Molla Fetullah ve yine isyana iştirak ve Şeyh Said tarafından tayin

olunduğu Lice Kaymakamlığı ifa etmek maddesinden maznunun aleyh Lice'nin Camikebir mahallesinde mütevellit ve mukim 66 yaşında İbrahim Bey bin Hacı Sadullah ve yine Şeyh Said meselesi ile alâkadar olmak fiilinden maznunun aleyhima Genç Vilayeti Jandarma Yüzbaşısı 34 yaşında Elaziz'in Ziyabey mahallesinden Ali Ulvi Efendi bin Yahya Efendi ve Mal Müdürü Şükrü Efendi ve yine ahaliyi isyana tahrik mahiyetinde neşriyatta bulundukları iddiasıyla maznunun aleyhim *Sebilür Reşat* gazetesi sahip ve muharriri Eşref Edip Bey ve *Tevhid-i Efkâr* gazetesi sahip ve muharriri Velid Ebuzziya Bey ve *Son Telgraf* gazetesi sahip ve muharriri Sadri Ethem ve Fevzi Lütfi Beyler ve *Toksöz* gazetesi sahip ve muharriri Abdülkadir Kemali Bey ve yine teseyyüb ve tehamülü yüzünden isyanın vukuuna sebebiyet vermek maddesinden maznunun aleyh Genç Vali-i Sabıkı 52 yaşında ve Dersaadet Erenköyü'nde mukim Rizeli İsmail Hakkı Bey bin İlyas Fevzi ve isyanla alâkadar olmak fiilinden maznunun aleyh Genç Vilayeti Kadısı Ali Rıza Efendi ye Perğenguk Nahiyesi Müdürü mütevellizadelerden 33 yaşında Tayyib Ali Bey bin İsmail ve isyanda fiilen alâkadar olmak maddesinden maznunun aleyh Hanili Mahmut Bey bin Mustafa Bey'den Binbaşı Kasım Bey'in pederi Ahmet Ağa ve Hanili Müstafi Bey'in zevcesi Kadriye Hanım ile hizmetçisi Hatice'nin muhakemeleri bir rü'ye beraet ve mukaddemen Heyet-i Tahkikiyye istintakınca men'i muhakeme edilmiş oldukları anlaşılan kerimesi Hamide Hanım ve uşağı Hasan bin Yusuf'la birlikte tahliyeleri tezekkür kılındıktan ve görülen lüzûm-u kanuniye binaen Mal Müdürü Şükrü Efendi, Sebil-ür Reşat ceridesi sahip ve muharriri Eşref Edip Bey ve *Tevhid-i Efkâr* gazetesi sahibi Ebuzziya Velid ve *SonTelgraf* sahip ve muharrirleri Sabri Ethem ve Fevzi Lütfi ve *Toksöz* gazetesi sahip ve müdürü mes'ulı Abdülkadir Kemalî Beyler haklarındaki deavinin ayrıca rü'yet edilmek üzere işbu davadan tefrikleri karargir olduktan sonra muharrer-ül esamî diğer maznunun aleyhim haklarında icra kılınan tetkikat ve muhakemat neticesinde:

Maznunun aleyhimden reis-ül usât Şeyh Said bin Şeyh Mahmut'un öteden beri müstakil bir Kürdistan tesisi maksad-ı hainenesini per-

verde ve sinin-i ahirede ise işbu arzusunu gaye-i emel ve siyaset ittihaz ederek cüz'ü tam ve küll-ü vahit halinde bulunan Türk Cumhuriyeti eczasından Vilâyat-ı Şarkîyye'nin iftirak ve bin-netice vatanın inkisam ve izmihlalini badi olan bu âmil-i caniyanenin te 'mini istihsalini bidayeten müşkül ve adeta mümtemi-ül husul telâkki ile tassavvurat-ı vakıasının ehemmiyet ve azameti nispetinde tedarikâtın lüzumuna kani olmuş ve tedricen faliyyete ibtidar ile evvel-emirde kendisine muti ve her bir emir ve arzusuna haşar ubudiyyet mertebesinde münkat olan zaviye-i muhitindeki meşayih, müridan ve tevabiini ve ba'dehu zî-nüfuz ahali ve aşair rüesasını Hükümet-i Hâzıra-i Cumhuriyye'nin hilâfet ve medaris ile meşihat ve evkafı ilga ve matbuatın neşriyat-ı muzeyyifanelerine müsamaha gibi avamfiribane tahrikatı bizzat cevami-i şerifede mevaiz ve ayrıca saî-i mahsusları marifetiyle gönderdiği mektup ve beyannameler teşvik ve iğra ve hariçten dahi maddi ve manevî kuvvetler tedariki için oğullarından Ali Rıza'yı tâlimat-ı mahsusa ile Kürtlük mefkuresinin banisi ve Kürtlerin en ziyade nafiz ve nev-ummâ alihesi bulunan İstanbul'da Seyyid Abdülkadir ve badehu Lozan Muahedenamesi mucibince hudud-u millî haricine def ve teb'id edilip mütareketen beri şekl-i hükümeti yıkmak maksadı ile uğraşan Cenup hudutlarındaki vatan hainleri nezdinde îzam ederek onların da vaad-ü muavenet ve iştiraklerini istihsal ve dâhil ve hariçten esliha ve cephane ve sair mühimmatı ihzar ve bilâhare te'min ettiği bu muvaffakiyyat istihzaratından hâsıl eylediği hiss-i gurur ile artık menvi-i hamirini ketm ve ihfaya lüzum görmeyerek bir sebeb ve vak'a ihdasını derpiş ve teemmül etmiş ve nitekim her sene mutadı veçhile Palu'da metfun peder ve ecdadının merkadini ziyaret bahanesi ile tevabiinden bir kısmını celb ve ihzar ile topladığı müsellah cemm-i gafîr ile numayişkerane bir tarzda Palu'daki peder ve ecdadının kabrini ziyarete şitap eylemiş ve sinîn-i sâlifede Şeyh Said, baba ve ecdadının kabrini ziyaretinde daima en kısa yolu ihtiyar ettiği halde bu defa mevsim-i adet hilafında müsellah küllî maiyeti ile mütevattın bulunduğu Hınıs'tan hareketinde tarik-i istikametinden rücu ve

inhiraf ile rehgüza'rına müsadif ve gayr-ı müsadif köylere uğrayarak ahali-i kura ile sıkı sıkı temaslar, hafî, celî tahrikat icra ve bu sıralarda dahi sekene-i kuradan bir kısmı da kendisine iltihak edip cidden câlib-i dikkat derecede zahir olan işbu harekat-ı numayişkeraneden kuşkulanan bazı vali ve kaymakamlar bu hareketlerin sâik-i maddî ve manevisi hakkında basit bir tahkikata girişmişlerse de bunun muhill-i asayiş bir hareket görülmediğine ve Şeyh Said'in her sene bermutad yaptığı veçhile bu sene dahi pederinin sene-i devriyye-i vefatı hasebi ile merkadini ziyarete gittiğine zâhip ve kâni ve vilâyet dâhilinde sulh ve sükûnun berdevam ve muhill-i asayiş bir hal ve hareket gayr-ı nümayan- idiğini makamat-ı aidesine iş'ara müsaraat etmiş olduklarını ve bu esnada Şeyh Said müşavirleri ile bil-müzakere beyinlerinde takarrür ettirdikleri veçhile hedef-i taarruz ittihaz eyledikleri Daraini, Varto, Muş ve sair cephelere kuva-yı kâfiye sevk ve kumandanlarını da tayin etmiş ve kendisi de müsellah kuvvetleriyle Daraini'ye yürüdüğünde maiyetine hitaben: "Ey Müslüman Kürtler bu kıyamımız şer'an vacib ve bu hareketimize hüsn-ü imtisal etmeyenler ind-Allah asidir. Ahkam-ı diniyyenin tatbik ve icrası için bu mücahedemizde ölenimiz şehittir. Bu da Mühdir olup şer'an kısas ve diyet lazım gelmez," misillu tahrikatla kuva-yı bagiyesinin hisaiyat-ı diniyyelerini tenmiye ve harbe teşci eyledikten sonra kuvvetleriyle beraber hücum ve savlet-i akuranede bulunarak ve tertibatları veçhile dâhilden dahi bir çok eşhâs-ı müsellehanın muavenet ve iltihakları ile Daraini tesmiye edilen Genç vilayeti merkezini zapt ve işgal ve muahharen diğer cephelere intihabizam etmiş olduğu kumandan ve rüesanın dahi bulundukları cephelerde taarruz ve muhtelif mahallerde kıtaat-ı askeriyye ve Kuva-yı Milliyye ile müsaddeme ederek kuvvetlerinin adeden tefevvuku ve bağdeten baskın ve savletleri mülabesesi ile bidayeten bir çok erkân, ümera, zâbitan ve efradı esir ve daire-i taarruz ve işgallerine ma'ruz kalan mahallerde emakin ve devair-i resmiyyedeki nukud, emval ve eşya-yı miriyyeyi nehp ve gared ve evraktı resmiyyeyi ihrak, efkâr ve hareketlerine muhalif eşhası keza esir ve mallarını yağma ve enva-i

teaddiyat ile zulüm ve işkence, nef' ve teb'id ve tâ'zip ettikleri ve işbu muvaffakiyyati bagiyyanelerinden sermest-i gurur olana Şeyh Said tekrar müşavirleri ile cephelerdeki kumandanlarını içtima davet ile müddet-i medide aralarında cereyan eden müzakerat ve münakaşattan sonra muzafferiyat-ı şeriranelerinin tekammül ve gaye-i şekavetkârilerinin tahassulu için mevki-i coğrafi nokta-i nazarından büyük bir ehemmiyyet-i sevk-ulceyşi haiz Diyarbekir'in zapt ve işgal ve badehu Cizre tariki ile Musul'daki İngilizler ile tesis-i irtibat etmelerini kararlaştırarak taht-ı işgâllerindeki cephelerden tasarruf ve öteden beriden cem eyledikleri kuvvetlerin kumandanlığını bizzat der'uhde edip Tel-Alo'yu üss-üI hareke ittihaz ve sur ile muhat Diyarbekir'in etraf-ı umumiyyesinde kuvvetlerinin tahşidatını ikmal eylemelerini müteakip 7-8 Mart 1341 tarihinde müteaddit kollardan yani, kapı, menfez ve lağımlardan hücum ederek bir hayli müddet yapılan müsademat ve muharebattan sonra sehil-ül mürur ve işgali olmadığını yakinen bildikleri şehir dâhil ve hâricinde avenesinin çok miktar telefat ve mecruh terk ile firar ettikleri ve bilâhare betekrar Diyarbekir'e ikinci bir taarruza tevessül için teşvik ve icbarda bulunmuş ise de maiyyeti kuva-yı bagiyyesinin imtina ettiklerini ve diğer maznunun aleyhim Melikanlı Şeyh Abdullah bin Şeyh Mahmut ve Kâmil Bey bin Halit ve Baba Bey bin Halit ve Şeyh Şerif bin Şeyh Mustafa ve Fakıh Hasan Fehmi bin Hacı, Süleyman ve Hacı Sadık Bey bin Hüseyin ve Çanlı müftü Şeyh İbrahim bin Şeyh Halit ve Şeyh Ali bin Şeyh Halit ve Şeyh Celal bin Şeyh Halit ve Şeyh Hasan bin Şeyh Ahmet ve Garipli Mahmut Bey bin İzzet ve Hanili Mustafa Bey bin Hacı Ali ve Hanili Salih Bey bin Sait ve Çanlı Şeyh Abdullah bin Şeyh Ali ve Şeyh Ömer bin Şeyh Bekir ve Şeyh Adem bin Şeyh Mehmet ve Madenli Kadri Bin Hasan Fahri ve Peyranlı Molla Mahmut bin Reşit ve Şeyh Şemseddin bin Şeyh Yusuf ve Şeyh İsmail bin Şeyh Hasan ve Şeyh Abdüllatif bin Şeyh Hasan ve Bükilanlı Molla Emin bin Hacı Hâlit ve Ali nâm-ı diğer Arap Abdi bin Rüstem ye Kargapazarlı Mehmet Ağa bin Halil ve Şemikli Süjeyman bin Hasan ve Musyanlı muallim Molla Cemil bin

Halil ve Demirci Süleyman bin Ömer ve Süleyman bin Şerif ve tahrirat kâtibi Tahir Efendi bin Mehmet ve Hasan bin Salih Bey ve Hanili Mahmut Bey bin Mustafa Bey ve Şeyh Ali bin Şeyh Musa ve Bükilanlı Hacı Halit bin Hacı Yusuf ve Diyadinli Timur Ağa bin Esat ve Hınıslı Abdüllatif bin Kâmil ve Bağlıisa Karyeli Mehmet Bey bin İbrahim ve Süleyman Bey bin İbrahim ve Bahri Bey bin Selim ve Şeyh Cemil bin Şeyh Mustafa ve Çapakçurlu Yusuf bin Salim ve Çermikli Ali Badan bin Hasan ve Kargapazarlı Halit bin Mehmet ve jandarma Hamit bin Şerif ve Halit bin Nadir ve Tahir bin Mehmet ve Nahiye Müdürü Tayyip Ali Efendi ve Çapakçur Kaymakamı Hüseyin Hilmi Bey bin Sultan ve Şeyh Said'in hizmetçisi Çerkes bin Yusuf'un da aynı gaye ve amal ile isyan ve ihtilâl-i hâzıra fiilen ve müsellehan iştirak ve tav'an der'uhde ve kabul ettikleri vezaif ve hidemat-i leimanelerini bil-fiil ifâ ve ez-an cümle bunlardan Melikanlı Şeyh Abdullah Varto ve Şeyh Şerif de Elaziz ve Şeyh Hasan Kiğı Cepheleri Kumandanlıkları sıfatı ile ve Fakıh Hasan Fehmi'nin de Daraini'nin işgalinde şehrin inzibat memurluğunu uhdesine tevcih eden Şeyh Said'in ennâr ve ateşin hemfikir ve maksadı olup orada Şeyh Said'in vekil-i umurluğunu ifa ve ekser harp raporları ve cephe kumandanları ile sâireye yazılan talimatnameleri emir-ül mücahidin veya hadim-ül mücahidin nâmına bizzat vazf-ı imza etmiş ve isyanın nihayetine değin çalışmış ve hayat-ı sabıkasında iktisap eylediği tecarüb ve vukufu hasebiyle müktesebat-ı ilmiyye ve fenniyyesini bu emele hasr ve cephelere usat kuvvetleri sevk ait etmiş ve Kâmil ve Baba Beylerinde reisleri bulunduğu Toklıyanlı aşairi ile Varto muhacemesinde ve Garipli İzzet Bey'in de Diyarbekir ve Lice muhaberatında müfreze kumandanlığı suretiyle ve Madenli Kadri'nin de usâtın Madin'i işgallerinde inzibat kumandanlığını der'uhde eylemiş ve Hanili Mustafa ve Salih ve Hacı Sâdık Beylerin de tevabii ile beraber müteaddit cephelerde birer reis sıfatıyla iştirak ve Çanlı müftü Şeyh İbrahim'in de Çapakçur'da usâtın umur-u idaresini der'uhde ve tedvir ve beyanname ve harp raporları tanzim ve cephelerin vaziyet-i harbiyyelerini tertip ile kumandanlar ve rüesaya tebliğ etmiş ve

diğer maznunun aleyhlerin dahi tam bir ıttırad-ı âmal ile alâmeratibihim isyan ve ihtilallerinin muvaffakiyetle tetevvücü için fiilen, ruhen çalışmış oldukları ve diğer maznunun aleyhim Cemil Paşazade Ekrem ve Malazgirt Müddei-i Umumisi Abdülmecit Efendi bin Süleyman ve Jandarma Mülazımı Mehmet Mihri Efendi bin Maksut ve Jandarma Yüzbaşısı Ali Avni Efendi ve Mustafa Bey'in hafidi Örfi bin Mahmut'un da bast ve temhit edildiği veçhile Kürdistan istiklalini istihiafen vukua getirilen isyanın esbab ve avamilini te'hiye ve ihzar ve teshil ve idad mâhiyyetinde olarak fiilen ve kavlen çalışmak suretiyle işde fer'an zî-methal bulundukları ve diğer maznunun aleyh Genç Valisi İsmail Hakkı Bey'in de isyan hadisesine tekaddum eden zamanlarda bazı zevatca mahsûs, asar ve alâimi meşhut olan ihtilal fikir ve tertibatını ihbar ve tedabir-i lazimeye tevessül edilmesi lüzumu ihzar edilmiş olmasına rağmen indî mülahazat ve basit tahkikatla ihbarat ve işaat-ı vakıanın mahsul-ü hayal ve sanîa olduğunu iddia ve ol-veçhile Makamat-ı Aideye de iş'ar ve fikrinde ısrar etmiş ve nitekim şehid-i merhum Mehmet Zeki Dündar Alp ve Mebus-u sabık Hamdi Beylerin esbâb ve avamil-i müdellelelerine iptinaen ve bazı mürettip ve müşevviklerin esamilerini tâyin ve iraeten vaki' ihbarat-ı mütekaddimelerini de aynı veçh ve suretle tekzip eylemiş ve alelhusus bu isyandan bir kaç gün mukaddem tasrih edildiği üzere isyanın başkumandanı Şeyh Said'in her seneki mutadı hilafında Palu'da medfun peder ve ecdadının makabirini ziyaret kast-ı zahirisi ile azimete şitap ve küllî maiyyeti ile Genç vilayeti hududunu muvasalatında merkum Şeyh Said'in fikr-i ihtilal cuyainesinin ta'mim ve intişarının iptidar eylediği ayanen zahir ve bahir iken bu hususiaki pek sathi bir tahkikatla Şeyh Said'in münhasıran ziyaret-i makabir maksadıyla vürüduna zahip olmak gibi dirayet ve basiretsizliğini göstermiş ve işbu teseyyüb ve ihmal ve ataleti gibi sevaikin te'siri ile isyanın zuhuruna sebebiyyet vermek suretiyle vazife-i memuresini suistimal eylediği kendilerinin evvel ve ahir mesbuk suret-i ifade ve ikrarları ve merkumundan kısm-ı küllisinin dağlarda isyan ve bina berin cürm-ü meşhut halinde derdest edilmeleri ve elde edilen isyan ve tahrikat ve

teşvikatı mutazammın mektuplar ile beyanname ve zabıt verakaları ve raporlar ve evrak-ı saire-i dava münderecat-ı umumiyyesi ve gerek maal-kasem istima kılının ve gerekse ifades-i okunan şuhudun alelderecat ihbar ve şehadatı gibi yekdiğerini müeyyid delail ve emaret-ı kanuniye ile mertebe-i sıbûta vasıl olduğundan maznunun aleyhim merkumunun ol-veçhile mucrimiyyetlerine.

Ve diğer maznunun aleyh Âkif Ali Rıza Efendi'nin de emniyyet-i dahiliyyeyi ihlal fiiline tesaddi ettiği anlaşılmakla onların da bu suretle mücrumiyetlerine.

Ve diğer maznunun aleyhin Baskanlı Reşit bin Ahmet ve Çapakçurlu Hüseyin bin Mehmet ve sıhhayye kâtibi Niyazi Efendi bin İsmail ve jandarma Ali bin Hasan ve Bitlisli Mehmet Salih Efendi ve Kargapazarlı Reşit bin Ahmet ve Süleyman bin Ahmet ve Ahmet bin İsmail ve Vartolu Ali ve biraderi, Cündi bin Ahmet Ağa ve Daraini Müfettüsüi Hacı İlyas Efendi ve Kerkerut'lu İsmail Bey bin Ali ve mütekaid Binbaşı Kasım Bey ve Halk Fırkası Reisi Rüştü Efendi ve Molla Abdülhamid bin Nadir ve Rutcanlı Nimet bin Haydar ve Rutcanlı Ahmet bin Mehmet ve Maksut bin Mehmet ve İbrahim Bey bin hacı Sadullah'ın da hadise-i isyaniyyede aslen veya fer'an zî-methal bulunduklarına dair temin-i vicdana kafi delil ve emare-i kanuniyye tahassul edememiş olduğundan onların da beraetlerine.

Ve diğer maznunun aleyhim Diyarbekir Nakibi Bekir Bey bin Mesut Efendi ve Cemil Paşazade Ömer Bey ve Kadri ve Cevdet ve Memduh ve Muhittin Beylerin de haklarında ki ihbarat müstelzim-i muahaze görülemediğinden âtiyen zuhur edecek ahval ve delail nazar-ı dikkate alınmak üzere onların dahi adem-i mesuliyetlerine.

Ve beraetle adem-i mesuliyetleri karargir olan salifül esamî eşhasın sebeb-i ahardan dolayı mevkuf bulunmadıkları takdirde tahliye-i sebillerine vicahen ve müttefikan karar verildi.

6 Zilhicce 1343 ve 28 Haziran 1341 (28 Haziran 1925)

(İmza) (İmza)

Hüküm:
Cihet-i cezâiyyeleri hakkında dahi müzakere-i keyfiyet olundukta: Mücrimun-u merkumundan Şeyh Said bin Şeyh Mahmut ve Melekanlı Şeyh Abdullah bin Şeyh Mahmut ve Kâmil Bey bin Halit ve Baba Bey bin Halit ve Şeyh Şerif bin Şeyh Mustafa ve Fakıh Hasan Fehmi bin Hacı Süleyman ve Hacı Sadık Bey bin Hüseyin ve Çanlı müftü Şeyh İbrahim bin Şeyh Halit ve Şeyh Ali bin Şeyh Halit ve Şeyh Celal bin Şeyh Halit ve Şeyh Hasan bin Şeyh Ahmet ve Garipli Mehmet Bey bin İzzet ve Hanili Mustafa Bey bin Hacı Ali ve Hanili Salih Bey bin Sait ve Çanlı Şeyh Abdullah bin Şeyh Ali ve Şeyh Ömer bin Şeyh Bekir ve Şeyh Adem bin Şeyh Mehmet ve Madenli Kadri bin Hasan Fahri ve Peyranlı Mola Mahmut bin Reşit ve Şeyh Şemseddin bin Şeyh Yusuf ve Şeyh İsmail bin Şeyh Hasan ve Şeyh Abdüllatif bin Şeyh Hasan ve Bükilanlı Molla Emin bin Hacı Halit ve Ali nâm-ı diğer Arap Abdi bin Rüstem ve Kargapazarlı Mehmet Ağa bin Halil ve Şenikli Süleyman bin Hasan ve Musyanlı muallim Molla Cemil bin Halil ve demirci Süleyman bin Ömer ve Süleyman bin Şerif ve tahrirat kâtibi Tahir Efendi bin Mehmet ve Hasan bin Salih Bey ve Hanili Mahmut Bey bin Mustafa Bey ve Şeyh Ali bin Şeyh Musa ye Bukilanlı Hacı Halit bin Hacı Yusuf ve Diyadinli Timur Ağa bin Esat ve Hınıslı Abdüllatif bin Kâmil ve Bağlıisa Karyeli Mehmet Bey bin İbrahim ve Süleyman Bey bin İbrahim ve Bahri Bey bin Selim ve Şeyh Cemil bin Şeyh Mustafa ve Çapakçurlu Yusuf bin Selim ve Şenikli Ali Badan bin Hasan ve Kargapazarlı Halit bin Mehmet ve jandarma Hamit bin Şerif ve Halit bin Kadir ve Tahir bin Mehmet ve Nahiye Müdürü Tayyib Ali Efendi ve Çapakçur Kaymakamı Hüseyin Hilmi Bey bin Sultan ve Şeyh Said'in hizmetçisi Çerkes bin Yusuf'un hareket-i vakıalarına tevafuk eden Kanun-u Ceza'nın 45. maddesinin hem-fiilleri müteallik fıkra delaletiyle Kanun-u Mezkûr'un 1. babının 1.faslına müzeyyel Madde-i Kanuniyye ahkâmına tevfikan idamlarına.
Ve ancak bunlardan Çapakçur Kaymakamı Hüseyin Hilmi Bey'in mukaddemen mahal-i muhtelifede hidemat-ı vatanperveranesi sebk

etmiş olduğu evrak-ı dava müfadından anlaşılmış ve işbu hidemt-ı müftehiresi esbab-ı muhaffife-i takdiriyyeden görülmüş olduğundan Kanun-u Mezkûr'un 47. maddesine tatbikan idam cezasına bedel on beş sene müddetle küreğe konulmasına ve diğer mücrim Hasan bin Salih Bey'in de hin-i ika-ı cürümde on beş yaşını ikmal etmemiş olduğu anlaşılmakla Kanun-u Mezkûr'un 40. maddesi mucibince mahkumin bi idam cezasına bedel bera-yı ıslâh-ı nefs on sene müddetle hapsine. Ve diğer mücrimun Cemil Paşazade Ekrem Bey ve Malazgirt Müddei-i Umumisi Abdülmecit Efendi bin Süleyman ve jandarma mülazımı Mehmet Mihri Efendi bin Maksut ve jandarma yüzbaşısı Ali Avni Efendi ve Hanili Mustafa Bey'in hafidi Örfi bin Mahmut'un da hareketlerine tevafuk eyleyen 45. madde-i kanuniyyenin hem-fiillere-muteallik fıkrası ile salif-üzzikr 1. babının birinci faslı müzeyyel Madde-i Kanuniyye delaletiyle mezkûr 45.maddenin fer'an zî-methallere mütedair fıkrası mantükunca onar sene müddetle küreğe vazlarına ve bunlardan Örfi bin Mahmut'un hin-i ika-ı cürümde 13 yaşını ikmal edip 15 yaşını itmam eylememiş idiği numayan olmakla mezkûr 40. madde i kanuniyye mazmununca idam cezasına bedel ıslah-ı nefs için üç sene müddetle hapsine.

Ve diğeri, Vali İsmail Hakkı Bey'in de hareket-i vakıasına tetabuk eden Kanun-u Mezkûr'un 102. maddesi zeyl-i mucibince bir sene müddetle Konya'da hapsine ve fi-mabad hidemat-ı devlette adem-i istihdamına.

Ve bunlardan Kaymakam Hüseyin Hilmi Bey ile Müddei-i Umumi Abdülmecit Efendi ve Hasan ve Örfi çocuğun Adana ve mülazım Mihri Efendi'nin de silk-i askeriden tardı ile Silifke ve Yüzbaşı Ali Avni Efendi'nin de keza silk-i askeriden tardı ile Edirne ve Cemil Paşazade Ekrem Bey'in de Kastamonu'da müddet-i mahkûmiyyetlerini ikmal ettirilmelerine.

Ve Çapakçur Hâkimi Ali Rıza Efendi'nin dahi hudud-u milli haricine def ve tardına.

Ve bunlardan Hasan ve Örfi ve Müddei-i Umumî Abdülmecit Efendi ve Çapakçur Kaymakamı Hüseyin Hilmi Bey ve mülazım Mihri

ve Ali Avni Efendiler ve Cemil Paşazade Ekrem Bey'in mahkûmiyetlerini mustelzim cürümlerinin mahiyyetlerine nazaran Kanun-u Mezkûr'un 13. maddeleri mazmununca ikmal-i müddet-i cezaiyyelerinden sonra zabıta nezareti altına alınmalarına ve Vilâyat-ı Mezkûre hâricini çıkamamalarına.

Ve icra kılınan tetkikat ve tahkikata nazaran tekâya ve zevayanın birer memba-ı şer ve fesat olduğu ve işbu tekâya ve zevayada hilâf-ı şer'-i şerif ve mesela Şeyhleri kendilerine "hâşâ sümme hâşâ" paye-i ulûhiyet vererek halkı kendilerine teabbüt ve secde ektirmeleri gibi şeri'in kabul edemeyeceği ahkâm ve ahvâlin câri olduğu huzur-u mahkemede mesbuk ifadat ve itirafattan tahakkuk etmesine mebni bu misillu şer'an, aklen ve kanunen devam ve bekaları bil-vücuh caiz görülemeyen daire-i kazamız dâhilinde mevcut her hangi tarikata mensup olur ise olsun bilcümle tekâya ve zevayanın serd ve bend ve ilgasına vicahen ve müttefikan karar verildi.[27]

6 Zilhicce 1343 ve 28 Haziran 1341 (28 Haziran 1925)

(İmza) (İmza)

Şeyh Said'in Parasının Yağmalanması

Şeyh Said yakalandığında heybesinde bulunan altınların miktarı mahkeme tarafından biliniyordu. Şeyh, yakalandığı zaman verdiği ifadesinde kendisine ait 2000 altının jandarmalarca alındığını belirtmiş ve bunların iadesini talep etmişti. Ancak bu paralar çoktan askerler tarafından paylaşılmıştı bile. Şeyh Said'i, Binbaşı Kasım'dan teslim alan 13 kişilik takım, komutanlarıyla birlikte, paranın yağmalanması ve görevi suiistimalden tutuklanarak yargılandılar.

Karar ilamından anlaşıldığı üzere, mahkeme, paranın yağmalandığını kabul etmesine ve paranın bir kısmını tahsil etmesine rağmen, Şeyh Said'i vatan haini olarak nitelediğinden, askerlerin onu yakalarken sergiledikleri kahramanlığa leke sürmemek arzusuyla hareket etmiştir. Askerlerin ceza almamalarına gayret gösterilmiş ve mahkeme hepsi için beraat kararı vermişti.

27 TBMM Arşivi, Tasnif Dışı İstiklal Mahkemeleri Evrakı, Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri, s. 131-156.

"Reis-ül usat Şeyh Said' in 15 Nisan 1341 tarihinde, Varto'nun Çarbühür mıntıkasında esna-yı derdestinde heybesinde bulunan parasının mahall-i mezkûrda yağma edilmesi suretiyle vazife-i memurelerini suistimal eyledikleri iddiasıyla maznunun aleyhim olup mevkuf bulunan 35. Alay'ın 2. Taburu'nun 3.Bölüğü'nün 1.Takım Kumandanı, Mülazım-ı Evvel 29 yaşında Van'lı Derviş Efendi bin Ethem ve maiyeti efradından Tortum'un Necik Karyesi'nden 24 yaşında Sadık Çavuş bin Ahmet ve Erzurum'un Zovans Karyesi'nden 26 yaşında Yunus Çavuş bin Ali ve Mihmansur Karyesi'nden 27 yaşında Süleyman Çavuş bin Abdullah ve Narman Samikara Karyesi'nden 24 yaşında Cafer Onbaşı bin Ahmet ve Kornes Karyesi'nden 25 yaşında iaşede müstahdem Cemal Çavuş bin Abdullah ve Semserkes Karyesi'nden 24 yaşında nefer Emin bin Ali ve Erzurum'un Gez mahallesinden 26 yaşında İhsan Çavuş bin Mustafa ve Kuratpaşa mahallesinden 26 yaşında Tabur Çavuşu Nuri bin İdrib ve Kağızman'ın Pazarcık Karyesi'nden 25 yaşında nefer Şevket bin Kâmil ve Erzurum'un Tazegel Karyesi'nden 25 yaşında nefer Mehmet bin Ömer ve Mihmansur Karyesi'nden 27 yaşında Mustafa bin Bekir ve Esenkale'nin Gülviran Karyesi'nden 24 yaşında nefer Ahmet bin Mehmet haklarında icra kılınan muhakeme neticesinde:

Maznunun aleyhim Mülazım Derviş Efendi ve maiyeti efradı reis-ül usat Şeyh Said'i derdest ve beraberinde bulundurduğu nukudunun yağmasında bulundukları...; cereyan eden tahkikat ve muhakematla anlaşılmakta ise de Türk vatanını parçalamak ve bu suretle müstakil bir Kürdistan hükümeti teşkil ve tesis etmek maksad-ı hainfinesiyle kıyam ve isyan eden ve refâh-ı memleketi ihlal ile binlerce Türk evladının isna-yı hayatına yegâne âmil bulunan Şeyh Said gibi bir haini derdest etmek suretiyle vatan ve millete büyük ve müftehar hizmetleri sebkat etmiş olmasın ve ellerine düşen mebaliğin indet-taharri tamamen ve hatta ekserisinin nukud-u zatiyesi de dahil olduğu halde kendilerinden istirdat edildiği anlaşılmasına ve hülasa cümlesinin adem-i mesuliyetlerine ve sebeb-i ahardan mevkuf bulunmadıkları takdirde ihlâyı sebillerine vicahen ve müttefikin karar verildi."

Muharrem 1344 ve 13 Ağustos 1341

(İmza) (İmza)

Dördüncü Bölüm

DEVAM EDEN OLAYLARA İLİŞKİN KARARLAR

Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey'in İdam Kararı

Mahkemenin ele aldığı önemli davalardan biri de Hasan Hayri Bey[1] in davasıdır[2] (Dosya numarası: 317, Dava:19, Karar ilamı numarası: 145). Hasan Hayri Bey'in isyan liderlerinden Şeyh Şerif'le birlikte, o sırada Dersim'de bulunan amcazadesi Celalzade Mehmet Galip Efendi'ye gönderdiği telgrafın içeriği davanın dayanak aldığı belge durumundadır.[3]

Söz konusu telgrafta, Batı Dersim aşiret ağalarıyla görüşülmesini, onların da kıyama destek ve iştiraklerinin sağlanmasını talep eden ifadeler mevcuttu. Bu telgraf bir şekilde ele geçirilmiş ve mahkemede delil olarak kullanılmıştı.

Hasan Hayri Bey'e yönelik bir başka suçlama ise, Şeyh Şerif'i evinde misafir ederek, Elazığ eşrafının listesini ona vermesiydi. Bu iki olay delil kabul edilerek yargılama yapıldı. Hasan Hayri ve Celalzade Mehmet Galip Efendi, "Türk vatanının doğu bölgesi vilayetleri kısmını anavatandan ayırarak müstakil bir Kürdistan hükümeti kurmak maksadıyla şarkta meydana gelen isyanın faillerinden olmaları" suçundan idama mahkûm edildiler.

Dört yıl önce, TBMM'nde İstiklal Mahkemeleri'nin kapsamının genişletilmesi ve Hıyanet-i Vataniye suçunun da bu mahkemelerin yetki alanına alınması görüşülürken, Hasan Hayri Bey, Dersim Mebusu kimliğiyle şöyle bir teklifte bulunmuştu: "Dersim halkı hakkında hükümet kendisine ait vezaifi ifa etmediğinden siyasi mesailden maada Dersimlile-

1 Hasan Hayri, Dersim'in en büyük aşiretlerinden Şeyh Hasanlı aşiretinin Karabalı koluna mensuptur. Hamidiye Aşiret Mektepleri'ne gönderilen Dersimli gençlerden biridir. Okulunu bitirdikten sonra orduda muhtelif görevler üstlenmiş, binbaşılık rütbesine kadar yükselmiş başarılı bir askerdir. Osmanlı Meclis-i Mebusa'sının son dönem Dersim Mebusu olup, Mustafa Kemal'in Ankara'dan yaptığı çağrıya uyarak TBMM'ne katılmıştır.

2 Başta mahkeme savcısı Ahmet Süreyya Örgeevren olmak üzere, mahkeme heyeti üyeleri hatıratlarında bu konuya girmemişlerdir. Onun Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi olması, belki de en büyük suskunluk sebebidir.

3 Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri, s. 277-278.

rin istiklâl ve sair mehakimce tatbik edilecek cezalardan istisna edilmesini teklif ederim." Bu teklifte Dersimlilerin İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmamasını talep ediyordu.Talebinin gerekçesi olarak da, hükümetin Dersim için gerekli tedbirleri almadığını, Dersim'e karşı vazifesini yerine getiremediğini, dolayısıyla bu yargılamaların adil olmayacağını koyuyordu. Öncelikle hükümetin kendi üstüne düşeni yapmasının, soygun ve yağmaya sebep olan açlık ve yoksulluğa çare bulmasının, ancak ondan sonra halkı soygun ve yağmacılıktan İstiklal Mahkemeleri'nde yargılamasının daha doğru olacağını dile getirmişti. Kürsüde bu görüşlerini şöyle ifade etmişti: "Beyefendiler! Malûmu ihsanınız herhangi bir hükümetin kendi tebası hakkında bir ceza tatbik etmesi lâzım gelirse, o cezayı ilk defa istilzam eden ceraimi dahilen katetmek için hükümetçe lâzım gelen tedabir yapıldıktan sonra bir vukuat zuhure gelirse, o zaman tecziye cihetine gitmeli. Mesela bugün Dersim 'i ne kadar tecziye etseniz, ne kadar öldürmüş olsanız yine açtır ve idaresizdir. Yine o hırsızlığı yapacaktır. Bunun bütün bütün kökünü mü kesmek lâzım, mektep mi lâzım, idare mi lâzım, ne lâzım? Hükümet vazifesini ifa etsin. Ondan sonra cezaya çarpsın. İstiklal Mahkemesi teşkil ediyoruz. Bugün herif gider, hırsızlık eder. Tut İstiklal Mahkemesi'ne ver. Amma bir kere hükümet ona karşı vazifesini icra etsin de ondan sonra acep bu hırsızlığın sebebi nedir? Bunu tetkik elsin, bunun merhemini bulsun da öyle... Maksadım efendim, hükümetin vazifesi nedir? Bu adam açtır, parası yoktur, emlâki yoktur, bir şeyi yoktur, mektebi yoktur, bunları temin etsin. Yani hükümet vazifesini ifa ettikten sonra cezaya çarptırsın. Maksadım budur. Hükümet evvelâ vazifesini yapsın. En doğrusu budur."[4]

Hasan Hayri Bey, Birinci Meclis'in en önemli şahsiyetlerinden biriydi. İkinci grupla birlikte hareket eden, hitabet yeteneğine sahip bir Osmanlı binbaşısıydı. Hamidiye Aşiret Mektepleri'nde eğitim ve öğretimini tamamlamış, Osmanlı Meclis-i Mebusu'nun son döneminde Dersim Mebusu olarak seçilmişti. Ankara'da kurulan TBMM'ye ilk katılanlardan biriydi ve Milli Mücadele'ye gönülden inanmıştı. Kürtler ve Türklerin birlikte hareket etmesiyle zaferin elde edileceğine inanan bir aydındı.

4 TBMM Zabıtı Ceridesi, 28.11.1920, 1. devre, 1. içtima senesi, 6. cilt, s. 88.

Bir meclis konuşmasında, "Kürt ile Türk'ün halası tevhitlerindedir," yani, bu iki halkın kurtuluşu beraberliğine bağlıdır demişti. Hasan Hayri Bey'in bu sözleri, iki halkın kader birliği yapmasına olan inancının ifadesiydi.

Kürtçülükle itham edilerek idam edilen Hasan Hayri'nin, 1920 yılında, iç sorunlarla ilgili mecliste yapılan bir görüşme esnasında kürsüde yaptığı konuşma da dikkat çekicidir: "Sonra efendim, Dersim'de ve etrafında duyuyoruz ki, birtakım propagandacılar geziyormuş, güya Kürdistan hükümetini bütün Avrupa devletleri imzalamış, Padişah da kabul etmiş ve işte bilmem filan, filan kabul etmiş diye birtakım şeyler. Siz ne duruyorsunuz gibi, birçok şeyler deveran ediyor. Hatta bazı şahısların da gezdiğini hissediyoruz. Bu husus birkaç defa da mevzubahis edildi. Bu adamlar kimlerdir? Ve buna karşı hükümet ne vaziyet alıyor? İşte bunu anlamak, bunları ihraç etmek mümkün değil mi? Mümkünse onların arkası alınmalı ve bu gibi adamlar oradan ihraç edilmeli, İstiklal Mahkemeleri bu hainleri tevdi etmeli."[5]

Kürtçülük fikrine ne kadar mesafeli olduğu ortada olan bu şahsın fikirleri nasıl değişti? Nasıl oldu da Kürt devleti kurmaya niyet etti? Hain olarak nitelendirdiği insanların İstiklal Mahkemeleri'ne gönderilerek yargılanmalarını isteyen Hasan Hayri Bey, bu konuşmasından dört yıl sonra, İstiklal Mahkemeleri'nden birinde, bu suçla yargılandı ve idam edildi.

Hasan Hayri ve Yusuf Ziya gibileri "hainliğe" iten neden, birlikte hareket ettikleri yol arkadaşlarının duruma göre vaziyet almaları ve pragmatist davranmalarıydı. Bu grubun Kürtler ve diğer Anadolu halkları hakkındaki düşünceleri de bir aşamadan sonra biçim değiştirmişti. Yusuf Ziya, Hasan Hayri'nin de söz aldığı aynı oturumda şunları söylemişti: "Bazı hakikatleri arz edeceğim. Efendiler, Kürtlerin bütün siyasetleri, bütün mefkûreleri dinlerindedir. Din esasına her şeyi iptina ettirirler. Bu Meclis-i âli, ki İslamiyeti kurtarmağa azmetmiştir, Kürtler bu meclise karşı fena fikirler besleyemezler. Bütün fena fikirler oralarda tesir görmez."[6]

Halkları birbirine bağlayan ortak değerler bir bir ortadan kaldırılmıştı. Oysa ki, bu meclisi birlikte kuran halkların ortak amacı, ülkenin kurtuluşunu birlik beraberlik içinde gerçekleştirmekti. İslami değerler, birlik

5 TBMM Zabıtı Ceridesi, 18.11.1920, 1. devre, 1. içtima senesi, 5. cilt, s. 429.
6 TBMM Zabıtı Ceridesi, 18.11.1920, 1. devre, 1. içtima senesi, 5. cilt, s. 432.

ve beraberliği güçlendiriyordu. Anadolu halkları bin yıldır bu değerlerle birarada yaşamıştı. Ulus devletin kurucu kadrosuna göre ise, bu değerler, çağdaş bir ulus yaratma yolunda engel teşkil etmekteydi. Bu tür ayak bağlarından kurtulmak için çaba sarf ediliyordu. Ancak bir süre sonra iki halkı birarada tutacak ortak değerler kalmadı ve yerine yenileri de inşa edilemedi. Ulus devlet, kuruluş ideolojisini dayatıyordu ve buna karşı çıkanları caydırmak için İstiklal Mahkemeleri devreye sokuluyordu.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının davranışlarının arkasındaki gerçek niyetleri ilk anlayanlar da Kürt mebuslar oldu. İki mebus da İkinci Meclis'e alınmadı. Neticede Yusuf Ziya, 1924 yılında tutuklandı ve 1925 Nisan'ında Bitlis Divan-ı Harbi tarafından idam edildi. Arkadaşı Hasan Hayri de Kasım 1925'te, Elazığ'daki Şark İstiklal Mahkemesi'nce aynı akıbete uğratıldı. Böylece Mustafa Kemal, etkili ve cesur iki Kürt muhaliften kurtulmuş oldu. Mahkemeler adaleti değil, yönetime sadakati sağlamayı öncelik olarak belirlemişlerdi. Rejime bağlılık sunmayan, lidere tabi olmayı reddeden herkes potansiyel tehdit oluşturuyordu ve bunların yok edilmeleri gerekliydi.

Hasan Hayri Bey de muhalif olmanın bedelini canıyla ödeyen aydınlardan biri olmuştu. Ulus devletin kuruluşu aşamasında Türk aydınlarının muhalefetine tahammül edemeyen bir zihniyetin, bir Kürt aydınına tahammül göstermesi söz konusu olabilir miydi?

Şark İstiklal Mahkemesi'nin 19. davası, Hasan Hayri Bey'in yargılanmasıydı. Bu davaya ait 145 numaralı karar ilamı, Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey'in idam kararıydı. Bu karar ilamına imza atmak kolay değildi elbette. Mahkeme heyetinin birçoğu Hasan Hayri Bey'i tanıyan insanlardan oluşuyordu. Bu nedenle heyettekilerin çoğu, bu davada karar alan kişi olmamak için uğraşıyor, kendince çareler arıyordu. Bu dönemde mahkeme heyetinde yaşanan görev değişikliklerine ve üyelerin çekilmelerine dikkat etmek gerekiyor.

Eylül 1925'te, Hasan Hayri Bey'in yargılanmasına birkaç dava kalmıştı. Mahkeme, 27 Eylül 1925 tarihinde duruşmalara ara verdi ve heyet üyeleri Ankara'ya gitti. Ankara'da, Mahkeme Reisi Mazhar Müfit Bey rahatsızlandı. Rahatsızlık, fiziksel bir hastalıktan ziyade psikolojik bir sarsıntıdan kaynaklanıyordu. Mazhar Bey çok sıkıntılıydı; iki oturumun

ardından yapılacak duruşmada Meclis-i Mebusan'dan beri yol arkadaşlığı yaptığı Hasan Hayri Bey'in yargılanmasına iştirak etmek zorundaydı. İkisi de Mayıs 1920'de, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ından Ankara'ya, TBMM'ne gelmişti. Mazhar Müfit Hakkari, Hasan Hayri ise Dersim Mebusu olarak takdim edilmişlerdi. Şimdi biri, idamla yargılanan bir sanık, diğeri, onu yargılayan mahkeme heyetinin başkanıydı.

Hasan Hayri Bey'le ilgili şifreler Ankara'dan alınmıştı. Mahkeme, hükümetin isteğini yerine getirmek, bu doğrultuda bir karar almak zorundaydı. Mazhar Bey, kendini bu görevi yerine getirecek kadar güçlü hissetmiyordu. Bu ruh haliyle Mazhar Müfit Bey, Ankara'ya geldiği anda görevden çekilmesini talep etti. Mazhar Bey'in hassasiyeti anlayışla karşılandı ve görevden çekilme talebi kabul edildi.

Mazhar Bey'den boşalan mahkeme başkanlığına Hacim Muhittin Bey seçildi. Fakat o da bu davada rol almayı düşünmemiş olmalı ki, seçilmiş olmasına rağmen bir türlü göreve başlamadı. Ankara dönüşünde başkanlık görevini, mahkeme üyesi, Kırşehir Mebusu Lütfi Müfit vekâleten üstlendi. Hasan Hayri Bey'in idamla cezalandırıldığı 145 sayılı, 22 Kasım 1925 tarihli karara reis olarak Lütfi Müfit, savcı olarak Ahmet Süreyya, mahkeme üyesi olarak Ali Saip ve Ali Avni imza koydular. Hasan Hayri'nin idamından üç gün sonra, yeni başkan Hacim Muhittin Bey göreve başladı.

İLAM NO: 145, DOSYA NO: 317, D: 19 /145
HEYET-İ SABIKA

Hadise-i isyaniyyede suver-i muhtelife ile alâkadar oldukları iddiası ile maznunun aleyhim ve mevkuf Dersim Mebus-u sabıkı mütekaid Binbaşı Dersimli Hasan Hayri Bey bin Murteza ve Dersim eşrafından Hozatlı 45 yaşında Celalzade Mehmet Galip Efendi bin Hıdır ve sabık Dersim mebuslarından Hozatlı 40 yaşında Mazgirt Müdde-i Umumî Sabıkı Abdülhak Teyfik Efendi bin Veli ve Dersim esnafından Hozatlı 42 yaşında Veli Ağa bin İbiş ve Dersim'in Tavran Karyesi'nden 65 yaşında rençber Ali Efendi bin Ateş ve Hozatlı sabık hapishane müdürü Ali Rıza Efendi bin Hasan ve biraderi İbrahim Çavuş bin Hasan ve Belediye Reis-i Sabıkı Hozatlı 45 yaşında Seyyid Sabit Efendi bin

Hüseyin Efendi, haklarında icra kılınan tetkikat ve muhakemat neticesinde maznunun aleyhinden Hasan Hayri Bey bin Murtaza Bey Türk memleketinin Vilayat-ı Şarkiyyesi meyanında bulunan bazı aksamını anavatandan tefrik ederek müstakil bir Kürt hükümeti teşkil ve te'sis etmek amâl-i hainane ve iftirakcuyanesiyle vukua getirilen Şark hadise-i isyaniyesini amil ve mürettiplerinden bulunan reis-ül usat Şeyh Said tarafından Elaziz Cephe Kumandanlığı'na tayin edilen usat sergerdelerinden Maslup Şeyh Şerif'i Hüseynik Karyesi'ndeki hanesine kabul ile misafir ettiği ve kendisi ile vilayet merkezi olan Elaziz'e kadar gelerek müiteaddid defalar odasına girip çıktığı ve Elaziz'de mevcut ileri gelen eşhasın isimlerini şeyh-i merkum Şerif'e haber verdiği ve Dersim rüesa-yı aşairini tahrik ve bu suretle aşairi müsellehan kıyam ettirerek daire-i ihtilale ithal için Şeyh Şerif ile birlikte müşterek imza ile Dersim eşrafından diğer maznunun aleyh Celalzâde Mehmet Galip Efendi'ye hitaben telgraf keşide ve mumaileyh Mehmet Galip Efendi'nin dahi mezkûr telgrafı aşair rüesasına tamim ve tebliğ etmek suretiyle dâire-i isyanın teşeddüt ve tevessüüne amil ve müessir oldukları kendilerinin huzur-u mahkemede sebk eden ikrar ve itirafatı ve şuhudun maal-kesem mazbut ifadat ve îhbaratı ve meyan-ı evrakta mevcut salif-ül beyan Hasan Hayri ve Elazız Cephe Kumandanı Şeyh Mehmet Şerif imza-yı müşterekleri ile mumzi telgrafname ve müphem-ül müfad mekatib-i müteaddide ve fezlekeler ve evrak-ı tahkikiysaire münderecat-ı umumiyyesi delail ve emaratı ile mertebe-i bedahete vasıl ve ol-suretle kannaat-ı vicdaniye hasıl olduğundan mumaileyhe Hasan Hayri ve Mehmet Galip Efendilerin olveçhile yani Türk vatanının Vilayat Şarkiye aksamından bir kısm-ı mühimminin anavatandan tefrik ve müstakil bir Kürdistan hükümeti teşkil ve te'sis etmek makasadı-ı leimanesi ile vücuda getirilen Şark hadise-i ihtilaliyesinde hem-fiil olmak üzere mücrimiyetlerine ve diğer maznunun aleyhim Mazgirt Müddei-i Umumisi Abdülhak Tevfik Efendi ve Dersim esnafından Veli Ağa ve Ali Efendi bin Fiteş ve sabık Hapishane Müdürü Ali Efendi ve biraderi İbrahim ve Belediye Reis-i Sabıkı Seyyid Sabit Efendilerin dahi kavanin ve nizamat-ı devlet mugayir ve

halkı isyanın teşvik ve tahrikamiz surette suver-i muhtelife ile ahaliye telkinat-ı muzırrada bulundukları zabıt verakaları ve şehadat ve evrak-ı münderecat-ı umumiyyesinden mütehassıl delail ve Karain ile sabit olduğundan mumaileyhimin dahi ol-suretle cünha mürtekibi olmak üzere failiyetlerine vicahen ve müttefika karar verildi.
22 Teşrinisani 1341 ve 1343

(İmza) (İmza)

Cihet-i cezaiyeleri hakkında dahi müzakere-i keyfiyet olundukta: Mücrimiyetleri karargir olan Mumaileyhima Hasan Hayri ve Mehmet Galip Efendilerin harekât-ı vakîalarına tevafuk eden Kanun-u Ceza'nın 45.maddesinin hem-fiillere müteferri fıkra-i mahsusası delaletiyle mabih ittecrimleri olan fiil-i aslının temas ettiği Kanun-u Mezkur'un 1.babının 1.faslının zeyl-i ahiri ahkâmına tevfikan idamlarına ve diğer maznunun aleyhim Abdülhak Tevfik ve Veli Ağa ve Ali Efendi bin Ateş ve Hapishane Müdürü sabıkı Ali Efendi ve biraderi İbrahim ve Belediye Reis-i Sabıkı Seyyid Sabit Efendiler dahi hareketlerine temas eden muaddel ceza kanununun 64. maddesine müzeyyel Madde-i Kanuniyye hükmüne tatbikan bidayet-i tarih-i tevkiflerinden itibaren sekizer mâh müddetle hapislerine ve mevkuf kaldıkları müddetin müddet-i mahkûmiyetlerinden tenziline ve mahiyyet-i cürmüyelerine nazaran Kanun-u Ceza'nın 13. ve 14. maddeleri mucibince ikmal-i müddet-i mahkûmiyetten sonra, mahkûmiyetlerini ikmale tabii oldukları vilayet hâricine çıkamamak üzere zabıtaca nezaret altına alınmalarına ve bunlardan Tevfik Efendi ile Bakkal Veli Çavuş'un Mersin ve Seyyid Sabit ve Ali bin Ateş'in Edirne ve Hapishane Müdürü sabıkı Ali Efendi ve biraderi İbrahim'in Kırklareli hapishanesinde ikmal-i müddet-i mahkûmiyet eylemelerine kezalik vicahen ve müttefikan karar verildi.
22 Teşrinisani 1341 ve 1343 (22 Kasım 1925)

(İmza) (İmza)[7]

7 ŞİMKDFT., s. 277-281.

Şeyh Ali Rıza ve Şeyh Hüseyin'in Yargılanmaları

Şeyh Said'in oğlu Şeyh Ali Rıza'nın davasına ancak 1926 yılının Ocak ayında bakılabildi. Bu davada yargılananlar arasında Süleyman Ahmet, Abdülmecit (Sipkanlı) Bey, Süleyman Ahmet'in oğlu Ferzende ve Hasenanlı Halit Bey'in oğlu Şemsettin de vardı. İsyanın failleri oldukları gerekçesiyle, hepsi de, 45. madde çerçevesinde gıyaplarında idama mahkûm edildiler.[8]

Kolağası Kerem (Zırkili) ve Hasenanlı Halit'in çoğu zaman birlikte hareket ettiklerini, İran'a gidişlerinde Şeyh Ali Rıza'nın yanında olduklarını, Süleyman Ahmet'in de bu grupla beraber İran'a geçtiğini kararlardan çıkarmak mümkündür (Karar: 156).

Gecikmiş davalardan biri de, Şeyh Şerif'in kardeşi Şeyh Hüseyin ve meşhur firarilerden Çabakçurlu Yado'nun davasıdır. Bu davaya 3 Mart 1926 tarihinde bakılmıştır. Sanıkların çoğunun firarda olduğu bu davada toplam 117 kişi yargılanmıştır. Yargılananların tamamı Çabakçur ve Palu'nun köylüleridir. Bu insanlar, "Müsellehan usata iştirak, 10. Alay'ın 1.Taburu Kâtibi Selim Sami Efendi ile maiyetindeki on yedi neferi şehit, usatın Elaziz Cephesi Kumandanı Şeyh Şerif'e iltihak ve ev basmaya ve eşya yağma etmeye içtisar" suçlarından yargılanmışlardı.

Elazığ işgalinde yer alan bu şahıslardan, Yado ve Şeyh Hüseyin hariç, hepsi beraat etmiştir. Yado ve Şeyh Hüseyin ise," usât çetelerine riyaset ve iki defa Palu'yu işgal eylemek usat kumandanlarından olmak" fiiliyle 45.madde kapsamında gıyaben idama mahkûm edildiler.

Pütürge Merdis Olayları

Pütürge (Kahta) Merdis aşiretine mensup Merdis Nahiye Müdürü Şükrü Ağa,kardeşi Nuri Ağa ile Hacı Derviş Ağa'nın birlikte başlattıkları ayaklanma, Gerdis'in (Merdis olsa gerek) yakılması olayı olarak davada yer bulmuştu. 358 numaralı bu davada, Nuri ve Şükrü Ağa, 15'er sene hüküm giydi. Malatya Mebusu Hacı Bedri Ağa'nın Mustafa Kemal'e ricası ve Başvekil İsmet Paşa'nın, "idam edilmeleri halinde telafinin mümkün olmayacağı, dolayısıyla hafifletici sebeplerin dikate alınması, " hususundaki telkinleri Nuri ve Şükrü Ağa'yı idam edilmekten kurtardı.

8 ŞİMKDFT., ilam:303, s. 466.

Bu rica ve telkinlerden sonra, adı geçen kişiler lehine hafifletici sebepler gündeme geldi; ikisi de 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı ve cezalarını çekmek üzere Muğla'ya sürgün edilmelerine karar verildi. Muğla'ya sevk edilirlerken Şükrü Ağa, Urfa'da firar etti ve bölgeye geri döndü.

Şükrü Ağa, firarının ardından Şapka Kanunu'na karşı sert muhalefe girişti. Kürtlerin katledildiğine, baskı altında tutularak sindirildiğine dair propaganda yaparak halkı harekete geçirdi ve yeni bir isyan girişiminde bulundu. Bu çalışmalarla meşgulken tekrar yakalandı ve mahkemeye çıkarıldı. İki kardeşin cezaları, 544 numaralı dosya kapsamında yeniden gözden geçirildi; ikisinin de idamlarına karar verildi. İlgili savcılığa evrakları sevk edilerek infazları gerçekleştirildi.[9]

Karar ilamından anlaşıldığı üzere, davada yargılanan insan sayısı 336'dır.[10] Şark İstiklal Mahkemesi'nde bir dosya kapsamında yargılanan en çok sanığın olduğu dava dosyası, bu dosyadır.

Batman Köprüsü Baskını

519 numaralı ilamla birlikte, 520, 521, 522, 542, 543 numaralı karar ilamları, Hazo olayları ile ilgili yargılamalara ait kararlardır.

Batınan Köprüsü Baskını, Bekran ve Reşkotan aşiretleri tarafından yapılmış çok ciddi bir eylemdi. Bu davadan yargılananların hepsi, bu aşiretlerin ağa taifesine mensup şahıslardan oluşuyordu. Şark İsyanı'nın başlangıcından bitişine kadar, Türkiye Cumhuriyeti hükümet kuvvetlerine Batman Köprüsü Baskını'nda olduğu kadar kayıp verdirilmedi.

Batınan Köprüsü Baskını'na katılan eylemciler kontrolsüzce hareket etmişlerdi. Gözü kara bir saldırganlıkla askerleri köprüden aşağı atmış, boğulmalarına sebep olmuşlardı. Şark bölgesinde gelişen hiçbir olayda Cumhuriyet kuvvetleri böyle bir muameleye maruz kalmamıştı. Olayların şiddeti, verilen cezalara da yansıdı: 19 sanıktan, ölümü nedeniyle davası düşmüş olan bir kişi hariç, 18 'ine idam cezası verildi.

Davası düşen kişi, meşhur firari Filete Küto'nun ağabeyi Hacı Aliye Küto(Qüto)' dur. Karar gerekçesinde olaylar şu ifadelerle aktarıldı:

9 ŞİMKDFT, ilam: 544, s. 826.
10 ŞİMKDFT, ilam: 544, s. 826.

"Cümlesinin aşiretlerinin üzerine müessir olmak hasebiyle ahaliyi mahiyyet-i cürmüyyesi muayyen olan isyana tahrik ve teşvik ve ilhafe ettikleri ve bilhassa 12.Alay ile vaki müsademede yüzlerle efrad-ı askeriyenin şehadatine ve kısm-ı azammın nehre atılmak suretiyle boğulmalarına sebebiyet vererek bu suretle isyanın istihdaf ettiği te'sis-i hükümet gayesini doğrudan doğruya istihsale zail oldukları evrak-ı davâ münderecat-ı umumiyyesi ve üzerlerinde ve köylerinde 41. fıkra, 12. Alay efradına ait esliha ve otomatik tüfenk zuhur etmesi gibi ictima eden delail ve emaret-ı kanuniyye ile sabit olduğundan ol-veçhile hadise-i isyaniyyenin hem-fiilleri olmak üzere mücrimiyetlerine vicahen bil-ittifak karar verildi."

Hüküm kısmında ise," Cihet-i cezaiyyeleri hakkında icab-ı keyfiyet ledel-muzakere mücrimiyetleri karargir olan bera-veçh-i muharrer on sekiz şahsın hareketlerine tevafuk eden Kanun-u Ceza'nın 1. babının 1. faslının zeyl-i ahîri ile 45. maddesinin hem-fiillere ait fıkrasına tevfikan idamlarına 10 Mart 1926 tarihinde vicahen bil-ittifak karar verildi,[11]" cümlelerine yer verilmişti.

Bu davanın devamı niteliğindeki yargılamalara, 550 numaralı dava ile devam edilmiştir. Filete Küto (Qüto) isimli tanınmış firari ve arkadaşı Mehmetoğlu Zergu, 550 numaralı ilamla, 3 Ağustos 1926'da idam cezasına çarptırıldı.[12]

Silvan ve Hazro Olayları

1925 yılından sonra üst üste alınan idam kararları, gerçekleşen yargısız infazlar ve kulaktan kulağa aktarılan çatışma haberleri, bölge halkında korku ve dehşet uyandırdı. Aşiret ağaları ve şeyhler, her an tutuklanma korkusu içindeydiler. Bölgede yaşayan herkes, bir şekilde 1925 olaylarıyla ilişkilendirilmişti. Söz konusu olaylar farklı biçimlerde istismar edilmekteydi. Korku içindeki ağa ve şeyhlerden para koparmak için, haklarında tutuklama kararı alındığına dair dedikodular çıkarılıyor, daha sonra da dosyalarını kapatmak karşılığında onlardan para talep ediliyordu.

11 A.g.dft., ilam: 414, s. 662.
12 A.g.dft., ilam: 550, s. 839.

Maddi çıkar sağlamaya dönük dedikodular, bölgedeki derebeylerinin ümitsizlik içinde Şeyh Said ve arkadaşlarıyla ilişki kurmalarına neden oluyordu. Derebeyleri kendilerini kurtarmak için, uzun uzadıya hesap yapmadan, sonrasını düşünmeden ayaklanıyorlardı.

Halkın cahilliği, birkaç güzel cümleyle tahrik olmasına, derebeylerinin maiyetine girmesine yol açıyordu. Şeyhlerin manevi nüfuzları oranında olayların çapı genişliyordu. Halk nezdinde, şeyhlere biat etmemek, Cumhuriyet'i ve kanunlarını, özelikle de Şapka Kanunu'nu kabul etmek küfürdü; Şeriat-ı Muhammediye için Mustafa Kemal'in askerlerine karşı direnmek ise cihattı. Dini telkinler ve bu tür propagandalar halkın olaylara iştirak etmesine neden oluyordu.

Olayların biri biterken bir diğeri başlıyordu. Hükümet, olayları kontrol altına almak için uyguladığı strateji gereği, isyan bölgesine etkili ve sert komutanlar gönderiyordu. Bu komutanların en tanınmışı Mustafa Muğlalı'ydı. Hükümetin yeni stratejisine uygun olarak, firarilerin yakalanması tercih edilmiyor, bulundukları yerde vurularak öldürülmelerine ağırlık veriliyordu. Bu yöntemle olası kalkışmaların önüne geçileceği düşünülüyordu. Silvan Baskını ve Cemile Çeto Olayları da bu tür yöntemlerle bastırılan kalkışmalardı.

Bu olayların yargılama safhası ve kararları birkaç dosya içeriğini oluşturmaktadır. Bunlardan 578, 609, 507, 632, 637, 644, 645 numaralı dosyalar birleştirilerek, 521 numaralı karar ilamıyla sonuca gidilmiş, toplamda 14 idam kararı çıkan bu davada, 5 kişinin davaları vefat ettikleri için düşürülmüştür. 59 kişi ise, 15'er yıl kürek cezasına mahkûm edilmiştir. Silvan Belediye Reisi Süleyman Bey'in kardeşi Ali ile birlikte birçok Ezidi Kürt de bu dava kapsamında yargılanmıştır. Davada yargılananların çoğu Reşkotan, Reşkan, Bılıkan, Bahtiyaran, Bekran aşireti mensupları ve Ezidi Kürtlerden oluşuyordu.

Hazro Beşiri ve Silvan Olayları'nda yargılanan Ezidilerin hepsi, Şeyh Said İsyanı ve ardından gelişen olaylarla ilişkili olarak yargılanmışlardı. Ezidi halkından casusluk suçlamasıyla yargılananlar olsa da, bu suçtan hüküm giyene rastlanmamaktadır.

Süryanilerde ise durum farklıdır. Onlar, Kürt olmadıkları için, İngiliz ve Fransızlarla ilişkileri gerekçe gösterilerek casusluk suçundan yar-

gılanmışlardı. Suçlu olduğuna kanaat getirilenler, idama mahkûm edilmiş veya ağır hapis cezasıyla cezalandırılmıştır.

Pencinar Aşireti Reisi Cemil e Çeto ile Bekran Aşireti Reisi Kadiroğlu Beyzo'nun davası 543 numaralı ilamla karara bağlandı. Cemil e Çeto, I.Dünya Savaşı kahramanları arasında sayılan Bışar e Çeto'nun kardeşidir. Nitekim, isyan öncesinde Cemil e Çeto'nun devletle ilişkisi son derece iyiydi, devlet adına bölgede imtiyaz bahşedilen öznelerden biriydi. Ancak Şark İsyanı'nın ardından idama mahkûm edildi. Yargılamalarda Cemil e Çeto'ya isnat edilen suçların açılımı şöyledir: "Hazo harekat-ı isyaniyyesini iştirak eylemek, Garzan'ın Aynikasir Karyesi'nden Pencinar Aşiret Reisi Cemil Çeto ve Bekri Aşireti Reisi Kadiroğlu Bezor'un diğer rüesa-yı usatla birlikte çete teşkil, Hazo ve Garzan isyanını tertip ve vücuda getirdikleri cereyan-ı tahkikat ve muhakemat ve evrak-ı dâva münderecat-ı umumiyye ve şuhudun aled-derecat şahadeti ve kendilerinin tarz-ı ifadeleri ile mertebe-i sübuta vâsıl olduğundan ol-veçhile Türkiye memleketinin bir kısmını anavatandan tefrik ve müstakil bir hükümeti te'sisi maksadıyla isyan vücuda getirmek cürmünün hem-fiili olmak üzere' mücrimiyetlerine ve mütebaki maznunların da ber-veçh-i muharrer isyan gayesini idâd ve ihzar edecek mahiyette iştirak ve muavenette bulundukları delail-i mezküre ile sabit olduğundan onların da işbu isyan fiilinden fer'an zî-medhalleri olmak üzere mücrimiyetlerine."[13]

Söz konusu davada Cemil e Çeto'nun kardeşleri Genco,Yaşar; Cemil'in oğulları Abdi, Felemez, Naif, İzzettin, Nasreddin, Halit; yeğenleri Şebo, Reşit, Selim, Kasım da yargılananlar arasındaydı.Cemil e Çeto'nun hizmetkârları, imam hatibi (köyündeki caminin imamı), çobanları, hatta kızının çobanları da aynı davada yargılandılar. Davada yargılanan insan sayısı toplam 184 kişidir. Cemil'in çocukları ve kardeşlerinin içinde olduğu 53 kişi, ikinci dereceden isyan faili olmak ve isyana iştirakten 15'er yıl kürek cezası aldılar, cezalarını çekmek üzere Anadolu'nun muhtelif şehirlerine gönderildiler. Cemil'in eşi ve diğer aile efradı da yakalanarak Diyarbakır'a getirildi, ancak faillerin tümünün yakalandığına kanaat getiren mahkeme tarafından serbest bırakıldılar.

13 A.g.dft., s. 814-825.

Bu davada ismi geçen 34 kişinin davaları, ölümleri nedeniyle düşmüştür. Bu ölüm olayları tutukluluk döneminde gerçekleşmedi; 34 kişi, dağdaki çatışmalar esnasında infaz edildiler. Davanın sanıklarının birçoğu, çatışmalar sırasında kolluk kuvvetleri tarafından öldürülmüştü. Dağdaki firari mahkûmlara dönük başlatılan yeni uygulamanın ilk sonuçları bunlardı.

1926 yılında Çemişgezek, Koçan (Koç Uşağı) aşireti tarafından basılmıştı. Piran'da başlayan olayların yansımaları Dersim'de de hissediliyordu. Vali Ali Cemal (Bardakçı), Mustafa Muğlalı'yı tedip için Dersim'e gönderdi. Muğlalı'nın Dersim'e gönderilme gerekçesi tedip olarak tarif edilse de, uygulama katliam boyutuna vardı.

Koçan Tedibi, Dersim'de Cumhuriyet döneminde yaşanan ilk toplu katliam icraatıydı. Bu uygulamayla, bölgede, 2000'li yıllara kadar devam edecek olan, yargısız infaz dönemi başladı. Katliamların usta icracısı ise, daha sonra Doğu Anadolu'da pek çok benzer eyleme imza atacak olan Mustafa Muğlalı'ydı.

1926-1927'de Koçan İsyanı (Dersim Koçuşağı Tedibi), Çemişgezek Baskını olaylarının bastırılması ve Bicar operasyonları, bölgede devlet adına uygulamaya koyulan katliam ve terör eylemlerinin başlangıç adımlarıdır. Bu yöntemle öldürülen insanların sayısı on binlerle ifade edilmektedir. Keza binlerce köy, mezra ve kom bu dönemde yakılmış, tahrip edilmiştir.

Hasenanlı Halit Bey Davası

Malazgirt'in Şirvanşeyh köyünden, Hasenan Aşireti Reisi Hasenanlı Halit Bey, Azadi örgütünün kuruluşundan beri içinde yer alan isimlerdendi. Halit Bey, 1924 yılında, Yusuf Ziya ile birlikte, Azadi örgütünün kurucu lideri olduğu gerekçesiyle tutuklandı. Malazgirt'te yakalanan Hasenanlı Halit, jandarma nezaretinde Bitlis'e götürülüyordu. Kafile, Malazgirt'ten çıktıktan sonra Halit'in oğlu baskın yaptı ve babasını askerlerin elinden kurtardı.

Şeyh Said de aynı dava kapsamında Hınıs'ta ifade vermişti. Şeyh Said'in önderliğinde başlayan olaylar sırasında Hasenanlı Halit Bey de Şeyh Said'in yanında yer aldı ve isyanda aktif bir rol üstlendi. Şeyh Said'in yakalanması üzerine Kolağası Kerem, Süleyman Ahmet ve Şeyh Said'in oğlu Şeyh Ali Rıza ile birlikte İran'a geçti. Hasenanlı Halit Bey, ailesini de

yanına almak için geri döndüğü sırada, bir ihbar üzerine, 7 Haziran 1926 tarihinde yakalandı. Mahkemesi 18 Temmuz 1926 tarihinde yapıldı ve idama mahkûm edildi. Yanındaki 16 kişi de 10'ar yıl kürek cezasına çarptırıldı.

Halit Bey'in Azadi örgütünden dava arkadaşları Cıbıranlı Halit Bey ve Yusuf Ziya, bir yıl önce Bitlis'te Divan-ı Harb-i Örfi tarafından ölüm cezasına çarptırılmış ve cezaları infaz edilmişti. Hasenanlı Halit Bey'in idamıyla birlikte, Azadi örgütünün, Hacı Musa ve Kör Hüseyin Paşa dışındaki lider kadrolarının tamamı tasfiye edilmiş oldu.

Halit Bey'in yargılanması sırasında Azadi örgütüne yönelik vurgu mahkeme belgelerinde şu şekilde yer almıştır: "Şirvanşeyh Karyesi'nden isyandan evvel toplanan rüfekayı malumesi ile memleketin bir kısmını istiklal te'min gayesi ile cem'iyyet-i fesnadiye teşkil etmek ve bilahare isyan esnasında riyaset ettiği maiyetindeki eşhas ile Hınıs baskınında bulunmak ve daha sonra yüz kadar maiyeti ile İran'a firar ve avdetle ailesini kaçırmak üzere iken yakalanmak."[14]

Hakkari Çölemerik (Culemerg) Baskını

İsyan, Şark'ta 1925 yılından sonra lokal olaylar şeklinde devam ediyordu. Mevzii olayların devamı niteliğinde bir hadise de, bugünkü Hakkari ilinin merkezi olan Çölemerik'te (Culemerg) vuku bulan baskındır. 6 Nisan 1926'da gerçekleşen bu hadisenin etkin aktörleri, Ertoşi Aşireti [15]Federasyonu mensuplarıdır. Olaylar neticesinde, 23 Mayıs 1926 tarihinde tevkifler başlar. Bu çerçevede Aşiret Reisi Hamit Ağa ve oğlu İsmail Ağa, kardeşleri Şeref Ağa ve Yusuf Ağa, Alan Aşireti Reisi Şahkulioğlu Ali Ağa, Gravi Aşireti Reisi Lezgin Ağa, kardeşi Ebubekir ve Ömer Ağa tutuklanır.

Yaşananlar yetkililerce Şark İsyanı'nın devamı olarak algılandığından, olayın failleri olmak ve "ferenzi medhal," yani ikinci dereceden isyanla alâkadar olmak suçlarından 10'ar yıl ağır hapis cezasına çarptırıldılar. Cezalarını çekmek üzere Çorum'a gönderildiler.

Aslında bu tip davalar genellikle idamla sonuçlanıyordu. 2 Ağustos 1926'da verilen bu karar, mahkemenin toleranslı hükümlerinin somut

14 A.g.dft., s. 831.

15 Ertoşi: Birkaç aşiretin oluşturduğu etkin bir federasyon niteliğinde üst aşiret yapılanması.

örneklerinden biriydi.[16] Bütün bu yumuşama havasına rağmen, bu dava görüldüğü sırada yakalanamayan, daha sonra yakalanarak yargılanan, Hamit Ağa'nın oğlu Şeref Ağa, 2 Ekim 1926 tarihli, 633 numaralı karar ilamı ile idama mahkûm edildi. Mahkemenin verdiği karar gereği, aynı gün idam cezası infaz edildi.

Bu davayı ilginç kılan, dava kapsamında idam cezasına çarpıtılan tek sanık konumundaki Şeref Ağa'yı idama götüren gerekçedir. Şeref Ağa, Culemerg Baskını sırasında Hakkari Valisi'nin makamını işgal edenlerin başındaydı. Bu işgal esnasında, Şapka Devrimi'ne olan tepkisini valinin fötr şapkasına def-i hacette bulunarak göstermişti. Bu sansasyonel eylemi nedeniyle, cezası diğerlerinden çok daha ağır oldu.

Haco bin Hacı Davası

İsyanın ikinci dalgasının etkin başkaldırılarından biri de, Nusaybinli Yadap Kariyesi, Heverka Aşireti Reisi Haco bin Hacı'nın liderlik ettiği olaylardır. Meşhur Kürt ozanı Civan Haco'nun dedesi olan Haco, 1926 yılında hükümete karşı isyan bayrağını çekmiş, girdiği bir dizi çatışmadan sonra da sınırı geçip Suriye'ye yerleşmişti. Bu dönemde, Şeyh Said'in kardeşi Şeyh Abdürrahim, Şeyh Hüseyin, Ramanlı Emin (Emine Periğane),[17] Yado, Hasan ve Hüseyin Began kardeşler, Seyithan, Feyzo gibi meşhur firariler de Suriye'ye geçmişlerdi. Haco'nun grubuna bu isimlerden de katılanlar olmuştu. Haco, kendi aşiret ve efradını yanına alarak baskınlar yapmış, postaları ele geçirmiş, jandarma ile çatışmalara girmiş, hükümet taraftarı köyleri basarak ihbarcıları öldürmüştü. Suçlarının listesi bir hayli kabarıktı. Karar ilamında bu suçlar hususunda kısa bilgiler de verilmektedir. Haco firarda olduğundan davası tefrik edilmiş, grubuna yardım ve yataklık ettiği iddiasıyla yargılananlara ise, 15'er yıl ağır hapis cezası verilmiştir.[18]

Dersim Koç Uşağı (Koçan) Çemişgezek Baskını Davası

Doğu Dersim aşiretlerinin birçoğu isyana karşı tavır almışlardı. 670 numaralı kararın gerekçesinden anlaşıldığına göre; Batı Dersim aşiretlerin-

16 Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri, s. 836.
17 Bu kişilerden sağ kalanların birçoğu, Hoybun örgütünün kuruluşunda rol üstlendi.
18 A.g.dft., ilam:720, s. 1068.

den bazılarının ileri gelenleri isyana taraf olmakla birlikte, isyancılara destek vermekten imtina ettiler. Aslında, Dersim aşiretlerinin Elazığ'da isyana destek olacakları sanılıyordu. O süreçte Elazığ, Şeyh Şerif'in liderliğindeki isyancıların eline geçmişti. Ancak hemen akabinde, işgalin ikinci gününde, devlet güçleri Elazığ'a girdi. Şehir iki gün içinde el değiştirdi, asayiş tekrar sağlandı.

İsyanın kısa sürdüğü açıktı. Başlamasından iki ay sonra nihayetlenen olayların, o günkü şartlar dahilinde, Dersim ve civarında duyulması mümkün değildi. İsyan, kışın ortasında, Şubat ayında patlak vermişti. 1925 tarihinde, o mevsimde Dersim'de sekiz ay yollar kapalıydı. Halk, köyünden dışarıya adım bile atamıyordu. Batı Dersim aşiretleri içinde isyanı desteklemek isteyenler olsa bile,toparlanıp güçlerini sevk etmeye zamanları ve fırsatları olmamıştı.

Doğu Dersim aşiretlerinde ise durum daha farklıydı. Hormekan ve Lolanların Varto'da yaşayan akrabaları milis grupları kurmuş, devlet güçleriyle birlikte hareket ediyorlardı. Onların Dersim'deki akrabalarının da aynı tutumu alması son derece doğaldı.

İkâmet ettiği Malatya'dan Elazığ'a geçen ve orada Doğu Dersim aşiretleriyle görüşmeler yapan Hüseyin Doğan Dede, bölgedeki Alevi Kürtleri Şeyh Şerif'e karşı kışkırtmakta başarılı olmuştu. Bu nedenle Doğu Dersim aşiretleri devletten yana olmayı seçtiler. Batıdaki aşiretlerin konumlanışı böyle değildi. Hormekan ve Lolanların devletle işbirliği yapması da, Hüseyin Doğan Dede'nin telkinleri de Batı Dersim'deki aşiretleri etkilemeye yetmedi.

Batı Dersim'de bir hareketlilik yaşanmaya başlamıştı. 1925'te Şeyh Şerif Elazığ'a girdiği sırada Koçanlar, Çemişgezek ilçesine saldırmış fakat geri püskürtülmüşlerdi.[19] Bölgedeki tansiyon, 1926 yılında iyice yükseldi. Çemişgezek, Ovacık ve kısmen Hozat bölgesinde ciddi çatışmalar yaşandı. Çatışmaya girenlerin çoğu Koçanlardan oluşuyordu. Koçanlara, Balusağı (Balan), Şemkan,Karabalı aşiretlerinden de katılım olunca olaylar büyüdü. Elazığ Valisi Ali Cemal (Bardakçı), Koç Uşağı'na acilen müdahale edilmezse, isyanın Dersim'in dört bir tarafına yayılacağının bilincindeydi. Vali Ali Cemal'in bölgeye dönük ciddi istihbarat çalışmaları vardı. Vali,

19 Koçanlar: Şeyh Said İsyanı sırasında Kürt isyancılrın çağrısına uyan tek Dersimli aşiret olarak bilinirler.

tereddütsüz tenkil kararı aldı ve Koçan bölgesine büyük çapta askeri birlikler sevk etti.

Çatışmalar sırasında yakalanan eylemcilerden, Koçan, Seyidan, Balan, Şemkan, Maksudan aşiretlerine mensup olanlar, Elazığ'daki Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılandılar. Toplam 183 kişi idam edildi; onlarca köy yakıldı. Yakılan köylerden kaçmayı başaran insanlar, Ali Boğazı ve Tagar Deresi'ndeki ormanlık alanlara kaçıp, bu bölgedeki mağaralarda saklandılar. Bu mağaralarda saklananlar çoğunlukla kadın ve çocuklardan oluşuyordu ve hemen hemen hepsi, idam edilen kişilerin aileleriydi. Köyleri ve evleri yıkılan bu insanlar Kayseri'ye gönderilerek mecburi iskâna tabi tutuldular.

Bölgede yeni bir uygulama da başlatılmıştı: Firari konumunda olan insanları teslim olmaya mecbur etmek için evleri ve köyleri yakılıyor, mallarına el konuluyordu. Eşleri ve çocukları karakollara götürülerek gözaltında tutuluyordu. Doğu Anadolu'nun sert iklim koşullarında firarilerin aileleleri açlığa mahkûm ediliyor, firarilerin teslim olması için her çeşit baskı uygulamaya konuyordu.

Mahkemeler de, kolluk kuvvetlerinin bu uygulamalarına yasal dayanak oluşturmak için seferber olmuşlardı. Yargılanan veya hakkında hüküm verilen firarilerin kararlarına, "Hukuk-u medeniyeden bil-iskat emvâl-i mahcuzesinin usulen idare ettirilmesine,"[20] şeklinde bir ek madde koydular ve böylelikle kaçakların mallarına el konulmasını meşrulaştırdılar.

Koç Uşağı Davası'nda da mahkûm ve firarilerin köyleri yakılmış, eş ve çocukları sığındıkları dağlardan, mağaralarda toplanarak Kayseri'ye sevk edilmişti. Yetim bırakılan çocuklar, dul kalan kadınlar, kimsesiz ihtiyarlar bile bölgeden uzaklaştırıldı.

Bu süreçte Dersim, Topal Osman ve Sakallı Nurettin'den sonra, yeni bir ölüm makinesiyle tanıştı: Köy yakmaları, dağlardaki keyfi infazları, zulüm ve işkenceleriyle kısa sürede adını duyuran Mustafa Muğlalı. Muğlalı, Van Özalp olaylarına kadar, bölgede yıllarca devlet adına terör estirdi.

"Asi Koçuşağı'ndan firar eden, maktul düşen ve mahkûm edilen eşhasın aileleri efradından olup mıntıka-i müsadematta ve mağaralarda derdest edilip mahkemeye tevdi edilen muhtelif sinde erkek, kadın, kız ve

20 ŞİMKDFT, ilam: 670, s. 994.

çocuktan ibaret seksen üç nüfusun hükümetin tensip edeceği müesesatta çalıştırılmak ve münasip mahallerde iskân edilmek üzere Dâhiliye Vekaletcelilesi emrine Kayseri'ye sevk ve izamlarına 27/12/1926 tarihinde vicahen bil ittifak karar verildi."[21]

Bu karar ilamı, örnek teşkil eden önemli bir yargı içermektedir. Kararın son kısmında, kadın ve çocukların sürülmesi için verilen emirler sıralanmıştır.

> DOSYA NO: 867 -563
> İLAM NO: 670
> HÜLASA-İ KARAR
> Reis: Ali Saip Bey, Aza: Lütfi Müfit Bey, Aza: Ali Avni Bey
> Dersim'in Koçuşağı İsyanı'na iştirak ve isyan-ı mezkûrun sergerdelerinden ölmek ve bil-müsademe derdest olunmak ve usata yataklık etmek ve keza Şeyh Said İsyanı zamanında Çemişgezek'e ve kurasına hücumla katl-i nüfus, gasp ve garat icrası mevaddından maznunen mevkuf Dersim' in Bozanlı Karyesi'nden Ahmet oğlu Nuro, Uhnuk Karyesi'nden Yusuf oğlu Topal Seydo, aslen Arapkir'in (okunamadı) Karyesi'nden Abbas Hasan oğlu Bektaş, Zemgizek Karyesi'nden Hüseyin oğlu Mehmet, Çemişgezek'in Şeltik Karyesi'nden Cafer oğlu Hasan nam-ı diğeri Yarın Ağa, Manzur oğlu Hüseyin, biraderi Elif'in oğlu Hıdır, Eğrekli Kirdo oğlu Haydar, Koçuşağı'ndan Velo oğlu Mahmut, İbo oğlu Haso ve İsmail, Mahmut oğlu Hüseyin, İbrahim oğlu Seyyid Ağa, Mamo oğlu Hüseyin, Hüseyin oğlu Mamo, Şamuşağı'ndan Kakam oğlu Velo, Koçuşağı'ndan İbrahim oğlu Ali, Satuşağı'ndan Mustafa Miço oğlu Musa, Reşikuşağı'ndan Ello oğlu Hamo, Karabalı aşiretinden Pero oğlu Hüseyin, Reşikcuşağı'ndan Haso oğlu Zeynel'in kardeşi Şeyho, Hafo oğlu İsmail, Bedo oğlu Miço, Şamuşağı'ndan Hüseyin oğlu Hasan, Reşikuşağı'ndan Ali oğlu Hüseyin, Silo oğlu Ahmet, Miço oğlu Paso, Koçuşağı'ndan Miço nâmı-ı diğeri Mustafa oğlu Hasan ve firari Çemişgezek'in Koçulu Karyesi'nden Cibo oğullarından Feyzullah oğlu Mehmet,

21 ŞİMKDFT, ilam: 670, s. 994.

İnco, Koçuşağı'ndan Bozan'lı Ahmet oğlu Nuro'nun kardeşi Haydo, Amutka Karyesi'nden Seyyid Ali oğlu Ali, Ali oğlu Mahmut, biraderi Çakatok, Kupo, Duno oğlu Hafo, İsmail Haso, Kali Ağa, eniştesi Mahiki, Fati oğlu Seyyidali, Molla'nın damadı Ali, Hezarlı Karyesi'nden Gaz oğlu İnce Mehmet, Kurdo Seydo, Seyyid Maksut oğlu Gani Hüseyin, Pırastik Karyesi'nden Ali Ağa, Edare İbrahim oğlu Seyyidhan, Kali Ağa'nın kardeşi Miço, kardeşi Hafo, Mahiyli Gaz oğlu İbrahim, Seyyid Hıdır oğlu Seydo, Kekil Mahmut'un kardeşleri Ali ve Rıza, Kali Ağa'nın biraderi Haydar, Toco oğlu Seydo, İsmail oğlu Seydo, Kekil amcazadesi Dugo, Kakil, Kör Kurdo oğlu Hafo, Seyyidlinin kardeşi Hafo, İsmail oğlu Mahili, Mehmet oğlu Miço, İnce Mehmet'in Kardeşi Haso, Reşikuşağı'ndan Ali oğulları Mahili, Simo Amutka Karyesi'nden Musa, Seyyidli oğlu İbrahim, Palancı oğlu İsmail ve torunu Hüseyin, Yağcı Maho oğlu Hasan, Perastikli Ali Ağa'nın kardeşi Eyyûp ve Mustafa, Koçuşağı'ndan Mustafa, Zikir oğlu Ali, Keviç Hüseyin, Miço oğlu Halil, Beko'nun kardeşi Mehmet, Küçük oğlu Hasan, Beko'nun nezdinde Kel Mansur, Dilo Ali, Kurdo Hasan, Hasan oğlu İnce Mehmet, Hafo oğulları Rıza ve Miço, Reşikuşağı'dan Dago, biraderi Miço, Ali oğlu Miço, Zengül oğlu Maho, Ali oğlu Cafer, Ali oğlu Canbaz, İsmail oğlu Hafo, oğulları Mustafa ve Manzur, Musa oğlu Rıza, Miço oğlu Amiral, Halil oğlu Ağa, Şahin, Amutkalı Hasan Cafer, biraderi Yusuf, Merabaları Çako, Kurso, Bozan Karyeli Eyyüp Ağa'nın amcazadesi Mehmet, Medyenli Hasan oğlu Canşaz, Hüseyin, Hasan, Halil oğlu Molla, biraderi Hüseyin, Egenekli Ahmet Ağa oğlu Aziz, Medyen'in oğlu İbiş, Seyyidhan oğlu Ali ve Mehmet, Bozanlı Kupo'nun amcazadesi Yusuf, Kurno oğlu Yerra, Perastikli Ali Ağa'nın kardeşi oğlu Yusuf, amcazadesi Hüseyin oğlu Hasan ve Yera ve Ali, Ahtüklü Ahmet oğlu Ağa merabiası Çako, İskençli Merto oğlu Süleyman, Pogoslu Topal Seydo, Kamer oğlu Hafo, Berta, muhacir Hasan Reşituşağı'ndan Hüseyin oğlu Hasan, Kallo, Kör Seydo, Zeynel'in biraderi Manzur, Ahmet oğlu Ali, Zikir oğlu Zeynel ve Manzur ve Karataş'ta mukim Hafo, Kankuruslu Cafer Ağa, Bozanlı Hüseyin Ağa ve mahtumu

Amiral, Ahmet Ağa oğlu Ağa, oğlu Velo, Seydo'nun babası Kurno, Beko'nun biraderzadesi Halil Cançaz, Yusuf, Deli Mehmet, Kozlucalı Kör Seyyidhan, Girikuşaklı Mehmet Ağa, Mehmet Zikir oğlu Seydo, Reşikuşağı'ndan Zikir oğlu İsmail ve mahtumu Kekil, Mehmet oğlu Miço, Ismail oğlu Miço, Koçuşağı'ndan Nan oğlu Hafo, Dono oğlu Hüseyin, Simo oğlu Kör Haso, Haydo oğlu Rızo, Ahmet oğlu Şamuşağı'ndan Keko, Zikir oğlu Hasan, Deli Mehmet'in oğlu Kekil, Çorüklü Rıza, Velo'nun oğlu Mehmet, Haydo'nun kardeşi Mehmet, Yağcı Mamo'nun Yusuf, Yusuf Zeynel, Edare'nin küçük oğlu Lolo, Harasorlu Hayro oğlu Eyyüp Ağa, İsmail, Cafer oğlu Hıdır, Mansarik Karyesi'nden Dursun, Zeynel'in kardeşi Şeyho, Velo oğlu Ealo, Kado İsmail oğlu Haço Kurno oğlu Seyyid Ali, Odo'nun oğlu Velo ve Hüseyin, Balikanlı Mamo oğlu Ali, İsmail oğlu Ahmet tevhiden icra kılınan muhakeme neticesinde: Mevkuf Ahmet oğlu Nuro, Yusuf ağa oğlu Topal Seydo, İbrahim oğlu Seyyid Ağa, Haso oğlu Zeynel'in kardeşi Şeyho, Mustafa Miço oğlu Musa, İbrahim oğlu Ali, Hafo oğlu İsmail, Bedo oğlu Miço, Silo oğlu Ahmet, Hüseyin oğlu Hasan, Ali oğlu Hüseyin, Miço oğlu Paşo Mustafa nam-ı diğeri Miço oğlu Hasan'ın ve firari Yağını Mamo'nun Yusuf, Yusuf Zeynel Lolo, Harasorlu Eyyûp Ağa, Kupo, Kankaruslu Cafer, Amutkanlı Seyyid Ali, Seyyidhan,, Kör Seyyidhan, Prastikli Ali Ağa, Dursun, Haydo, Kekof Kali, İsmail, Feyzullah oğlu Mehmet, Şamuşağa Miço'nun (Koç Uşağı İsyanı'nda) müsellahan isyan ve maiyetlerındeki usata sergerdelik ve kumanda ederek hükümet kuvvetlerine karşı istimal-i ve bir çok askerin şehadetine sebebiyyet verdikleri ve keza Nuro ile balada esamileri muharrer firari eşhastan Yağcı Mamo'nun Yusuf, Yusuf Zeynel, Lolo, Eyyüp Ağa'dan ma'da mütebaki 141 firari eşhas Şeyh Said İsyanı zamanında çete halinde Çemişgezek'e ve kurasına hucüm azmi ve Mustafa namında iki şahsı ka'tl eyledikleri ve jandarma karakolunu basarak esnayı müsademede yedi neferi şehit ettikleri ve telgraf huttını kat eyledikleri cereyan-ı tahkikat ve muhakemat ve evrak-ı dava münderecat-ı umumiyyesi ve delaili-i saire-i kanuniyye ile mertebe-i subuta vasıl olduğundan ol-veçhile merkumunun ber-veçh-i mevsuf ef'al-i

cinaiyyenin fail-i asıl ve hem-fiilleri olmak üzere mücrimiyetlerine; keza mevkuf Abbas Hasan oğlu Bektaş, Hüseyin oğlu Mehmet, Manzur oğlu Hüseyin, Elif'in oğlu Hıdır, Kirho oğlu Haydar, Velo oğlu Mahmut, îbo oğlu Hamo, Mahmut oğlu Hüseyin, îbo oğlu İsmail, Hüseyin oğlu Mamo, Kokım oğlu Velo, Mamo oğlu Hüseyin, Ello oğlu Hamo, Piro oğlu Hüseyin'in dahi bâlada muharrer olduğu vehçile fail-i asıl olarak tecrim edilen eşhasa muzaharet ve muavenette bulundukları ve yiyecek ve sâire ita ile hareketlerini teshil ettikleri anlaşılmakla ol-veçhile merkumunun da yataklık fiilinden dolayı mücrimiyetlerine ve vefat ettiği anlaşılan Hasan nam-ı diğeri Yarım Ağa hakkındaki hukuk-ı umumiyye davasının da sukutuna, mevkuflar hakkında vicahen, firariler hakkında gıyaben bil-ittifak karar verildi.

AZA	AZA	
REİS		
Bozok Mebusu	Kırşehir Mebusu	Kozan Mebusu
(İmza)	(İmza)	(İmza)

Cihet-i cezaiyyeleri hakkında dahi icab-ı keyfiyet ledel-müzakere: Fail-i asıl olarak tecrim edilen mevkuf Ahmet oğlu Nuro, Yusuf oğlu Topal Seydo, İbrahim oğlu Seyyid Ağa, Haso oğlu Zeynel'in kardeşi Şeyho, Mustafa Miço oğlu Musa, İbrahim oğlu Ali, Hafo oğlu İsmail, Bedo oğlu Miço, Silo oğlu Ahmet, Hüseyin oğlu Hasan, Ali oğlu Hüseyin, Miço oğlu Paso, Mustafa nam-ı diğeri Miço oğlu Hasan ve firari Feyzullah oğlu Mehmet, İnco, Nuro'nun kardeşi Haydo, Seyyid Ali oğlu Ali, Ali oğlu Mahmut ve Çakmak ve Kupo, Duno oğlu Hafo, İsmail Haso, Kali Ağa, eniştesi Mahiki, Fati oğlu Seyyid Ali, Molla'nın damadı Ali, Gaz oğlu İnce Mehmet, Kurdo,Seydo, Seyyid Maksut oğlu Gani Hüseyin, Ali Ağa, Eare İbrahim oğlu Seyyidhan, Koli Ağa'nın kardeşi Miço, Seyyid Ali, kardeşi Hafo, Maheyli Güz oğlu İbrahim, Seyyid Hıdır oğlu Seydo, Kekil Mahmut'un kardeşleri Ali ve Rıza; Kili Ağa'nın biraderi Haydar, Taco oğlu Seydo, İsmail oğlu Seydo, Kekil amcazadesi Dugo, Kakil, Kör Kurdo oğlu Hafo, Seyyid Ali'nin kardeşi Hafo, İsmail

oğlu Mahili, Mehmet oğlu Miço, İnce Mehmet'in kardeşi Haso, Ali oğulları Mahili ve Simo, Amutkalı Musa, Seyyid Ali'nin oğlu İbrahim, Palancı oğlu İsmail ve torunu Hüseyin Yağcı Maho oğlu Hasan, Ali Ağa'nın kardeşi Eyyüp ve Mustafa, Koçuşaklı Mustafa, Zikir oğlu Ali, Keviç Hüseyin, Miço oğlu Halil, Beko'nun kardeşi Mehmet, Küçük oğlu Hasan, Beko'nun nezdinde Kel Manzur, Dilo Ali, Kurdo Hasan, Hasan oğlu İnce Mehmet, Hafo oğulları Rıza ve Miço, Dngo, biraderi Miço, Ali oğlu Miço, Zengül oğlu Maho, Ali oğlu Cafer, Ali oğlu Canbaz, İsmail oğlu Hafo, oğulları Musa ve Manzur, Musa oğlu Rıza, Miço oğlu Amiral, Halil oğlu Ağa, Şahin, Hasan Cafer, biraderi Yusuf, merabiaları Çako, Kurso, Eyyüp Ağa'nın amcazadesi Mehmet, Medyenli Hasan oğlu Canşaz, Hüseyin, Hasan, Halil oğlu Molla, biraderi Hüseyin, Ahmet Ağa oğlu Aziz, Medyen'in oğlu İbiş, Seyyidhan oğlu Ali, Mehmet, Kupon'un amcazadesi Yusuf, Kurno oğlu Yem, Ali Ağa'nın kardeşi oğlu Yusuf amcazadesi Hüseyin oğlu Hasan ve Yera ve Ali, Ahmet oğlu Ağa merabiası Çako, Merto oğlu Süleyman, Pogosalı Topal Seydo, Kamer oğlu Hafo, Bertil, muhacir Hasan, Hüseyin oğlu Hasan, Mallo, Kör Seydo, Zeynel'in biraderi Manzur, Ahmet oğlu Ali, Zikir oğlu Zeynel, Manzur, Karataş'ta mukim Hafo, Kankaruslu Cafer Ağa, Bozan'lı Hüseyin Ağa ve mahtumu Amiral, Ahmet Ağa oğlu Ağa, Palancı oğlu Velo Seydo'nun babası Kurno, Bako'nun biraderzadeleri Halil, Cansız, Yusuf ve Deli Mehmet, Kör Seyyidhan, Mehmet Ağa, Mehmet Zikir oğlu Seydo, Zikir oğlu İsmail ve mahtumu Kekil, Mehmet oğlu Miço, İsmail oğlu Miço, Nan oğlu Hafo, Dono oğlu Hüseyin, Simo oğlu Kör Haso, Haydo oğlu Rıza, Ahmet oğlu Şamuşağı'ndan Keko, Zikir oğlu Hasan, Deli Mehmet'in oğlu Kekil, Çorüklü Rıza, Velo'nun oğlu Mehmet Haydo'nun kardeşi Mehmet, Yağcı Mamo'nun Yusuf, Yusuf Zeynel, Edore'nin küçük oğlu Lolo, Harasor'lu Eyyüp Ağa, İsmail, Cafer oğlu Hıdır, Dursun, Zeynel'in kardeşi Şeyho, Velo oğlu Kalo, Kado İsmail oğlu Hıço, Kurno oğlu Seyyid Ali, Odo'nun oğlu Velo ve Hüseyin, Balikan'lı Mamo oğlu Ali, İsmail oğlu Ahmet'in hareketlerine tevafuk eden

Türk Ceza Kanunu'nun 64.maddesi delaletiyle, 125. maddesine tevfikan idamlarına ve ancak bunlardan mevkuf İbrahim oğlu Ali'nin sinni seksen, Sino oğlu Ahmet'in yaşı yirmi bir ve Mustafa oğlu Hasan'ın sinni yetmiş takdir edilmekle Kanun-u Mezkûrun 56.maddesi mucibince ve tarih-i tevkifleri olan 26/11/1926 tarihinden itibaren ve Ali'nin Sivas ve Ahmet'in Konya ve Hasan'ın Sivas hapishanelerinde ikmal-i müddet eylemek üzere i'dama bedel yirmi dörter sene ağır hapse konulmalarına ve diğer mevkuf Hüseyin oğlu Haso ve Miço oğlu Paşo'nun sinleri dahi on sekiz olarak takdir edilmiş bulunduğundan onların da Kanun-u Mezkûr'un 55.maddesine tevfikan ve tevkifleri tarihi olan 26/11/1926 tarihinden itibaren Sivas hapishanesinde ikmal-i müddet eylemek üzere i'dama bedel on beş'er sene ağır hapse konulmalarına ve yataklıktan dolayı tercim edilenlerin dahi Kanun-u Mezkûr'un 169.maddesine tevfikan ve tevkif tarihleri olan 26/11/1926 tarihinden itibaren Hasan oğlu Bektaş ve Hüseyin oğlu Mehmet'in Kayseri hapishanesinde ikmal-ı müddet eylemek üzere beşer sene; Manzur oğlu Hüseyin ve Elif'in oğlu Hıdır, Keko oğlu Haydar'ın da Niğde hapishanesinde ikmal-i müddet eylemek üzere üçer sene; Veli oğlu Mahmut, İbo oğlu Hamo, Mahmut oğlu Hüseyin, İbo oğlu İsmail, Mamo oğlu Hüseyin, Hüseyin oğlu Mamo ve Kakam oğlu Velo'nun da Isparta hapishanesinde ikmal-i müddet eylemek üzere beşer sene ağır hapse konulmalarına ve diğer Ello oğlu Hamo'nun yaşı on bir, Piro oğlu Hüseyin'in sinni de on iki olarak takdir edildiğinden Kanunu Mezkûr'un 53 ve 54.maddeleri mucibince on sekiz yaşını geçmemek şartı ile bera-yı ıslah ve terbiye devlet idare ve murakabesinde bulunan bir müesseseye konulmak üzere Müdafa-ı Milliye emrine izamlarına 26/12/1926 tarihinde mevkuf yirmi yedi kişi hakkında vicahen ve diğerleri hakkında gıyaben bil-ittifak karar verildi.

AZA	AZA	REİS
Bozok Mebusu	Kırşehir Mebusu	Kozan Mebusu
(İmza)	(İmza)	(İmza)

Mülahazat: 6/3/1927 de Havali Kom. verilmiştir.

Asi Koçuşağı'ndan firar eden, maktul düşen ve mahkûm edilen eşhasın aileleri efradından olup mıntıka-i müsadematta ve mağaralarda derdest edilip mahkemeye tevdi edilen Dersim'in Koçuşağı aşiretinden Cibo kerimesi ve Pero zevcesi otuz beş yaşında Bezey, kerimesi dokuz yaşında Rakey, diğer kerimesi sekiz yaşında Elif ve Mahmut kızı ve Mustafa zevcesi altmış yaşında Zeynep ve torunu altı yaşında Hediye, Maho kızı Hüseyin zevcesi otuz yaşında Hatice ve kızı bir aylık Besey ve diğer kerimesi dört yaşında Bezey ve diğer kızı dokuz yaşında Pokey ve oğlu üç yaşında Ali ve diğer kerimesi beş yaşında Zefney, Manzur kızı Süleyman zevcesi otuz yaşında Hatice, kızı dokuz yaşında Haney ve beş yaşında Havney ve torunu Hasan oğlu on üç yaşında İbrahim, İsmail kızı ve Homo zevcesi elli, yaşında Fatma ve Fatma'nın torunu dört yaşında Mahmut ve sekiz yaşında Sultan, Hüseyin kerimesi ve Süleyman zevcesi yirmi yaşında Bezey ve oğlu dört aylık Hüseyin, Hamo kızı ve Miço zevcesi kırk yaşında Fidan, kerimesi yedi yaşında Bezey,oğlu sekiz yaşında lbrahim, Ali kızı İsmail zevcesi otuz yaşında Medey, oğlu altı yaşında Hüseyin, sekiz yaşında Kazım, kızı altı yaşında Güllü, üç yaşında Huri, bir yaşında Fatma, Hasan kızı Ali zevcesi yirmi yaşında Rakey, Mustafa kerimesi Musa zevcesi kırk beş yaşında Besey, oğlu altı yaşında Zeynel, iki yaşında Abbas, kızı dört yaşında Huri, İsmâil kerimesi Şeyho zevcesi Zeynep, oğlu altı yaşında Hüseyin, bir yaşında Kâmil kızı on yaşında Havva, altı yaşında Elif, iki yaşında Güzel, Ali torunu iki yaşında Hüseyin, Kamer kerimesi Hasan zevcesi otuz yaşında Sultan, iki yaşında oğlu Hıdır, kızı üç yaşında Fatma, oğlu bir aylık Ali, Hüseyin kerimesi Çakmak zevcesi yirmi beş yaşında Bezey, oğlu iki yaşında Hasan, Hüseyin kerimesi Manzur zevcesi yirmi yaşında Haney, Abbas kızı Hacey yani Hatice iki yaşında, Hıdır oğlu on yaşında Miço, Baki kerimesi ve Mamo zevcesi otuz yaşında Elif oğlu bir yaşında Haydar, kızı dört yaşında Kavmeney, üç yaşında Zakey, dokuz yaşında Zeynep, iki yaşında Besey, Miço kerimesi Süleyman zevcesi otuz beş yaşında Gazey, oğlu bir yaşında Hıdır, üç yaşında İsmail, kızı yedi yaşında Zeyney, Süleyman kerimesi Hasan zevcesi altmış yaşında Haney, Ahmet kerimesi Süleyman zevcesi yirmi beş yaşında Elif, oğlu iki yaşında Ağa, yedi yaşında Hüseyin, kızı beş yaşında Zeyney, Zikir kerimesi Seyyid Ali zevcesi

kırk yaşında Horey, kızı iki yaşında Horey, üç yaşında Mihriayn, İbrahim kerimesi Miço zevcesi kırk beş yaşında Vakey, oğlu beş yaşında Hasan, bir yaşında Miço, Küsko kerimesi Hüseyin zevcesi otuz yaşında Bezey,oğlu beş yaşında Hüseyin, dört yaşında Silo, bir yaşında Hıdır, kızı altı yağında Hediye, Mehmet kerimesi Ali zevcesi Züleyha ve yahut Zeley, oğlu dört yaşında Rıza, beş yaşında Hüseyin, üç yaşında Yusuf, bir yaşında Süleyman, Kiğı muhacirlerinden dokuz yaşında Bikes Hamey Kanber, Hıdır oğlu beş yaşında Rıza haklarında icra kılınan muhakeme neticesinde: Ber-veçh-i muharrer muhtelif sinde erkek, kadın, kız ve çocuktan ibaret seksen üç nüfusun hükümetin tensip edeceği müessesatta çalıştırılmak ve münasip mahallerde iskân edilmek üzere Dâhiliye Vekalet-celilesi emrine Kayseri'ye sevk ve izamlarına 27/12/1926 tarihinde vicahen bil-ittifak karar verildi.

AZA	AZA	REİS
Bozok Mebusu	Kırşehir Mebusu	Kozan Mebusu
(İmza)	(İmza)	(İmza)

Layihalar[22]

İstiklal Mahkemeleri'nin üst mahkemeleri ve temyizi olmadığından, aldıkları kararlar kesin karar hükmündeydi. Karar düzeltilmesine ihtiyaç duyulduğunda, bu düzeltme bir layiha yazılarak yapılıyordu.

Şark İstiklal Mahkemesi tarafından alınmış 637, 686 ve 719 numaralı ilamlara ait üç tane layiha vardır. Layihalar daha önceki kararlara ek olarak hazırlanmış karar restorasyonları şeklinde hazırlanmıştır. Bu layihalarda hüküm değişikliğine gidildiği görülür. Söz konusu karar düzeltmelerinin ikisinde, hapisle cezalandırılan kişilerin daha sonra diğer davalarla ilişkilerinin ortaya çıkması üzerine, yeni bulgular göz önüne alınmış ve bu kişiler mahkeme heyetinde oluşan yeni kanaat uyarınca idam edilmişlerdir.

637 numaralı ilamın layihasında, Çabakçurlu jandarma Abdülkadir oğlu Mahmut'un, 719 numaralı ilamın layihasında ise, 696 numaralı

22 Layiha: Tasarı,düşüncenin kaleme alınması.Mahkeme kararlarında ve hukuk terminolojisinde ise, bir önceki karar üzerinde yapılan yeni tasarım, değişiklik; davaların yeni verilerle tekrar düşünülüp karara bağlanması.

kararla 15 yıla mahkûm edilmiş Talur Kariyesi'nden Hüseyin e Hamo'nun cezaları idama çevrilmiştir.

Her karar layihası cezaların daha da ağırlaştırılması anlamına gelmez. Hüküm giydikten sonra beraat etmiş olan sanıklar da mevcuttur. 686 numaralı kararın layihası, casusluk suçundan ceza almış Musullu Necmettin oğlu Mehmet'in beraatini içerir.

Beşinci Bölüm

Siyasi Suçlar ve Kürtler Dışındaki İsyan Sanıkları

Hoca İbrahim Ethem Efendi Davası

İLAM NO: 71,D:10/71,DOSYA NO: 137

HÜLASA-İ KARAR:

Reis: Mazhar Müfit Bey, Aza: Ali Saip Bey

İsyan ile alâkadar olduğu iddiasıyla maznunun aleyhim Ankara'nın Mucbut mahallesinde mütevellit ve mukim 21 yaşında Hoca İbrahim Ethem Efendi bin Hacı Hüseyin hakkında icra kılınan muhakeme neticesinde: Maznunun aleyh Hoca İbrahim Ethem Efendi'nin hükümet-i milliyyenin teşekkülünü müteakip şekl-i hükümete muhalif bir tavır ve sıfatla meydana atılarak her zaman hükümetin ef'al ve icraatını tenkit ve tezyif ve fikr-i irticakârisini kavlen ve bilahare hakalk-i şer'iyyeye münafi olarak neşreylediğini İslâmiyette ve tesettür namında risalesinde efkar-ı müzmiresini sarahaten tamim eylemesinden dolayı hakkında takibat-ı kanuniyye bilâhire İstanbul'da İstiklal Mahkemesi'nce bil-muhakeme sübût-u fiilinden dolayı mahkûm edilmiş ve ancak muahharen mazhar-ı af olarak tahliye edilmiş olduğu ve işbu mahkûmiyyetinden bî-hakkın bir ders-i intibah hasıl etmesi ümid edilen maznunun aleyh İbrahim Ethem Efendi meşbu olduğu, fikir ve amal-i mürtecanesine betekrar gelmiyyetle devam ve tevarih-i muhtelifede Anadolu'da müteaddit seyahatlar icra ederek kendisine râm ve teklifat-ı na-meşruasına münkat olacağını zan ve ümit ettiği eşhate ile temas ve mülakat etmiş en nihaye hadise-i isyandan evvel zahiren ticaret ve ziyareti ve' hakikatte ise efkar-ı faside ve leimânesini neşr-u ta'mim ve halkı isyana teşvik maksadıyla yine Türkiye dâhilinde uzun bir seyahat tasavvur ederek Ankara'dan müfarakatla Konya, Adana ve ba'dehu Mersin'e giderek orada hükümetin ağuş-u misaferetinde imar-ı hayat eden Şeyh Sunusi'yi ziyaret ve mülakata edip esna-yı muaveresinde amâl ve makasıd-ı leîmane-

sini izhar etmekle Şeyh Sunusi tarafından da hıyanet-i vataniyyesi fiilen tezahür ile hudud-u millî haricine def ve teb'id edilen sakıt şehzadelerden Selim Efendi'ye hitaben 'Bu zat geldi arzu ve gayesi fikrimize muvafıktır kendisine icap eden muavenet ve müzahereti ifâ buyurunuz..' mealinde yazdığı mektubu ahz ve kabul ve müteakiben Adana, Urfa, Besni, Malatya, Elaziz ve Diyarbekir'e kadar seyahati temdit ve icra ederek temas eylediği ahaliyi isyana tahrik ve teşvik ve bir takım mevaiz-i avamfiribane ile halkı şekl-i hükümeti yıkmak ve binnetice Vatan-ı Mukaddesi parçalamak gayesini istihdaf ile ahiren Vilâyat-ı Şarkîyye'nin anavatandan tefrik ve müstakil bir Kürdistan teşkili emel ve daiyesi ile vukua getirilen isyan-ı ihtilâli teshil ve telkinat-ı fesatcuyanesine firifte olan bir çok eşhasın bu daiye-i istiklâlden münbais isyana iltihaklarını temin etmek suretiyle hadise-i isyan ve ihtilâlde maddeten ve fiilen alâkadar bulunduğu kendisinin evvel ve âhir sebk eden suret-i ifadatı ve derdesti hengâmında taharri üzerinde Şeyh Sunusi tarafından Şehzade Selim Efendi'ye muharrer ve şekl-i hükümeti yıkmak maksadını müstehdif mektup ile ahaliyi suhuletle dâm-ı iğfaline düşürmek için tedarik etmiş olduğu agil ve kefiye gibi melbusat ve nâm-ı ahara ait ve kendisine mutabık bir kıt'a nüfus tezkeresi zuhur eylemesi ve mumaileyhin esna-yı seyahat ve ahaliyi ziyaretinde tebdil-i kisve ve came ile muhtelif şekil ve kıyafette gezmesini ve ihtiyar-ı seyahat ettiği tarikin cidden câlib-i dikkat bulunduğu makam-ı aidesince tanzim kılınan haritadan, anlaşılması ve zabıt verakaları ve mumaileyhin devam-ı seyahatinde devair-i aidesince yapılan tahkikat ve takibat-ı hâvi evrak-ı muhabere müfâdı ve sair evrak-ı dâva münderecat-i umumiyye gibi yekdiğerini müeyyid delail ve emarat-ı kanuniyye ile mertebe-i sübûta vasıl ve ol-suretle kanaat-ı vicda'niyye hâsıl olduğundan ol-veçhile maznunun aleyh mamuileyh İbrahim Ethem Efendi'nin Türk Cumhuriyyeti'nin Vilayat-ı Şarkîyye aksamından bir kısmını anavatandan tefrik emeli ile vukua getirilen, isyanın fiilen ve maddeten âmillerinden bulunmak fiilinin mürtekibi olmak üzere mücrimiyyetine vicahen ve müttefikan karar verildi.
Zilhicce 1343 ve Temmuz 1341

Cihet-i cezaiyyesi hakkında dahi müzakere-i keyfiyet olundukta: Mücrim-i merkum Hoca İbrahim Ethem Efendi bin Hacı Hüseyin'in hareket-i vakıasına temas eden Kanun-u Ceza'nın 45. maddesinin hem fiillere müteallik fıkri delaletiyle Kanun-u Mezkûrun 1.babının 1. faslına müzeyyel Madde-i Kanuniye ahkamına tevfikan idamına kezalik vicahen ve müttefikan karar verildi.
Zilhicce 1343 ve 5 Temmuz 1341

(İmza) (İmza)

Laleşli Çerkes Binbaşı Mehmet Nuri Davası

İLAM NO: 130, D: 15 / 130, DOSYA NO: 341 - 187
HEYET-İ SABIKA
Mukaddemen Şark Cephesi Divan-ı Harbi'nce İngilizler menfaatine ve Türkiye Hükümeti aleyhinde casusluk etmekle maznunen bil-muhakeme 25 Mayıs 1337 tarihinde idamına hükmolunup aff-ı umumiden bil-istifade iktisab-ı serbesti eylediği ve isyan-ı hazırla alakadar ve şüpheli eşhastan olduğu iddiasıyla maznunun aleyh ve mevkuf ve elyevm Rusya hükümeti idaresinde bulunan ve Kafkasya'nın Ladaşa Sancağı ahalisinden Mehmet Nuri bin Süvari Kaymakamı Hüseyin Bey hakkında icra kılınan muhakeme neticesinde: Maznunan aleyh Mehmet Nuri'nin mukaddemen İngilizlere casusluk etmek fiilinin, mürtekibi sıfatı ile Şark Cephesi Divân-ı Harbi'nce idama mahkûm edilerek 16 Nisan 1340 tarihinde ilân edilen aff-ı umumîden bilistifade tahliye kılınıp iktisab-ı serbestî eyledikten sonra müteakiben zuhur eden Şark hadise-i isyaniyyesi sırasında ve seferberlik anında Diyadin'den nüfus tezkeresi alarak ve her uğradığı mahallerde kendisine daim Şeyh Şehzade süsü vererek hükümet ve ricali askeriye ve mülkiye ile temas etmek suretiyle kışın en şiddetli bir zamanında ve harekat-ı askeriyye ve isyaniyyenin devamı hengamında Bayazıt, Van, Bitlis,Diyarbekir, Mardin Adana, Ceyhan tariki üzerinde geşt ve güzar ile isyan sahasında mütemadiyen dolaştığı ve Diyarbekir'in usat tarafından muhasarası

sırasında dahi şehir dâhilinde icra-yı mel'anet ettiği ve elde ettiği malumatı cenupda bulunan Çerkesler vasıtası ile isal ve devlet-i malume lehine casusluk yaptığı ve tekrar muevvec yollarla isyan mıntıkasına gelerek derdest edildiği kendisini huzur-u mahkemede müevvelen mesbuk suret-i müdafaa ve itirafatı ve evrak-ı dava münderecat-ı umumiyyesi ve cereyan-ı muhakemeden mütehassıl delail ve karâin-i kanuniyye ile mertebe-i sübûta vasıl ve ol-suretle kanaat-ı vicdaniyi hasıl olduğundan merkumun ol-veçhile hiyanet-i vataniyye fiilinin mürtekibi olmak üzere mücrimiyetine ve merkum Mehmet Nuri'nin ihtifa ve icra-yı mel'anete vâsıta oldukları suret-i ifadesinden numayan olan Adana ve Ceyhan civarında mütemekkin Çerkesler hakkında hükümetin nazarı dikkatinin celbine vicahen ve müttefikan karar verildi.1344 ve 10 Eylül 1341

(İmza) (İmza)

Cihet-i cezaiye hakkında müzakere-i keyfiyyet olundukta: Mücrim-i merkum Mehmet Nuri'nin hareket-i vakıasına temas eden Hiyanet-i Vataniyye Kanunu'nun 14. maddesinin fıkra-ı mahsusası hükmüne tevfikan idamına kezalik vicahen ve müttefikan karar verildi. 1344 ve 10 Eylül 1341

(İmza) (İmza)

Siyasi Suçlar ve TPCF Şubelerinin Kapatılması

Mahkemelerde "devrim kanunlarına muhalefet etmek" suçundan yargılanan insanlar da vardı. Bu bağlamda, 433 numaralı karar, "Şapka Kanunu'na muhalefet" eden şahıslara verilen cezaları içeriyor. Suç tanımında, Kılık Kıyafet Kanunu'nu gerekçe göstererek, dini duyguları provoke etmek ve halkı galeyana getirmek, yer alıyordu: "Şapka Kanunu vesile ittihaz ve halkın hissiyat-ı dinayyesini bu kanun aleyhine tahrik ve bu suretle dini maksadına alet etmekle maznun olup..." Bu suçtan yargılanan insanlara 3 yıl hapis ve çeşitli miktarlarda para cezaları verilmişti.[1]

1 ŞİMKDFT., ilam: 433, s. 639.

Siyasi suçların en büyüğü Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na atfedilmişti. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, doğrudan doğruya isyanla ilişkilendirilmek isteniyordu. Partinin Urfa Sekreteri Fethi Bey, Siverek şubesinin kuruluşu sırasında, Şeyh Said İsyanı'yla bağlantılı olarak yargılanan Şeyh Eyüp'ün evinde misafir olmuştu. Fethi Bey'in Siverek'te, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın halktan koptuğu, kendi partilerinin ise dine saygılı olduğu yönünde propaganda çalışmaları yaptığı iddia edilmekteydi. Fethi Bey,bu suçlama nedeniyle, "dini alet ederek halk arasında nifak çıkarmakla" suçlandı ve 5 yıl kürek cezasına mahkûm edildi. Devlete yaptığı hizmetler göz önüne alınarak cezası 3 yıl kalebentliğe indirildi.

Bu kararın hüküm kısmında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın tüzüğünün 6. maddesinde yer alan "halkın dinine saygılıdır" manasına gelen, "Fırka, efkâr ve ihtikadat-ı diniyeye hürmetkârdır"[2] cümlesi, Hıyanet-i Vataniye suçu kapsamında değerlendirildi; mahkemenin yargılama alanına giren bölgelerdeki tüm Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası şubeleri kapatıldı.

Bu karar gerekçe gösterilerek, Kazım Karabekir'in genel başkanı olduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası tamamen kapatıldı. Kazım Karabekir, İzmir suikastı kapsamında yargılandı; suikastle bağlantılı suçlamalardan kurtuldu. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ise, Takrir-i Sükûn Kanunu çerçevesinde, 3 Haziran 1925 tarihinde, hükümetin Mustafa Kemal'in emriyle aldığı bir kararla kapatıldı.[3]

İLAM NO: 30, D: 3 /30, DOSYA NO: 32
HÜLASA-İ KARAR
Reis: Mazhar Müfit Bey, Aza: Ali Saip Bey, Aza: Lütfi Müfit Bey
Mensup olduğu fırka-i siyasiyyenin Meclis-i Millî haricindeki cemiyet teşkilâtını icra selâhiyyetini istimal esnasında dinî ve mukaddes olan hissiyat-ı diniyyeyi âlet ittihaz. ederek halk arasına nifak ve şikak ilkasına teşebbüs ve cür'et eylediği iddiasıyla maznunun aleyh olup mevkuf bulunan İstanbul'da mütevellit ve Üsküdar'da İnsaniye

2 EK: 2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Tüzüğü'nün Osmanlıca orijinal metni.
3 Türk Parlamento Tarihi, II Dönem, Cilt. 2, s. 549

mahallesinde Orta Sokak'ta, 28 numaralı hanede misafireten mukim mütekaid erkan-ı harp kaymakamlarından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Urfa Şubesi Kâtibi, 49 yaşında Fethi Bey bin Hıfzı hakkında icra kılınan muhakeme-i vicahiyye neticesinde: Maznunun aleyh mumaileyh Fethi Bey bin Hıfzı'nın ahali-i mahalliyyeden bir kısmının vâki davet ve teklifleri üzerine Siverek'e bil-azime orada öteden beri Türk düşmanlığı bedaheten şayi ve ahîren hiyanet-i vataniyyesi, bil-muhakeme sabit olan Şeyh Mehmet Eyyüp'un hanesinde tûl-ü müddet misafireten kaldığı esnada Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Siverek Şubesi kulübünü küşadı hengâmında ve gerekse kulüp müntesibinini tezyid ve teşkilâtını tevsi maksadıyla nutuk iradı ve konferans itası ve suver-i muhtelife ile musahabe ve içtima sıralarında müteferrik mahallerde dini Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın son derece imal ve Halkı Cumhuriyet Fırkası'nın ise büsbütün ihmal eylediğine ve ahkam-ı diniyyeyi irtika ve bu meyanda mesdud medarisi tekrar kuşat ve ihya fıkralarının umde-i esasiyesinden bulunduğun dair halkın hissiyat-ı diniyyesini tahrik ve ahali beyninde nifak ve şikak ilkasına teşebbüs ve cür'et ettiği kendisinin huzur-u mahkemede mesbuk suret-i ifadesi ve müevvelen ikrarı, devair ve makamat-ı aidesince tanzim kılınmış olan resmi raporlar ve evrak-ı sâire-i dava münderecatı ve mumaileyhin berveçh-i beyan tahrik amiz ve nifak-çuyane propaganda yaptığının müteaddi kesanın ifade ve ihbaratını muhtevi evrak-i tahkikiyye ve fezleke müeddası gibi yekdiğerini müeyyid delail ve emarat-ı kanuniyye ile mertebe-i sübuta vasıl ve ol-suretle kanaat-ı vicdaniyye hâsıl olmuş ve ancak mumaileyhin sâlifüzzikr din ve mukaddesat- ı diniyye hakkındaki propagandası Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası tarafından akdemce vaz ve ilân edilen programı havi beyannamenin 6. maddesine müstenit olarak gerçi madde-i mezkûra fırkanın ahkam ve itikadat-ı diniyyeyâ hürmetkar bulunduğunu mutazammın ise de ahiren Hükümetçe neşr ve ilân olunan Hiyanet-i Vataniyye Kanunu'nun 1. maddesine müzeyyel Madde-i Kanuniyye mazmununca bu kabil harekatın hiyanet-i vataniyyeden madut ve işbu keyfiyyet Terakkiperver Cumhuriyet

Fırkası ve alel-husue o cemiyyetin katibi olan maznunun aleyhçe de malûm bulunmakla beraber mumailey Fethi Bey'in fırkasının müesislerinden olmayıp resmen teşekkül ve tedricen teazzur etmiş olan mebhusun nah cemiyyet-i siyasiyyenin mansup ve binaberin mes'ul bir memuru bulunmasına binaen mumaileyhin müddeabih sebab-ı sübütiyye-i ânife ile müsbit ve mütezahir zait-ı fiilde fer'an zî-methal bulunduğu tahkikat ve muhakemat-ı cariyye ile tahakuk etmiş olduğundan maznunun aleyh mumaileyh Fethi Bey'in ol-veçhile dini ve mukaddsat-ı diniyyeyi âlet ittihaz ederek ahali arasına nifak ve şikak ilkasına tebessüs ve cür'ette fer'an zî methal bulunmak fiilinin mürtekibi olmak üzere mücrimiyetine vicahen ve müttefikan karar verildi. 24 Şevval 1343 ve 18 Mayıs 1341

(İmza) (İmza) (İmza)

Cihet-i cezaiyyesi hakkında dahi müzakere-i keyfiyet olundukta: Mücrim-i mumaileyh Fethi Bey bin Hıfzı'nın hareket-i vakıâsına temas eden Hiyanet-i Vataniyye Kanunu'nun 1.maddesine müzeyyel 21 Şubat 1341 tarihli kanunun 1. ve feran zî methaliyyetine mebni mezkûr Hiyanet-i Vataniyye Kanunu'nun 2.maddeleri delaletiyle Kanun-u Ceza'nın 45.maddesi mû'cibince takdir edilen beş sene kürek cezasının mumaileyhin müddet- i medide mülkî ve askeri hidemat-ı resmiyyede müstahdem ve hayat-ı maziyyesi bu misillu şevaibden münezeh bulunmuş olması keyfiyyatı esbab-ı muhaffife-i takdiriyyeden görülmekle Kanun-u Mezbûr'un 47.maddesi mantukunca salifüzzikr mahkûmin-bih kürek cezasının kal'abendliğe bit-tahvil müddet-i cezaiyyesini Sinop'ta ikmal etmek üzere iptidayı tevkifi olan 19 Nisan 1341 tarihinden itibaren üç sene müddetle kal'abendliğine ve indel muhakeme taayyün eden ahvale göre 21 Şubat 1341 tarihli kanunun neşrini müteakip, programlarının 6. maddesi kayıt ve sarahatine nazaran devam-ı bakası hiyanet-i vataniyye cürmünü teşkil eden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası şuubatının anifül-beyan Hiyanet-i Vataniyye Kanunu'nun muaddel 1. maddesine müzeyyel 21 Şubat 1341 tarihli kanunun 1 numaralı

fıkrası ve Cemiyyetler Kanunu'nun 3. maddesi ahkâmına Tevfikan Mahkememizin daire-i kazası dahilinde mevcut şubelerinin berveçhi meşruh menuiyyet-i kanuniyyeye binaen seddine kezalik vicahen ve müttefikan karar verildi.

24 Şevval 1343 ve 18 Mayıs 1341

(İmza) (İmza) (İmza)

Gazeteciler Davası

Gazeteciler Davası da Şark İstiklal Mahkemesi'nin en ilginç davalarından biridir. İdamla yargılanan gazeteciler, bir yandan idam için gün sayarken, bir yandan da Çarsancaklı Ahmet Bey'in konağında mahkeme heyetiyle yemekler yiyor, rakı sofralarında eğlenmekten geri durmuyorlardı. [4]Bu mahkûmlar için, Elazığ'ın ileri gelenleriyle sohbet etmek, şehirde gezip dolaşmak, at sırtında çevre köyleri ziyaret etmek, hatta mahkeme heyetinin otomobillerine binmek bile rutin faaliyetler olmuştu.[5]

Türk basın mensuplarının yargılandığı ilk dava bu değildi. Ağa Han ve Emir Ali tarafından cumhurbaşkanı ve başvekile gönderilen mektupları[6] yorumsuz yayımladıkları için, gazeteler Cumhuriyet ve Mustafa Kemal karşıtlığıyla suçlanmışlardı. İlgili şahıslar hakkında 1923 yılında bir İstiklal Mahkemesi teşkil edilmiş ve İstanbul'a gönderilmişti. Mahkeme, heyet başkanı Topçu İhsan, üyeleri Refik (Koraltan), Asaf Cevdet (İzrap) ve savcı Vasıf Bey'den oluşuyordu.

Bu dava kapsamında *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit, *İkdam* gazetesinin sahibi Ahmet Cevdet, *Tevhid-i Efkâr*'ın başyazarı Velid Ziya tutuklandı. İstanbul Baro Başkanı Lütfü Fikri Bey'in, hilafet mevkii ve nüfuzuna dair mektubu da gazetelerde yayımlanınca, o da yargılananlar listesine eklendi.

4 Yalman, Ahmet Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt: 3 (1922-1944), Yenilik Basım Evi, 1970, İstanbul, s. 180.

5 Yalman, a.g.e., s. 180.

6 Hint Müslümanları olarak bilinen, bugünkü Afganistan, Hindistan, Bangladeş ve Pakistan'da yaşayan Müslümanların kurtuluş umudu hilafet makamıydı. Bu makamla bütün İslam âleminin desteğini alacaklarını umuyorlardı. Hilafet makamının mazlum Müslüman halklar için önemini bilen bu insanlar, Hilafet Komitesi adı altında bir komite oluşturmuşlardı.Milli Mücadele yıllarında bugünkü Afganistan ve Pakistan halklarının Türkiye'ye verdiği inanılmaz desteğin bir nedeni de buydu. Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte sitemkâr metinler yazılmış ve bu makamın korunmasının önemine işaret eden bir mektup kaleme alınmıştı. Ağa Han ve Emir Ali tarafından kaleme alınan mektup, bu serzeniş mektubudur.

Mahkeme heyeti hızlı bir şekilde yargılamaları sonuçlandırdı. Davanın sonucunda gazeteciler beraat ettiler. İstanbul Baro Başkanı Lütfü Fikri Bey, beş yıl kürek cezasına mahkûm edildi.[7]

Mahkeme Başkanı Topçu İhsan Bey, yargılamayı takip eden günlerde basın mensuplarının Mustafa Kemal tarafından topluca kabul edilmelerini organize etti. Basınla iktidar arasında iyi ilişkiler kurma gayreti Mustafa Kemal tarafından da olumlu karşılanmıştı. *İkdam* gazetesinin sahibi Ahmet Cevdet, *Tanin* gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit, *Tevhid-i Efkâr* gazetesi başyazarı Velit Ebuziyat, *İleri* gazetesi başyazarı Celal Nuri, *Akşam* gazetesinden Necmettin Sadık, *Vakit* gazetesi başyazarı Mehmet Asım, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi başyazarı Hüseyin Şükrü, *Vatan* gazetesinden Ahmet Emin (Yalman) İzmir'e gittiler. Mustafa Kemal, Velit Ziya'dan hoşlanmıyordu ve onu kabul etmedi. Diğer gazetecileri ise, Göztepe'de kaldığı köşke kabul ederek, onlarla görüştü (4 Şubat 1924).

Görüşmeler ertesi gün de devam etti. Görüşmeye katılan gazetecilerin hepsi biat ettiler ve Mustafa Kemal'in üç saat süren konuşmasını dinlediler. İzmir'e muhalif gazeteciler sıfatıyla gidenler, İstanbul'a rejimi destekleyen gazeteciler olarak döndüler. Bu durumun tek istisnası Velid Ebuziya'ydı. Velit Ebuziya, İzmir ziyareti sonrasında da muhalefetine aynı sertlikle devam etti. Hüseyin Cahit, İzmir dönüşü verdiği sözlerden vazgeçer gibi olduysa da, fazla göze çarpmamaya dikkat ediyor, etkili bir muhalif dili benimsemekten kaçınıyordu.

1925 yılında, basın organlarının muhalefeti giderek yoğunlaştı. Hükümet bu kez de doğudaki isyanı gerekçe göstererek, basını Şark İstiklal Mahkemeleri aracılığıyla terbiye etmeyi seçti. İstiklal Mahkemeleri'ndeki her duruşma, her dava, siyasi bir hesabın, siyasi bir planın parçasıydı. İsyancıların Kürt kimliklerinin dış basın ve devletlerden gizlenmesine çalışıldı. Dışarıya, isyanın irticacı ve hilafet yanlısı güçlerce çıkarıldığı bilgisi veriliyordu. Şeyh Said İsyanı dünya kamuoyu tarafından böyle okunsun diye, Bakanlar Kurulu, 30 Nisan 1925 tarihinde ortak dil kullanımı yönünde bir karar aldı.[8]

7 Yalman, a.g.e., s. 99.

8 Bakanlar Kurulu Kararı, 30 Nisan 1925, Başbakanlık Başvekâlet Arşivi, Başvekâlet Kalemi Mahsus Müdüriyeti, No:1845, Orijinal metin için: Ek 1.

Gazetecilerin yargılaması bu nedenle çok önemliydi. Rejim muhaliflerinin bir kısmı hilafet yanlısı, hatta İslamcıydı. İsyanın bastırılmasında ve yargılama sırasında birçok usulsüzlük de vuku bulmaktaydı. Dış basında, bütün bu uygulamalar, Kürtlere karşı bir bastırma operasyonu olarak algılanmamalıydı. Ermeni tehciri, hükümetin başını yeteri kadar ağrıtmaktayken, yeni bir probleme gerek yoktu.

Hükümet, Anadolu'daki Müslüman halkı da hesaba katmak zorundaydı. İçeriye karşı bambaşka bir söylem geliştirilmeliydi. Anadolu'da yaşayan insanların isyancıları desteklememesi için olaylar farklı anlatılmalıydı. İsyanın Kürtlerin bir kalkışması, Kürdistan kurma idealleri için yola çıkmış bir grup bölücünün işi olduğu söyleniyordu. İçeride "bölücü Kürt kalkışması," dışarıda ise "irticai, gerici bir hareket" propagandası yapılarak isyancıların gözden düşürülmesine, yalnızlaştırılmasına çaba sarf ediliyordu. Bu noktada, terbiye edilen gazeteciler devreye sokuldu. Basın, devletin bu politikaları çerçevesinde yayın yaparak üstüne düşen görevi yaptı. Gazetecilere görevleri dikte ediliyordu, devletin stratejisi çerçevesinde yayın yapmaları isteniyordu. Bunlara itiraz edenlerin çıkmaması için, dönem dönem devletin gücü hatırlatılıyordu.

Gazeteciler Davası, rejim aleyhtarı basının yargılanması senaryosuna dayanıyordu. Ahmet Emin ve İsmail Müştak, yargılananlar listesine sonradan ilave edilmişlerdi. Böylece bir taşla birkaç kuş birden vuruluyordu. Hem dışarıya mesaj veriliyor, hem de İzmir toplantısından sonra rejime sadakatlerinde gevşeme gözlenen basın mensuplarına yeni bir ders veriliyordu. Şeyh Said'in "basından etkilendim," sözleri gerekçe gösterilerek İstanbul'daki muhalif basın mensupları gözaltına alındı ve Diyarbakır'a, oradan da Elazığ'a gönderildiler. Tutukluluk hallerine rağmen basın mensuplarına sıradan mahkûm muamelesi yapılmadı. Edip Eşref ve arkadaşları, Elazığ'daki yargılamaları sırasında kendilerine tahsis edilen bir köşkte kaldılar.[9] Köşkün sahibi Çarsancaklı Ahmet Bey, mahkemenin isteğiyle, köşkü onlara bıraktı. Bu davranışıyla mahkemenin sempatisini kazanmaya çalışıyordu. Ahmet Bey, mahkemede 271 numaralı ilamla beraat edecek olan, akrabası Çarsancaklı Şerif Beyzade Yumni Bey'i kurtarma derdindeydi.

9 Fergan, Edip Eşref. *İstiklal Mahkemeleri'nde Sabilürreşat Romanı*, Beyan Yayınları, 2002, İstanbul, s. 86.

Cumhuriyet'in ilan edilişinden beri derebeyi, ağa, bey taifesine mensup olanlar birer birer tasfiye ediliyordu. Çarsancaklılar da bu sınıfa mensup bir aile kapsamına girdikleri için rahat değillerdi. Şeyh Şerif, Elazığ'a girdiği zaman, Çarsancaklılar ve Çötelizadeler de dahil, Elazığ'ın ileri gelenleri ona biat etmişlerdi. Elazığ derebeyleri duruma göre pozisyon belirlemekte mahir olduklarından, Osmanlı'nın yıkılmasıyla birlikte, hemen galiplerin, Cumhuriyet rejiminin yanında saf tuttular.

Dava sırasında yaşananlar da aynı pragmatizmin güncel versiyonuydu. Mahkeme heyetinin gazeteci konukları rahatlarına kavuşmuş, Ahmet Bey'in akrabası Yumni Bey ve Palulu Haşim Bey, 16 Ocak 1926 tarihinde beraat etmişlerdi.[10] Söz konusu konağa yürüme mesafesinde yer alan Ermeni kilisesi hapishaneye dönüştürülmüş, Kürtler buraya balık istifi, üst üste doldurulmuştu. Bu hapishanede tutulan insanlar, su bulamadıkları için yıkanamıyorlardı.

Gazetecilerin misafir edildikleri köşkte ise ziyaretçi trafiği kesilmiyordu. Ziyaretçiler arasında o dönem mahkeme savcılığına vekâlet eden Avni Bey ve Mahkeme Başkanı Mazar Müfit Bey de vardı. Mahkeme heyetinin kalanı, köşkteki sohbetlere iştirak etmekteydi. Siyaset, ilim ve edebiyat üzerine gerçekleştirilen sohbetler gecenin geç saatlerine kadar sürüyordu.

Mahkeme heyeti ile mahkûmlar arasındaki samimiyet o kadar ilerlemişti ki, Mahkeme Başkanı Mazar Müfit, gece sohbetlerinde çapkınlık maceralarını anlatmaktan bile imtina etmiyordu.[11] Tam anlamıyla bir oyun oynanıyordu. Tasarlanan senaryo gereği somut adımlar atılmaktaydı. Mahkeme heyeti ve gazeteci sanıklar arasındaki gece sohbetleri, bir sonraki sahnenin provası işlevi görüyordu.

Bütün bunlara rağmen gazeteciler tedirgindi, mahkeme üyesi Ali Saip Bey'in kendilerine karşı kin güttüğünü düşünüyorlardı. Mebus maaşları 200 liradan 300 liraya çıktığında, bazı gazeteler maaş artışlarını kabul eden milletvekillerini şerefsizlikle itham etmiş, bu artışı kabul etmeyenleri ise şerefli vekiler olarak tanımlamıştı. Bu tür haberler basınla bazı vekillerin arasını açmış, husumete sebep olmuştu. Ali Saip de maaşların artışın-

10 TBMM Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri, ilam: 271, s. 433.
11 Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 179.

dan yana oy kullandığı için, şerefsizler kategorisinde yer alan vekillerdendi. *Vatan* gazetesi bu haberlerin esas sorumlusuydu. Haber yayımlandıktan sonra gazetenin bir muhabiri bizzat Ali Saip tarafından tokatlanmıştı. Gazetenin ortaklarından olan milletvekili Hüseyin Necati Bey de Ali Saip'i tokatlamış ve meselenin boyutu düello teklifine kadar uzanmıştı. Ancak araya giren diğer milletvekilleri olayı yatıştırabildiler.[12]

Ali Saip'in Mustafa Kemal'le özel şifreli yazışmaları da sürüyordu. Mahkeme, Ali Saip'in talepleri doğrultusunda karar alıyordu ve onun talepleri genellikle Mustafa Kemal'in talepleri olarak kabul görüyordu. Mahkemenin gizli başkanı oydu. "Mahkemenin asıl başı Ali Saip. Bütün kudret ve nüfuz onun elinde. Reis ve azalar ona tabi," [13]sözleriyle Edip Eşref ve arkadaşları bu gerçeğe işaret ediyor ve Ali Saip'in öfkesine yenik düşerek duygusal davranmasından çekiniyorlardı. Anlaşmalı bir oyun da oynansa korkmamak elde değildi. İstiklal Mahkemeleri'nin kararlarının geri dönüşü yoktu; temyiz yolu açık değildi ve idam dahil alınan her karar kesindi.

Aslında gazetecilerin davaya dahil edilmesini planlayan da Ali Saip'ti. Şeyh Said'in ifadesinde yer alan "Sabil-üreşat ve diğer matbuattan etkilendim," sözü üzerine, Ali Saip olayı boyutlandırmış, muhalif basını işin içine çekmeyi başarmıştı. Mahkeme yedek üyesi ve bu celsenin savcı vekili Avni Doğan, anılarında Ali Saip'in bu yaklaşımını şöyle aktarıyor: "Şeyh Said'in gazeteciler hakkında yaptığı beyanat kendi fikri ve kanaatinde doğmuş değildi, ona telkin yapılmış, muayyen isimler verilerek bunları itham ederse cezasının hafifletileceği vaat olunmuştu."

Diğer yandan, köşkte ağırlanan kişilerin mahkûmiyetlerinin ne kadar göstermelik olduğu da ortadaydı. Gazetecilerin yargılanması işinin bir oyun olduğu, afla sonuçlanacağı köşk saltanatıyla anlaşılmıştı. Asıl amaç, gazetecileri korkutarak biat etmelerini sağlamaktı.

Karar aşamasında gerçekler açıkça ortaya çıktı. Gazeteciler, isyan bahane edilerek korkutuluyor, yola gelmeleri, Mustafa Kemal ve rejim aleyhine yayın yapmaktan vazgeçmeleri isteniyordu. Sonuç olarak, mahkeme başkanının telkiniyle, gazeteciler de bu talebi kabul ettiler ve Mustafa

12 Yalman, a.g.e., s. 101.
13 Fergan, Eşref Edip. *Sabilürreşad'ın Romanı*, s. 132.

Kemal'e affedilmelerini rica eden bir mektup gönderdiler. Mektup içerik itibariyle, nedamet, günah çıkarma, özür, af ve biattan ibaretti.

Velit Ziya böylesi bir metni imzalamak istemiyordu; İzmir toplantısına kabul edilmeyişinin ezikliği ile her şeyi göze alarak onurunu kurtarmaya çalışıyordu. Af dilemeyi kendine yedirmeyen tek kişi Velit Bey'di. "Bizim suçumuz mu var ki, merhamet dileneceğiz," "Ben hiç kimseden merhamet dilenmem," diyerek hazırlanan mektubu imzalamamakta kararlıydı.[14] Eşref Edip, "Burada on kişinin hayatı söz konusu. Senin hassasiyetin yalnız seninle sınırlı kalsa iyi, yiğitlik diyeceğim ama diyemiyorum, hassasiyet göstermen pek doğru olmasa gerek," sözleriyle duygu sömürüsüne başvurunca, inançlı ve hassas bir insan olan Velit Ebuzziya, Eşref Edip'in kurnaz hamlesiyle ikna oldu ve mektubu imzaladı.[15] Mektup, mahkeme heyeti vasıtasıyla Ankara'ya gönderildi. Metin şöyleydi:

> Ankara Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,
> Şark İstiklal Mahkemesi karşısında sorgulamamız icra ve ikmal olduğu şu günlerde tahdis-i nimet kabilinden bir hareket huzur-i ulviyenize çıkmayı vecibeden ad ettik. Cumhuriyetin sadık bir amelesi, inkılabın samimi bir hadimi olduğumuzu ispat etmiş olmak kanaatiyle bipeyan bir fahr ve gurur his ederek zat-ı riyaset-penahilerine bir kere daha arz ederiz ki, bu kanaat şu dakika vicdanlarımızı müsterih etmekle beraber bundan daha çok güvendiğimiz nokta, asalet-i kalbinizin lütf-i hata püşanesidir. Bu lütfün yad-ı imtinan karanesiyle ve zeval-ü na-pezir bir kalbı irtibatla bundan sonra vazifemize devam edebilmek, vicdanlarımızda hasıl olan intihabı müstakbel hareketlerimize rehber edinerek yüksek gayemize doğru temiz nasiye ile yürüyebilmek için feyz-i enzar-ı itimatınızın bizlerden diriğ buyrulmasına pek muhtaçtır.
> Huzur-i mahkemede taayun eden mahsuniyetimiz için büyük münci'nin yüksek vicdanından duyacağımız af ve müsamaha müjdesi iledir ki bizim için kıymetter olur. Bu lutfü bizden esirgemeye-

14 Fergan, Eşref Edip. Sabilürreşad'ın Romanı, s. 185-186..
15 Fergan, a.g.e., s. 191.

ceğinizi uluv-vu kalbinizden ümit ederek en derin tazimatımızı arz ve takdim ederiz.
Muhterem Reisicumhur Hazretleri[16]

Mektubun altında gazetecilerin imzaları mevcuttu. Mustafa Kemal de bu özür mektubunu beklemekteydi. Kısa bir sürede yanıt verildi:

"Şark İstikal Mahkemesi Savcılığına,
Gazetecilerin mahkemeye celbinden sonra Anadolu'da ve isyan sahasındaki meşhudatları üzerinde hata etikleri ve nadim oldukları hakkındaki telgraflarını evelce mahkemenin adalet nazarına takdim etmiştim. Bu defa yine müştereken yukarıdaki telgrafla müracaat ediyorlar. Bunu da nazar-i insafa almak muvafıktır, efendim." [17]

Mustafa Kemal'in bu cümlelerle sona eren telgrafı mahkeme heyetine ulaştı. Af için gereken şifre gelmişti ve mahkeme heyeti oyunun son perdesini sahneye koydu. Zaman aşımı gerekçe gösterilerek gazetecilerin yargılanmalarına son verildi ve hepsi serbest bırakıldı.

İLAM NO: 135, DOSYA NO: 341 – 71, D: İ5 / 135
HÜLASA-İ KARAR
Yazıları ile halkı isyana teşvik ve isyanla alâkadar olmak cürümlerinden maznunun aleyhim ve mevkuf bulunan *Sebil-ür Reşat* muharriri Sirozlu olup Dersaadet'te mukim Eşref Edip Bey bin İslam ve *Tevhid-i Efkâr* gazetesi muhariri Dersaadet'te mukim Velid bin Ebuzziya Tevfik Bey ve *Son Telgraf* muharriri Sadri Ethem Bey bin İbrahim Ethem ve Fevzi Lütfi Bey bin Lütfi ve *Toksöz* muharriri Adana'nın Ceyhan kazasında mukim muharrir Abdülkadir Kemali Bey bin Bekir Sıtkı ve *Vatan* gazetesi sahibi Ahmet Emin Bey ve muharrirlerinden Ahmet Şükrü Bey ve *İstiklal* gazetesi muharriri İsmail Muştak Bey ve *Sayha* gazetesi muharriri Gündüz Nadir Bey

16 Fergan, Eşref Edip. Sabillürreşad'ın Romanı, s. 192.
17 Fergan, a.g.e, s. 193.

ve *İleri* gazetesi muharriri Suphi Nuri Bey haklarında icra kılınan muhakeme neticesinde: Bunlardan Velid ve Suphi Nuri ve İsmail Müştak ve Sadri Ethem ve Gündüz Nâdir Beylerin isyanla alakadar olduklarına dair te'min-i vicdana kafi delâil ve saik görülemediği ve fakat kasta makrun olmasa bile yazılarının bu havalide su-i te'sir hasıl ettiğine kendileri de kail ve bu halin bin-netice ibret ve intibahı mûcib olduğu anlaşılmasına ve Reisicumhur Hazretlerine takdim ettikleri ve aynen kıraat olunan telgraflarinda bunu teyid ettiğine binaen beraatlerine.

Ve diğer maznun Ahmet Emin ve Ahmet Şükrü ve Eşref Edip ve Fevzi Lütfi Beylerin yazıları gerçi isyan üzerinde te'sir husule getirmiş ise de fakat bunun kasta makrun olduğuna dair emare ve delail-i kanuniyyenin adem-i mevcudiyetine ve mamafih bu halin bilmeyerek netayic-i müessife husule getirdiğine kani bulunmalarına binaen delail-i cedide zuhurunda icabat-ı kanunîsine tevessül edilmek üzere adem-i mes'uliyetlerine ve cümlesinin sebeb-i ahardan mevkuf olmadıkları takdirde tahliye-i sebillerine ve diğer maznun Abdülkadir Kemali Bey'in Şark İsyanı ile alakası görülememiş bakiye-i ma-bih-iz zannı olan halkı isyana teşvik cürmünün daire-i kazamız haricinde bulunan Adana vilayeti dahilinde bulunmuş olmasına binaen hakkındaki davanın işbu evraktan tefriki ile mumaileyhin evrakı ile maan ait olduğu Ankara İstiklal Mahkemesi'ne tevdii ve îzamına vicahen ve müttefikan karar verildi.

1344 ve 13 Eylül 1341

Matbuat Suçları

244 numaralı kararda, Gevaş'ın Meksi (Müks) nahiyesinin mektep muallimi Hamza Efendi, *Memu-Zin* kitabına yazdığı mukadematında, "Kürtler" ve "Kürdistan" ifadelerini kullandığı için suçlu bulunuyor ve "isyanın gayesinin tesiri ve tesili vukuuna ve idad ve izharına bağı hareketten," 15 sene kürek cezasına mahkûm ediliyordu. Aynı davada, Kürt Teali Cemiyeti tarafından basılan *Divan-a-Cızıri* adlı kitabı yayımlayan ve Kürt Teali Cemiyeti'nin de üyesi olan Hüseyin Sait oğlu Mehmet Şefik el

Hüseyin da yargılandı ve beraat etti. Beraat gerekçesi, yayımlanan kitapta siyasi içerikli bir yazıya rastlanmamış olmasıydı. Bu karar ilamı, Kürt Teali Cemiyeti üyesi olmanın mahkeme tarafından tek başına suç olarak algılanmadığını gösteriyor.

22 Nisan 1926 tarihli, 566 numaralı dava, evinde Kürdistan Cemiyeti'ne ait evrak bulunduran Siirt meşayihinden Abdullah oğlu Süleyman Efendi hakkında açılan davadır. Süleyman Efendi, "Kürdistan Cemiyeti vesaireye ait vesika ve evrak-ı muzırra," bulundurmak ve "Şark vilayetlerinde Kürdistan kurmak için başlayan isyana taraftar bulmak ve halkı bu gayeler etrafında toplamak, isyan propagandası yapmak, isyanın başarısı için temennilerini halkla paylaşmak,bu emelleri için halkı başına toplayarak onlara hitapta bulunmak" suçlarıyla "45. maddenin fer'an zimethallere ait fıkrası" gereğince Kastamonu Hapishanesi'nde cezasını tamamlamak üzere, 10 sene kürek cezasına mahkûm edilmiştir.[18]

Kürtler Dışındaki İsyan Sanıkları

Kürt milliyetine mensup olmayan isyan sanıklarının ilki, askerden firar edip isyancılara katılan Üsküplü Cemil Bin Rıza'ydı. Jandarma olarak bölgede görev yapan Üsküplü Cemil Rıza, Madenli Sabri bin Tevfik'le birlikte saf değiştirip isyancılara katılmıştı. İsyana katılmak suçundan haklarında idam kararı alındı ve bu karar infaz edildi.

Kürtler dışındaki isyancılar Cemil Rıza'yla da sınırlı değildi, isyana katılan başka insanlar da vardı. Bunların çoğu, Şeyh Said İsyanı'nın Kürtçü bir hareket olarak nitelenemeyeceğini düşünen hükümet muhalifleri, hilafet taraftarları, din âlimleri ve dindar insanlardan oluşuyordu. Hoca İbrahim Ethem Efendi bin Hacı Hüseyin Ankaralıydı; 71 numaralı dava kapsamında idama mahkûm edildi.

Bu isimlere bir başka örnek de, İstanbul Aksaray Valide Cami-i Şerif Kürsü Şeyhi Silifkeli Hoca Askeri Efendi bin Molla Mehmet Efendi'dir. O da Seyit Abdülkadir'in hüküm giydiği karar ilamı kapsamında yargılananlar arasında yer almış ve idam edilmiştir.[19] Mahkemeler, bazen şeriat arzu-

18 Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri, ilam: 566, s. 854.
19 ŞİMKDFT., ilam: 32, s. 61.

sunu, bazen de Kürdistan kurma emelini ve vatanı bölme çabasını karar gerekçeleri olarak sıralardı. Silifkeli Hoca Askeri Efendi, hilafet yandaşlığı ve şeriatçılık suçlarından idam edilmişti.

Kürt olmayan diğer sanıklar, Şavşatlı Halil, Lazoğlu Mehmet, Erganili Hacı Hüsnü Efendi, Hamit Ağa ve Şevki Efendi, isyana iştirakten yargılandılar ve idam edildiler. Kürt milliyetine mensup olmayan birçok insan da mahkemelerde yargılandı ve muhtelif cezalara çarptırıldı. Şeyh Said'i Çapakçur'a gelişi sırasında karşılayan Kaymakam Dağıstanlı Yusuf Ziya Efendi, memuriyetten men edilerek 3 ay hapisle cezalandırıldı.[20]

İsyanın kitlesel boyut kazandığı koşullarda, çeşitli istismarcılar ve fırsatçılar da ortaya çıktı. Bu fırsatçılar arasında en meşhuru, eskiden süvari kaymakamı olarak çalışmış Kafkasya Laleşli Mehmet Nuri'ydi. Mehmet Nuri, Şark Cephesi Divan-ı Harbi tarafından, İngilizler lehine casusluk yapmaktan, 25 Aralık 1337'de, idam cezasına çarptırıldı. 1340 yılında ilan edilen aftan istifade edip idamdan kurtuldu. İsyan sırasında da çatışma bölgesinde dolaşırken yakalandı. Mehmet Nuri'nin güneydeki Çerkesler aracılığıyla, İngilizler lehine casusluk yaptığı kesinleşince, idama mahkûm edildi. Dava dosyasında Adana ve Ceyhan'daki Çerkeslerin faaliyetleri hakkında geniş malûmatlar sıralanarak, onların muhalif potansiyeline dikkat çekilmiştir.[21]

İsyan, ister Kürt ister İslami karaktere sahip olsun, karşı-devrim hayalleri kuran veya rejimle, devletle, Mustafa Kemal'le bir şekilde hesaplaşmak isteyenlere de fırsat yaratmıştı. Mehmet Nuri de vatana ihanet suçundan idama mahkûm oldu ve cezası infaz edildi.[22]Mehmet Nuri'nin casuslukla iştigal ettiği sıralarda Halfeti Askerlik Şube Başkanı olan Binbaşı Mehmet de tevkif edildi. Aynı şubede çalışan memur Ahmet Hamdi Efendi, "rüşvet alarak askeri kıtasına sevk etmediği" için Divan-ı Harb'e sevk edildi.

Ergazi'nin eski belediye başkanı Abdurrahman Efendi, Elazığ'da yargılandı ve 266 numaralı kararla beraat etti. "Hanelerinde hilafet ve şeriatın ilgası ve şapka iksası gibi teceddüt aleyhinde eş'ar ve mekâtip ve saire zuhur etmekle maznun ve mevkuf Elaziz Merkez Müftüsü Kemaleddin Efendi ve mahtumla-

20 A.g.dft., ilam: 124, s. 242.
21 A.g.dft., ilam: 130, s.251.
22 A.g.dft., ilam: 130, s. 251.

rı Ticaret Vekaleti Muhasebe Kalemi ketebesinden ve Ankara Hukuk Mektebi talebesinden Ömer Naim Efendi ve Adliye Vekâleti Zıt işleri Sicil Kalemi ketebesinden ve Ankara Meslek Mektebi talebesinden Abdülhamid Efendi," devrim ve yenilik aleyhtarı oldukları gerekçesiyle yargılanmışlardı.

Kemaleddin ve Ömer Naim Efendi hakkında ise, "İdare-i Örfiye mıntıkası dahilinde ikametleri caiz olmadığından, İdare-i Örfiye devamı müddetince madde-i mahsusaya tevfikan idare-i örfiye mıntıkası haricine çıkarılmalarına," kararı alındı. Kemalettin Efendi, Samsun'a gönderildi, oğlu Ömer Naim'in Ankara'da kalarak tahsiline devam etmesine izin verildi.[23] Bu ailenin evinde çeşitli çapta silahlar bulunmuş olmasına rağmen, mahkemenin onlara karşı yumuşak bir tutum alması dikkat çekiciydi.

Laz Mehmet için verilen idam cezası 717 karar ilamının hükmüydü. Laz Mehmet, isyan esnasında defterdarlığı soymuştu. Cephane taşıyan kafilelere saldırarak isyana iştirak edenlerle birlikte hareket ettiği sabit görüldüğünden isyanla ilişkili olduğu tespit edilmişti. "Fiilen ve müsellehan isyana iştirak etmek ve Silvan kazasına taarruz ve işgal ve hükümetin defatir şubesinin mevcudunu gasp, cephane kafilelerini vurmak müfrezeleri ile müsademede" [24] suçlarından idama mahkûm edildi.

Ismarlama İki Dava

Savcı Haralambos'un İstanbul'dan Elazığ'a Getirilmesi

Haralambos meselesi, tuhaf bir talebi ve bir o kadar tuhaf bir tutuklamayı içerir. Mahkeme heyetinin gazetecilerin kaldığı köşkte katıldığı rutin akşam yemeklerinden birinde, Velit Ebuziya: "İstanbul'daki harp suçluları davalarında savcılık eden ve nice vatanseverin asılmasında veya başka cezalar almasında parmağı olan Haralambos, Bakırköy'de komşumdur. Ben burada tutuklu bulunurken onun Bakırköy'de kollarını sallayarak gezmesi gücüme gidiyor," sözlerini sarf etmiş, mahkeme heyeti de bu sözler üzerine kâtiplerden birine aynı gece İstanbul'a bir telgraf çektirmiştir. Telgrafta, "Haralambos'un Şark İsyanı ile ilgisi keşfedildiğinden, muhafa-

23 ŞİMKDFT, ilam: 610, s. 900.
24 A.g.dft., ilam: 717, s. 1061-1062.

za altında derhal Elazığ'a yollanması," istenmektedir. Haralambos, birkaç gün sonra perişan bir halde Elazığ'a getirilir.

Ortada onun yargılanmasını gerektirecek herhangi bir suç yoktur. Hakkında herhangi bir isnatta bulunulamadığından dava da açılamamıştır. Ama, salt bu korku bile Haralambos'a yetmişti. Kendisinden istenilen her şeyi yapacak kadar paniğe kapılmıştı. Ona mahkeme evraklarını düzenleme işi verildi, o da itiraz etmeden verilen görevi en iyi şekilde yerine getirdi. Bilgisi ve becerisi olduğundan, uzun süre mahkeme evraklarının tanziminde çalıştırıldı. Mahkemenin evraklarını düzene koyduktan sonra İstanbul'a dönüşüne izin verildi.[25] Evrak biriktirme ve tasnif etme derdinde olmayan İstiklal Mahkemeleri'nin içinde en düzenlisi Şark İstiklal Mahkemesi'dir. Bu düzenlilikte eski savcı Haralambos'un katkısı inkâr edilemez.

Zengin Arapların Yargılanması

Köşkte gerçekleştirilen bir başka akşam sohbetinde, mahkeme üyelerinden Ali Saip, Sirkeci'deki Beşir Kemal Eczanesi'nin kendisine bir şişe kolonyayı fahiş fiyatla nasıl sattığını anlatıyordu. Konu dönüp dolaşıp Araplar'ın iktisadi işlerde hâkimiyetine kadar geldi. Heyet üyeleri, kâtiplerden birini buldurdular ve Savcı Haralambos ile aynı gerekçe ve aynı metotla, "Şark İsyanı'nda ilgileri keşfedildiğinden Elazığ'a getirilmeleri," ibaresiyle bir telgraf çekildi. Eczanenin sahibi Beşir Kemal Bey, Abdülhamid'in ikinci kâtibi, İzzet Abit Paşa'nın oğlu Abdurrahman Bey, Bağdatlı Abdülrezak, Revancızade Sadık, Ömer Hacar ve tanınmış Arap eşraflardan bazıları Elazığ'a getirildi.

Onlardan birtakım hayır kurumlarına bağış yapmaları istendi. Korku içindeki insanlar, bu tavsiyelere uyup gerekeni yaptılar. Kendilerine düşen vazifeleri yerine getirdikten kısa bir süre sonra da serbest bırakıldılar.[26] Ahmet Emin (Yalman), İstiklal Mahkemeleri ile ilgili hatıralarında, "Arada hususi menfaatin rolü olup olmadığını bilmiyorum, gözümle görmedim," diyerek, üstü kapalı biçimde rüşvet alındığına dikkat çekmeye çalışmıştır.[27]

25 Yalman, Ahmet Emin. Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, cilt:3 (1922-1944), s. 186.
26 TBMM Arşivi, Şark İstiklal Mahkemesi Karar Defteri, 14 Eylül 1925, ilam:136, s. 258.
27 Yalman, Ahmet Emin. Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, cilt: III, s. 187.

Altıncı Bölüm

KARAR ANALİZLERİ

Tartışma Yaratan Davalar

562 numaralı kararda, basın yoluyla ifade edilen muhalif düşüncelerin eyleme dönüşmediği gerekçesiyle suç kapsamına alınmamış olması, o dönem için son derece ilginç ve dikkat çekici bir uygulamadır. Bu karar, yalnızca Şark İstiklal Mahkemesi kararları açısından değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin gelmiş geçmiş bütün İstiklal Mahkemeleri kararları içinde istisnai bir örnek durumundadır.

Evinde, Kürdistan'ın kuruluşuna hizmet etmesi gayesiyle yayımlanan kitaplar ve makaleler bulunan Mehmet oğlu Mustafa, mahkemeye sanık olarak getirilmiş, yargılanmış ve beraat etmişti. Beraatin gerekçesinde, İstiklal Mahkemeleri'nde rastlanması imkânsız, liberal içerikli, hoşgörü dolu cümleler mevcuttu. Özet olarak şunlar denmekteydi: "Bu kitaplar ve broşürler içerik itibariyle, vatanın ve milletin birlik ve bağımsızlığını bozacak fikirler içerse de, bu gibi kitap ve makaleler propaganda malzemesi olarak dağıtılıp kullanılmadığı müddetçe, bir kişinin bunları üzerinde taşıması veya evinde bulundurması ona ceza vermeyi gerektirmez." Bu yorum, o zamana kadar pek görülmemiş demokratik bir anlayışın ifadesiydi.

> DOSYA NO: 562, İLAM NO: 472, D:63/ 472
> HÜLASA-İ KARAR, HEYET-İ SABIKA
> Hanesinde Kürdistan'ı zuhur etmekten maznunen mevkuf Sivas'ın Zara kazasının Karacaviran Karyesi'nden Mahmut oğlu Mustafa hakkında icra kılınan muhakeme-i aleniye ve vicahiyye neticesinde merkumun hanesinde zuhur eden kütüp ve resailin münderecatı memleket ve millet emniyyet-i müstakbelesini, vahdet ve tesanüt itibariyle ihlal edecek telkinatı ihtiva etmekle beraber bu kabil risaleleri bir şahıs üzerinde veya hanesinde hıfzı kanaati perverde ve hıfız mahiyetinde olup bunu izhar ile saha-i fiiliyyede müstelzim-i mücazat bir hareket-i maddiyye halinde tezahür etmedikçe kimse

tecziye edilemiyeceği cihetle adem-i mes'uliyetine ve esbeb-i aharla mevkuf değilse tahliye-i sebiline, 23 Mayıs 1926 tarihinde vicahen bil-ittifak karar verildi.

Kırşehir Mebusu	Kazan Mebusu	Giresun Mebusu
AZA	AZA	REİS

Diğer bir ilginç davada ise, Maden eşrafı toplanıp mahkemeye bir suçlu listesi vermişti. Maden ve Osmaniye işgalinde isyancıların tarafında olanlar ve onlara eklenmiş bazı şahıslardan oluşan bu listeye "usat defteri," yani isyancı listesi adı verilmişti. Liste ekseninde yapılan duruşmalarda mahkeme heyeti, listeye itibar etmedi ve jandarma güçlerince kendilerine intikal ettirilen bu dosyada ismi geçen herkesin, aşağıdaki gerekçeyle beraatine karar verdi.

"Maznun-u merkumun haklarında delil olarak Maden eşrafı imzası ile Müddei Umumiliğe mevdu' usât defteri nâmı ile bir defterden ibaret olup ihticaca gayr-ı şayan ve umumî bir mahiyyette olup kanaat-ı vicdaniyeyi te'mine kâfi olmadığından beraetlerine..."[1]

623 numaralı dava da son derece ilginçti. Bu davada, çete mensubu olarak yargılanan Çapakçur'un Kelbe Karyesi'nden Mahmut oğlu Derviş ve biraderi Mehmet, idam cezasına çarptırılmışlardı. Dönemin koşulları gereği, bu cezayı almaları doğal karşılanmıştı. Ancak, ne tuhaftır ki, onları isyana sevk eden ve çetelerine dahil ederek söz konusu suçları işlemelerine sebep olan iki kardeş, Hasan ve Hüseyin Began, aynı suçlar nedeniyle aftan faydalanmışlardı: "Rüesa-yı usattan Hasan ve Hüseyin Beganlarla teşyik-i mesaî ederek hadise-i isyaniyyede hem-fiil bulunmak maddelerinden maznun ve mevkuf olan... Çapakçur Kelbe Kariyesi'nden Mahmut oğlu Derviş ve biraderi Mehmet'in haklarında icra kılınan muhakeme neticesinde..."[2]

İdari Suçlar

Bölgedeki olağanüstü durumdan, halkın içine sürüklendiği korku ve panik ortamından faydalanarak menfaat temin eden pek çok devlet

1 ŞİMKDFT., ilam: 341, s. 501.
2 A.g.dft., ilam: 623, s. 917.

memuru da vardı. Bu memurlardan bir kısmı da İstiklal Mahkemeleri'nde yargılandı. Mahkemelerin ilgilendiği dosyalar arasında, görevi kötüye kullanma, rüşvet ve yolsuzluk konulu olanların sayısı bir hayli fazlaydı.

Beşiri Kaymakamı Abdullah oğlu İzzettin'in, Ziraat Bankası'ndaki hesabında 1300 gram altın olduğu bilgisi alınmıştı. Bu altınları rüşvet sonucu elde ettiğinin ispat edilmesi üzerine İzzettin, ömür boyu görevden uzaklaştırıldı ve 10 yıl hapis cezasına çarptırılıp cezaevine konuldu. Karar ilam suretinde, "eşkıya ve asilerin akrabaları ile münasebette bulunmak ve himaye etmek" suçu olarak yer alıyordu. Gıyabından yargılanan İzzettin, 8 Ekim 1926 tarihinde yakalandı. Duruşmada, "resmi makamı iğfal, sahte evrak tanzimi, sahte evrakla harcırah almak, eşkıya ve asi ailelerine yardım ederek rüşvet almak" suçlarını kabul eden kaymakama, "isyana ferenzi medhal" suçu da yüklendi. İzzettin hakkında,667 numaralı karar ilamında 10 yıl ağır hapis cezası verildi ve altınlarına el konuldu.[3]

Karar, "Eşkıya ve asilerin akrabaları ile münasebet te'sis ve himaye ve onlara muavenet ve kendisini sahte evsaf ve tahsilde göstererek Makamat-ı Resmiyyeyi iğfal eylediği ve her fırsattan bil-istifade nüfuz-u memuriyyetini suistimal ve bazı sahte vesaika müsteniden harcirah ahzına vesaireye ictisar eylediği cereyan-ı tahkikat ve muhakemat ve evrak-ı muhabere münderecatı ve kendisinin yekdiğerini mükezzip beyanatı ile sabit olmuş ve hatta şu suretle Diyarbekir Osmanlı Bankası'na Temmuz 1926'da bıraktığı bir kilo 300 gram altının dahi suistimal neticesi elde ettiği ihtimali pek kavî bulunmuş olduğundan azam cürüm itibariyle asilere muavenet ve bu suretle hadise-i isyaniyyenin fer'an zî-medhali olmak üzere mücrimiyetine vicahen bil-ittifak karar verildi," biçiminde kayda geçildi.

110 numaralı karar ilamının dava dosyasındaki sanık Asaf Bey, Birecik Savcısı'ydı. Asaf Bey, "isyan bölgesine sevk edilen asker ve gönüllü kıtalarının moralini bozarak geri çekilmelerine sebebiyet vermek, rüşvet almak ve Birecik müsandıkını darp etmek," suçlarından yargılandı. "Halkı isyana tahrik, kıtaların geri çekilmesi, rüşvet" suçlarından beraat etti, ancak "müsandıkı darp ettiği" gerekçesiyle üç ay ceza aldı.[4]

3 A.g.dft., s. 978.
4 A.g.dft., s. 219.

İsyana destek olup, silahsız katılım sağlayan birçok memurun cezaları hafifletildi, devlet kademelerindeki hizmetlerinden dolayı muhtelif hapis cezalarına çarptırıldılar. Bu sanıkların tamamı, ömür boyu memuriyetten men edildiler.

Bir başka rüşvet ve vazifeyi kötüye kullanma davası, Garzan Mal Müdürü Hasan Bey'in sanık olarak yargılandığı davaydı.[5] Davada isnat edilen suç, "Cemil Çeto oğlu Abdi'nin nakle tabi zevcesi ve Pencinar aşireti mahkûmlarından Mehmet Efendi'nin bacısı ve çocuklarına kendi bacısı imiş gibi belge tanzim ederek Siirt'ten çıkmalarını sağlamak"tı. Cemil Çeto'nun yeğeni Şaki ve firari Ahmet Eykan'ın ailesini himayeden 5 Nisan 1926 tarihinde tutuklanan Mal Müdürü Hasan Efendi, iki yıl hapis ve ömür boyu memuriyetten men cezası aldı.

Bu kararda dikkat çeken, "nakle tabi zevcesi" ibaresidir.[6] Bu ifadeden anlaşıldığı üzere, isyana katılmış mahkûmların aileleri isyan bölgesi dışına sürülmüşlerdi. Nakil ibaresi birçok kararda yer almasa da, uygulamalar bu yöndeydi. Dersim'deki Koçan Tedibi sırasında, mahkûmların ailelerine mensup 83 kişi, mahkeme kararlarında isimleri tek tek yazılarak, Kayseri'ye gönderildi.

Memur olmadığı halde, kendisini memur olarak gösterip halkı dolandıran insanlar da vardı. Bu tür davalara genellikle ilgili yerel mahkemeler bakıyordu. 597 numaralı karar ilamında, bu tür suçları işleyen bazı sahtekârların dosyalarıyla Şark İstiklal Mahkemesi'nin ilgilendiği görülüyor. Şark İstiklal Mahkemesi, dosyayı incelemiş ve görevsizlik gerekçesiyle, mevcut evrakları isyan bölgesindeki ilgili mahkemeye sevk etmişti.

Askeri Suçlar

İsyana katılmak için askerden firar edip isyancılara katılanların kurşuna dizildiği bilinmektedir. Askerden kaçıp, silahlı olarak isyancılara katılanların çokluğu karşısında, İstiklal Mahkemesi bu tür dosyaları, "daha esel" olduğu gerekçesiyle Divan-ı Harb- i Örfi'ye göndermeyi tercih ediyordu. Divan-ı Harb-i Örfi'deki duruşmalar, İstiklal Mahkemeleri'ndeki

5 ŞİMKİDFT., ilam: 657, s. 963.
6 A.g.dft., s. 963.

gibi açık olmadığı için, sonuçları hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Askeri usûllere tabi bu divanların karar ve dosyaları ATESE arşivlerinde mevcuttur.Tasnif dışı olduğu için, bu mahkemelerde kaç kişinin yargılanıp kurşuna dizildiği ile ilgili bilgiler net biçimde ortaya çıkartılmış değildir.

Bu tür suçlar nedeniyle İstiklal Mahkemesi'ne intikal etmiş birkaç dava mevcuttur. Bu dosyalar da, bir süre sonra, Divan-ı Harb-i Örfi'ye gönderilmiştir. Dosyası Şark İstiklal Mahkemesi'nden Divan-ı Harb-i Örfi'ye ilk gönderilenler, 92 numaralı karara konu olan 11 kişidir. Bu şekilde Divan-ı Harb-i Örfi'ye sevk edilen kişilerin sayısı 33'tür. Evrakları Şark İstiklal Mahkemesi'ne gelmeden, direkt Divan-ı Harb-i Örfi'ye gitmiş yüzlerce kişinin akıbeti hakkında ise hiçbir bilgi yoktur.

Şark İstiklal Mahkemesi, bu suçları kapsayan dosyaların bazılarını Divan-ı Harb-i Örfi'ye göndermeme hakkına da sahipti. Dosya içerikleri göz önüne alındığında, Şark İstiklal Mahkemesi'nin baktığı bu tip davaların da mevcut olduğu görülüyor (27 Nisan 1341, dosya 1/7, 7 numaralı karar ilamında olduğu gibi). İsyan sırasında saf değiştiren Haneli Mehmet oğlu Rıza, Mehmet Ali oğlu Ömer, Liceli Ahmet oğlu Hüseyin de aynı suçlardan Şark İstiklal Mahkemesi tarafından idama mahkûm edilmişlerdi (13 ve 23 numaralı kararlarda bu şekilde hükümler verilmiştir).

Şark İsyanı esnasında kısmi seferberlikte ilan olunmuş, erkekler silahaltına çağrılmıştı. Çağrılanların bir kısmı bu çağrının gereğini yerine getirmemiş ve askere gitmemişlerdi. 643 numaralı kararda, "çağrıya uymama" suçu işleyen bir sanığa, 6 ay ek askerlik ve 30 değnek vurulması cezası verilmiştir. Bu türde alınmış pek çok karar mevcuttur.

İsyana katılmayan asker kaçaklarına bazen hapis cezası, bazen de, terbiye etme maksadıyla, değnekle dövülme cezaları verilmiştir. Asker kaçaklarına ve askerlik çağrısına riayet etmeyenlere, 20 ile 150 kez değnek vurma cezasının verildiği görülmektedir.

Adli Suçlar

Karar ilamlarında göze çarpan hususlardan biri de, daha önce adli, hatta yüz kızartıcı suçlardan hüküm giyenlerin isyancıların yanında saf

tutuyor olmalarıydı. Firariler açısından isyanın neden olduğu karışıklık önemli bir fırsat sunuyordu, onlar isyanı kurtuluş ümidi olarak görüyorlardı. Yaşanan karmaşadan faydalanmak isteyen firari mahkûmların hepsi isyancıların saflarına katılmışlardı.

398 numaralı karar ilamı bu duruma örnek teşkil eden davalardan birine aittir. Bu davada Hemoye Koço oğlu Mehmet, evli bir kadını kaçırmaktan 10 yıl hüküm giymişti.[7] 443 numaralı davada, isyanla ilişkilendirilmemiş bir çetenin mensupları yargılanmış, 5 kişiden 4 'ü beraat etmişti. Eski mahkûmlardan Remey Hamey, "cinayet, gasp, kız kaçırma gibi ceraimden gıyaben mahkûmiyet ve maznuniyyeti" olduğu için salıverilmemiş, Malatya Hapishanesi'ne sevk edilmişti.

Geçersiz ihbar ve yalancı şahitlikten suçlanan insanlar da sık sık mahkeme huzuruna çıkıyorlardı. Bu suçların cezası iki yıl hapisten aşağı değildi.[8]

Casusluk Davaları

İngilizler lehine casusluktan yapmaktan yargılanan iki kişi hariç, casusluk suçundan verilmiş cezai hüküm yoktur. Yeterli delile sahip olunmadığından, casusluk yaptığı iddiasıyla mahkemeye getirilenlerin çoğu beraat etmişti. Osmanlı İmparatorluğu vatandaşı olup, Türkiye Cumhuriyeti kurulup, sınırları netleştikten sonra Irak ve Suriye tarafında kalan birçok kişi casuslukla itham edilerek sınır dışı edilmişti.

Casusluk sadece yurtdışı bağlantılı bir suç olarak algılanmıyordu; isyancılara bilgi aktaranlar da casus olarak kabul ediliyordu. Bazı mahkeme kararlarında, asilerle iletişim kurmak da casusluk olarak nitelendirilmiş ve bu suçu işlediği ileri sürülenlere ciddi cezalar verilmişti.

"İsyancılara bilgi aktarmak," "askeri birlikler hakkında istihbarat toplamak" da idamla cezalandırılan suçlar arasındaydı. Diyarbakır Milletvekili Fevzi Bey'in fabrikasında bekçi olarak çalışan Ali oğlu Hasan da bu suçla yargılandı. Hasan, Şeyh Said birliklerine askeri cephanenin yerini söylemiş, cephane de Şeyh Said birliklerinin eline geçmişti. Bu bilgiyi

7 ŞİMKDFT., ilam: 398, s. 603.
8 A.g.dft., ilam: 372, s. 564.

isyancılara aktarması, Hasan bin Ali'nin "asilere casusluk yapmak"tan yargılanıp idam edilmesine neden oldu.[9]

Bölgedeki Süryani ve Ezidilere yönelik açılmış davalarda da casusluk suçlaması öne çıkıyordu. Hacı bin Haco Davası'nda, Reşkotan ve Garzan olayları ile bağlantılı açılan davalarda Ezidi ve Süryaniler de yargılandılar. İsyanla ilişkilendirilip yargılanan Ermenilerin sayısı ise 6'ydı.

Süryaniler casusluk suçlamasıyla sık sık mahkeme huzuruna çıktılar. 350 numaralı ilam da buna örnek oluşturuyor. Evlerinde yapılan aramalarda İngiliz askerlerine ait elbiseler bulunan Süryani sanıkların, Irak'taki İngiliz ordusunda askerlik yaptıkları bilgisi mahkeme dosyalarına intikal etmişti. Bu bilgilere göre, sanıklardan bir kısmı, sınır bölgesinde İngiliz üniformasıyla Türk askeri birlikleriyle çatışmaya da girmişlerdi. Bu davada, "Hadi, Hanna, İsa, Lahdto Şaik, Serko Elşuyu, Zerko Hanna, Hanna Şapo, Zeyto, Ahu Elşuyu, Milki Kibşir, Şapo Hanna'nın da hareketlerine tevafuk eden Kanun-u Ceza'nın 48.maddesi hükmünce" İngilizler lehine casusluk ve İngilizlere askerlik yaparak vatana ihanet ettikleri gerekçesiyle sanıklar hakkında idam kararı alındı. Davada yargılanan diğer Süryani sanıklara 3 ay hapis cezası verildi ve zabıta nezaretinde Kırşehir ve Yozgat hapishanelerine gönderildiler.[10]

363 numaralı kararda, Papaz Bünyamin'in yargılandığı casusluk suçundan beraat etmesine Ali Avni Bey karşı çıkmış ve mahkeme kararına şerh koymuştu. Avni Bey, Beytülşebaplı Papaz Bünyamin'in İngiliz casusu olduğuna inanmaktaydı. [11]

Süryaniler, İngiliz veya Fransızlar lehine casusluk yapmak suçlarından yargılanırken, Ezidi halkı doğrudan doğruya isyanla ilişkilendiriliyordu. Bu durumun esas nedeni, Ezidilerin Kürt milliyetine mensup olmalarıydı. Garzan'ın Gülhovık Kariyesi'nden Ezidi şeyhlerinden Şeyh Emir oğlu Bıro nam-ı diğer Berho, "Maslup Şeyh Said'in harekat-ı isyaniyyesine Garzan'ın Reşkotan Aşireti Reisi Rızo ile birlikte müsellehan iştirak ve Garzan'in Kubin Kariyesi'nden Musa Bey'in ağnamını gasp ve asi Rızo'ya ıta eylemek ceraiminden," idama mahkûm olmuştu."[12]

9 ŞİMKDFT., ilam: 6, s. 10.
10 ŞİMKDFT., ilam: 350, s. 518.
11 A.g.dft., s. 549.
12 A.g.dft., s. 918.

Genç halkı, yargılananlar arasında birinci sırada yer alıyordu. Hani, Hazro, Lice, Bakırmadeni, Palu, Çapakçur halkı, yargılanan insan sayısının yaklaşık yüzde seksenini teşkil ediyordu. Sanıklar, genellikle olayların başladığı bölgeye mensup ve hadisenin başlangıcından itibaren işin içinde yer alan kişilerdi.

Yargılananların sayısı açısından Diyarbakır, Hınıs, Muş, Varto, Göynük, Şuşar bölgeleri ikinci sırada yer alıyordu. Batman, Beşiri, Midyat, Hizan, Pütürge'de yaşayanlar, Nisan 1925'ten sonra devam eden ve kararlarda Şeyh Said İsyanı'nın devamı olarak değerlendirilen olaylarla ilgili yargılama dosyalarında öne çıkıyorlar. Kararlarda Hazro, Bicar, Garzan, Reşkotan, Raman olayları, 1925 İsyanı'nın devamı olarak kabul edilmiş, cezalar da bu yaklaşım uyarınca verilmişti.

Mahkemede yargılanan sanıkların hemen hemen hepsi okur yazardı. İsyanın faili olmak veya ikinci dereceden katılımcısı olmak suçlarından yargılanan köylülerin hepsi okuma yazma biliyorlardı.

Bölgede askerlik yapanların çoğu o bölgenin insanı olduğu için, saf değiştirip isyancıların yanına geçmiş jandarmaların sayısı da çoktu. İsyancılara katılan rütbeli askerlerin sayısı ise son derece azdı.

İsyancıların lider kadrosunda, Nakşibendi tarikatının Halidi koluna mensup[13] şeyhler yer alıyorlardı. Solhan bölgesinde Şeyh Abdullah, Palu bölgesinde Şeyh Şerif ve kardeşi Şeyh Hüseyin, Diyarbakırlı Şeyh Abdüllatif, Siverekli Şeyh Eyüp, Silvan'da Şeyh Şemsettin, Kiğı bölgesinde Şeyh İbrahim, Haneli Şeyh Ömer bin Şeyh Bekir, Şeyh Said'in kardeşi Şeyh Tahir ve Şeyh Abdürrahim, Kelhaslı Şeyh Şerif ve kardeşi Şeyh Hüseyin ilk akla gelen isimler... Bu kadronun hepsi idamla cezalandırıldı.

İsyanın ikincil konumdaki liderleri, bölgenin derebeyleri konumunda olan beyler, ağalar ve medrese kökenli mollalardı. Darahanili Hacı Sadık Bey, Göynüklü Kâmil ve Baba Beyler, Cıbıranlı İsmail bin Ali, Hasenanlı

13 Halidi: İslam tasavvufu ekollerinden biri olan Nakşıbendi tarikatının bir alt koludur. Postnişini aslen Kürt olan Mevlana Halit'tir. Mevlana Halit Merkezi, Hindistan'ın Delhi şehrindeki Nakşi tarikatın lideri Şah-ı Dehlevi'nin Irak, Anadolu, Kafkasya ve Balkanlar'daki halifesiydi.Türkiye'deki Nakşilerin hemen hemen hepsi bu ekole mensuptur.

Halit Bey, Muşlu Nuh Bey, Musa Beyzade İzzet Bey, Reşkotanlı Emin, Cemil Paşazadelerden Ekrem, Zırkanlı Kolağası Kerem, Haverekanlı Hacı bin Haco, Pötürgeli Şükrü Ağa, Gırnoslu Hacı Selim ve Hacı Mustafa, Cemil'e Çeto, Haneli Mustafa Bey, Haneli Müftü Salih Bey, Yamaçlı Molla Cemil, Şuşarlı Molla Abdülhamid bin Nadir, Norşinli Molla Abdullah bu grupta yer alan liderler olarak mahkeme kararlarında yer aldılar.

Dosyaların içeriği ve yargılanan insanlar hakkında bilgi sahibi olunduğunda, Şeyh Said olayının tertipli bir karşı-devrim hareketine denk düşmediği, müstakil bir Kürt devleti kuracak muhtevaya sahip olmadığı görülmektedir. Hadisenin tertip, planlama, silah ve kadro bakımından yetersiz ve zayıf oluşu, olayların anlık bir refleksle geliştiğini net ve açık olarak göstermektedir. Böylesi zayıf bir organizasyonun bu kadar büyük gayelere ve hedeflere sahip olması, aklen ve mantıken mümkün değildir. Şeyh Said'in "bir kez oldu" tabiri bunun en açık izahıydı. Sevk ve idare yetkisine sahip oldukları için yargılanan isyancılar arasında, askeri altyapıya sahip, askeri eğitim almış hiçbir kurmay yoktur.

İsyancılara komuta edenlerden Şeyh Abdullah ve Şeyh İbrahim, askeri tekniklere vâkıf olmadıkları gibi, kitleleri yönlendirebilecek, idare edebilecek yeteneklere de sahip değillerdi. Bu nedenle yargılanırlarken " usat sergerdeleri" ibaresi ile anılmışlar, bazen de haklarında "reis-ül usat" sıfatı kullanılmıştır.

Şark İstiklal Mahkemesi'nde beş eski milletvekili de yargılanmıştır. Dersim eski mebusu Hasan Hayri Bey ve Nakip Bekir Sıdkı Bey idamla cezalandırılmış; Dersim eski mebusu ve Mazgirt Savcısı Abdulhak Tevfik Efendi 8 ay hapse mahkûm edilmiştir. Urfa eski mebusu Bozan Ağa ve Maraş eski mebusu Arslan Bey ise beraat etmişlerdi.

Şark İstiklal Mahkemeleri'ndeki dava dosyalarındaki suç türleri son derece sınırlıydı. İsyana birinci dereceden katılanlar, isyancılara reislik yapanlar, isyanın faili sayılanlar, idamla cezalandırılmıştır. İsyanla bağlantıları tespit edilenlerin ise, dini inanç, feodal bağlar veya topluluk psikolojisiyle isyana karıştıkları düşünülmüştür. Onlar için "feren ziimedhal" ifadesi kullanılmış, 47. madde uygulanmış, 10 ile 15 yıl arasında değişen kürek cezası yeterli görülmüştür.

"Cumhuriyet ve hükümet-i milliye aleyhinde propaganda yapmak" da ağır suçlardan biridir. Mahkemeler, Cumhuriyet ve hükümet aleyhtarlığını vatana ihanet kapsamında ele almıştır.

"Türklük ve hükümet aleyhtarlığı" suçu ile mahkeme huzuruna çıkıldığı taktirde, herhangi bir suç delili bulunmamış olsa ve yargılanan kişilerin beraatine karar verilse bile, bu suçtan yargılanan kişiler Şark İstiklal Mahkemesi'nin yetki alanının dışına çıkarılmışlardır.[14] Bu kişiler yabancı uyruklu iseler, ulusal sınırların dışına çıkarılmalarına karar verilmiştir.[15]

Kürt Teali Cemiyeti'ne mensup olmak, tek başına suç olarak görülmemiştir. Bölgede yaşanan yağmalama olayları, toptancı bir mantıkla hep isyancılara ve Kürtlere mal edilmişti. Halbuki mahkeme kararlarında, isyancılara katılmayan birçok sıradan insanın da fırsattan istifade ederek yağmacılığa giriştiği ve hırsızlık yaptığı görülüyor. Elazığ'daki yağmalamalarda adliyenin perdelerini söküp götüren Purhaç köyünden Tatarzade Fikri'dir;[16] Fikri ne Kürt'tür, ne de isyancı. Fikri'nin suçu, mahkeme kararlarına yağmacılık yerine hırsızlık olarak geçmiş, yargılanması sonucunda hırsızlıktan dört ay hapis cezası almıştır. Silah bulunduranlar, eğer isyanla ilişkili değillerse, ilgili şehir savcılıkları tarafından kovuşturulmuşlardır.

Cumhuriyet Halk Fırkası üyelerinin bu mahkemeleri sürekli bilgi cihetiyle desteklediklerini bilinmektedir. Buna rağmen, Palu Halk Fırkası Başkanı da İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış, sonuçta beraat etmiştir.

Mahkeme kararlarında istisnai durumlara rastlamak da mümkündür. İstiklal Mahkemeleri'nde adli suçlara bakılmamasına rağmen, Şube Reisi Tahsin Bey'in kızı Laima'yı kaçıran İbrahim'e bu mahkeme tarafından bir yıl ceza verilmiştir(Karar 224).

İstiklal Mahkemeleri'nde her yaştan, her cinsiyetten, her sosyal kesimden pek çok insan yargılanmış, rejime muhalif olan herkesin yolu mahkeme sıralarından geçmiştir (Karar 225).

14 ŞİMKDFT., ilam: 676, s. 1003.

15 Yabancı uyruklu derken kastedilen başka ülke vatandaşı olmak değildir. O sırada ikâmet yerleri Suriye veya Irak hudutları içinde kalan Osmanlı tebasına mensup insanlardır bunlar. 686 numaralı karar ilamında Musullu Yasin oğlu Halil ve Necmettin oğlu Mehmet, I. Dünya Savaşı sonucunda mensubiyetleri değişen insanlara örnektir.

16 ŞİMKDFT., ilam: 126, s. 244.

Mahkeme kararlarında yer alan ilk kadın tutsak, Haneli Mustafa Bey'in kızı Hacer'di (14 numaralı ilam). Hacer, "Usat lehine ve Hükümet-i Cumhuriyye aleyhine propaganda yapmak suretiyle halkı yekdiğeri aleyhine tecavüze tahrik eylediği," iddiasıyla yargılanmış ve beraat etmişti.[17]

48 numaralı ilamda, Haneli Mustafa Bey'in eşi Kadriye, kardeşi Hamide ve hizmetçileri Hatice de isyanın tertipçileri olmak suçundan yargılanıp beraat etmişlerdi. Firari mahkûmlardan Yado'nun kayınbiraderinin kızı Güle de, 366 numaralı dosya kapsamında yargılanmış ve beraat etmişti.

Palu Şagalet (Şağvelat) köyünden Kör Hüseyin'in bacısı Hatun adlı kişi, Şeyh Abdürrahim ve grubuna yardım ve yataklık etmekten 3 yıl hapisle cezalandırılmış kadın hükümlülerdendi.[18]Şeyh Şerif'in kız kardeşinin kızı Fatıma, dayısı Şeyh Hüseyin'e erzak taşımak suçundan yargılanmış, diğer suç ortakları ile davası ayrıştırılmış, fakat kendisi kayıp olduğu için hakkında bir hüküm verilememişti.[19]

Kadınların yargılandıkları en önemli dava, Haco'nun yeğeni Sare'ye yataklık yapanların yargılandığı 708 numaralı karara konu olan davaydı. Bu karar ilamında görüldüğü üzere, Sare'nin davası tefrik edilmiş, diğerleri ise beraat etmişlerdir. Sare, amcası Haco'ya bilgi aktardığı için aranıyordu ve kaçak durumundaydı. Kocası da firari olan Sare'nin, güneyden sınırı geçerek Eşil köyüne gittiği, askeri birliklerin hareketleri hakkında bilgi toplayarak bunları amcasına ilettiği tespit edilmişti. Onunla ilişki kuranlara yönelik ihbarlar yapılmıştı, ancak Sare yakalanamadı ve Suriye'ye kaçtı.

Sare'yle aynı davada yargılanıp beraat edenler ise, Haco'nun oğlu Yusuf'un zevcesi Hezar, Salo Kanco'nun kızı Naime, validesi Fatma ve Ahmet Harun'un zevcesi ve Hasan kızı Kâhle adlı zanlılardı.[20]Sare, sadece bilgi topladığı için yargılansa da, aslında fiili olarak isyana katılmıştı.

1925-1927 Şark İsyanı sürecinde, olaylara silahla iştirak eden kadınlar da vardı. Bunların en çok tanınmış olanlarından biri Yado'nun karısı

17 ŞİMKDFT., s. 26.
18 A.g.dft., ilam: 696, s. 1036.
19 ŞİMKDFT., ilam: 630, s. 924.
20 A.g.dft., ilam: 708, s. 1050.

Teli Hanım'dır. Teli Hanım, 1927'de Bicar Dağları'nda kocasıyla birlikte girdiği çatışmada askerler tarafından vurularak öldürülmüştür.

Bahsi geçen bu kadınlar dışında, altısı isyanla ilişkili olmaktan, on biri yardım ve yataklık yapmaktan, altısı iştirak ve yağmacılıktan olmak üzere, toplam kırk iki kadın İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmıştır. Firari konumundaki iki, hüküm giyen bir kadın dışındakilerin hepsi beraat etmişlerdir.

Sonsöz

Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılananlardan 435 kişi hakkında idam kararı verilmiştir. 105 kişinin davası vefatlarından dolayı düşürülmüştür. Şark İstiklal Mahkemesi'nde davaları tefrik edilerek Divan-ı Harb'e gönderilen kişi sayısı 33'tür.[1]

Sanık olmamakla birlikte, Şark İstiklal Mahkemesi'nde hakkında hüküm verilmiş kişiler de mevcuttur. Yargılananlar listesine dahil edilmemiş olan bu kişiler, Koçan (Koç Uşağı) İsyanı olarak bilinen olayda haklarında idam kararı alınmış isyancıların eşleri ve çocuklarıdır. 27 Aralık 1926 tarihli, 670 numaralı ilamda, kadın ve çocuklardan oluşan 83 kişi için,"münasip mahallerde iskân edilerek hükümetin tansip edeceği müesasta çalıştırılmak üzere Kayseri'ye gönderilmesine," şeklinde hüküm belirtilmiş ve bu insanlar zorunlu ikâmete tabi tutulmuşlardır. Karar ilamı suretlerinde, mahkemede yargılanan 4986 kişiden oluşan listeye, zorunlu ikâmete tabi tutulanlar dahil değildir.[2]

Geçtiğimiz yüzyıl içinde Anadolu topraklarında Koçan olayına benzer onlarca hadise yaşandı. Yakılan köyler, zorunlu göçe tabi tutulan insanlar, sayısız faili meçhul ve yargısız infazlar... Bu tür uygulamalar mevcut sorunları daha fazla derinleştirmekten başka bir işe yaramadı. Cumhuriyet tarihinin en mühim meselesi hâlâ Kürt meselesidir. Bu meselenin çözüme kavuşması için sorunların kökenlerine inmeye cesaret edilmesi, kolaycı yaklaşımlardan kaçınılması gerekmektedir. Resmi ideolojinin ezberleri bir kenara bırakılmadan, alışılageldik yöntemleri kullanarak bu sorunun çözülmeyeceği, onlarca sene daha ülke kaynaklarının heba edileceği açıktır.

Bugüne kadar meseleye dayatmacı ve milliyetçi bir bakış açısıyla yaklaşıldı. Bu bakış açısının haricinde bir açılımın tartışılmasına bile olanak tanınmadı. Tarihi gerçekler, resmi ideolojinin yorumuyla tahrif edildi. Geçmişte yaşananlar bir sis perdesiyle örtüldü.

1 İstiklal Mahkemeleri'ne getirilmeyen yüzlerce kişi Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanıp kurşuna diziliyordu. Bu infazların kayıtlarına ancak Genelkurmay'ın arşivlerinden ulaşılabilir.

2 Koçan Tedibi sırasında sürgün edilen 83 dul ve yetimi yargılamalar listesine ilave etmedik. Onlar sanık olarak yargılanmadan sürgün kararına muhatap olmuşlardı.

Biz tarih araştırmacılarının en büyük sıkıntısı da, Cumhuriyet tarihinin kuruluş dönemine ait belgelere ulaşamamaktır. Bu belgeler ya ortada yoktur ya da tasnif dışıdır. Atmosfere hâkim olan sis perdesini yırtmaya muktedir sert poyrazlar neticesinde bazı bilgi kırıntıları elimize ulaştığında, bunların değerini bilip, titizlikle yorumlamakla yükümlüyüz.

Şark İstiklal Mahkemesi Karar İlam Defteri, böylesi bir güçlü rüzgârın yardımıyla elime ulaştı. Defterdeki kayıtları akademik ahlakın öğretilerine sadık kalarak, tarafsız bir yaklaşımla çözümlemeye gayret ettim ve bilginize sundum.

Takdir edersiniz ki, mevcut bilgi kirliliği nedeniyle, objektif analizler içeren tarih çalışmalarına rastlamak pek mümkün olmuyor. Mevcut durumun bilincinde olan bir araştırmacı olarak, kitabımın Türkiye'nin Kürt meselesi üzerine çalışan, fikir geliştiren insanlar için iyi bir kaynak işlevi görmesine çaba sarf ettim.

Bir önceki kitabım *Dersim Kürt Tedibi*'ni yazmaya başladığım günlerde, Türkiye Cumhuriyeti tarihi kapsamında ulus devletle Kürt halkının ilişkilerine odaklanan kapsamlı bir çalışma yapmayı da planlamıştım. *Dersim Kürt Tedibi*, planladığım ulus devletle Kürt halkının ilişkileri projesinin bir parçasıydı.

Okumuş olduğunuz çalışmada ise, Kürtlerin ulus devletle ilişkisinin koptuğu bir döneme ait belgeleri çözümlemeye gayret ettim. Bu çalışmayla eşzamanlı biçimde hazırladığım sıradaki kitabım *Şeyh Said Olayı ve Kürt Tenkili (1925-1927)* üzerine daha çok yoğunlaşmam gerekiyor. Keza, *Ağrı'dan Dersim'e Kürt Kalkışmaları, Tedip ve Tenkiller (1927-1936)* de aynı kapsamda sürdürdüğüm bir başka çalışmam.

Bu çalışmaların hepsini bitirdiğim zaman, ulus devlet yapısıyla Kürtlerin ilişkilerini içeren, tamamen belgelere dayalı ciddi bir başvuru kaynağını araştırmacı ve okurlara sunmuş olacağım. Arşivimdeki, bu zamana kadar tarihçilerin ulaşamadıkları pek çok önemli belgeye, nadir vesikalara yeni kitaplarımda yer vermeye devam edeceğimi de bu vesileyle duyurmuş olayım.

Saygılarımla...

Mahmut Akyürekli

Ekler
I- Şark İstiklal Mahkemesi Heyeti

Ahmet Süreyya Örge (Evren): Karesi Mebusu



13 Nisan 1888 (1304) tarihinde Sındırgı'da doğdu. Babası Çavdaroğullarından Hilmi Efendi, annesi Hasibe Hanım'dır. 19 Ocak 1923'te Güzide Hanım'la evlendi. İlk öğrenimini Sındırgı'da tamamladı. İstanbul da Hukuk Fakültesi'nden 1910 yılında mezun oldu. 26 Kasım 1910'da Razlık ilçesi savcılığına atandı. 31 Aralık 1912'de yaşadığı adayı Yunanlıların işgal etmesiyli tutsak düştü ve bir ay süreyle Yunanistan'a gönderildi. 29 Ocak 1912'de Edremit Savcılığı görevine getirildi.

1914'te Dördüncü Ordu'nun komutasına girdi ve savaş süresince asker olarak hizmet verdi. Kuvay-i Milliye'ye de katıldı. Daha sonra hâkimlikten istifa etti ve dava vekilliğine başladı. Söke'nin işgalinden sonra Muğla'ya geçti. Genel Taarruz'dan on gün önce, özel bir emirle elli kişilik bir müfreze kurup silahlandırdı. Buna askeriyeden de yirmi üç kişilik bir müfreze katıldı. Bu askerlerle 4-5 Eylül 1922 gecesi Menderes Nehri'ni geçti ve Söke'nin geri alındığı çatışmayı yönetti. Müfrezesi dağıltıldıktan sonra ise, fahri olarak Birinci Kolordu İstihbaratı'nda çalıştı.

Bu esnada TBMM' nin II. Dönem Milletvekilliği seçimlerine katıldı. 15 Temmuz 1923 tarihinde yapılan seçimde Karesi'den (Balıkesir) milletvekili seçildi. 7 Mart 1925'te Şark İstiklal Mahkemesi Savcılığı görevine seçildi.

Beşinci, yedinci ve sekizinci dönemlerde Balıkesir'den, dördüncü dönemde Aksaray'dan ve altıncı dönemde Bitlis'ten milletvekili seçilen Ahmet Süreyya Örge (Evren), *Gürtel* adlı bir şiir kitabı, *Demirci Mehmet Efe* adlı bir romanı yazmıştır. 7 Ağustos 1969'da, İstanbul'da hayata veda eden Ahmet Süreyya'nın mezarı Kartal kabristanındadır.[1]

1 *Türk Parlamento Tarihi, 2.Dönem, III. cilt*, s.464.

Mazhar Müfit Bey (Kansu): Hakkari Mebusu



1873 (1289) te İstanbul'da doğdu. Defter-i Hâkanî (Tapu) Müdürlerinden Süleyman Müfit Bey'in oğludur. İlk ve orta öğrenimini Edirne İbtidai Mektebi ve İdadi'nin Rüştiye kısmında tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebi'nin İdadi bölümünden mezun oldu. Ülkenin birçok yerinde mutasarıflık, kaymakamlık ve valilik görevlerini üstlendi. Bitlis Valisi'yken, 1919 yılında görevden alındı. Daha sonra Erzurum'a gitti ve Bitlis delegesi olarak kongreye katıldı. Mustafa Kemal'le uzun yıllara dayanan yakın ilişkisi, Erzurum Kongresi'nden sonraya, ölümüne kadar sürdü. Sivas Kongresi'nde de Hakkari temsilcisi olarak yer aldı. Heyet-i Temsiliye üyeliğine seçildi. İstanbul Mebusan Meclisi'nin son döneminde Hakkari Milletvekili oldu. Meclisin feshinden sonra, Ankara'ya gitti ve 1 Mayıs 1920 tarihinde TBMM'ne Hakkari Milletvekili olarak takdim edildi.

24 Eylül 1921'de Başkomutanlığın emriyle kurulan Yozgat İstiklal Mahkemesi'nin üyeliğine seçildi. Mahkemenin faaliyeti 23 Temmuz 1922'de sona erince meclise döndü. İkinci Dönem'de Denizli'den milletvekili olarak seçildi. Şark Ayaklanması'ndan sonra kurulan İstiklal Mahkemesi'ne, 17 Mart 1925'te, başkan seçildi ve Şeyh Said ve arkadaşlarının yargılanmasına katıldı. Başkanlık görevinden, 2 Kasım 1925'te, istifa ederek ayrıldı .Üçüncü, dördüncü ve beşinci dönemlerde yine Denizli'den, altıncı ve yedinci ve dönemlerde Çoruh'tan milletvekili seçildi. 12 Kasım 1948'de vefat etti. Evli ve üç çocuk babasıydı. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber* adındaki iki ciltlik eseri, Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştır.[2]

Ali Saib Bey (Ursavaş): Urfa Mebusu

1885 (1301) tarihinde, halen Irak sınırları içinde yer alan, Revandiz'de doğdu. Kürt asıllı emekli Üsteğmen Mehmet Emin Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini babasının görevli bulunduğu Bağdat Rüştiyesi ve Askeri

2 *Türk Parlamento Tarihi*, I. Dönem, III. cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, s. 461.



İdadisi'nde tamamladıktan sonra, İstanbul'a gitti ve 13 Kasım 1905'te Harbiye Mektebi'ne girdi. 1 Eylül 1908'de Süvari Teğmen rütbesiyle mezun oldu, Bağdat'taki Sekizinci Kolordu'da görevlendirildi. İtalya'yla savaş çıkması üzerine, gönüllü olarak Bingazi cephesinde görev aldı.

Balkan Savaşı sırasında, Yirmi Dördüncü Alay'da ve Onuncu Kolordu Karargâhı'nda görev üstlendi. Fransız işgali yıllarında Adana'da kurulan *İntibah* adındaki gizli cemiyette direniş faaliyetlerine katıldı. Ağustos 1919'da Kozan Jandarma Kumandanı olarak görevlendirildi. Mustafa Kemal'in Erzurum'da yayımladığı beyannameyi duyduktan sonra, onunla temas kurmaya karar vererek Develi ilçesine gitti. Orada, Kuvayi Milliye teşkilatını kurmak için bölgeye gelenlerle birlikte Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdu ve Kozan'daki İntibah Cemiyeti de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını aldı. Aralık 1919'da Urfa Jandarma Kumandanlığı'na tayin edildi. Fransız işgali altındaki Kozan'dan gizlice ayrılarak Urfa'ya gitti ve şehrin ileri gelenleri ve yöredeki aşiret reisleriyle temas ederek teşkilat kurdu, Urfa ve yöresinde Kuvayi Milliye Kumandanlığı'nı üstlendi.

Siverek, Mardin ve Viranşehir'de aşiretlerle temas kurdu. 8-9 Şubat gecesi süvarilerin iki koldan girdiği Urfa'daki çatışmalar günlerce devam etti. 8 Nisan'da Fransızlarla mütareke yapılarak Urfa'nın kurtuluşu gerçekleşti.

TBMM'nin birinci dönemi için yapılan seçimde Urfa'dan milletvekili seçildi. Bunun üzerine 15 Nisan'da Urfa'dan ayrılarak, 9 Mayıs 1920'de meclise katıldı. Dahiliye Vekâleti'nin ona verdiği özel görevle, 26 Haziran'da, meclisten izinli sayılarak, güney bölgesine gitti. Dokuz ay süresince bu bölgede çalıştı. Hükümetin amaçlarını açıklama ve yöre halkını aydınlatmaktaki başarısı, El-Cezire Cephesi Kumandanlığı tarafından, 17 Mayıs 1921'de, TBMM Başkanlığı'na gönderilen bir yazı ile ifade edildi. 3 Ağustos 1921 tarihinde Konya İstiklal Mahkemesi üyeliğine seçildi.

9 Ocak 1922'de bu görevden istifa ederek ayrıldı. İkinci dönemde Kozan'dan milletvekili seçildi. Şeyh Said Ayaklanması'nda kurulan İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi'ne, 7 Mart 1925'te üye, 6 Aralık 1926'da başkan

olarak hizmet etti. Mahkemenin fesh edildiği 7 Mart 1927 tarihine kadar burada görev yaptı.

Üçüncü ve dördüncü dönemde Urfa'dan milletvekili olarak seçildi. Soyadı Kanunu kabul edildikten sonra, Mustafa Kemal tarafından övüldüğü bir yazıyla, Urfa'da Fransızlara karşı savaşta kazandığı ün nedeniyle, Ursavaş soyadı verildi.

Eylül 1935'te, Çerkes Ethem ve kardeşi Reşit'in Mustafa Kemal'e karşı suikast girişimine yardım ettiği anlaşıldığından, hakkında kanuni işlem yapılmak üzere yasama dokunulmazlığı kaldırıldı. Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nde diğer sanıklarla birlikte yapılan yargılaması sonucunda 17 Şubat 1936'da beraatına karar verildi.

Altıncı dönemde yeniden Urfa Milletvekili seçildi. 26 Eylül 1939'da Adana'da hayata veda etti. Evli ve dört çocuk babasıydı. Mecliste ve cephedeki hizmetleri nedeniyle, TBMM'nin 24 Ekim 1923 tarihinde verdiği ilk kararla, kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Kilikya Faciaları ve Urfa Kurtuluş Mücadeleleri adındaki eseri, 1940 yılında, Ankara'da yayımlanmıştır.[3]

Lütfi Müfit (Özdeş): Kırşehir Mebusu



1874 (1290) tarihinde Kırşehir'in Medrese mahallesinde doğdu. Ailesi Kırım kökenli Tatar'dır[4]. Lütfi Müfit, deniz subayı Abdülhamid Naci'nin kızı Şayeste Hanım'la, Mustafa Kemal'in şahitliğinde evlendi. Bursa Askeri Lisesi'ni ve Harbiye'yi bitirip, 1901 yılında teğmen oldu. 1906'da Halep Fevkalâde Erkân-ı Harbiye'sine katıldı. Şam'da bulunduğu sırada, Mustafa Kemal'in kurduğu Vatan ve Hürriyet adındaki gizli derneğin kurucuları arasında yer aldı.

Torbalı'dan ilerleyen Yunan ordusuyla çarpışan İkinci Süvari Fırkası saflarında yer aldı. Daha sonra, 57. Liva

3 *Türk Parlamento Tarihi*, I. Dönem, III. cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, s. 945.
4 Eşref Edip, s. 154

Komutanlığı'na atandı. 1923 yılında emekliye ayrıldı. TBMM'nin ikinci dönem ara seçimlerine katıldı ve 17 Aralık 1924'te yapılan seçimde Kırşehir'den milletvekili seçildi. 7 Mart 1925'te Şark İstiklal Mahkemesi üyesi oldu. Müfit'in soyadı da okul arkadaşı Mustafa Kemal tarafından verildi. Türk Tarih Kurumu üyesi olan, Almanca ve Rusça bilen Lütfi Müfit Özdeş, üçüncü, dördüncü ve beşinci dönemlerde de Kırşehir'den milletvekili seçildi. 18 Nisan 1940'ta Heybeli Ada'da vefat etti ve bu adada toprağa verildi.[5]

Avni (Doğan): Bozok Mebusu



1892 (1308) yılında Yozgat'ta doğdu. Yozgat Rüştiyesi ve İstanbul Sultani'sinde orta öğrenimini tamamlayıp, 1913'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden pekiyi derece ile diploma aldı. Fransızca, Farsça, Arapça biliyordu.

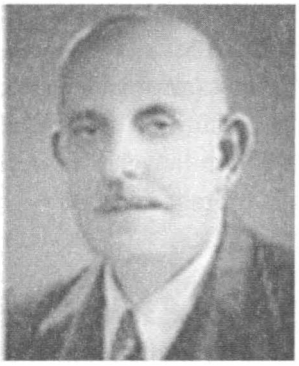
1914'te teğmen oldu. Aralık 1918'de terhis edildi. 16 Nisan 1920'de Boğazlıyan, 17 Eylül 1920'de Konya Ereğlisi Kaymakamlıklarına atandı. 12 Mayıs 1920'de kaymakamlıktan istifa etti.

1 Mart 1921'de ikinci kez askere alındı. Sivas Divan-ı Harbi Örfi Askeri Kâtipliği'nde, Amasya İstiklal Mahkemesi Müfreze Kumandanlığı'nda görevlendirildi. TBMM'nin ikinci dönemi için Temmuz 1923'te yapılan seçimde Bozok (Yozgat)'tan milletvekili seçildi. Şark İstiklal Mahkemesi üyeliği görevini üstlendi. Üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı dönem Yozgat'tan, yedinci ve sekizinci dönemde Çankırı'dan milletvekili seçildi.

Avni Doğan, 28 Eylül 1926'da Kastamonu Valiliği; 19 Ağustos 1940'da Samsun Valiliği; 1943'te Genel Müfettişlik; 1948'de Ankara Valiliği yaptı. 1961'de Kurucu Meclis üyeliği, aynı yıl İsmet İnönü kabinesinde Devlet Bakanlığı, ve Cumhuriyet Senatosu Kastamonu üyeliği görevlerini üstlendi. Gözlem ve anılarını, *Kurtuluş, Kurtuluş ve Sonrası* adlı kitabında aktardı. 14 Haziran 1965'te vefat etti.[6]

5 *Türk Parlamento Tarihi*, II. Dönem, III. cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, s. 461.
6 *Türk Parlamento Tarihi*, II. Dönem, III. cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, s. 159.

Hüseyin Hacım (Muhittin) Bey (Çarıklı): Karesi Mebusu



1881(1297) yılında Uşak'ta doğdu. Aşar Müdürlerinden Nevşehirli Ahmet Muhittin Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Urla İbtidai Mektebi ve İzmir Mülki İdadisi'nde tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebi'ne girdi. 1 Temmuz 1904'te bu okuldan mezun oldu ve muhtelif yerlerde kaymakamlık yaptı. Akhisar Kaymakamlığı'ndan mutasarrıflığa yükseltildi.

20 Kasım 1918'de Karesi (Balıkesir) Mutasarrıflığına tayin edildi.1 Mart 1919'da, yerine başkasının atanmasıyla açıkta kaldı.15 Mayıs 1919'da, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine Batı Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılması için örgütlenme faaliyetlerine girişti. 26 Temmuz'da Balıkesir, 16 Ağustos'ta Alaşehir Ulusal Kongreleri'nin toplanmasına öncülük etti.

5 Ekim 1919'da Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığına getirildi. İstanbul Mebusan Meclisi'nin son dönemine Karesi Milletvekili olarak seçildi. Meclisin feshinden sonra, Heyet-i Temsiliye'nin talimatına uyarak Ankara'ya gitti ve 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulundu.

28 Nisan'da milletvekilliğini koruyarak, olağanüstü yetkiyle Bursa Valiliği'ne atandı.

25 Haziran'da İngilizlerin Mudanya'ya asker çıkarmalarını, Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey'le birlikte protesto etti. 8 Temmuz'da Yunanlıların Bursa'yı işgal etmeleri üzerine görevden ayrılarak Bilecik'e geçti. Başkanlığın tebligatı üzerine 16 Temmuz'da meclisteki görevine döndü.

3 Ağustos 1921'de Konya İstiklal Mahkemesi Başkanlığı'na seçildi. 9 Haziran 1922'ye kadar bu görevi yürüttü. 9 Mart-13 Mayıs 1923 tarihleri arasında El-Cezire İstiklal Mahkemesi Başkanlığı görevini üstlendi.

İkinci dönemde Giresun'dan milletvekili seçildi. 7 Mart 1925'te Şark İstiklal Mahkemesi Başkanlığı'na seçildiyse de, 10 Mart'ta istifa etti. 16 Kasım 1925'te yeniden bu mahkemenin başkanlığına getirildi. 20 Kasım1926'da

istifa suretiyle görevden ayrıldı. Üçüncü dönemde tekrar Giresun'dan; dördüncü ve yedinci dönemlerde de Balıkesir'den milletvekili seçildi.

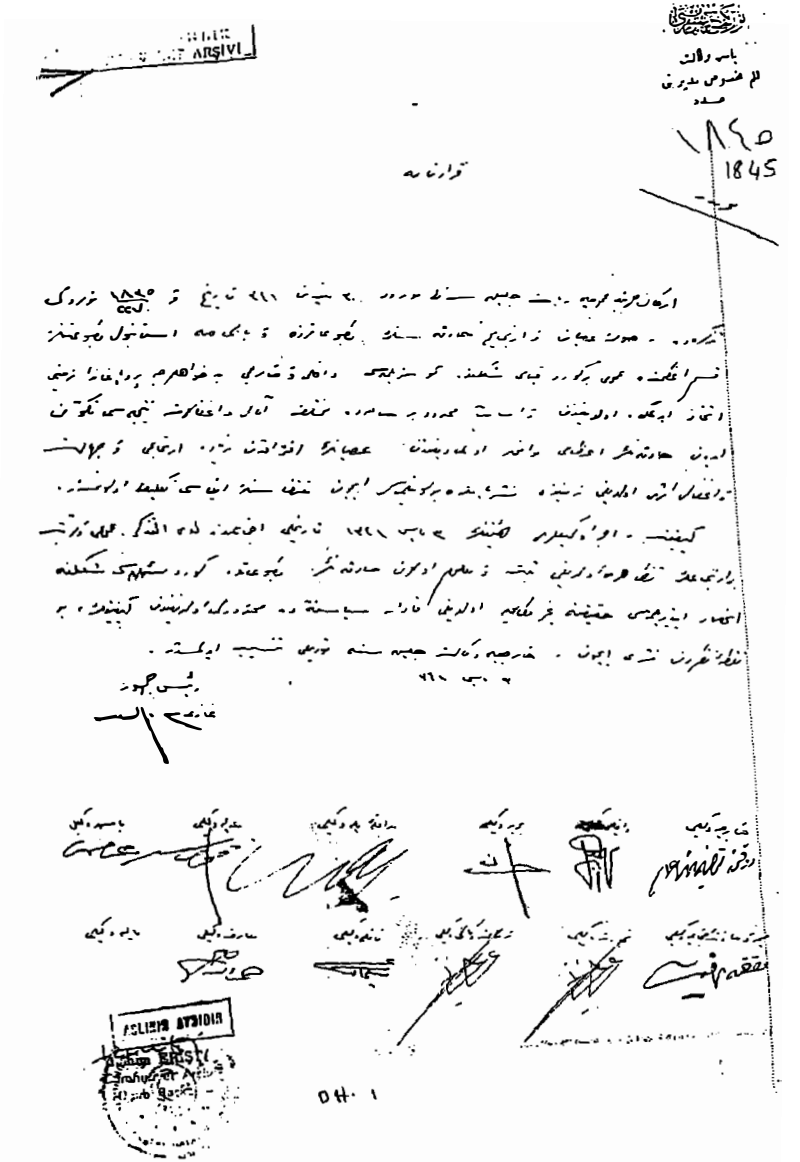
Milletvekilliği görevi sona erince politikadan uzaklaşarak İzmir'e yerleşti. 5 Aralık 1965'te öldü. Evli ve beş çocuk babasıydı. Milli Mücadele yıllarında fedakârca hizmet verdiği için, TBMM'nin 21 Kasım 1923 tarihinde verdiği kararla, kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası'na layık görüldü. Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Milli Mücadele anıları 1967 yılında yayımlanmıştır.[7]

İbrahim (Tolon): Kocaeli Mebusu



1880 (1296) yılında Karadeniz Ereğlisi'nde doğdu. Babası Hurşit Bey, annesi Fatma Hanım'dır. Eşi Rüveyda Müzeyyen Hanım, oğlu da Ahmet Muhittin'dir. 15 Mart 1897'de Harp Okulu'na kaydolup, 18 Ocak 1900'de asteğmen olarak diploma aldı. Kasım 1916'da binbaşı oldu. Aralık 1918'de Jandarma Subay Okulu Müdür Yardımcılığı'na atandı ve Nisan 1920'de İstanbul hükümetince emekli edildi. 30 Haziran 1920'de İstanbul'dan kaçıp Anadolu'ya geçti ve Bolu Jandarma Tabur Komutanlığı'na atandı. 18 Temmuz 1927'de emekliye ayrıldı. TBMM'nin ikinci dönem seçimlerine katıldı. 10 Temmuz 1923'te Kocaeli'den milletvekili seçildi. 21 Mart 1927'de Şark İstiklal Mahkemesi üyeliği görevini üstlendi. 21 Mart 1927'de kırmızı şeritli İstiklal Madalyası aldı. Üçüncü, altıncı ve yedinci dönemlerde de Kocaeli'nden milletvekili seçilen İbrahim Tolon, 2 Aralık 1956 tarihinde vefat etti.[8]

7 *Türk Parlamento Tarihi*, II. Dönem, III. cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, s. 594.
8 *Türk Parlamento Tarihi*, II. Dönem, III. cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, s. 536.



Karar name

30.4.1925

Erkân-ı Harbiyye-i Umumiyye Riyaset-i Celilesi'nden mevrud 30 Nisan 1341 tarih ve 1835 / 2270 numaralı tezkirede son isyan ve irtica'iye hadisesinin matbu'atımızda ve bi'l-hassa İstanbul matbuatının kısmı a'zâmında umumi bir Kürd kıyâmı şeklinde gösterilmesi dahili ve harici bedhâhlarca propaganda zemini ittihaz edilmekte olduğundan ve esasen mahdud bir sahada muhtelif âmâl ve iğfalât neticesi tekevvün eden hadisenin i'zamı muvafık olmadığından isyanın iftiraktan ziyade irticai ve cehalet ve iğfâl eseri olduğu zemininde neşriyatta bulunulması için mukteza'sının ifâsı teklif olunmuştur. Keyfiyet icra vekilleri (Bakanlara kurulunu) heyetinin 3 Mayıs 1341 tarihli ictima'ında lede't-tezekkür umumi ve tertibli? bir irtica'ın tezahürü olduğu sebt ve malum olan hadisenin matbuatta Kürd meselesi şeklinde inhisar ettirilmesi hakikata gayri mutabık? Olduğu kadar siyasetende mahzurlu olduğundan keyfiyetin bu noktayı nazardan neşri için hariciye vekaleti celilesine tebdi-i tensib edilmiştir. 3 mayıs 1341 Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa.
Hariciye vekili,Dahiliye vekili,Berriye vekili,Dahiliye vekili,Adliye vekili,Baş vekil,Sıhhıyye... vekili,Ticaret vekili,Ziraat Baş vekili,Maarif vekili,Maliye vekili imzaları mevcuttur.

Başbakanlık Baş Vekalet Arşivi. Baş Vekalet Kalem-i Mahsus Müdüriyeti No:1845

3- Şark İstiklal Mahkemesinin idam kararları[1]

Dosya No	*Ad- Soyad*		*K.Tarihi*	*Suçun Türü*
2 (D 1/2)	Siverek-Şeyh Mehmet Eyyüp Bin Hâlid	İdam	16.04.1925	İsyan
1 (D 1/2)	Diyarbakır-Dr.Fuat Efendi Bin Hacı İbrahim	İdam	16.04.1925	İsyan
3 (D 1/3)	Diyarbakır- Şarabi karyesi Mehmet Bin Hüseyin	İdam	19.04.1925	İsyan
9 (D 1/6)	Diyarbekir Mebusu Feyzi Bey'in fabrikasında bekçi Ali oğlu Hasan	İdam	22.04.1925	İsyan
17 (D 1/7)	Eğil Takımı Jandarma efradından Maden'in Halefan karyeli Sabri bin Tevik	İdam	27.04.1925	İsyan
17 (D 1/7)	Süvari jandarma neferi Üsküp'lü Cemil Bin Rıza	İdam	27.04.1925	İsyan
31 (D 1/13)	Diyarbekir Jandarma Bölüğü efradından Hanili süvari Mehmet Oğlu Rıza	İdam	29.04.1925	Firar, İsyan
31 (D 1/13)	Diyarbekir Jandarma Bölüğü efradından Hanili Mehmet Ali oğlu Ömer	İdam	29.04.1925	Firar, İsyan
31 (D 1/13)	Liceli Ahmet oğlu Hüseyin	İdam	29.04.1925	Firar, İsyan
23 (D 2/19)	Hazro'nun Cami Mahallesinde mukim rençber Mahmut bin Molla Süleyman	İdam	05.05.1925	İsyan
23 (D 2/19)	Bicar Nahiyesinde mukim rençber Ahmet bin İskender	İdam	05.05.1925	İsyan
23 (D 2/19)	Bicar'ın Mestan karyesinde sakin hamal Ahmet bin Haydar	İdam	05.05.1925	İsyan
23 (D 2/19)	Bicar'ın Tohlaç karyesinden amele Mehmet bin Haydar	İdam	05.05.1925	İsyan
23 (D 2/19)	Lice'nin Ma'rek karyesinden rençber Ali bin Ahmet	İdam	05.05.1925	İsyan
23 (D 2/19)	Bicar'ın Putyan karyesinden rençber Mehmet Ali bin Mehmet	İdam	05.05.1925	İsyan
23 (D 2/19)	Bicar'ın Husur karyesinden rençber Mehmet bin Garneşir	İdam	05.05.1925	İsyan
23 (D 2/19)	Bicar'ın Mestan karyesinden rençber Abdulkerim bin Haydar	İdam	05.05.1925	İsyan
23 (D 2/19)	Lice'nin Kum karyesinden rençber Halil bin Hacı Mehmet	İdam	05.05.1925	İsyan
23 (D 2/19)	Bicar'ın Muntaza karyesinden rençber Mehmet Şerif bin Nimet	İdam	05.05.1925	İsyan
23 (D 2/19)	Bicar'n Mestan karyesinden rençber Osman bin Haydar	İdam	05.05.1925	İsyan
23 (D 2/19)	Karkın kazasının Kelle Mahallesinden rençber Mehmet bin Ahmet	İdam	05.05.1925	İsyan
23 (D 2/19)	Bicar'in Hazan karyesinden rençber Emin bin Mehmet	İdam	05.05.1925	İsyan
23 (D 2/19)	Bicar'ın Bahşat karyesinden rençber Hasan bin Veli	İdam	05.05.1925	İsyan
23 (D 2/19)	Bicar'ın Mestan karyesinden rençber Ahmet bin Hasan	İdam	05.05.1925	İsyan
36 (D 2/21)	Genç, Bicar Nahiye Boti köyü mukim rençber Hasan bin Mehmet	İdam	10.05.1925	İsyan
42 (D 8/68)	Diyarbekir jandarma Bölüğü süvari Liceli Ömer bin Aziz	İdam	10.05.1925	Firar, İsyan
24	Sinanlı Halil bin Abdülkadir	İdam	18.05.1925	İsyan
24	Sinanlı Osman bin Abdülkadir	İdam	18.05.1925	İsyan
24	Sinanlı Hüsnü bin Abdülkadir	İdam	18.05.1925	İsyan
24	Beşiri'nin Eyluh karyesinde mukim Genco bin İsa	İdam	18.05.1925	İsyan

1 Bu liste idam cezası verilmiş kişilerin hepsini kapsar, ancak idam kararlarından bazıları firarda olan sanıkların gıyabında verilmiştir. Yakalanmayan idam mahkûmları 1928 yılında çıkan genel aftan istifade ederek idamdan kurtulmuşlardır.

24	Beşiri'nin Eyluh karyesinde mukim diğer Genco bin İsa	İdam	18.05.1925	İsyan
24	Beşiri'nin Eyluh karyesinde mukim Salih bin İsa	İdam	18.05.1925	İsyan
24	Beşirili Ahmet	İdam	18.05.1925	İsyan
24	Beşirili Halil bin Musa	İdam	18.05.1925	İsyan
27	Piyade er, Lice'li Mehmet Ali bin Süleyman	İdam	18.05.1925	İsyan
27	Piyade er, Lice'li Hüseyin bin Hacı Mehmet	İdam	18.05.1925	İsyan
27	Piyade er, Lice'li Yusuf bin Ahmet	İdam	18.05.1925	İsyan
27	Piyade er, Lice'li Yusuf bin Abdullah	İdam	18.05.1925	İsyan
27	Piyade er, Lice'li Ebubekir bin Abdullah	İdam	18.05.1925	İsyan
44 (D 8/67) (D 4/32)	Süvari, Eğil köyü Hasan bin Zülfikar	İdam	18.05.1925	Firar, İsyan
53-11-54-55-70-59 (D 4/32)	Dersaadet, Suadiye no: 338. Kürdistan Teali Cemiyyeti Reisi Şemdinanlı Seyyid Abdülkadir efendi bin Abdullah	İdam	23.05.1925	İsyanın amil ve muharriklerinden olma
53-11-54-55-70-59 (D 4/32)	Dersaadet, Suadiye no: 338. Seyyid Mehmet Efendi bin Abdülkadir	İdam	23.05.1925	İsyanın amil ve muharriklerinden olma
53-11-54-55-70-59 (D 4/32)	Aksaray,Sofular Mah.Kürt Cemiyetleri âzasından Palu'lu Abdullah Sadi Efendi bin Mehmet Sait	İdam	23.05.1925	İsyanın amil ve muharriklerinden olma
53-11-54-55-70-59 (D 4/32)	Muallim,davavekili, gazete muhariri Bitlisli Hayranizade Kemâl Feyzi Efendi bin Reşit	İdam	23.05.1925	İsyanın amil ve muharriklerinden olma
53-11-54-55-70-59 (D 4/32)	Diyarbekir, Cami-ül-esvet Mah. Vükelâ-yı deaviden Hacı Ahti Mehmet Tevfik Efendi bin Abdülkerim	İdam	23.05.1925	İsyanın amil ve muharriklerinden olma
53-11-54-55-70-59 (D 4/32)	Valide Cami-i Şerifi Kürsü Şeyhi Silifke'li Hoca Askeri Efendi bin Molla Mehmet	İdam	23.05.1925	İsyanın amil ve muharriklerinden olma
35 (D 11/89)	Berazi Aşiretleri Reisi Şahin Beyzade Mustafa Şahin	İdam	16.06.1925	Halkı tahrik ve hükümet aleyhine olma
35 (D 11/89)	Mebus Bozan	İdam	16.06.1925	Halkı tahrik ve hükümet aleyhine olma
18 (D 8/59)	Diyarbekir, camiikebir mah. Muk. kelekçi Biçar'lı Emin bin Ali	İdam		usâta iltihak ve iştirak
92 (D 8/63)	Kığı Kazasının Demlik Karyesi, Çanlı Şeyh Abdullah bin Şeyh Halit	İdam	18.06.1925	İsyan
92 (D 8/63)	Lora Karyesinin Kûf Mezrası, Az Karyeli rençber Süleyman bin Mahmut	İdam	18.06.1925	İsyan
92 (D 8/63)	Lora Karyesinin Kûf Mezrası, Az Karyeli Ali bin Hacı Mehmet	İdam	18.06.1925	İsyan
94 (D 8/64)	Lice'nin Camikebir Mah. müt. ve muk.Hüseyin Bey bin İsmail	İdam	18.06.1925	İsyan
69	Hot Karyeli Süleyman Çavuş	İdam	22.06.1925	İsyan
69	Derman Karyeli Mehmet bin Hacı Halit	İdam	22.06.1925	İsyan
69	Hazizun Karyeli ve Genç Mahkeme-i Asliyye zabıt katibi Ali Efendi bin Şeyh Ahmet	İdam	22.06.1925	İsyan

130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Hınıs Kasabasında muk. Palu'lu Şeyh Mehmet Sait Nakşibendi bin Şeyh Mahmut	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Genç, Melekan Karyesinde müt.ve muk. medrese ve postnişin Şeyh Abdullah bin Şeyh Mahmut	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Diyarbekir, Hoca Hasan Mah.müt ve muk. rençber Diyarbekir'li Şeyh İsmail bin Şeyh Hasan	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Diyarbekir, Hoca Hasan Mah.müt ve muk. Diyarbekir'li Şeyh Abdüllatif bin Şeyh Hasan	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Bükilan Karyesinde müt. ve muk. Hacı Halit bin Hacı Yusuf	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Uğnut Nahiyyesi, Kanireş Karyesi müt.muk. rençber Ceyranlı Aşiretinden Kâmil Bey bin Halit	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Muş, Girvas Karyesi müt.ve sakin tahsil-i ilimle müştagil Molla Emin bin Hacı Halit	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Varto, Hacıbey Karyesi müt. ve muk. postnişin Şeyh Ali bin Şeyh Musa	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Uğnut Nahiyyesi, KargaPazar Karyesi müt. ve mukim Ağavattan sabıkalı Mehmet Ağa bin Halil	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71	Uğnut Nahiyyes,ToKatlıyan Karyesi ve Cıbıran Aşiretinden sabıkan aşiret alayı kumandanvekili Baba Bey bin Halit	İdam	28.06.1925	İsyan

(D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda				
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Varto, Diyadin Karyesi.müt.ve mukim rençber aşiret-i mezküreden Timur Ağa bin Es'at	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Gümgüm Kasabasında sakin rençber sabık Varto Varidât kâtibi Hınıs'lı Abdüllatif Bey bin Kâmil	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Muş, Bağlıisa Karyesinde mukim Rençber Geyranlı Aşiretinden Mehmet bin İbrahim	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Muş, Bağlıisa Karyesinde mukim Süleyman Bey bin İbrahim	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Sultan Karyesinde sakin kıdemli Yüzbaşılıktan mütekaid ve aşiret mektebinden mezun Bahri Bey bin Selim	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Varto, Tepe Karyesinde mukim Zorabat Karyeli Şeyh Cemil bin Şeyh Mustafa	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Hınıs, Kolhisar Karyesinde sakin Şeyh Sait'in hademesinden Çerkes bin Yusuf	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Genç, Uğnut Nahiyyesi, Kargapazar Karyesi, müt. ve mukim rençber Halit bin Mehmet	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Palu'da mukim, Diyarbekir'in Tanıklı Karyesinden, Şeyh Şerif bin Şeyh Mustafa	İdam	28.06.1925	İsyan

130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Şenik Karye. müt. ve mukim sabık jan. Süleyman bin Hasan	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Şenik Karye. rençber Ali Badan Bin Hüseyin	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Çapakçur'lu değirmenci Yusuf bin Selim	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Musyan Karyesinde Yamaç Aşireti rüesasından İmam ve muallim Mola Cemil bin Halil	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Genç, Modan Karyesinde müt, ve mukim Şeyh Sait'in Daraini inzibat memuru, Fakih Hasan Fehmi bin Hacı Süleyman	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Genç, Valir Nahiyyesinde müt. ve mukim rençber Hacı Sâdık Bey bin Hüseyin	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Çapakçur'da mukim Çapakçur Müftüsü Şeyh İbrahim Efendi bin Şeyh Halit Efendi	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Çan'lı meşayihinden rençber Şeyh Ali Efendi bin Şeyh Halit Efendi	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Çan'lı Şeyh Celâl Efendi bin Şeyh Halit Efendi	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71	Çapakçur'da sakin meşayihten Şeyh Hasan Efendi bin Ahmet Efendi	İdam	28.06.1925	İsyan

(D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda				
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71	Çapakçur, rençber Süleyman bin demirci Ömer	İdam	28.06.1925	İsyan
(D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda				
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71	Çapakçur, rençber Ali nâm-ı diğeri Arap Abdi bin Rüstem	İdam	28.06.1925	İsyan
(D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda				
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71	Çapakçur, Süleyman bin Şerif	İdam	28.06.1925	İsyan
(D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda				
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71	Çapakçur jandarmalarından Hamit bin Şerif	İdam	28.06.1925	İsyan
(D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda				
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71	Çapakçur'da sakin rençber Halit Nadir bin Nadir	İdam	28.06.1925	İsyan
(D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda				
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71	Çapakçur, rençber Lice'nin Kaya Mah. jandarma Tahir bin Mehmet	İdam	28.06.1925	İsyan
(D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda				
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71	Lice'nin Kaya Mah. mukim Genç Tahrirat Kalemi Sermüsevvidi Tahir Efendi bin Mehmet	İdam	28.06.1925	İsyan
(D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda				
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71	Çapakçur'un Garip Karyesinden Mehmet Bey bin İzzet	İdam	28.06.1925	İsyan
(D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda				
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71	Hani Nahiyyesinde müt. ve mukim eşraftan Mustafa Bey bin Hacı Ali	İdam	28.06.1925	İsyan
(D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda				

130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Hani, Şeyh Abdullah bin Şeyh Ali	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Cafer Tayyar Baba Dergâhı mütevellisi Şeyh Ömer bin Şeyh Bekir	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Şeyh Adem bin Şeyh Mehmet	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Hani'de mütevellit ve mukim, Hani'li Salih Bey bin Sait	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Bakırmadeni'nin Arpameydanı Mah.muk. Meclis-i Umumî Azasından Kadri Efendi bin Hasan Fahri	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Bakırmadeni, Peyran Karyesinde müt.ve sakin İmam Molla Mahmut bin Reşit	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Silvan, Gündiyan Karyesi,muk. rençber Diyarbekir'li Şeyh Şemseddin bin Şeyh Yusuf	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Perğenguk Nahiyesi Müdürü mütevellizadelerden Tayyib ali Bey bin İsmail	İdam	28.06.1925	İsyan
130-74-87-83-82-81-72-59-61-54-68-71 (D 9/1-9/6) 9/1-6 ncı zarflarda	Hani'li Mahmut Bey bin Mustafa Bey	İdam	28.06.1925	İsyan
137 (D 10/71)	Ankara,Mucbut Mah. Müt. ve mukim Hoca İbrahim Ethem Efendi bin Hacı Hüseyin	İdam	05.07.1925	İsyanla alaka

156 (D 10/72)	Van Hudut Taburunun 1. Böl. efradından Bakırmaden'li Osman bin Ahmet'in	İdam	18.07.1925	Firar, İsyan
154 (D 10/76)	Çapakçur'da mukim kasap Çolikli, Süleyman bin Musa	İdam	19.07.1925	İsyanla alaka
160 (D 10/77)	Gökdere'nin Meyalan Karyesinde müt. ve mukim rençber Faris bin Semdin	İdam	20.07.1925	İsyan
155 (D 10/78)	Çolik'li Hamit nâm-ı diğer Hingo bin Arap Abdi	İdam	20.07.1925	İsyana iştirak
165 (D 11/51)	Ergani Madeni'nin Eğil Nahiyyesi Rutan Karyesi rençber Zülküf b. Abdullah Bey	İdam	23.07.1925	İsyana İştirak
165 (D 11/51)	Ergani Madeni'nin Camikebir Mah.Adliye odacısı Resul hafidi Hüseyin bin Mehme	İdam	23.07.1925	İsyana İştirak
167/166	Palu, Hon Karyesi, rençber Hasan Hüseyin bin Ahmet	İdam	26.07.1926	İsyana İştirak
167/166	Palu, Haçban Karyesinden Hacı bin Hamit	İdam	26.07.1926	İsyana İştirak
167/166	Hon Karyesinde mukim mühtedi Ali bin Ahmet	İdam	26.07.1926	İsyana İştirak
167/166	Hasbek Karyesinden rençber Mehmet bin Hüseyin	İdam	26.07.1926	İsyana İştirak
80 (D 11/85)	Lice,Camikebir Mah. mütevellit ve mukim rençber Hakkı Bey bin Mahmut Bey	İdam	29.07.1925	İsyan İştirak
341/264-138-106-107-103	Maden'in Talhum Karyesi Zülffilkar bin Şiro	İdam	02.09.1925	İsyana iştirak, gasp
41/264-138-106-107-103	İzoli Aşiretinden, Ergani'nin Dumurlu Karyesinden Timur Ağa bin Eyyûp	İdam	02.09.1925	İsyana iştirak, gasp
341/264-138-106-107-103	Ergani Madeni'nin Talhum Karyesinden Reşit bin Şiro	İdam	02.09.1925	İsyana iştirak, gasp
341/187 (D 15/130)	Kafkasya'nın Ladeş Sancağı ahalisinden M.Nuri bin Süvari Kaymakam Hüseyin Bey	İdam	10.09.1925	İsyan, Vatana ihanet
341/203 379 (D 41/326)	Okciyanlı Sait bin Keko	İdam	17.09.1925	İsyan
141/197 (D 17/141)	Çemişgezek Kazasının Hama-ı atik Malı. Mengüşyan Markar oğlu nalbant Bogos	İdam	26.09.1925	İsyan, gasp, Katl, casusluk
317 (D 19/145)	Dersim Hebus-u sabıkı, Binbaşı, Hasan Hayri Bey bin Murteza	İdam	22.11.1925	İsyanla alakadar olmak
317 (D 19/145)	Dersim, Hozat'lı Celalzade Mehmet Galip Efendi bin Hıdır	İdam	22.11.1925	İsyanla alakadar Olmak
157 (D 20/147)	Genç, Oğnut Nahiyyesinin Hacıyan Karyesinden rençber Hacı Ahmet bin Seyyid	İdam	25.11.1925	İsyan
85 (D 20/148)	Varto, Kestemeran Karyesinden rençber Kali Ağa bin Ali	İdam	26.11.1925	İsyan gasp ve sirkat ve Katl
85 (D 20/148)	Varto, Keçân Karyesi, rençber Kürdiz Hüseyin bin Ali	İdam	26.11.1925	İsyan, gasp ve sirkat ve Katl
269 (D 24/185)	Maden, Avres Karyesi,İsmail oğlu Mehmet Hakkı	İdam	09.12.1925	İsyana işrtirak
175 (D 28/216)	Palu, Hemşire Mah. Hasan oğlu İbrahim	İdam	26.12.1925	İsyanla Alakadar
372	Darhını kasabası, Kahraman oğlu Ahmet	İdam	28.12.1925	usata iştirak, Yataklık
272	Genç, Valer Karyesinden Hacı Sâdık Beyzade Rıza	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak
272	Genç, Valer Karyesinden Hacı Sadık Beyzade Hâlit	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak
272	Gırnos Karyeli Hacı Selim Ağa	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak
272	Gırnos Karyeli Mustafa	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak
272	Gırnos Karyeli Sait	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak

272	Gırnos Karyeli Mehmet Sâdık	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak
272	Vezelan Karyesinden Haydar Ağa	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak
272	Vezelan Karyesinden Haydar Ağa oğlu Ahmet	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak
272	Vezelan Karyesinden Haydar Ağa oğlu jandarma Hasan	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak
272	Daraini eşrafından Hacı temsil Ağazâde Yusuf	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak
272	Tavaslar Karyeli Ömer Ağa oğlu Haydar	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak
272	Butyan Karyeli Faris Ağa oğlu Ömer	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak
272	Butyan Karyeli Faris Ağa oğlu Sabri	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak
272	Rutican Karyeli Toplu Mustafa	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak
272	Murtazan Karyesi Muhtarı Emin Beko	İdam	12.12.1926	İsyana iştirak
188 (D 34/263)	Çapakçur, Çölek Kasabasından Hurşit oğlu Şükrü	İdam	13.01.1926	İsyana iştirak
188 (D 34/263)	Çapakçur'un Sini Karyesinden Ali oğlu Sait	İdam	13.01.1926	İsyana iştirak
188 (D 34/263)	Çapakçur'un Sini Karyesinden Ali oğlu Faik	İdam	13.01.1926	İsyana iştirak
188 (D 34/263)	Çapakçur'un Sini Karyesinden Ali oğlu İbrahim	İdam	13.01.1926	İsyana iştirak
188 (D 34/263)	Kadımadrâk Köyünden Mehmet oğlu Selim	İdam	13.01.1926	İsyana iştirak
188 (D 34/263)	Harabe Karyesinden Ömer oğlu Ahmet	İdam	13.01.1926	İsyana iştirak
188 (D 34/263)	Simsor Karyesinden Şeyli oğlu Külaş	İdam	13.01.1926	İsyana iştirak
188 (D 34/263)	Çapakçur'lu jandarma Mehmet oğlu Emin	İdam	13.01.1926	İsyana iştirak
188 (D 34/263)	Musyan Karyesinden Memiş oğlu Abdülkerim	İdam	13.01.1926	İsyana iştirak
188 (D 34/263)	Çölek Kasabasından İbrahim oğlu Ali	İdam	13.01.1926	İsyana iştirak
188 (D 34/263)	Madrak botani Karyesinden Zülfi oğlu Molla Yusuf	İdam	13.01.1926	İsyana iştirak
188 (D 34/263)	Kiğı nın Küçükbaş Köyünden Cündi oğlu Fakıh Hasan	İdam	13.01.1926	İsyana iştirak
188 (D 34/263)	Çapakçur'lu Halef oğlu Osman	İdam	13.01.1926	İsyana iştirak
208	Elaziz'in Haroğlu Karyesinden Azdişir oğlu Ali	İdam	26.01.1926	yağma, Katl,İsyanla alaka
208	Elaziz'in Haroğlu Karyesinden Adem Çavuş	İdam	26.01.1926	yağma, Katl,İsyanla alaka,
316	Buşan'lı Süleyman oğlu Molla Abdullah	İdam	27.01.1926	İsyanla alaka
316	Hermu Karyesinden Bato oğlu Sofi Yusuf	İdam	27.01.1926	İsyanla alaka
316	Maslup Şeyh Şemseddin'in oğlu Feyzi	İdam	27.01.1926	İsyanla alaka
316	Maslup Şeyh Şemseddin'in yeğeni Fahri	İdam	27.01.1926	İsyanla alaka
294	Bulanık'lı Süleyman e Ahmey	İdam	27.01.1926	İsyana iştirak
294	Bulanık'lı Süleyman e Ahmey oğlu Ferzende	İdam	27.01.1926	İsyana iştirak
294	Hınıs'lı Maslup Şeyh Sait mahtumu Şeyh Ali Rıza	İdam	27.01.1926	İsyana iştirak
294	Hasenan'lı Halit Bey oğlu Şemseddin	İdam	27.01.1926	İsyana iştirak
294	Hanek Karyesinden Tahir oğlu Kazım	İdam	27.01.1926	İsyana iştirak,
294	Hanek Karyesinden Şaki Mehmet Emin oğlu Abdülbaki	İdam	27.01.1926	İsyana iştirak,
294	Hanek Karyesinden Şaki Mehmet Emin oğlu Derrar	İdam	27.01.1926	İsyana iştirak
271 (D 41/318)	Piran'lı Mehmet İsrmail oğlu Bahri	İdam	07.02.1926	İsyana iştirak, Katl

271 (D 41/318)	Piran'lı Hüseyin oğlu Mustafa	İdam	07.02.1926	İsyana iştirak
271 (D 41/318)	Piran'lı Zübeyr Mustafa	İdam	07.02.1926	İsyana iştirak
391	Çapakçur, Töyrek Karyesi, Bekan Kabilesinden Halil oğlu Hasan	İdam	07.02.1926	İsyana iştirak
391	Çapakçur, Töyrek Karyesi, Bekan Kabilesinden Halil oğlu Hüseyin	İdam	07.02.1926	İsyana iştirak
368	Palu'nun Taşnak Karyesinden İsmail oğlu Mustafa Bey	İdam	08.02.1926	İsyana iştirak, Katl
368	Taşnak Beylerinden Sabri	İdam	08.02.1926	İsyana iştirak, Katl
368	Miran'lı İbo oğlu İbrahim	İdam	08.02.1926	İsyana iştirak, Katl
411	Beşiri'li İbrahim Çavuş oğlu Hüseyin	İdam	10.02.1926	İsyana iştirak
411	Beşiri'li Mehmet Babo bin Reşit	İdam	10.02.1926	İsyana iştirak
268 (D 44/344)	Maden'in Sandığın Süfla Karyesinden Veyso oğlu Mustafa	İdam	10.02.1926	İsyana iştirak
268 (D 44/344)	Maden'in Sandığın Süfla Karyesinden Veyso oğlu Ömer	İdam	10.02.1926	İsyana iştirak
268 (D 44/344)	Davan'lı Ali oğlu ibrahim	İdam	10.02.1926	İsyana iştirak
475-380 -366	Midyat, Seyduvat Mah. Henna İsa bin Henna	İdam	17.02.1926	Kaçakçılık, Casusluk
475-380 -366	Midyat'ın Seydo Mahallesinden Lahdo Serko Elşuyu	İdam	17.02.1926	Kaçakçılık, Casusluk
475-380 -366	Midyat'ın Kaservat Mah. Milki Kibşir	İdam	17.02.1926	Kaçakçılık, Casusluk
475-380 -366	Midyat'ın Kaservat Mah. Şapo Hanna	İdam	17.02.1926	Kaçakçılık, Casusluk
475-380 -366	Midyat'ın Kaservat Mahallesinden Zerko Hanna	İdam	17.02.1926	Kaçakçılık, Casusluk
475-380 -366	Midyat'in Sayuk Mahallesinden Hanna Şapo Zeyto	İdam	17.02.1926	Kaçakçılık, Casusluk
475-380 -366	Midyat'in Sayuk Mahallesinden Ahu Elşuyu	İdam	17.02.1926	Kaçakçılık, Casusluk
446	Maden'in Eğil Nahiyesinden Hamit oğlu Mire	İdam	21.02.1926	İsyanla alaka
460	Palu'nun Naceran Karyesinden Kadir oğlu Keko	İdam	22.02.1926	İsyana iştirak
440	Osmaniye, Zelunlu Karyesinden Maslup Zülfikar oğlu Habip	İdam	23.02.1926	İsyana iştirak
289-455	Lice'nin Kaya Mah. Şâhin oğlu Arif	İdam	25.02.1926	İsyana iştirak, Katl
289-455	Lice Kaya Mah. Yusuf Perişan	İdam	25.02.1926	İsyana iştirak, Katl
289-455	Lice Kaya Mah. Yusuf Perişan oğlu Tahir	İdam	25.02.1926	İsyana iştirak, Katl
289-455	Lice Kaya Mah.Yusuf Perişan oğlu Halil	İdam	25.02.1926	İsyana iştirak, Katl
289-455	Lice Kaya Mah.Yusuf Perişan oğlu Mustafa	İdam	25.02.1926	İsyana iştirak, Katl
352 (48/389)	Eğil'li Nadir Bey oğlu Nuri Bey	İdam	01.03.1926	İsyan, Katl
351	Maden'in Eğil Karyesi, Mire Sadık	İdam	02.03.1926	İsyana iştirak
166-167-168-463-476-531	Palu'nun Gülban Karyesinden Şeyh Şerif'in biraderi Hüseyin	İdam	03.03.1926	Yağma, işgal,İsyana kumanda
166-167-168-463-476-531	Çapakçur'lu şaki Yado	İdam	03.03.1926	yağma, işgal,İsyana kumanda
502 (D 51/414)	Bekran Aşireti rüesasından Dirikân'lı Mısto oğlu Halil	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Gözek'li Silo oğlu Ahmet	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Gözek'li Eyyüp oğlu Ahmet	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Kefif'li Şero oğlu Yaşar	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Zeynek'li Bıro oğlu Ömer	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl

502 (D 51/414)	Dâlek'li Süleyman oğlu Davut	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Dâlek'li Cevat oğlu Resul	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Dâlek'li Haci Şero oğlu Eyyûp	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Batin'li Timur oğlu Abdullah	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Gülek'li Beşir oğlu Halil	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Sepin'li Hasan oğlu Hüseyin	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Yerdek'li Belik Kale Reisi Hacı Ömer oğlu Molla Mustafa	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Selban'lı İbrahim oğlu Yakup	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Selban'lı Hüseyin oğlu Ali	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Görnek'li Bekran Aşiret Reisi Molla Hasan oğlu Hüseyin	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Sine'li İskan oğlu Hüseyin	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Berik'li Ali oğlu Halil	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
502 (D 51/414)	Berik'li Osmancoğlu Süleyman	İdam	10.03.1926	İsyan, Katl
527-544 (D 52/451)	Maden'in Gulhaslı Karyesinden Mehmet oğlu Resul	İdam	14.03.1926	İsyana iştirak
564	Reçyan Aşiret Reisi Tilmiz Karyesinden Mirza oğlu Abidin	İdam	30.05.1926	İsyana iştirak
575	Çapakçur, Gayt Karyesinden İzzet Bey oğlu jandarma Ziya	İdam	31.05.1926	İsyana iştirak
575	Genç, Yormuk Karyesinden Muhtar Mehmet oğlu Sait	İdam	31.05.1926	İsyana iştirak
605 (D 67/517)	Ömer	İdam	09.06.1926	İsyana iştirak
580-511	Lice'nin Kantara Karyesinden Hacı Mustafa oğlu Mehmet Kahya	İdam	13.07.1926	İsyana iştirak,
580-511	Lice'nin Servi Karyesinden Ömer oğlu Ahmet Kahya	İdam	13.07.1926	İsyana iştirak,
580-511	Hani'nin Şaklat Karyesinden Yusuf Bey oğlu Nasir Bey	İdam	13.07.1926	İsyana iştirak,
580-511	Hani'nin Şaklat Karyesinden Yusuf Bey oğlu Şahin	İdam	13.07.1926	İsyana iştirak,
580-511	Lice'nin Körha Karyesinden Molla Osman oğlu Abdüssamet	İdam	13.07.1926	İsyana iştirak,
580-511	Lice, Çomalaş Karyesi, Şeyh Hüseyin oğlu Şeyh Mehmet Emin	İdam	13.07.1926	İsyana iştirak,
578-609-507-632-637-644-645	Silvan'ın Şat Köyünden Piro oğlu Ahmet	İdam	06.07.1926	İsyan
578-609-507-632-637-644-645	Haza'li Resul oğlu Abdüsselam	İdam	06.07.1926	İsyan
578-609-507-632-637-644-645	Boşat'lı Hasan oğlu Ömer	İdam	06.07.1926	İsyan
578-609-507-632-637-644-645	Boşat'lı Hüseyin oğlu Mustafa	İdam	06.07.1926	İsyan
578-609-507-632-637-644-645	Kulp'lu olup Boşat'ta mukim Hacı Abdullah oğlu Yusuf	İdam	06.07.1926	İsyan
578-609-507-632-637-644-645	Boşat'lı Hacı Ali oğlu Mustafa	İdam	06.07.1926	İsyan
578-609-507-632-637-644-645	Silvan'ın Kamışlı Karyesinden Şeyh Yusuf oğlu Şeyh Nurettin	İdam	06.07.1926	İsyan

578-609-507-632-637-644-645	Şefkat Karyesinden Circis oğlu Mehmet Ali	İdam	06.07.1926	İsyan
578-609-507-632-637-644-645	Kulp'un Reşat Karyesinden Süleymnn oğlu Mehmet	İdam	06.07.1926	İsyan
578-609-507-632-637-644-645	Kiyoli Karyesinden Mahmut oğlu Mehmet	İdam	06.07.1926	İsyan
578-609-507-632-637-644-645	Belikan'li Hacı Mehmet oğlu İsmail	İdam	06.07.1926	İsyan
578-609-507-632-637-644-645	Hani'li Yusuf oğlu Sait	İdam	06.07.1926	İsyan
578-609-507-632-637-644-645	Silvan'ın Bezden Karyesinden Şeyh Hüseyin oğlu Şeyh Nurettin	İdam	06.07.1926	İsyan
576	Beytüşşebab'ın Zebkan Karyesinden Sadun oğlu Hançer	İdam	07.07.1926	Casusluk, yağma, İsyanla alaka, Propaganda
576	Beytüşşebab'ın Zebkan Karyesinden Ömer oğlu Sadık	İdam	07.07.1926	Casusluk, yağma, İsyanla alaka, Propaganda
576	Beytüşşebab'ın Zebkan Karyesinden İsa oğlu Halit	İdam	07.07.1926	Casusluk, yağma, İsyanla alaka, Propaganda
576	Şırnak'ta sakin ve Batvan Aşiret Reisi Temer oğlu Ömer	İdam	07.07.1926	Casusluk, yağma, İsyanla alaka, Propaganda
576	Cizre'nin Kürk Karyesinden Mehmet oğlu Aziz	İdam	07.07.1926	Casusluk, yağma, İsyanla alaka, Propaganda
576	Cizre'nin Kürk Karyesinden Mehmet oğlu Reşit	İdam	07.07.1926	Casusluk, yağma, İsyanla alaka, Propaganda
576	Cizre'nin Kale Mahallesinden Mahmut oğlu Sadık	İdam	07.07.1926	Casusluk, yağma, İsyanla alaka, Propaganda
576	Cizre'nin Mansuri Karyesinden Şem'un oğlu Muhtar Yusuf	İdam	07.07.1926	Casusluk, yağma, İsyanla alaka, Propaganda,
493 (D 67/532)	Bitlis'in Körçan Karyesinden Resul oğlu Abdurrahman	İdam	10.07.1926	İsyana iştirak, Katl
493 (D 67/532)	Bitlis'in Şemik Karyesinden Osman oğlu Alaaddin	İdam	10.07.1926	İsyana iştirak, Katl
622-627-214-623-635-639-633-643-631	Zırki Aşireti Reisi Kadir oğlu Bezor	İdam	13.07.1926	İsyana iştirak,
622-627-214-623-635-639-633-643-631	Garzan Kazasının Aynikasir Karyesinden Pencinar Aşiret Reisi Cemil Çeto	İdam	13.07.1926	İsyana iştirak,
646 (D 69/544)	Kahta'nın Merdis Nahiyesi Müdür-ü Sabıkı ve Aşiret Reisi Şükrü Ağa	İdam	15.07.1926	İsyan, Katl, Firar, propaganda vs
646 (D 69/544)	Şükrü ağa'nın biraderi, Aşiret rüesasından Nuri Ağa	İdam	15.07.1926	İsyan, Katl, Firar, propaganda vs

654	Malazgirt, Şirvan Şeyh Karyesinden Hasenan'lı Aşiret Reisi Yusuf oğlu Halit Bey	İdam	18.07.1926	İsyan, Firar
661 (D 70/550)	Sason'un Timok Karyesinden Koto oğlu Fılit	İdam	03.08.1926	İsyana iştirak, Katl
661 (D 70/550)	Sason'un Timok Karyesinden Mehmet oğlu Zerko	İdam	03.08.1926	İsyana iştirak, Katl
730 (D 78/623)	Çapakçur'un Kelbe Karyesinden Mahmut oğlu Derviş	İdam	25.09.1926	Katl, darp, gasp, vs.
730 (D 78/623)	Çapakçur'un Kelbe Karyesinden Mahmut oğlu Mehmet	İdam	25.09.1926	Katl, darp, gasp, vs.
682 (D 78/624)	Garzan'ın Gülhüvek Karyesinden Yezidi Şeyhlerinden Şeyh Emir oğlu Bıro (nam-ı diğeri Berho)	İdam	25.09.1926	İsyana iştirak, gasp
727	Hakkari, Ertuş Aşireti reisi İsmail'in biraderi Hamit oğlu Şeref Ağa	İdam	02.10.1926	İsyana iştirak
738 (D 79/637)	Diyarbekir'de mukim jandarma neferi Çapakçur'lu 1320 tevellütlü Abdülkadir oğlu Mahmut	İdam	04.10.1926	Firar, İsyana iştirak
740 (D 79/639)	Zırkanlı Aşiretinden, Hınıs'ın Karkarut Karyesinden Hacı Ömer oğlu Fermo	İdam	05.10.1926	İsyana iştirak, Firar
718	Hani 'nin Çolakan Karyesinden Ömer oğlu Ömer	İdam	13.10.1926	İsyana iştirak
749 - 759	Silvan, Turaş Karyesi imamı olup Karamusalı Karyesinde mukim Herşin'li Molla Abdullah nâmı ile ma'ruf Maksut oğlu Abdullah	İdam	16.10.1926	İsyan, Katl, gasp
773 (D 81/668)	Ermeni milletinden, Ramazan oğlu Emin	İdam	04.11.1926	İsyana iştirak
867 /563	Dersim'in Bozanlı Karyesinden Ahmet oğlu Nuro	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Uhnuk Karyesinden Yusuf oğlu Topal Seydo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Koçuşağı'ndan İbrahim oğlu Seyyid Ağa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Şatuşağı'ndan Mustafa Miço oğlu Musa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Reşikuşağı'ndan Haso oğlu Zeynel'in kardeşi Şeyho	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Hafo oğlu İsmail	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Bedo oğlu Miço	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Reşikuşağı'ndan Ali oğlu Hüseyin	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Çemişgezek'in Koçulu Karyesinden Cibo oğullarından Feyzullah oğlu Mehmet	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Çemişgezek'in Koçulu Karyesinden İnco	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Koçuşağı'ndan Bozan'lı Ahmet oğlu Nuro'nun kardeşi Haydo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Amutka Karyeainden Seyyid Ali oğlu Ali	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Amutka Karyeainden Ali oğlu Mahmut	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Amutka Karyeainden Ali oğlu Çakmak	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kupo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Duno oğlu Hafo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	İsmail Haso	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kali Ağa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	enistesi Mehke	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Fate oğlu Seyyidali	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Molla'nın damadı Ali	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Hezarlı Karyesinden Gaz oğlu İnce Mehmet	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı

867 /563	Kurdo Seydo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Seyyid Maksut oğlu Gani Hüseyin	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Pırastik Karyesinden Ali Ağa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	İdare İbrahim oğlu Seyyidhan	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kali Ağa'nın kardeşi Miço	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Şamuşağından Seyyidali	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Şamuşağından Hafo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Mahiy'li Gaz oğlu İbrahim	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Seyyid Hıdır oğlu Seydo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kekil Mahmut'un kardeşi Ali	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kekil Mahmut'un kardeşi Rıza	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kali Ağa'nın biraderi Haydar	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Taco oğlu Seydo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	İsmail oğlu Seydo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kekil amcazadesi Dugo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kakil	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kör Kurdo oğlu Hafo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Seyyidali'nin kardeşi Hafo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	İsmail oğlu Mahili	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Mehmet oğlu Miço	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	İnce Mehmet'in Kardeşi Haso	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Reşikuşağı'ndan Ali oğlu Mahili	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Reşikuşağı'ndan Ali oğlu Simo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Amutka Karyesin'den Musa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Seyyidali oğlu İbrahim	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Palancı oğlu İsmail	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Palancı oğlu İsmail torunu Hüseyin	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Yağcı Maho oğlu Hasan	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Perastik'li Ali Ağa'nın kardeşi Eyyüp	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	ve Mustafa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Koçuşağı'ndan Mustafa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Zikir oğlu Ali	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Geviç Hüseyin	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Miço oğlu Halil	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Beko'nun kardeşi Mehmet	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Küçük oğlu Hasan	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Beko'nun nezdinde Kel Manzur	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Dilo Ali	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı

867 /563	Kurdo Hasan	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Hasan oğlu İnce Mehmet	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Hafo oğulları Rıza	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	ve Miço	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Reşikuşağı'ndan Dago	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Reşikuşağı'ndan Miço	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Ali oğlu Miço	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Zengül oğlu Maho	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Ali oğlu Cafer	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Ali oğlu Canbaz	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	İsmail oğlu Hafo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Hafo oğlu Musa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Hafo oğlu Manzur	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Musa oğlu Rıza	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Miço oğlu Amiral	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Halil oğlu Ağa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Şahin	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Amutka'lı Hasan Cafer	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Amutka'lı Yusuf	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Amutka'lı Hasan Caferlerin Meribaları Çako	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kurso	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Bozan Karyeli Eyyüp Ağanın amcazedesi Mehmet	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Medyen'li Hasan oğlu Canşaz	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Hüseyin	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Hasan	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Halil oğlu Molla	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Halil oğlu Hüseyin	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Egenek'li Ahmet Ağa oğlu Aziz	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Medyen'in oğlu İbiş	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Seyyidhan oğlu Ali	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	ve Mehmet	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Bozan'lı Kupo'nun amcazadesi Yusuf	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kurno oğlu Yera	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Perastik'li Ali Ağa'nın kardeşi oğlu Yusuf	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Amcazadesi Hüseyin oğlu Hasan	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	ve Yera	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	ve Ali	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Ahtük'lü Ahmet oğlu Ağa meribası Çako	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı

867 /563	İskenç'li Merto oğlu Süleyman	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Pogos'lu Topal Seydo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Korner oğlu Hafo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Bertal	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	muhacir Hasan	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Reşikuşağı'ndan Hüseyin oğlu Hasan	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kallo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyan
867 /563	Kör Seydo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Zeynel'in biraderi Manzur	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Ahmet oğlu Ali	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Zikir oğlu Zeynel	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Manzur	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Karataş'ta mukim Hafo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kankurus'lu Cafer Ağa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Bozan'lı Hüseyin Ağa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	ve mahtum Emrali	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Ahmet Ağa oğlu Ağa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Palancı oğlu Velo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Seydo'nun babası Kurno	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Beko'nun biraderzadesi Halil	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Canşa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Yusuf	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Deli Mehmet	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Koçuzlu Kör Seyyidhan	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kirikuşak'lı Mehmet Ağa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Mehmet Zikir oğlu Seydo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Reşikuşağı'ndan Zikir oğlu İsmail	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	ve mahtumu Kekil	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Mehmet oğlu Miço	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	İsmail oğlu Miço	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Koçuşağı'ndan Nan oğlu Hafo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Dono oğlu Hüseyin	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Simo oğlu Kör Haso	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Haydo oğlu Rızo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Ahmet oğlu Şamuşağı'ndan Keko	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Zikir oğlu Hasan	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Deli Mehmet'in oğlu Kekil	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Çorük'lü Rıza	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı

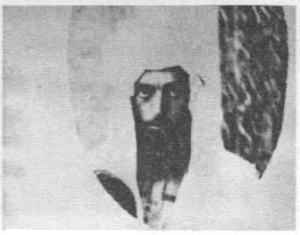
867 /563	Velo'nun oğlu Mehmet	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Haydo'nun kardeşi Mehmet	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Yağcı Mamo'nun Yusuf	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Yusuf Zeynel	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	İdare'nin küçük oğlu Lolo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Harasor'lu Hayro oğlu Eyyüp Ağa	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Koçuşağı'ndan İbo oğlu İsmail	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Cafer oğlu Hıdır	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Mansorik Karyesinden Dursun	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Zeynel'in kardeşi Şeyho	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Velo oğlu Kalo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kado İsmail oğlu Haço	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Kurno oğlu Seyyid Ali	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Odo'nun oğlu Velo	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	ve Hüseyin	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	Balikan'lı Mamo oğlu Ali	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
867 /563	İsmail oğlu Ahmet	İdam	26.12.1926	Koçuşağı İsyanı
799	Hizan'in Göç Karyesinden Molla Şerif oğlu Şeyh Mazhar	İdam	09.01.1927	İsyan, gasp, Katl
799	Hizan'in Göç Karyesinden Şeyh Mazhar oğlu Zahit	İdam	09.01.1927	İsyan, gasp, Kat
814 (D 83/706)	Pötürge'nin Haburman Karyesinden Kelekçi Ahmet oğlu Osman	İdam	19.01.1927	Firara yardım, Katl
814 (D 83/706)	Pötürge'nin Haburman Karyesinden Ramazan oğlu Zülfo	İdam	19.01.1927	Firara yardım, Katl
821	Köprülü Laz oğlu Mehmet	İdam	26.01.1927	İsyana iştirak, Katl,
908 (D 85/740)	Mestan Karyesinden Sofu Hasan oğlu Sabri	İdam	08.02.1927	İsyanla alaka
901	Şintil Karyesinde mukim Palu'lu Süleyman oğlu Maho	İdam	14.02.1927	İsyana iştirak, Yataklık
901	Çapakçur'lu Yado'nun akrabasından Zaza Zülfo	İdam	14.02.1927	İsyana iştirak, Yataklık
904	Çemişgezek, Malfagut Karyesi Keleş Oğullarından Halil oğlu Dursun	İdam	15.02.1927	İsyana iştirak, Katl
936 (D 78/766)	Palu'nun Ğeylan Karyesinden asker Firarisi Hasan oğlu Haoan	İdam	22.02.1927	İsyana iştirak, Katl, gasp
936 (D 78/766)	Palu'nun Ğeylan Karyesinden Mustafa oğlu Köse Hasan	İdam	22.02.1927	İsyana iştirak, Katl, gasp
940	Midyat'lı Melik Barhum	İdam	27.02.1927	İsyana iştirak, Katl, gasp



Şeyh Said'in, bacanağı Binbaşı Kasım tarafından Çarbühür de 2. Tabur müfrezesine teslim edilişi



Şeyh Saidin Muş Varto cephe komutanı damadı Melekanlı Şeyh Abdullah



İdam edilen Şeyh Abdullah bin Şeyh Ali



İdam edilenlerden Çabakçur Müftüsü Çanlı Şeyh İbrahim



İdam edilenlerden Siverekli Şeyh Eyüp



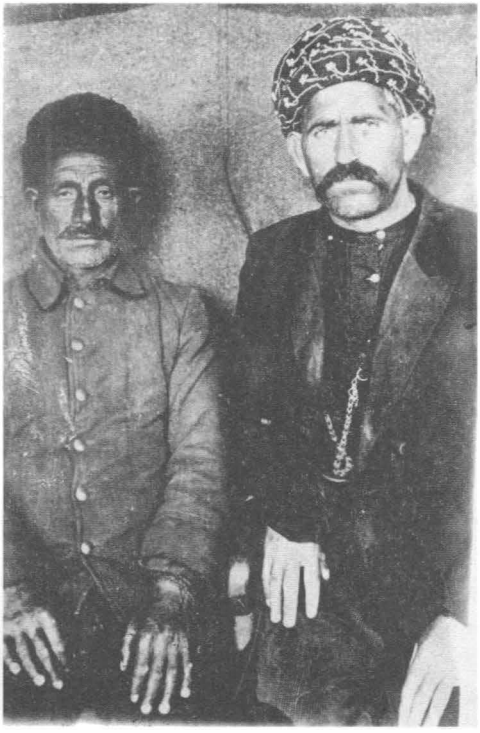
İdam edilenlerden Şeyh Galip



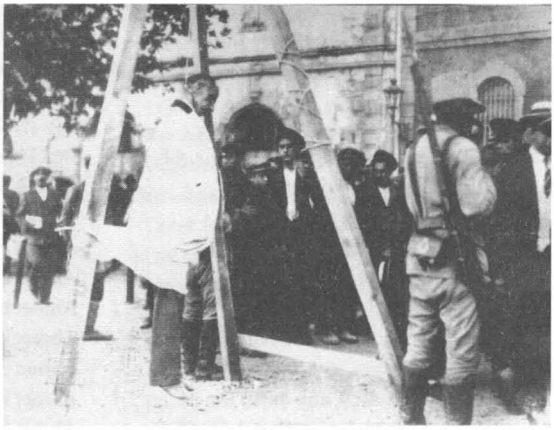
İdam edilenlerden Çanlı Şeyh Ali



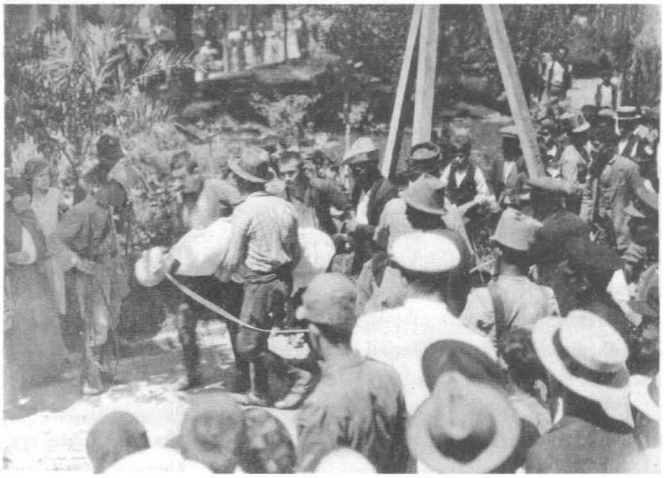
Şeyh Said'in Elazığ Cephesi Komutanı Şeyh Şerif



Şeyh Said'in Genç (Daraini) İnzibat amiri Modanlı Hasan Fehmi (Fakıh Hasan, sağda)



Şark İstiklal Mahkemesinde halka açık yapılan bir idam infazı



Başka bir İstiklal Mahkemesi idam infazı

Dizin

Ab

Abbas (Mustafa kerimesi Musa zevcesi Besey'in oğlu) 99
Abdi (Cemil Çeto oğlu) 87, 124
Abdi bin Rüstem (Rençber Ali, Arap) 63, 68, 72
Abdulhak Tevfik Efendi (Savcı) 129
Abdullah (Hizmetkâr) 37
Abdullah (Norşinli Molla) 129
Abdullah (Palu, Şeyh) 128
Abdullah (Solhanlı Şeyh) 128
Abdullah (Şeyh Halit'in oğlu Şeyh) 58
Abdullah bin Mehmet 46
Abdullah bin Şeyh Ali (Çanlı Şeyh) 64, 68, 72
Abdullah bin Şeyh Mahmut (Varto) 61, 68-69, 72
Abdullah Sadi Efendi bin Mehmet Sait (Palulu Kör) 50-54
Abdurrahman (Osman oğlu Siverekli Terzizade) 34
Abdurrahman Bey (İzzet Abit Paşa'nın oğlu) 120
Abdurrahman Efendi (Belediye başkanı) 118
Abdülhak Teyfik/Tevfik Efendi bin Veli (Hozatlı) 80, 82
Abdülhamid II. 48, 120
Abdülhamid bin Nadir (Molla) 61, 71, 129
Abdülhamid Efendi 119
Abdülhamid Naci (Deniz subayı) 138
Abdülkadir bin Şeyhmus (Derikli Kado) 51-52, 54
Abdülkadir Efendi bin Abdullah (Şemdinanlı Seyyid) 48-50, 52-54, 66, 117
Abdülkadir Kemali 59, 65, 115-116
Abdülkerim bin Haydar 46-48
Abdüllatif Bey bin Kâmil (Hınıslı) 61, 69, 72
Abdüllatif bin Şeyh Hasan (Diyarbakırlı) 61, 68, 72,128
Abdülmecit (Sipkanlı) Bey 83
Abdülmecit Beyefendi bin Süleyman 62, 70, 73
Abdürrahim (Şeyh, Şeyh Said'in kardeşi) 90, 128, 131
Abdürrezzak (Bağdatlı) 120
Adana 60, 73, 102-105, 115-116, 118, 137-138
Adem bin Şeyh Mehmet (Şeyh) 64, 68, 72
Afganistan 109
Afyon hapishanesi 34
Ağa (Ahmet Ağa oğlu) 95, 97
Ağa (Ahmet kerimesi Süleyman zevcesi Elif'in oğlu) 99
Ağa (Halil oğlu) 94, 97
Ağa Han 109
Ahmet (İsmail oğlu) 95, 97
Ahmet (Silo/Sino oğlu) 93, 95-98
Ahmet Ağa bin Süleyman 64
Ahmet Bey (Çarsancaklı) 111; **konağı** 109
Ahmet Bey bin Mustafa (Cemil Paşazade) 51, 54
Ahmet bin Abdülhamid 46-47
Ahmet bin Hasan 46-47
Ahmet bin Haydar 45, 47-48
Ahmet bin İskender 45, 47-48
Ahmet bin İsmail 71
Ahmet bin Mehmet (Gülviranlı) 75
Ahmet bin Mehmet (Nefer) 75
Ahmet bin Mehmet (Pirnaklı) 62
Ahmet bin Mehmet (Rutcanlı) 71
Ahmet bin Selim 63
Ahmet Cevdet 109-110
Ahmet Emin (Yalman) 9, 11, 110-111, 115-116, 120
Ahmet Eykan (Firari) 124
Ahmet Hamdi Efendi (Memur) 118
Ahmet Muhittin Efendi 140
Ahmet Süreyya (ÖrgeEvren) 11, 20, 23, 29, 35, 42-43, 55-56, 60, 76, 80, 135-136
Ahu Elşuyu 127
Aksaray (Niğde) 135
Aksaray Valide Camii (İstanbul) 50, 117
***Akşam* gazetesi** 110
Akyol, Taha 11
Alan Aşireti 89
Alaşehir Ulusal Kongreleri 140-141
Alevi Kürtler 91
Ali (Ahmet oğlu) 94, 97
Ali (Amutkalı Seyyid Ali oğlu) 94-96
Ali (Balikanlı Mamo oğlu) 95, 97
Ali (Ezidi) 86
Ali (İbrahim oğlu) 93, 95-98

Ali (Kamer kerimesi Hasan zevcesi Sultan'ın oğlu) 99
Ali (Kekil Mahmut'un kardeşi) 94, 96
Ali (Maho kızı Hüseyin zevcesi Hatice'nin oğlu) 99
Ali (Molla'nın damadı) 94, 96
Ali (Perastikli Yusuf'un amcazadesi) 94, 97
Ali (Rize Mebusu) 20
Ali (Seyyidhan oğlu) 94, 97
Ali (Zikir oğlu) 94, 97
Ali Ağa (Pırastikli) 94-95
Ali Ağa (Şahkulioğlu Reisi) 89
Ali Avni Efendi (yüzbaşı) 70, 73-74, 80, 93, 112, 127
Ali Badan bin Hasan (Çermikli) 69, 72
Ali Badan bin Hüseyin (Şenikli) 62
Ali bin Ahmet 29, 45, 47-48
Ali bin Ahmet Ağa (Vartolu) 64, 71
Ali bin Hasan (Jandarma) 62, 71
Ali bin Mehmet 46-48
Ali bin Şeyh Musa (Postnişin) 61, 69, 72
Ali Cemal (Bardakçı) 88, 91
Ali Efendi bin Ateş/Fiteş 80-82
Ali Efendi bin Şeyh Halit Efendi (Çanlı Şeyh) 63, 68, 72
Ali Rıza (Şeyh Sait'in oğlu) 50, 66, 83, 88
Ali Rıza Efendi (Çapakçur Hâkimi/Genç kadısı) 65, 73
Ali Rıza Efendi [Âkif] 65, 71
Ali Rıza Efendi bin Hasan (Hapishane müdürü) 80-82
Ali Saip/Saib (Ursavaş) 15-16, 24-25, 41, 43, 45, 60, 80, 93, 102, 106, 112-113, 120, 137
Ali Ulvi Efendi bin Yahya Efendi 65
Alkan, Ahmet Turan 12
Almanca 139
Amasya İstiklal Mahkemesi 17
Amasya İstiklal Mahkemesi Müfreze Kumandanlığı 139
Amiral (Bozanlı Hüseyin Ağa mahdumu) 95, 97
Amiral (Miço oğlu) 94, 97
Amutka Karyesi 94
Anadolu 17, 21, 29, 87-88, 92, 102, 111, 115, 128, 133, 140-141; **halkları** 78-79
Ankara 19, 23, 25, 76-77, 79-80, 102, 114, 119, 136, 138; **hükümeti** 49; **valiliği** 140
Ankara Ağır Ceza Mahkemesi 138
Ankara Hukuk Mektebi 119
Ankara İstiklal Mahkemesi 13-18, 21-22, 116; **ve Şark İstiklal Mahkemeleri pratiği** 15; **üyeleri** 20, 24
Ankara Meslek Mektebi 119
Ankaralı 117
Arapça 55, 139
Arapkir 93
Araplar 120
Arif bin Mahmut 46-48
Arslan Bey (Mebus) 129
Asaf Bey (Birecik savcısı) 123
Asaf Cevdet (İzrap) 109
Askeri Efendi bin Molla Mehmet (Silifkeli Hoca) 50, 52-54, 117-118
aşiret ağaları 76, 85
Aybars, Ergün 12
Azadi örgütü 21, 39, 56, 58, 88-89
Aziz (Egenekli Ahmet Ağa oğlu) 94, 97

Baba Bey bin Halit (Göynüklü) 37, 58, 61, 68-69, 72, 128
Bağdat 137
Bağdat Rüştiyesi 137
Bağlıisa Karyesi 62, 69, 72
Bahri bey bin Müslim 62
Bahri Bey bin Selim 69, 72
Bahşat Karyesi (Bîcar) 46
Bakırköy 119
Bakırmadeni: Arap Meydanı Mahallesi 64; **hallo** 128; **Seray Mahallesi** 38
Balıkesir 135
Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 140
Balkan Savaşı 137
Baluşağı (Balan) Aşireti 91-92
Bangladeş 109

Ba

Baskan Karyesi 61
Batınan 128
Batınan Köprüsü Baskını 84-85
Bayazıt 104
Bedri Ağa (Malatya mebusu hacı) 83
Bekir Sami Bey 141
Bekir Sıtkı Bey bin Hacı Mesut Efendi 63, 71
Bekran aşireti 84, 86-87
Bektaş (Abbas Hasan oğlu) 93, 96, 98
Berho (Şeyh Emir oğlu Bıro) 127
Berta/Bertil (Kişi) 94, 97
Besey (Baki kerimesi Mamo zevcesi Elif'in kızı) 99
Besey (Maho kızı Hüseyin zevcesi Hatice'nin kızı) 99
Besey (Mustafa kerimesi Musa zevcesi) 99
Besni 103
Beşir Kemal Bey 43, 120; Eczanesi (Eminönü) 43
Beşiri olayları 31, 86, 128
Bezey (Cibo kızı Pero zevcesi) 99
Bezey (Hamo kızı Miço zevcesi Beyez'in kızı) 99
Bezey (Hüseyin kerimesi Çakmak zevcesi) 99
Bezey (Hüseyin kerimesi Süleyman zevcesi) 99
Bezey (Küsko kerimesi Hüseyin zevcesi) 100
Bezey (Maho kızı Hüseyin zevcesi Hatice'nin kızı) 99
Bîcar 45-46; olayları 31, 45-46, 128; operasyonları 88
Bicar Dağları 132
Bikes Hamey Kanber (Kiğı muhacirlerinden, 9 yaşında) 100
Bingöl, bkz. Çabakçur
Bitlis 21, 62, 88, 104, 135; Kızılmescit Mahallesi 62; Taş Mahallesi 62; valisi 136
Bitlis Divan-ı Harb-i Örfi/ Divan-ı Harp 39, 79, 89
Bitlis İstiklal Mahallesi 13
Bitlisli 50-51, 54, 71
Boğazlıyan 139
Bolu Jandarma Tabur Komutanlığı 141
Bozan Ağa (Mebus) 129
Bozanlı Karyesi (Dersim) 93-94
Bozok 20, 34, 96, 98, 100, 139-140
Bursa Askeri Lisesi 138
Bükilan Karyesi 61
Bünyamin (Papaz) 127

Ca

Cafer (Ali oğlu) 94, 97
Cafer Ağa (Kankuruslu) 94-95, 97
Cafer Onbaşı bin Ahmet 75
Cafer Tayyar Baba Dergâhı 64
Cami Mahallesi (Hazro) 45
Canbaz (Ali oğlu) 94, 97
Canpolat Bey 9
Cansaz (Medyenli Hasan oğlu) 94, 97
Cansaz/Cansız (Beko'nun biraderzadesi) 95, 97
Cedek mezrası (Tekman) 62
Celâl Efendi bin Şeyh Halit Efendi (Şeyh) 63, 68, 72
Celal Nuri 110
Cemal Çavuş bin Abdullah 75
Cemal, Behçet 12
Ceman Karyesi 62
Cemil (Yamaçlı Molla) 129
Cemil bin Halil (Musyanlı Molla) 62, 68, 72
Cemil bin Rıza (Üsküplü) 117
Cemil bin Şeyh Mustafa (Şeyh) 62, 69, 72
Cemil e Çeto 87, 124, 129; olayları 86
Cevdet Bey (Cemil Paşazade) 63, 71
Ceyhan 104-105, 115, 118
Cıbıranlı aşireti 58, 61-62, 64
Cibo oğulları 93
Civan Haco 90
Cizre 68
Cizre İstiklal Mahkemesi 17
Cumhuriyet 19, 86, 88, 109, 112, 114, 130, 133-134
Cumhuriyet Halk Fırkası 16, 43, 63, 71, 106, 130; Palu [Şubesi] 130
Cumhuriyet Senatosu 140
Cumhuriyetçi Vatan gazetesi, bkz. *Vatan* gazetesi
Cündi bin Ahmet Ağa 64, 71

Ça

Çabakçur/Çapakçur (Bingöl) 22, 24, 37, 46, 58-59, 62-64, 69, 72-73, 83, 118, 122; Cephesi 37; halkı 128

Çabakçur/Çapakçur-Muş- Bitlis hattı 58
Çakatok (Ali oğlu Mahmut'un biraderi) 94
Çakmak 96, 99
Çako (Ahtüklü Ahmetoğlu Ağa merabiası) 94, 97
Çanakkale 58
Çankırı 140
Çarbühür (Varto) 75
Çarbühür (Abdurahman Paşa) Köprüsü 39
Çarsancaklılar 112
Çavdaroğlulları 135
Çemişgezek 88
Çemişgezek Baskını Davası 31, 90-91, 93, 95
Çerkes bin Yusuf 59, 62, 69, 72
Çerkes Ethem 138; ve Kuvay-ı Seyyare davası 18
Çerkesler 104, 105, 118
Çoruh 136
Çorum hapishanesi 34, 89
Çölemerik (Culemerg) baskını 31, 89-90. Ayrıca bkz. Hakkari
Çötelizadeler 112

Da

Dago/Dngo (Reşikuşağı'ndan) 94
Daraini 62, 64, 67, 69, 71
değnek vurma cezası 125
Deli Mehmet 95, 97
Denizli 136
Derik: Dilogân Mahallesi 52; Mahmuden Mahallesi 51-52; Rupan Mahallesi 46
Dersaadet 51, 63, 65, 115
Dersim 23, 76-81, 88, 90; aşiretleri 91
Derviş (Mahmut oğlu) 122
Derviş Efendi bin Ethem (Van'lı) 75
Dicle ilçesi, bkz. Piran
Dilo Ali 94, 97
Divan-a-Cızıri 116
Divan-ı Harb-i Örfi Mahkemeleri/Divan-ı Harp 21, 33, 89, 124-125, 133; Bitlis 39, 89; Diyarbakır 22, 32, 40; Lice 32
Diyabin Karyesi 61, 104
Diyadin (Hizmetkâr) 37
Diyadin Karyesi (Varto) 61, 104
Diyarbakır 39, 42-43, 49, 59, 69, 87, 111, 128; Cami-i Kebir Mahallesi 46; Cami-ül-esvet mahallesi 51; Defterdar mahallesi 51, 63; Hoca Ahmet mahallesi 51; Hoca Hasan Mahallesi 61; Kavas Cafer Mahallesi 51; yargılamaları 22
Diyarbakır Şark İstiklal Mahkemesi 10, 13-14, 17, 22
Diyarbekir Osmanlı Bankası 123
Dodan Karyesi (Çapakçur) 46
Doğan, Avni 11, 20, 23, 25, 35, 113, 139-140
Doğan, Bülent 139
Doğan, İlhan 139
Doğan, Süha 139
Dört Aliler Divanı 20
Dugo (Kekil amcazadesi) 94, 96
Dursun (Mansarik'li) 95, 97
Dünya Savaşı I 17, 37, 57, 87, 130

Ea

Ealo/Kalo (Velo oğlu) 95, 97
Ebubekir Ağa (Lezgin Ağa'nın kardeşi) 89
Edirne İbtidai Mektebi 136
Edremit savcılığı 135
Ekrem Bey bin Kasım (Asitaneli Cemil Paşazade) 51, 63, 73-74, 129
Elazığ 43, 58, 69, 103, 109, 111-112, 118-120; baskını 38, 83, 91; eşrafı 58, 76; yağmalamalar 130; Ziyabey Mahallesi 65
Elazığ Cephe Kumandanı 58
Elazığ Şark İstiklal Mahkemesi 9, 15, 22-24, 34, 79, 92
Elaziz, bkz. Elazığ
El-Cezire Cephesi Kumandanlığı 137
El-Cezire İstiklal Mahkemesi 19, 141. Ayrıca bakınız Diyarbakır Şark İstiklal Mahkemesi
Elif (Ahmet kerimesi Süleyman zevcesi) 99
Elif (Baki kerimesi Mamo zevcesi) 99
Elif (Cibo kızı Pero zevcesi Bezey'in kızı) 99
Elif (İsmail kerimesi Şeyho zevcesi Zeynep'in kızı) 99
Emin (Reşkotanlı) 129
Emin bin Ali 75
Emin bin Hacı Halit (Molla) 61, 68, 72

Emin bin Mehmet 46-48
Emir Ali 109
Erenköy 65
Ergazi 118
Erman, Azmi Nihat 12
Ermeni 49; kilisesi 112; tehciri 111; yargılananların sayısı 127
Ertoşi Aşireti Federasyonu 89
Eruh olayları 31
Erzurum 21, 75, 136-137; Gez Mahallesi 75; Kuratpaşa mahallesi 75
Erzurum İstiklal Mahkemesi 13
Erzurum Kongresi 136
Eskişehir 18; İstiklal Mahallesi 13, 17
Eşref Edip (Ferghan) 11, 15-16, 24-25, 59, 65, 111, 113-116
Eyüp/Eyyüp (Şeyh, Şeyh Mehmet Eyüp bin Halit Siverekli) 10, 22, 39-43, 106-107, 128
Eyyûp/Eyyüp (Perastikli Ali Ağa'nın kardeşi) 94, 97
Eyyüp Ağa (Harasorlu Hayro oğlu) 95, 97
Ezidi 86, 127

Fa
Farsça 55, 139
Fatma (Şeyh Şerif'in kız kardeşinin kızı) 131
Fatma (Ali kızı İsmail zevcesi Medey'in kızı) 99
Fatma (İsmail kızı Homo zevcesi) 99
Fatma (Kamer kerimesi Hasan zevcesi Sultan'ın kızı) 99
Fatma Hanım 141
Felemez (Çeto'nun oğlu) 87
Ferit Bey (Damat) 49
Ferzende (Süleyman Ahmet'in oğlu) 83
Fethi Bey bin Hıfzı (Dr.) 40, 106-108
Fevzi Bey (Mebus) 126
Fevzi Lütfi Bey bin Lütfi 59, 65, 115-116
Feyzo (Firari) 90
Fidan (Hamo kızı Miço zevcesi) 99
Fikri (Tatarzade) 130
Filete Küto 84-85
Firar Ceraimini İrtikâp Edenler Hakkında Kanun Tasarısı 13
Firariler Hakkında Kanun 13, 15, 17
Fransız İhtilal Mahkemeleri 15
Fransızca 55, 139
Fransızlar 38, 86, 127, 137-138
Fuat Efendi bin Hacı İbrahim (Dr.) 10, 22, 29, 40, 42-44, 51, 63

Ga
Gani Hüseyin (Seyyid Maksut oğlu) 94, 96
Garip Karyesi (Çapakçur) 64
Garipoğulları 138
Gazeteciler Davası/Basın Davası 19, 24, 109-113, 115
Gazey (Miço kerimesi Süleyman zevcesi) 99
Genco (Çeto'nun kardeşi) 87
Genç vilayeti 24, 37-38, 46, 60-65; olayları 67, 70; halkı 128
Genel Taarruz 135
Gerzan/Garzan 87; olayları 31, 87, 124, 127
Gırdkân Karyesi (Şirvan) 46
Gırvas Karyesi (Muş) 61
Giresun 141
Goloğlu, Mahmut 12
Gökalp, Ziya 56
Göynük (Karlıova) 37, 58, 128
Göynük-Seğri hattı 58
Göztepe 110
Gravi Aşireti 89
Gundiyan Karyesi 64
Gülâhavli Karyesi (Muş) 46
Güldar Karyesi (Çapakçur) 46
Güle (Yado'nun kayınbiraderinin kızı) 131
Gülhovık Kariyesi (Garzan) 127
Güllü (Ali kızı İsmail zevcesi Medey'in kızı) 99
Gülviran Karyesi (Esenkale) 75
Gümgüm Karyesi (Varto) 61, 64
Gündüz Nadir Bey 115-116
Güzel (İsmail kerimesi Şeyho zevcesi Zeynep'in kızı) 99
Güzide (Örgeevren) 135

Ha
Hacer (Haneli Mustafa Bey'in kızı) 131
Hacey/Hatice (Abbas'ın kızı, 2 yaşında) 99

Hacı Ahmet bin Seyyit 24
Hacı Aliye Küto 84
Hacı bin Haco (Haverekanlı) 127, 129
Hacı Derviş Ağa (Merdisli) 31, 83
Hacıbey Karyesi (Varto) 61
Hacılar Köyü, bkz. Hacıyan Kariyesi
Hacıyan Kariyesi (Bingöl, Karlıova, Hacılar köyü) 24
Hacim Muhittin Bey 23-24, 80, 140-141
Haco bin Hacı olayları 90
Haço/Hıço (Kado İsmail oğlu) 95, 97
Hadi (Süryani) 127
Hafo (Duno oğlu) 94, 96
Hafo (İsmail oğlu) 94, 97
Hafo (Kali Ağa'nın kardeşi) 94
Hafo (Kamer oğlu) 94, 97
Hafo (Karataş'lı) 94, 97
Hafo (Kör Kurdo oğlu) 94, 96
Hafo (Nan oğlu) 95, 97
Hafo (Seyyidli/Seyyid Ali'nin kardeşi) 94, 96
Hakkari 49, 80, 90, 136
Haklı Bey bin Mahmut 32
Halef bin Ömer 46-47
Halep Fevkalâde Erkân-ı Harbiye'si 138
Halidi kolu 128
Halil (Beko'nun biraderzadesi) 95, 97
Halil (Miço oğlu) 94, 97
Halil (Musullu Yasin oğlu) 130
Halil (Şavşatlı) 118
Halil bin Hacı Mehmet 46-48
Halil bin Süleyman 46-47
Halis Turgut 9
Halit (Çeto'nun oğlu) 87
Halit Bey (Büyük Halit) 58
Halit Bey (Cıbranlı) 39, 58, 88-89
Halit Bey (Hasenanlı) 21, 37, 83, 88-89, 129
Halit bin Hacı Yusuf (Bükilanlı Hacı) 59, 61, 69, 72
Halit bin Mehmet (Kargapazarlı) 62, 69, 72
Halit Nadir bin Nadir 63, 68
Halk Fırkası, bkz. Cumhuriyet Halk Fırkası
Hamdi Bey (Mebusu sabık) 70
Hamide Hanım bint-i Mustafa 64-65, 131
Hamidiye Aşiret Alayı 58
Hamidiye Aşiret Mektebi 76-77
Hamit Ağa (Etoşi Reisi) 89
Hamit Ağa 118
Hamit bin Şerif (Jandarma) 63, 69, 72
Hamo (Ello oğlu) 93, 96, 98
Hamo (İbo oğlu) 96, 98
Hamza Efendi (Muallim) 116
Haney (Hüseyin kerimesi Manzur zevcesi) 99
Haney (Manzur kızı Süleyman zevcesi Hatice'nin kızı) 99
Haney (Süleyman kerimesi Hasan zevcesi) 99
Hani 64; **halkı** 128
Hanna (Süryani) 127
Hanna Şapo 127
Haralambos 119-120
Harbiye 138
Hasan (Ali oğlu bekçi) 126-127
Hasan (Beko'nun oğlu) 94, 97
Hasan (Cafer oğlu Yarım Ağa) 93
Hasan (Hüseyin kerimesi Çakmak zevcesi Bezey'in oğlu) 99
Hasan (Hüseyin oğlu) 93-95
Hasan (Hüseyin oğlu) 96-98
Hasan (İbrahim kerimesi Miço zevcesi Vakey'in oğlu) 100
Hasan (Kurdo) 94, 97
Hasan (Medyenli Hasan oğlu) 94, 97
Hasan (Muhacir) 94, 97
Hasan (Reşituşağı Hüseyin oğlu) 94, 97
Hasan (Yağcı Maho oğlu) 94, 97
Hasan (Zikir oğlu) 95, 97
Hasan Began 90, 122
Hasan Bey (Garzan mal müdürü) 124
Hasan bin Cihangir (Fakıh) 46-47
Hasan bin Mahmut 62
Hasan bin Salih 59, 64, 69, 72-73
Hasan bin Veli 46
Hasan bin Yusuf 60, 64-65
Hasan Cafer (Arnutkalı) 94, 97

Hasan Efendi bin Şeyh Ahmet Efendi (Şeyh) 63, 68-69, 72
Hasan Fehmi bin Hacı Süleyman (Fakılı, Modan) 58, 62, 68-69, 72
Hasan Hayri bin Murteza (Dersim Mebusu) 23, 76-82, 129
Hasenan aşireti 88
Hasibe Hanım (Ahmet Süreyya'nın annesi) 135
Haso (İbo oğlu) 93
Haso (İnce Memet'in kardeşi) 94, 97
Haso (Simo oğlu Kör) 95, 97
Haşim Bey (Palulu) 112
Hatice (Abbas kızı Hacey) 99
Hatice (Maho kızı Hüseyin zevcesi) 99
Hatice (Manzur kızı Süleyman'ın zevcesi) 99
Hatice bint-i Ali Şeyh 64-65, 131
Hatun (Palu Şagalet köyünden Kör Hüseyin'in bacısı) 131
Havney (Manzur kızı Süleyman zevcesi Hatice'nin kızı) 99
Havva (İsmail kerimesi Şeyho zevcesi Zeynep'in kızı) 99
Haydar (Baki kerimesi Mamo zevcesi Elif'in oğlu) 99
Haydar (Eğrekli Kirdo/Kirho/Keko oğlu) 93, 96, 98
Haydar (Kali/Kili Ağa'nın biraderi) 94, 96
Haydar (Timur oğlu Vezelanlı) 38
Haydo (Bozan'lı Ahmet oğlu Nuro'nun kardeşi) 94-96
Hazân Karyesi (Bîcar) 46
Hazro/Beşiri olayları 31, 84-88, 128
Hediye (Küsko kerimesi Hüseyin zevcesi Bezey'in kızı) 100
Hediye (Mahmut kızı Mustafa zevcesi Zeynep'in torunu) 99
Heverka Aşireti 90
Heybeli Ada 139
Heyet-i Temsiliye 136, 140
Hezar (Yusuf zevcesi) 131
Hezarlı Karyesi 94
Hıdır (Cafer oğlu) 95, 97
Hıdır (Elif oğlu) 93, 96, 98
Hıdır (Kamer kerimesi Hasan zevcesi Sultan'ın oğlu) 99
Hıdır (Küsko kerimesi Hüseyin zevcesi Bezey'in oğlu) 100
Hıdır (Miço kerimesi Süleyman zevcesi Gazey'in oğlu) 99
Hınıs 22, 37, 39, 61-62, 66, 88, 128; **baskını** 89
Hınıslı 69, 72
hıyanet-i vataniye 37, 41, 50, 76, 106
Hıyanet-i Vataniye Kanunu 14, 17
Hilafet 19, 30, 42, 49, 56, 66, 110-111, 117-118; **makamı** 109
Hilafet Komitesi 109
Hilmi Efendi (Ahmet Süreyya'nın babası) 135
Hindistan 109, 128
Hint Müslümanları 109
Hizan olayları 31, 128
Holin Karyesi (Lice) 45
Horey (Zikir kerimesi Seyyid Ali zevcesi Horey'in kızı) 100
Horey (Zikir kerimesi Seyyid Ali zevcesi) 100
Hormekan Aşireti 91
Hoşnev Aşireti 51
Hozat 91
Huri (Ali kızı İsmail zevcesi Medey'in kızı) 99
Huri (Mustafa kerimesi Musa zevcesi Besey'in kızı) 99
Hurşit Bey 141
Huşur Karyesi (Bîcar) 46
Hüseyin (Ahmet kerimesi Süleyman zevcesi Elif'in oğlu) 99
Hüseyin (Ali kızı İsmail zevcesi Medey'in oğlu) 99
Hüseyin (Ali oğlu) 93, 95-96
Hüseyin (Ali torunu 2 yaşında) 99
Hüseyin (Dono oğlu) 95, 97
Hüseyin (Halil oğlu Molla'nın biraderi) 94, 97
Hüseyin (Hüseyin kerimesi Süleyman zevcesi Bezey'in oğlu) 99
Hüseyin (İsmail kerimesi Şeyho zevcesi Zeynep'in oğlu) 99

Hüseyin (Küsko kerimesi Hüseyin zevcesi Bezey'in oğlu) 100
Hüseyin (Liceli Ahmet oğlu) 125
Hüseyin (Mahmut oğlu) 93, 96, 98
Hüseyin (Mamo oğlu) 93, 96, 98
Hüseyin (Manzur oğlu) 93, 96, 98
Hüseyin (Medyenli Hasan oğlu) 94, 97
Hüseyin (Mehmet kerimesi Ali zevcesi Züleyha/Zeley'in oğlu) 100
Hüseyin (Odo'nun oğlu) 95, 97
Hüseyin (Palancıoğlu İsmail'in torunu) 94, 97
Hüseyin (Pero/Piro oğlu) 93, 96, 98
Hüseyin (Şeyh, Şeyh Şerif bin Şeyh Mustafa'nın kardeşi) 83, 90, 128, 131
Hüseyin Ağa (Bozanlı) 94, 97
Hüseyin Began 90, 122
Hüseyin bin Mehmet 71
Hüseyin bin Seydo 54
Hüseyin bin Seyyit 52
Hüseyin bin Veli 47-48
Hüseyin Cahit (Yalçın) 109-110
Hüseyin Doğan Dede 91
Hüseyin e Hamo 101
Hüseyin Hacım (Muhittin) Bey (Çarıklı), bkz. Hacim Muhittin Bey
Hüseyin Hilmi Bey bin Sultan (Ahlatlı, kaymakam) 59, 63, 69, 72-73
Hüseyin Necati Bey 113
Hüseyin Paşa (Kör) 89
Hüseyin Şükrü 110
Hüseynik Karyesi 81
Hüsnü Efendi (Erganili Hacı) 118

Ir

Irak 126-128, 130, 137
Isparta İstiklal Mahkemesi 13-14, 17
Isparta: hapishanesi 98; mecburi ikâmet 34

İb

İbiş (Medyen'in oğlu) 94, 97
İbrahim (Hamo kızı Miço zevcesi Beyez'in oğlu) 99
İbrahim (Hasan oğlu, Manzur kızı Süleyman zevcesi Hatice'nin torunu) 99
İbrahim (Kişi) 130
İbrahim (Mahiyli Gaz/Maheyli Güz oğlu) 94, 96
İbrahim (Molla Mustafa oğlu) 59
İbrahim (Seyyidli/Seyid Ali oğlu) 94, 97
İbrahim (Şeyh, Kiğı bölgesinde) 128
İbrahim (Tolon) 25, 141-142
İbrahim Bey bin Hacı Sadullah 65, 71
İbrahim bin Şeyh Halit (Çanlı Müftü Şeyh) 58, 63, 68-69, 72
İbrahim Çavuş bin Hasan (Hapishane müdürünün kardeşi) 80-82
İbrahim Ethem Efendi bin Hacı Hüseyin (Hoca) 102-104, 117
İdare İbrahim (Reis) 31
İhsan Çavuş bin Mustafa 75
ihtilal mahkemeleri 13-14, 16
İkdam gazetesi 109-110
İleri gazetesi 110, 116
İlyas Efendi bin Hacı Osman (Derikli) 51, 54
İlyas Efendi bin Molla Fetullah (Hacı) 64, 71
İnce Mehmet (Gaz oğlu) 94, 96
İnce Mehmet (Hasan oğlu) 94, 97
İnco (Cibo oğullarından) 94-96
İngilizler 18, 50, 52, 58, 68, 104, 118, 126-127, 141
İnönü, İsmet 14, 17, 83; kabinesi 140
İntibah Cemiyeti 137
İran 48, 83, 88-89
İsa (Süryani) 127
İslamcı 42, 111
İslami 49, 55, 78; karakter 29, 118; temalar 30
İslamiyet 78, 102
İsmail (Hafo oğlu) 93, 95-96
İsmail (İbo oğlu) 93, 96, 98
İsmail (Kişi) 95, 97
İsmail (Miço kerimesi Süleyman zevcesi Gazey'in oğlu) 99
İsmail (Palancıoğlu) 94, 96
İsmail (Zikir oğlu) 95, 97
İsmail Ağa (Hamit Ağa'nın oğlu) 89
İsmail Bey bin Ali (Kerkerutlu) 71
İsmail bin Ali (Cıbıranlı) 61, 128

İsmail bin Şeyh Hasan 61, 68, 72
İsmail Hakkı Bey bin İlyas Fevzi (Rizeli Genç Valisi) 60, 65, 70, 73
İsmail Haso 94-96
İsmail Müştak 111, 115-116
İsmet Paşa, bkz. İsmet İnönü
İstanbul 19, 49-52, 66, 106, 111, 119-120, 136-137; Barosu Başkanı 109-110; hükümeti 141
İstanbul Hukuk Fakültesi 135
İstanbul İstiklal Mahkemesi 15, 19, 102, 109-110
İstanbul Mebusan Meclisi 76, 80, 136, 139-140
İstanbul Sultani'si 139
İstiklal Madalyası 138, 141-142
İstiklal Mehakim-i Kanunu 15-16, 18
İzmir 140-141
İzmir Mülki İdadisi 140
İzmir suikastı 9, 12, 106; Davası 20-21, 30
İzmir toplantısı 110-111, 114
İzzet Bey (Musa Beyzade) 129
İzzettin (Beşiri Kaymakamı Abdullah oğlu) 123
İzzettin (Çeto'nun oğlu) 87

Ka

Kadiroğlu Beyzo 87
Kadri Bey (Cemil Paşazade) 63, 71
Kadri Efendi bin Hasan Fahri (Madenli) 64, 68-69, 72
Kadriye Hanım bint-i Şeyh Yunus 64-65, 131
Kafkas Cephesi 37-38, 58
Kafkasya 104, 118, 128;
Kâhle (Hasan kızı) 131
Kakil (Kişi) 94, 96
Kali Ağa (Kekof) 94-96
Kallo/Mallo (Kişi) 94, 97
Kâmil (İsmail kerimesi Şeyho zevcesi Zeynep'in oğlu) 99
Kâmil Bey bin Halit (Göynüklü) 37, 58, 61, 68-69, 72, 128
Kanireş Karyesi 61
Karabalı aşireti 76, 91, 93
Karacaviran Karyesi (Zara) 121
Karadeniz Ereğlisi 141
Karataş 94
Karesi (Balıkesir) 140-141
Kargapazar Karyesi 61-62
Kargının kazası: Kelle mahallesi 46
Karlıova ilçesi 24
Kartal kabristanı 136
Kasım (Çeto'nun yeğeni) 87
Kasım Bey bin Ahmet (Ataç, Binbaşı) 10, 32, 39, 61, 64-65, 71, 74
Kastamonu 21; Hapishanesi 117; mecburî ikâmet 34; müddet-i mahkûmiyetlerini ikmal 73; valiliği 140
Kastamonu İstiklal Mahallesi 13-14, 17-18
Kavmeney (Baki kerimesi Mamo zevcesi Elif'in kızı) 99
Kayseri 49, 21; hapishanesi 98; mecburi iskân/sevk ve izam 34, 92-93, 99-100, 124, 133
Kayseri İstiklal Mahkemesi 17, 34
Kazım (Ali kızı İsmail zevcesi Medey'in oğlu) 99
Kazım Karabekir Paşa 20, 106
Kekil (Deli Mehmet'in oğlu) 95, 97
Kekil (Zikir oğlu İsmail'in mahtumu) 95, 97
Keko (Ahmet oğlu) 95, 97
Kel Mansur (Beko'nun nezdinde) 94, 97
Kelbe Karyesi (Çapakçur) 122
Kemal Feyzi Efendi bin Reşit 50-54
Kemalettin Efendi (Müftü) 118-119
Kerem (Zırkili/Zırkanlı Kolağası) 37, 83, 88, 129
Kerkerut Karyesi (Varto) 61
Keviç Hüseyin 94, 97
Kılıç Ali (Gaziantep Mebusu) 20
Kılıç, Ali 12
Kılık Kıyafet Kanunu 105. Ayrıca bkz. Şapka Kanunu
Kırıkan Karyeli 61
Kırım kökenli Tatar 138
Kırklareli Hapishanesi 82
Kırşehir 20, 80, 138-139; hapishanesi 127
Kiğı 69, 128; muhacirleri 100
Kocaeli 142
Koç Uşağı/Koçuşağı/Koçan: aşireti 31, 92, 94, 99; İsyanı 93, 133, 95; Tedibi 25, 88, 133, 124

Koçulu Karyesi (Çemişgezek) 93
Kolhisar Karyesi (Hınıs) 62
Kom Karyesi (Lice) 46-48
Konya 102; hapishanesi 73, 98; mecburî ikâmet 34, 73
Konya Ereğlisi 139
Konya İstiklal Mahkemesi 13-14, 17-18, 23; üyeleri 138, 141
Kornes Karyesi 75
Kozan 137-138
Köprü Karyesi (Genç) 46
Kubin Kariyesi (Garzan) 127
Kupo (Ali oğlu Mahmut'un biraderi) 94-96
Kurno (Seydo'nun babası) 95, 97
Kurso (Meraba/Merabia) 94, 97
Kurtuluş Savaşı 18
Kuvay-ı İnzibatiye 18
Kuvay-i Milliye 135-136
Külan Karyeli 61, 64
Kürdistan 30, 39-46, 49-53, 55-56, 60-61, 63, 65, 70, 75-76, 78, 81, 103, 111, 116-118, 121
Kürdistan Cemiyeti 117
Kürt 24, 29, 52, 55, 67, 77-78, 84, 86, 102, 112, 116-117, 128-130, 133; ağaları/şeyhleri 26; halkı 10, 134, 137; hükümeti 81; ihtilali/kalkışması 31, 44, 51, 62-63, 90-91, 111; karakter 118; kimliği 32, 56, 110; mebuslar 79; milli kıyafetleri 43; milliyetçiliği 49; milliyeti 127; nüfusu 34; ulusal hareketi 42
Kürt Teali Cemiyeti 49, 116-117, 130
Kürtçe 55
Kürtlük 29-30, 53, 56, 66
Kütahya 18

La

Lahdto Şaik (Süryani) 127
Laleş Sancağı 104
Lalo/Lolo (Edare/Edore'nin oğlu) 95, 97
Lamia (Tahsin Bey'in kızı) 130
Lezgin Ağa (Gravi Reisi) 89
Lice 45, 62; Camikebir Mahallesi 65; halkı 128; Kaya Mahallesi 63-64; Kaymakamlığı 65
Lolanlar 91
Lozan Muahedenamesi 66
Lütfi Müfit Efendi (Özdeş) 23, 45, 80, 93, 106, 138-139
Lütfü Fikri Bey (İstanbul baro başkanı) 109-110

Ma

Madanoğlu, Cemal 12
Maden 122
Madin 69
Mahiki (Kalo Ağa'nın eniştesi) 94, 96
Mahili (Ali oğlu) 94, 97
Mahili (İsmail oğlu) 94, 97
Mahmut (Abdülkadir oğlu Çabakçurlu jandarma) 100
Mahmut (Ali oğlu) 94, 96
Mahmut (İsmail kızı Hamo zevcesi Fatma'nın torunu) 99
Mahmut (Velo/Veli oğlu) 93, 96, 98
Mahmut Bey bin Mustafa Bey (Hanili) 64-65, 69, 72
Mahmut bin İzzet (Garipli) 68-69
Mahmut bin Molla Süleyman 45, 47-48
Mahmut bin Reşit (Molla) 64, 68, 72
Maho (Zengül oğlu) 94, 97
Maksudan Aşireti 92
Maksut bin Mehmet 59, 62, 71
Malatya 22, 91, 103; Hapishanesi 126
Malazgirt kasabası 62, 88
Malazgirt Müdde-i Umumisi 62, 70, 73
Mamo (Hüseyin oğlu) 93, 98
Mamüratülazizi İstiklal Mahkemesi 13
Mansarik Karyesi 95
Manzur (Hafo oğlu) 94, 97
Manzur (Zeynel'in biraderi) 94, 97
Maraş İstiklal Mahkemesi 13
Mardin 104, 137
Marek Karyesi (Lice) 45
Mazhar Müfid/Müfit (Kansu) 20, 25, 60, 112, 136
Meclis-i Ayan 49, 53
Medey (Ali kızı İsmail zevcesi) 99
Medrese Mahallesi (Kırşehir) 138

Mehmet (Beko'nun kardeşi) 94, 97
Mehmet (Binbaşı) 118
Mehmet (Eyüp Ağa'nın amcazadesi) 94, 97
Mehmet (Feyzullah oğlu) 93, 95-96
Mehmet (Haydo'nun kardeşi) 95, 97
Mehmet (Hemoye Koço oğlu) 126
Mehmet (Hüseyin oğlu) 93, 96, 98
Mehmet (Lazoğlu) 118-119
Mehmet (Mahmut oğlu) 122
Mehmet (Musullu Necmettin oğlu) 101
Mehmet (Necmettin oğlu) 130
Mehmet (Seyyidhan oğlu) 94, 97
Mehmet (Velo'nun oğlu) 95, 97
Mehmet Ağa (Girikuşaklı) 95, 97
Mehmet Ağa bin Halil (Kargapazarlı) 61, 68, 72
Mehmet Ali bin Mehmet 45, 47-48
Mehmet Asım 110
Mehmet Bey bin İzzet (Garipli) 64, 72
Mehmet bin Ahmet 46-48
Mehmet bin Ali 46-47
Mehmet bin Garneşir 46-48
Mehmet bin Haydar 45, 47-48
Mehmet bin Hüseyin 44
Mehmet bin İbrahim (Cıbıranlı) 62, 69, 72
Mehmet bin Mahmut 38
Mehmet bin Ömer 75
Mehmet Efendi (Pencinar aşiretinden) 124
Mehmet Efendi bin Abdülkadir (Seyit) 50-54
Mehmet Emin Efendi (Siverek Belediye Reisi) 40-41
Mehmet Emin Efendi (Üsteğmen) 137
Mehmet Galip Efendi bin Hıdır (Celalzade) 76, 80-82
Mehmet Mihri Efendi bin Maksut (Diyarbakırlı) 62, 70, 73
Mehmet Nuri bin Süvari Kaymakamı Hüseyin Bey (Laleşli Çerkes) 104-105, 118
Mehmet Sait Nakşibendi bin Şeyh Mahmut (Palulu şeyh), bkz. Şeyh Said [Efendi]
Mehmet Salih Efendi bin Faris (Bitlisli) 62, 71
Mehmet Şefik el Hüseyin (Hüseyin Sait oğlu) 117
Mehmet Şerif bin Nimet 46, 48
Mehmet Tevfik Efendi bin Abdülkerim (Diyarbakırlı Hacı Ahti) 51, 53-54
Mehmet Zeki Dündar Alp 70
Mehmetoğlu Zergu 85
Mekke 48
Meksi/Müks (Gevaş) 116
Melik Berhum (Süryani) Haco (Midyatlı) 38
Mellekan/Melekan Karyesi (Genç) 61, 72
Memduh Bey (Cemil Paşazade) 63, 71
Memu-Zin 116
Menrderes Nehri 135
Merdis aşireti 31, 83
Mersin 82, 102
Meryem (Gülsüm) Hanım 138
Mestan Karyesi (Bîcar) 45-46
Mevlana Halit 128
Miço (Ali oğlu) 94, 97
Miço (Bedo oğlu) 93, 95-96
Miço (Hafo oğlu) 94, 97
Miço (Hıdır oğlu, 10 yaşında) 99
Miço (İbrahim kerimesi Miço zevcesi Vakey'in oğlu) 100
Miço (İsmail oğlu) 95, 97
Miço (Kali/Koli Ağa'nın kardeşi) 94, 96
Miço (Mehmet oğlu) 94, 97
Miço (Mehmet oğlu) 95, 97
Miço (Mustafa oğlu Hasan) 93, 95, 98
Miço (Reşikuşağı'ndan, Dago/Dngo biraderi) 94, 97
Midyat 128
Mihmansur Karyesi (Erzurum) 75
Mihriayn (Zikir krimesi Seyyid Ali zevcesi Horey'in kızı) 100
Milis Alayları 57-58; **Gönüllü** - 37
Milki Kibşir 127
Milli Mücadele 13, 16, 20, 37, 77, 109, 141
Modan Karyesi 62
Molla (Halil oğlu) 94, 97
Mudanya 141
Muğla 84, 135
Muğlalı, Mustafa 86, 88, 92

Muhammed (Hz.) 48
Muhittin Bey (Cemil Paşazade) 63, 71
Mumcu, Uğur 12
Musa (Amutka'lı) 94, 97
Musa (Mustafa Miço oğlu) 93, 95-96
Musa (Mutkili Hacı) 39, 89
Musa Bey (Kubin'li) 127
Mustafa (Hacı) 129
Mustafa (Kişi) 95
Mustafa (Koçuşağı'ndan) 94, 97
Mustafa (Mehmet oğlu) 121
Mustafa (Perastikli Ali Ağa'nın kardeşi) 94, 97
Mustafa Bey bin Hacı Ali (Hanili) 64, 68, 72
Mustafa bin Ahmet (Bîcarlı) 46-47
Mustafa bin Bekir 75
Mustafa Kemal 13-16, 18-19, 22-26, 30, 40, 76, 79, 83, 106, 109-110, 113-115, 136-137, 139; **-in askerleri** 86; **hesaplaşmak isteyenler** 118; **suikast** 19, 138
Mustafa Sagir 18
Mustafa/Musa (Hafo oğlu) 94, 97
Mustafa/Müstafi Bey (Haneli/Hanili, bin Hacı Ali) 29, 51, 55, 63-64, 68, 72-73, 129
Musul 33, 68
Musullu 101, 130
Musyan Karyesi (Çapakçur) 46, 62
Muş 22, 46, 61, 67, 128
Muşlu 62
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 137
Müllkiye Mektebi 136
Münire Hanım 139
Mürtaza Karyesi (Bîcar) 46
Müslümanlar 109, 111

Na

Naceran köyü (Palu) 36
Nafiz Efendi bin İsmail (Erbilli) 51
Naif (Çeto'nun oğlu) 87
Nakip Bekir Sıtkı Bey bin Hacı Mesut Efendi 50-52, 129
Nakşi gruplar 29
Nakşibendi tarikatı 128
Nasreddin (Çeto'nun oğlu) 87
Nazif Efendi bin İsmail 54
Necik Karyesi (Tortum) 75
Necip Ali (Denizli Mebusu) 20
Necmettin Sadık 110
Niğde hapishanesi 34, 98
Nimet bin Haydar (Rutcanlı) 62, 71
Niyazi Beyefendi bin İsmail (Sıhhıye kâtibi) 62, 71
Nuh Bey (Muşlu) 37, 129
Nuri Ağa (Merdisli) 31-32, 83
Nuri Bey (Özdeş) 138
Nuri bin İdrib 75
Nuro (Ahmet oğlu) 93, 95-96

Oğ

Oğnut nahiyesi 24, 61-62
Osman bin Ahmet 22
Osman bin Haydar 46-48
Osman oğlu Şeref 33
Osmaniye 122
Osmaniye işgali 122
Osmanlı 59, 77
Osmanlı İmparatorluğu 49, 112; **tebası/vatandaşı** 126, 130
Osmanlı Meclis-i Mebusanı, bkz. İstanbul Mebusan Meclisi
Osmanlı münevveri/leri 42, 49
Osmanlıca 10, 106
Osmanlıcılık 49
Ovacık 91

Öm

Ömer (Mehmet Ali oğlu) 125
Ömer Ağa (Lezgin Ağa'nın kardeşi) 89
Ömer Bey (Cemil Paşazade) 63, 71
Ömer bin Şeyh Bekir (Şeyh) 64, 68, 72, 128
Ömer Hacar 120
Ömer Naim Efendi 119
Örfi bin Mahmut 60, 64, 70, 73
Örgeevren, Ayhan, 135
Örgeevren, Hilmi Özbek 135
Örgeevren, Mete 135
Örgeevren, Yılmaz, 135

Pa

Palu 36, 39, 62, 66, 70, 83; Cumhuriyet Halk Fırkası şubesi 130; halkı 37, 128
Pasinler 37, 58
Paso/Paşo Mustafa (Miço oğlu Hasan) 93, 95-96, 98
Pazarcık Karyesi (Kağızman) 75
Pencinar Aşireti 87, 124
Perğenguk Nahiyesi 65
Pervari olayları 31
Peyran Kariyesi (Bakırınadeni) 64
Pırastik Karyesi 94
Piran 11, 32; Olayları 39, 88
Pokey (Maho kızı Hüseyin zevcesi Hatice'nin kızı) 99
Pozantı İstiklal Mahkemesi 14, 17
Purhaç Köyü 130
Putyan Karyesi (Bîcar) 45
Pütürge (Kahta) Merdis olayları/Gerdis'in (Merdis) yakılması 31-32, 83, 128

Ra

Rakey (Cibo kızı Pero zevcesi Bezey'in kızı) 99
Rakey (Hasan kızı Ali zevcesi) 99
Raman olayları 128
Ramanlı Emin (Emine Periğane) 90
Razlık ilçesi 135
Refaiye İstiklal Mahkemesi 13
Refik (Koraltan) 109
Remey Hamey 126
Reşikuşağı Aşireti 93-95
Reşit (Çerkes Ethem'in kardeşi) 138
Reşit (Çeto'nun yeğeni) 87
Reşit bin [Hacı] Ahmet (Kargapazarlı) 61, 71
Reşit bin Ahmet (Baskanlı) 61, 71
Reşit bin Kahraman 46-47
Reşit Galip 20
Reşkotan: olayları 31, 127-128; aşiretleri 84, 86
Reşkotanlı 129
Revandiz 137
Revanduzlu 24
Revanko köyü (Musul)
Rıfat Efendi bin Abdülkadir 52, 54
Rıza (Çorüklü) 95, 97
Rıza (Hafo oğlu) 94, 97
Rıza (Haneli Mehmet oğlu) 125
Rıza (Haydo oğlu) 95, 97
Rıza (Hıdır oğlu, 5 yaşında) 100
Rıza (Kekil Mahmut'un kardeşi) 94, 96
Rıza (Mehmet kerimesi Ali zevcesi Züleyha/Zeley'in oğlu) 100
Rıza (Musa oğlu) 94, 97
Rızo (Reşkotan Aşiret Reisi) 127
Rizaiye Mahallesi (Sındırgı) 135
Rize 21
Rizeli 65
Rus Harbi 58
Rusça 139
Rusya 104
Rutican nahiyesi 62
Rüştü Efendi bin Süleyman 61, 63
Rüveyda Müzeyyen Hanım 141

Sa

Sabit Efendi bin Hüseyin Efendi (Seyyid, Hozatlı) 80-82
Sabit Sağıroğlu 49
Sabri bin Tevfik (Madenli) 117
Sabri Ethem 59, 65
Sadık (Revancızade) 120
Sadık Bey (Darahanili Hacı) 128
Sâdık Bey bin Hüseyin (Hanili Hoca) 63, 68-69, 72
Sadık Çavuş bin Ahmet 75
Sadri Ethem bin İbrahim Ethem 65, 115-116
Said Efendi (Şeyh Said) 26, 29-30, 40-41, 43, 45-46, 50-51, 53, 55-56, 58-70, 62, 72, 81, 83, 90, 111, 113, 118, 129, 134, 136; Ayaklanması/İsyanı 8, 10-11-12, 20, 31, 39, 49, 86, 91, 93, 95, 106, 110, 117, 127-128, 138; birlikleri 126; hareketi 32; parasının yağmalanması 74-75; yakalanması 22, 88
Sakallı Nurettin 92
Salih bin Sait (Müftü, Haneli) 29, 55-56, 59, 68-69, 72, 129; şiiri 57

Samikara Karyesi (Narman) 75
Samsun 119; **valiliği** 140
Samsun İstiklal Mahkemesi 18
Sare (Haco'nun yeğeni) 131
Satuşağı Aşireti 93
Savebi Köyü 44
***Sayha* gazetesi** 115
Sebilür Reşat gazetesi 65, 113, 115
Selim (Çeto'nun yeğeni) 87
Selim (Gırnoslu Hacı) 129
Selim Efendi (Şehzade) 103
Selim Sami Efendi 83
Semserkes Karyesi 75
Serko Elşuyu 127
Seydo (İsmail oğlu) 94, 96
Seydo (Kör) 94, 97
Seydo (Kurdo) 94, 96
Seydo (Kurno oğlu) 95, 97
Seydo (Mehmet Zikir oğlu) 95, 97
Seydo (Pogoslu/Pogosalı Topal) 94, 97
Seydo (Seyyid Hıdır oğlu) 94, 96
Seydo (Taco/Toco oğlu) 94, 96
Seydo (Yusuf oğlu Topal) 93, 95-96
Seyidali/Seyyid Ali (Fati oğlu) 94, 96
Seyidhan (Kör, İbrahim oğlu) 93, 95-97
Seyit Taha (Nehrili) 48
Seyithan (Firari) 90
Seyyid Ali (Kurno oğlu) 95, 97
Seyyitbey Karyesi (Muş) 46
Sındırgı 135
Silo (Küsko kerimesi Hüseyin zevcesi Bezey'in oğlu) 100
Silvan 62, 64, 128; **baskını** 85-86, 119
Simo (Ali oğlu) 94, 97
Sino bin Resul 51, 54
Sino(n) bin Ömer 46-47
Sinop mecburi ikâmet 34, 108
Sivas 21, 121; **hapishanesi** 33, 98; **mecburî ikâmet** 34
Sivas Divan-ı Harbi Örfi Askeri Kâtipliği 139
Sivas İstiklal Mahkemesi 13-14, 17
Sivas Kongresi 136
Siverek 40-41, 107, 137
***Son Telgraf* gazetesi** 65, 115
Söke 135
Suadiye 51
Sultan (İsmail kızı Hamo zevcesi Fatına'nın torunu) 99
Sultan (Kamer kerimesi Hasan zevcesi) 99
Sultan Karyesi 62
Sunisi Efendi (Şeyh) 102-103
Suphi Nuri Bey 116
Suriye 90, 126, 130-131
Süleyman (İskençli Merto oğlu) 94, 97
Süleyman (Mehmet kerimesi Ali zevcesi Züleyha/Zeley'in oğlu) 100
Süleyman Ahmet 83, 88
Süleyman Bey (Ezidi) 86
Süleyman Bey bin İbrahim 62, 69, 72
Süleyman bin Ahmet (Rençber) 63, 71
Süleyman bin Hasan (Şemikli) 62, 68, 72
Süleyman bin Hüseyin 68
Süleyman bin Ömer (Demirci) 63, 69, 72
Süleyman bin Şerif (Rençber) 63, 69, 72
Süleyman Çavuş bin Abdullah 75
Süleyman Efendi (Abdullah oğlu) 117
Süleyman Müfit Bey
Süryani/ler 33, 38, 86, 127

Şa

Şaban (Keko oğlu) 36
Şagalet Sağvelat) köyü (Palu) 131
Şah-ı Dehlevi 128
Şahin (Kişi) 94, 97
Şaki (Cemil Çeto'nun yeğeni) 124
Şam 138
Şapka Kanunu 31, 84, 86, 105
Şapo Hanna 127
Şark Cephesi Divan-ı Harbi 104, 118
Şark İsyanı 19-20, 22, 31, 40-41, 49, 52, 55-56, 60, 84, 87, 89, 116, 119-120, 125, 131
Şayeste Hanım 138
Şebo (Çeto'nun yeğeni) 87
Şeltik Karyesi (Çemişgezek) 93

Şemdinli olayları 31
Şemkan/Şamuşağı/Şamuşağa Aşireti 91-93, 95, 97
Şemseddin bin Şeyh Yusuf (Silvan) 55-56, 64, 72, 128
Şemsettin (Hasenanlı Halit Bey'in oğlu) 83
Şenik Karyesi 62
Şeref Ağa (Hamit Ağa'nın kardeşi) 89-90
Şeref Ağa (Hamit Ağa'nın oğlu) 89-90
Şeriat-ı Muhammediye 86
Şerif bin Ömer 46-47
Şerif bin Şeyh Mustafa (Şeyh) 29, 37, 57-58, 62, 68-69, 72, 76, 81, 83, 91, 112, 128, 131
Şevket bin Kâmil 75
Şevki Efendi 118
Şeyh Hasanlı aşireti 76
Şeyh Said bkz. Said Efendi (Şeyh Said)
Şeyh Said bin Şeyh Mahmut, bkz. Said Efendi (Şeyh)
Şeyho (Haso oğlu Zeynel'in kardeşi) 93, 95-96
Şeyho (Zeynel'in kardeşi) 95, 97
Şirvanşeyh Karyesi/köyü 88-89
Şuşar (bölge) 128
Şuşar (Rençber) 61
Şükrü Ağa (Nahiye Müdürü, Pötürgeli) 31, 83-84, 129
Şükrü Efendi (Mal müdürü) 65

Ta

Tahir (Şeyh, Şeyh Said'in kardeşi) 128
Tahir bin Mehmet (Jandarma) 63, 69, 72
Tahir Efendi bin Mehmet (Sermüsevvid) 64, 69, 72
Tahsin Bey (Reis) 130
Takrir-i Sükûn Kanunu 20, 106
Talur Karyesi 101
Tanıklı Karyesi 62
Tanin gazetesi 109-110
Tavran Karyesi (Dersim) 80
Tayyib Ali Bey bin İsmail 65
Tayyip Ali Efendi 69
Tazegel Karyesi (Erzurum) 75
TBMM 13, 23, 54, 76-77, 80, 136-137, 141; II. Dönem 25, 135-136, 138-140, 142
Tekirdağ hapishanesi 34
tekke ve zaviyeler kapatılması 60
Tekman nahiyesi 62
Tel-Alo 68
Teli Hanım (Yado'nun karısı) 132
Temple (İngiliz ajan) 50, 52
Tepe Karyesi (Varto) 62
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TPCF) 14, 20, 23, 26, 76; nizamnamesi 143; Siverek Şubesi 40, 106-107; şubelerinin kapatılması 60, 105-109; Urfa Şubesi 40
Tercüman-ı Hakikat gazetesi 110
Tevfik Rüştü (Dr.) 13
Tevhid-i Efkâr gazetesi 65, 109-110, 115
Timur Ağa bin Esat (Diyadinli) 61, 69, 72
Tohlaç Karyesi (Bîcar) 45
Tokat hapishanesi 34
Toklıyan Karyesi 61
Toklıyanlı aşairi 69
Toklular Köyü (Bingöl, Karlıova) 58
Toksöz gazetesi 65, 115
Tolon, Ahmet Muhittin 141
Topal Osman 92
Topçu İhsan 109-110
Torbalı 139
Türk 42, 44, 49, 52, 78-79, 106, 109; askeri 47, 127; istihbaratı 50; milleti 53; vatanı 45-46, 53, 75-76, 81
Türk Ceza Kanunu 33-34, 54, 82, 98
Türk Tarih Kurumu 136, 139
Türkçe 39, 55
Türkçülük 49
Türkiye 10, 102, 104, 109, 128, 134
Türkiye Cumhuriyeti 29, 40-41, 66, 84, 87, 103, 121, 126, 134
Türkiye Devlet-i Cumhuriyesi, bkz. Türkiye Cumhuriyeti
Türkler 77
Türklük 130

Uh

Uhnuk Karyesi (Dersim) 93
Uhuvvetzade Hayrullah Bey 139
ulus devlet 10, 30, 79, 134

Urfa 22, 84, 103, 107, 129, 137-138
Urfa Jandarma Kumandanlığı 137
Urla İbtidai Mektebi 140
Usat defteri 122

Üs
Übeydullah (Şeyh) 48
Üsküdar İnsaniye Mahallesi 107

Va
Vakey (İbrahim kerimesi Miço zevcesi) 100
Vakit gazetesi 110
Valer Karyesi 64
Valer Nahiyesi (Genç) 63-64
Van 104
Van Hudut Taburu 22
Van İstiklal Mahkemesi 13
Van Özalp olayları 92
Vanlı 75
Varto 61, 67, 91; baskını 38, 69, 128
Vasıf Bey (Savcı) 109
Vatan gazetesi 9, 110, 113, 115
Vatan ve Hürriyet Derneği 139
Veli Ağa bin İbiş 80, 82
Velid bin Ebuzziya Tevfik Bey 59, 65, 110, 114, 116, 119
Velo (Ahmet Ağa oğlu) 95
Velo (Kakam/Kokum oğlu) 93, 96, 98
Velo (Odo'nun oğlu) 95, 97
Velo (Palancı oğlu) 97
Velvâre Karyesi 63
vilayet-i sitte 49
Viranşehir 137

Ya
Yadap Kariyesi (Nusaybin) 90
Yado (Firari, Çabakçurlu) 83, 90, 131
Yağnı Mamo (Firari) 95
Yamaç aşireti 62, 129
Yaşar (Çeto'nun kardeşi) 87
Yera (Perastikli Yusuf'un amcazadesi) 94, 97
Yerra/Yem (Kurno oğlu) 94, 97
Yeşil Ordu ve Komünist Partisi 18
Yozgat 23, 139-140; hapishanesi 127; mecburi ikâmeti 34
Yozgat İstiklal Mahkemesi 18; üyesi 136
Yozgat Rüştiyesi 139
Yumni Bey (Şerif Beyzade) 111-112
Yunanistan 135
Yunanlılar 135, 139-141
Yusuf (Beko'nun biraderzadesi) 95, 97
Yusuf (Bozanlı Kupo'nun amcazadesi) 94, 97
Yusuf (Haco'nun oğlu) 131
Yusuf (Hasan Cafer'in kardeşi) 94, 97
Yusuf (Kişi) 95
Yusuf (Mehmet kerimesi Ali zevcesi Züleyha/Zeley'in oğlu) 100
Yusuf (Perastikli Ali Ağa'nın kardeşi oğlu) 94, 97
Yusuf (Yağcı Mamo'nun kardeşi) 95, 97
Yusuf Ağa (Hamit Ağa'nın kardeşi) 89
Yusuf bin Mustafa 47-48
Yusuf bin Müslim 62
Yusuf bin Salim 69
Yusuf Zeynel 95, 97
Yusuf Zeynel Lolo 95
Yusuf Ziya Bey 39, 78-79, 88-89
Yusuf Ziya Efendi (Dağıstanlı) 118

Za
Zakey (Baki kerimesi Mamo zevcesi Elif'in kızı) 99
Zazaca 55
Zefney (Maho kızı Hüseyin zevcesi Hatice'nin kızı) 99
Zehra Hanım 139
Zemgizek Karyesi 93
Zerko Hanna 127
Zeynel (Haso oğlu) 96
Zeynel (Mustafa kerimesi Musa zevcesi Besey'in oğlu) 99
Zeynel (Zikir oğlu) 94, 97
Zeynep (Baki kerimesi Mamo zevcesi Elif'in kızı) 99
Zeynep (İsmail kerimesi Şeyho zevcesi) 99
Zeynep (Mahmut kızı Mustafa zevcesi) 99
Zeyney (Ahmet kerimesi Süleyman zevcesi Elif'in kızı) 99

Zeyney (Miço kerimesi Süleyman zevcesi Gazey'in kızı) 99
Zeyto (Süryani) 127
Ziraat Bankası 123
Zonguldak hapishanesi 34
Zorabat Karyeli 62
Zovans Karyesi (Erzurum) 75
Züleyha/Zeley (Mehmet kerimesi Ali zevcesi) 100

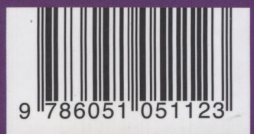
İstiklal Mahkemeleri yakın tarihimizin en önemli kurumları arasında gösterilebilir. Bu mahkemeler hukukçu olmayan kişilere emanet edilmişti. Asker kökenli milletvekillerinin çoğunluğu oluşturduğu mahkemelerde Mustafa Kemal'in istekleri doğrultusunda karar vermek esastı. Duruşmalar açık yapılsa da, genellikle hükümler önceden veriliyordu. Mahkeme kararlarının halk arasında "sanığın idamına, tanıkların bilahare dinlenmesine," biçiminde alaya alınmasının sebebi de, önceden verilmiş hükmü meşrulaştırmak için sergilenen gerekçe bulma komedyasıydı. Cumhuriyet rejimine ve Mustafa Kemal'e muhalif olan herkes potansiyel suçluydu ve İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanabilirdi. Mustafa Kemal, bu mahkemeler sayesinde, bütün rakip ve muhaliflerini kolayca tasfiye edebiliyordu; dahası, henüz mahkemeye yolu düşmemiş olanların yüreklerine korku salma şansına da sahip oluyordu. Nitekim İzmir suikastında on yıl ağır hapis cezasına çarptırılan Halis Turgut ve Canpolat Bey, cezaya itirazlarını canlarıyla ödemişlerdi. Cezaları aynı celse içinde ve hiçbir ek suçlama veya belgeye ihtiyaç duyulmadan anında idama çevrildi ve infaz edildi. İstiklal Mahkemeleri'nin en bilinen örneklerinden Şark İstiklal Mahkemesi ise doğuda gelişen Şeyh Sait Ayaklanması sırasında yakalanan isyancıları yargılamak üzere kuruldu. Ancak mahkeme başka bazı görevleri de üstlenmişti. Doğudaki feodalizmi yok etmek, İslamcıları ve Kürtleri sindirmek, muhalif İstanbul basınını susturmak, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının sonunu hazırlamak, bu ekstra görevlerden birkaçıydı. Elazığ'daki Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan *Cumhuriyetçi Vatan* gazetesinin sahibi Ahmet Emin Yalman bu mahkemeyi "...takım takım ölüm cezaları veren ve hükümlerini kimseye sormadan, kimseye hesap vermeden yürüten korkunç ihtilal mahkemesi..." şeklinde tanımlıyordu. 1923 yılından sonra inşa edilen ulus devletin Kürt halkıyla ilişkisinin kopmasına neden olan Şeyh Sait hadisesini tam manasıyla kavraya-bilmek için, bugüne kadar inceleme şansına sahip olamadığımız İstiklal Mahkemesi kayıtlarının en önemli başvuru kaynakları oldukları biliniyor. Bu kayıtlar Şeyh Sait' yazışmaları gibi, hareketin mal seyri hakkında zengin veriler s belgeler içeriyor. Mahmut Akyü *Dersim Kürt Tedibi 1937-1938* ad çalışması Kitap Yayınevi'nce yay

TARİH VE COĞRAFY

Kitapyayınevi

Kapak fotoğafı: Şeyh Sait yakalan

ISBN 978-605-105-112-3



₺ 15.-